



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

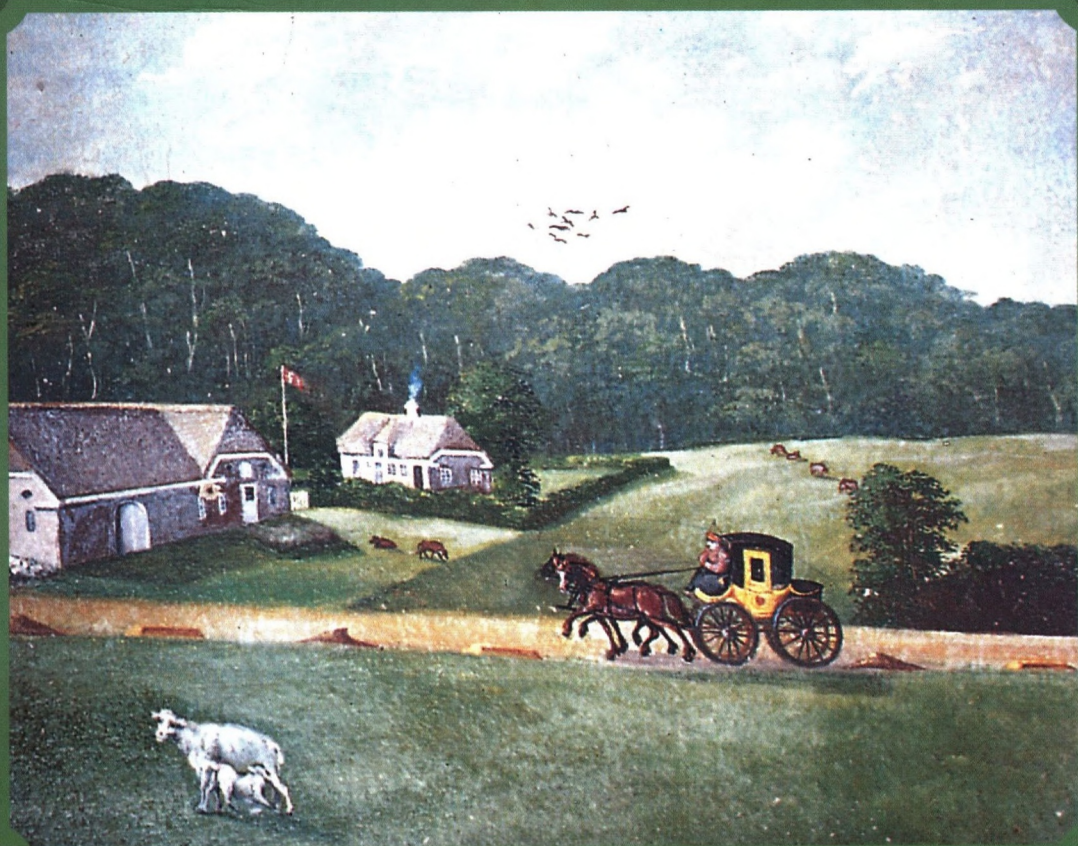
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Søren Mulvad

Seem Sogn

Folk og tilskikkelser i 1000 år
Af et grænsesogns historie



Søren Mulvad

Seem Sogn

Folk og tilskikkelser
i 1000 år.

Af et grænsesogns historie

Bekjendtgørelser.

Dagvognsbefordring.

Hver Lørdag og Onsdag Morgen Kl. 7 $\frac{1}{4}$ afgaaer en Dagvogn fra Haderslev til Ribe og hver Søndag og Tirsdag Morgen Kl. 7 $\frac{1}{4}$ tilbage fra Ribe til Haderslev, medtagende Passagerer og Gods.

Vognen holder for i Ribe hos Værtshuusholder A. Weis paa Torvet og i Haderslev baade hos Under-

Hans Jensen,
i Haderslev.

Seem Sogn er et område, som hovedlandevejene fører de rejsende hurtigt igennem. Ribe Stifts-Tidende 5. december 1858.

Søren Mulvad

Seem Sogn

Folk og tilskikkelser
i 1000 år.

Af et grænsesogns historie



Historisk Samfund for Ribe Amt
1997

Seem Sogn

Folk og tilskikkelser i 1000 år

Af et grænsesogns historie

© Historisk Samfund for Ribe Amt og Søren Mulvad

Grafisk produktion: Kiva Grafisk, Esbjerg

Tryk: Vestkystens Bogtrykkeri, Esbjerg

ISBN 87-89085-33-7

Bogen kan købes ved henvendelse til

Historisk Samfund for Ribe Amt - Ekspeditionen

v/Ejvind Busk Jensen

Gl. Præstevej 16

Ounbøl, 6800 Varde

Tlf. 75 26 41 16

Pris kr. 150,- incl. moms, men excl. forsendelse.

Omslagets forside: Postvognen Ribe-Haderslev kører forbi Haderslevvej 108.

Maleri af Sigvald Hense, 1877. Privateje.

Vignet på titelbladet fra Anders Sørensen Vedels trykkeri Liliebjerg af Ribe, 1592

Hvor intet andet er nævnt, findes billederne i Historisk Arkiv i Seem Sogn.

Indhold

Forord	9
De ældste tider.....	11
Naturen og mennesker	14
Svenskekrigen 1659	33
Hverdag og fest.....	38
Børn.....	53
De gamle	72
Det sjette bud.....	80
Æresbegreber i det gamle sogn	87
Den kære Mammon	106
Fællesskabet.....	119
Øvrigheden.....	132
Birketinget i Lustrup	142
Slesvig eller Kongeriget?	152
Grænsen 1864-1920.....	156
Seem Kirke.....	166
Folk fortæller om 2. Verdenskrig i Seem Sogn.....	173
Sømænd fra Seem Sogn.....	178
Sagn.....	182
Folk og hændelser fra sognets fortid.....	186
a. Mordet i Seem Præstegård	186
b. Stakkels Maren	189
c. Hvem var Adam Leopold?	195
d. Hans Bondesen Simonsen i Varming	197
e. Peter Præst	199
f. Den tapre skrædder.....	201
g. Høm Søndergård	204
h. Falle Smidt	207
i. Maimburg – En familiesaga fra Heden.....	209
j. Kongebesøg i Seem 1844	215
k. Arthur Sylvester.....	217
l. To generationer af degne	219
m. Else Thomsen.....	222
Tillæg	226
Noter og henvisninger.....	231
Kilder	235
Sagregister.....	238
Navneregister	242

Forord

Hvorfor skrive en bog om Seem Sogn i gamle Dage? Svarene kan være mange. Hvorfor komponeres der musik, og hvorfor føler nogen glæde ved at lytte til den? Vi, som holder af hjemstavnen og ønsker at vide noget om vore forfædres færden, behøver ikke yderligere svar på spørgsmålet.

Jeg har holdt af dette sogn, siden jeg blev bosat her, og jeg har holdt af det i 25 år. Næsten lige så længe har jeg interesseret mig for sognets fortid og for at finde forklaringer på, hvordan det kan være, at her er som her er. Denne bog er noget af svaret.

Historisk Arkiv i Seem Sogn rummer tusindvis af optegnelser om vort sogns fortid. Mange oplysninger er endnu uinteressante, og mange andre er for løsthængende til at kunne indgå i en sammenhæng endnu. Kommende generationer har muligheder for at arbejde med yderligere mange facetter af vor fortid. Der er stof til mange bøger endnu. Jeg kunne til gengæld have ønsket mig meget større kendskab til de forhistoriske perioder, fra de tider, hvorfra intet skrevet er overleveret. Det bliver kommende generationers arkæologers arbejde at analysere det allerede fundne og grave mere frem.

Mange af sognets beboere har bidraget til denne bog med fotos, oplysninger og ikke mindst med interesse for emnet. Interesse, der smitter og har båret dette arbejde.

Det snævrere formål med bogen er at oplyse og at underholde. Om kun én af delene er opfyldt, da har jeg ikke skrevet den forgæves.

Alt fotoarbejde er, med mindre andet er nævnt, dels originaloptagelser, udført af Hans Hansen, Høm, eller kopier af ældre fotos, udført i Hans Hansens atelier. I alle tilfælde ejer Historisk Arkiv i Seem Sogn et kopi.

Ved udgivelsen er ydet støtte af afdøde gårdejer Niels Nørgårds fond, Etatsråd Georg Bestle og Hustrus Mindelegat og Ribe Kommunes Kulturforvaltning.

Ved omtale af personer er opgivet fødsels- og dødsår, såvidt de har været til at opdrive. Eksempel: (1764-1821). Ellers er angivet yderårene for, hvornår personerne findes omtalt i kilderne. Eksempel: (-1662-1679-).

Varming, 1. maj 1997.

Søren Mulvad

De ældste tider

Der er gjort en del arkæologiske løsfund inden for Seem sognegrænser, som sammen med de monumentale gravhøje på markerne vidner om tidlige bosættelser og menneskelige aktiviteter i området. Navnlig kan vi skønne, at søerne, Varming Sø og Munkesø har været attraktive for forfædrene, ligesom åen har givet dem let adgang til sejlad i Vadehavet. I sommeren 1996 blev der udgravet en række beboelseshuse og stalde i Seem i forbindelse med anlægget af den udvidede Haderslevvej. Udgravninger og undersøgelser er dog endnu for utilstrækkelige til, at man kan sige noget om de forhistoriske bosættelsers omfang og betydning.

Sognet trådte tidligt ind i historien, eftersom årstallet 1171 almindeligvis skønnes at være grundlæggelsesåret for klostret i Seem.⁽¹⁾ Vi har endnu navnene Munkegård og Munkesø til erindring om klostret og dets virksomhed. Det er dog temmelig usikkert, om klosteranlægget var beliggende ved Munkesø. Munkene har formodentlig haft avlsbygninger og vandmølle ved søen, mens selve klostret eventuelt har ligget andetsteds, måske i nærheden af Seem Kirke. Da det var i tiden, inden der blev brændt teglsten her i landet, har klostret været bygget af træ, og der er således kun ringe chancer for at finde jordfaste levn af bygningerne. Måske har vi relikter i vinbjergsneklene, der findes ved haverne i Skallebæk og i planten kongelys, hvis stængel man brugte som væger i olielamper. Tillige siges der at have været en krydset fiskeart i

Munkesø tidligere, som munkene måske havde indført. Fremtidens arkæologi vil måske fortælle mere om disse sager.

Første gang Seem blev nævnt på skrift var i 1190, da biskop Omer af Ribe stadfæstede sine forgængeres gaver på jordegods til

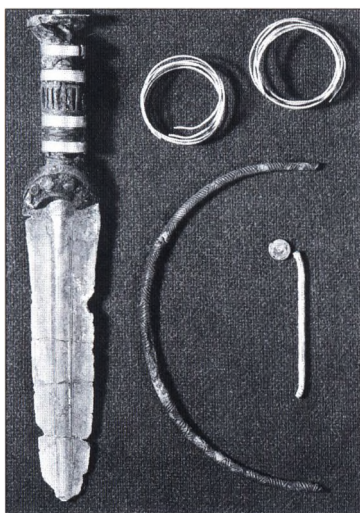
munkene, der da allerede var draget til Løgum; men avlsgården og møllen i Seem ejede de endnu i flere århundreder.⁽²⁾ Mere gods kom til. Løgum Klosters optegnelser fortæller, at en mand i Hygum gav sin arvede gård i Høm til klostret i 1380, og i 1432 gav en mand i Ribe sin part i Skallebæk Mølle til klostret.

Man mener, at klostret i Seem måske har været et dobbeltkloster; det vil sige, at der var en afdeling for munke og en for nonner, men dette er dog usikkert.

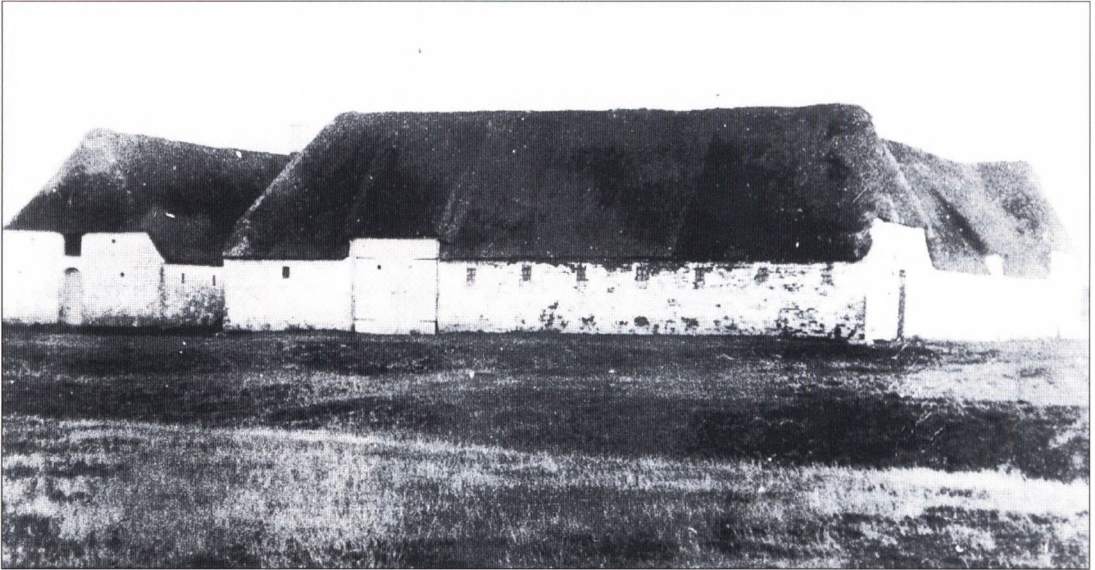
Senere i historien titter navnestoffet i Seem ofte frem af

dokumenterne. Det sker, når de store herrer handlede med jordegods eller stredes om jorderigs bold. I 1214 købte biskop Olaf en gård i Høm, ved navn Hømlund for at kunne forsyne bispegården med brændsel herfra.⁽³⁾ Måske hentyder navnet til, at der har været skov til gården, men ellers er der ingen spor efter denne gård undtagen navnet. Den nuværende Hømlund Kro kan teoretisk være en efterfølger af biskoppens gård, men der findes ingen beviser for dette.

En lavadelsslægt ved navn Lille eller Litle ejede gods i Seem. Mandsnavnene i slægten skiftede mellem Jon og Lave (Lauge). Måske havde de ligefrem hjemsted i Seem. Første gang de trådte frem, var i 1273, hvor ridder Jon Iversen Lille mageskiftede noget jord



Gravfund fra Skallebæk, cirka 1200 før Kristi fødsel. (Prospektkort, Den antikvariske Samling, Ribe.)



De monumentale, ja bombastiske avlsbygninger, som hørte til Karkovgård før århundredskiftet, giver et godt indtryk af stemningen i landskabet langs Gelså. (Foto cirka 1890.)



Prospektkort, cirka 1910. (Foto: L. Poulsen, Vejen.)

med biskoppen. Det drejede sig om jord i Seem Mark og på Ildenbanke. Bispestolen ejede allerede en gård i Faurholt. Biskoppen afgav til gengæld jord i Havrebjerg, som måske har ligget mere bekvemt for ridderens gods.⁽⁴⁾

Jon Iversen Litle var en krasbørstig herre. Han deltog sammen med sine svende i et overfald på Løgum Kloster i 1283 og gjorde skade på bygningerne. Sammen med sin slægtning Lave Bondesen forsøgte han også at tilegne sig Løgum Klosters jord på Seem

Mark. Biskoppen måtte skride munkene til hjælp og truede de grumme karle med kirkens band, om ikke de mødte til dom.

Litleslægten købte i 1399 en otting jord i Varming samt en syvendedel af fiskeriet i Varming Sø. Det var påny en Jon Litle, der stod for handlen. Samtidig mageskiftede han en gård i Mjolden mod en i Varming og samlede således sit gods omkring sig.⁽⁵⁾

Slægten Litle gav alt Seem-godset til Ribe Domkirke i år 1400⁽⁶⁾, og få år senere gav en enke efter en mand i slægten fiskeriet i Varming Sø og den nævnte otting til kirken.

Litlerne ejede da herregården Nørholm.⁽⁷⁾ Senere fremgår det dog, at Litleslægten endnu ejede Seemgård.⁽⁸⁾

Seemgård er utvivlsomt en gård, der stikker sine rødder dybt ned i historien, såvel som også Munkegård, Karkovgård, Stavnager med flere gør. Man kan dog ikke påvise disse gårde i historiske kilder. Første gang Seemgård antydes, kan være i 1306, da det omtales, at hertug Erik af Slesvig havde opført en befæstning i Seem.⁽⁹⁾ Der har været gisninger om, at denne fæstning eventuelt har ligget i engene mod Ribe, hvor nu gården Voldborggård ligger. (Haderslevvej 121).

I øvrigt finder man hen mod middelalderens slutning mange optegnelser fra Seem sogn i forskellige kilder, men de står spredt og usammenhængende og kan ikke bruges til andet end netop at bevise, at pågældende ejendom fandtes på det anførte tidspunkt. En Eskild Andersen på Munkegård er flere gange nævnt. Enten blev han meget gammel, eller også drejer det sig om fader og søn, der begge må have været fogder ved birketinget, altså en slags politibetjente. De optrådte ved Hvidding Herredsting og synes at have forsvaret forskellige beboere i Seem Sogn. Sidste gang, navnet forekommer, er i 1618.⁽¹⁰⁾

Seem Sogn har været nævnt i en af de talrige ripensiske hekseprocesser, nemlig i 1620, da Karen Roeds i Ribe under tortur indrømmede, at en kvinde fra Seem ved navn Anna-



Åløbet snor sig fra Stavnagergård i forgrunden mod Gelsbro Fiskeri bagest i billedet. (Foto: Søren Mulvad 1991.)

Kirstine, Christen Severinsens hustru, og hendes datter Kirsten Dineskone havde deltaget i natlige hekseprocesser på Sankt Peders kirkegård i Ribe.⁽¹¹⁾

Efterhånden som vi bevæger os frem i tiden, flyder kilderne rigeligere, men det er dog først efter Lustrup Birks overgang til grevskabet Schackenborg i 1661, at der er bevaret gode og rigelige kilder til Seem Sogns historie.

Natur og mennesker

Landskabet i Seem Sogn adskiller sig ikke synderligt fra de øvrige vestjyske sogne. Her er lave banker og side enge. Befolkningen her har aldrig været vant til høje bakker, og derfor kaldes mangelen lav bakke for bjerg. Ved Munkesø findes æ *Helmbjerger*, foran Høm Brugs skråner *Havrebjerg* ned mod Faurholt, *Ildenbanke*, *Faldbjerg* og *Lundsbjerg* skråner tilsvarende fra Hømlund mod nord, og nede i den nordlige udkant af Varming Bymark ligger æ *Nørbjerger* ud mod Åen. I Seem by ligger *Spilbjerg*, der når den svimlende højde af 18 meter over havets overflade. Navnet *Simonsbjerg* har tidligere knyttet sig



Skallebæk Mølle. Den hollandske vindmølle blev opført første gang 1798. Det sidste af en nyere vindmølle fra 1840 faldt for nedrivning 1978. (Foto: Åse Smidt, cirka 1950.)

til højden oppe syd for Skallebæk, på Munkgårds Mark, men det er vist forlængst gået af almindeligt minde.⁽¹⁾

Foruden engene og bakkerne strækker sig store, jævne flader, som vi regner med er dannede af det afstrømmende vand fra sidste istid.

Vi ved ikke noget om, hvorledes dette landskab har været bevokset i de ældste tider, men vi kan sammenligne med, hvad vi ved om andre vestjyske egne.

Efter istidens ophør indvandrede forskellige polare planter til landet, hvilke i tidernes løb har måttet enten vige for eller tilpasse sig det skiftende vejrlig og svingningerne i temperatur.

På den tid har søer, vandhuller og bække ligget tæt omkranset af krat og skov, sletterne var formodentlig helt begroede med skov, og noget tyder på, at også engene var bevoksede. Der findes nogle mindelser om denne skov. Navnet Faurholt betyder noget i retning af *det smukke skovområde*. Hømlund og Varminglund må vel have været træbevoksede, da de blev navngivet. Ja, vi ved faktisk helt præcist, at biskop Oluf i Ribe købte ejendommen *Hømlund* af munkene i Løgumkloster i 1214 for at være sikker på at have forsyninger af brænde til bispegården.⁽²⁾ Navnet Faurlund er meget yngre og er en bevidst sproglig nydannelse, som ikke refererer til noget landskabeligt.⁽³⁾

Hvor blev alle de træer dog af? Vi formoder, at mennesket har ryddet arealerne. Tidligst eventuelt ved svedjebrug og i historisk tid ved rovhugst. Hvorfra kom ellers bindingsværket til de smukke gamle huse i Ribe? Mon ikke bispen fyrede godt op? Hvorfra kom materialet til de skibe, som Ribekøbmændene ejede i middelalderen? Og mon ikke folk i Seem Sogn - som alle andre steder - har holdt svin på olden? Svin, som

stjal træernes frugter, førend de fik lov at spire. Hornkvæg og får har sørget for at gnave enhver spire af, som alligevel forsøgte at skyde op og gendanne skoven.

Også, hvor engene nu breder sig, har der formodentlig vokset skov, som igennem århundrederne er blevet ryddet. De gamle bønder fandt somme tider mindelser fra denne skov:

Der er Mosejord i et par Alens Dybde [i Oversvankær Engel], hvori der er meget Træ, især Grene, men også hele Stammer er fundet. Et Sagn fortæller, at Træet til Seem Kirke er hugget i Oversvankær, og i Slutningen af det 18. Århundrede står [Området] anført som De såkaldte Oversvankær Buske.⁽⁴⁾

Hugo Matthiesen, en af vore bedste skildrere af Jyllands naturforhold i forne tider, skrev:

Det vidtstrakte, flade Land, som - åbent for alle Vinde - breder sig i Miles Omkreds udenom Byen [Ribe], har uden Tvivl i den ældre Del af Middelalderen delvis haft et frodigere Præg, ... men Gesten var næppe så nøgen. Skove i Forlængelse af den vældige Farrisskov, der strakte sine Løvmasser i et bredt Bælte fra Lillebælt milevidt ind over Landet sønden for Kongeåen, skød endnu da deres Forposter frem mod Gestranden. Ja, endnu i det 17. Århundrede var Ribe Kjær begroet af Småtræer og Krat.⁽⁵⁾

Rovhugst bragte egnens egen tømmerforsyning i fare, og man måtte fra centralt hold stramme tømmerne. I 1480 forbød Kong Kristian I, at der måtte eksporteres mere tømmer fra Ribe,

så at Borgerne og andre Undersåtter ikke kunne få Tømmer til deres Husbygning.⁽⁶⁾

Denne husbygning var i middelalderen meget tømmerkrævende. Bulhuse har været almindelige såvel i byer, landsbyer som på

enestedsårde. De var brandfarlige og krævede stadig vedligeholdelse. Bindingsværksbyggeriet, som siden kom i brug, krævede mindre træ, men slugte dog en del, ligesom der til de stejle tagrejsninger var brug for mange og lange sparrer (spær).

I 1792 hævdede en forfatter, at forud har [Ribe] haft overflødig Skov i Nærheden, hvilket meget har forskønnet Egnen fremfor nu, da der ingen Skov findes af Betydelighed nærmere end to Mile.⁽⁷⁾

Samme forfatter var selv præst ved Seem Kirke og har nok kendt Seemgårds Skov (dengang kaldtes den Seemlund), men han har åbenbart anset den for ubetydelig.

I 1830 beskrev Dalgas egnen, men fandt heller ikke anledning til at nævne den kønne, lille løvskov i Seem.⁽⁸⁾ At denne lille skov overhovedet findes, må tilskrives den årsag, at Seemgård tilhørte kirken forud for reformationen, var krongods fra 1536 til 1660 og siden var underlagt Grevskabet Schackenburg. Disse høje godsejere forstod at bevare herlighederne. Der var strenge straffe for skovtyveri, og adskillige gange blev bønderne i Seem anklaget for skovtyveri. Selv en uskyldig fornøjelse som nøddeplukning nægtede man børn og bønder. Skovens frugt var forbeholdt herskabet.⁽⁹⁾

Hvor strengt dette blev håndhævet, kan man se af en retssag, som blev ført for Lustrup Birk i 1732. Samtlige bønder fra Seem By, i alt 40 personer, var indklaget og skulle afgive vidneforklaring. Det var midt i sædetiden, og de var kede af at skulle spille dagen på retsfærd. Den første tingdag blev de holdt på tinget i 12 timer, uden at nogen af dem end blev afhørt. Tiden gik med skænderier og oplæsning af diverse indkaldelsesordrer og synsforretninger. Sagen endte uden at man kunne udpege nogen skyldige, og herskabet på Schackenburg fordrede en bod af Mikkil Hansens enke Herle Bejers på Seemgård, fordi hendes mand havde *de jure*



"Æ snegl". Arkimedesskruen, som pumpede Munkesø tør. Huset lå, hvor Skallebækken flyder ud af søen.
(Foto fra cirka 1910.)

været ansat som opsynsmand med Seemlund. Hun ansøgte om fritagelse for bøden, idet hun hævdede *den vil føre til min ruin*. Vi kan desværre ikke se, om hun betalte eller ej, men godsforvalteren på Schackenborg lod bekendtgøre:

... for at undgå Skovens totale Ruin og Undergang har jeg fundet det fornødent at forordne, at ingen uden min specielle Ordre herefterdags må undstå sig i at gennemfare Skoven til Fods, ridende eller til Vogns. Skulle nogen gribes herudi, skal Beboeren på Seemgård uopholdeligen melde dem til Birkefogden, som Vedkommende straxen lader gribe og føre til Schackenborg under Vagt af Grevskabets Bønder, til tilbørlig Afstraffelse.⁽¹⁰⁾

Hvor sjældent træ efterhånden blev som bygningsmateriale, kan man se af, at ejendomsvurderingerne skelner mellem bygningsfag med loftskud eller uden. Loftskud er brædder, som adskiller etagerne. I de ældste huse lagde man rafter eller grene op mellem loftsbjælkerne og forkede hø ind over. Efterhånden som høet blev plukket ud, var der åbent op til tagryggen. Der findes kun få vidnesbyrd om bindingsværksbyggeri i Seem Sogn - og slet ingen senere end i 1724.

Hvor uvant man blev med rigtige træer, kan man også se af den sproglige omstændighed, at *man kaldte hver sølle busk for et træ*.⁽¹¹⁾ Det gør vi endnu her på egnen. I haverne gror ribs- og stikkelsbærtræer, i hegne vokser hyldetræer. Betegnelsen *busk* er de-

graderet til at betegne kraftige græstuer, især der hvor en koklat sommeren forud har gødet, så græsset gror særlig kraftigt.

Da en ung landmand overtog en gammel gård i Varming i 1893, var et af hans første gøremål at købe et egetræ i Gram Skov og få skovfogden til at save det i blokke på $2\frac{3}{4}$ alen, der derpå blev kløvede i passende tykkelser til hegnspæle. Endnu 100 år efter står en stor del af disse pæle, hvor han gravede dem ned.⁽¹²⁾ Men han måtte altså helt op til Gram efter egnet gærdselsmateriale.

Heden

Efterhånden som skoven faldt, og svinene åd de nedfaldne olden, krøb heden ind over landet. Gold kaldtes den, men den gav dog liv til dem, som forstod at bjerge sig. Lyngen var nyttig. Den var så værdifuld, at større arbejdsstyrker blev udkommanderet under 1. Verdenskrig (1914-1918) for at slå lyng af til eksport.

Bagerne i Ribe fik også lyng fra Varming-lund til opvarmning af ovnene. Vi havde sådan en kort lyng-le. Ret bred. Man skulle nærmest rive det af i flager. Der var også nogen, der plukkede lyngen, men det var de høje lyng. Så knippede de dem sammen. Der skulle 22 knipper til en trave.⁽¹³⁾

Man skuffede også lyngjorden af for rødder og brom i et par centimeters dybde og fik flower, det vil sige hedetørv. Når man lavede flower, skulle man passe på ikke at skære for dybt, for så fik man for meget sand med i flowerne, og lyngrødderne blev skåret så dybt af, at de ikke kunne skyde op igen.

Jorden skulle se ud som skindet på en rødbrøget ko, når vi var færdige, så var æ flower gode.⁽¹⁴⁾

På denne måde forhindrede man ethvert til-løb til mulddannelse, og lyngen fik gode kår. Den blev pint, som lyng skal for at kunne trives, og det til gavns. Hvor ikke mennesker

skummede den af, gnavede kræ og fæ den af. Hyrder og hjorddreng græssede landsbyernes får og køer på den åbne hede, og de vilde dyr, som kan lide lyngtoppe, var ikke sene til at snuppe, hvad tamdyrene efterlod. Det var mest harer, som færdedes her. Større dyrevildt var her næsten ikke. Det kom først efter 1940'erne, da de store plantager begyndte at gro op.

Den karrige lyngheide blev udnyttet til det yderste. Der hørte over 300 tønder land til Stavnagergård indtil omkring århundredskiftet og cirka 430 til Karkovgård, og ingen af dem blev regnet for specielt store. Langt størstedelen af disse arealer lå udyrkede hen. Enkelte fenner blev opdyrket med års mellemrum og da mestendels til husstandens eget forbrug. Det var ikke ualmindeligt, at stykker kunne ligge brak i 100 år⁽¹⁵⁾. Inden hedeopdyrkningen tog fart, kunne kammerherre Trap notere om Seem Sogn i sin første udgave af Danmarksbeskrivelsen:

[Sognet] er fladt og lavtliggende med betydelige Hedestrækninger, især i den østlige Del⁽¹⁶⁾.

Sandflugt

Brugen af flower blotlagde jorden i store områder, og den skarpe vestenvind var ikke sen til at sætte sin tand i det flyvske sand. Sandflugt var et problem igennem mange århundreder. I 1706 klagede tre bønder i Seem over, at sandflugten i de forløbne år havde skadet dem så meget, at de umuligt kunne udrede deres skatter og landgilder. Samme år var kræ og bæster ramt af lungesot, og mange var døde, hvorfor de havde vanskeligt ved at dyrke jorden. De bad om *afkortning* i skatterne, og det ser ud til, at deres klage var så begrundet, at de fik bevilget nedsættelse i både landgilde og skat.

Årsagen til sandplagen synes at ligge i forrige tiders landbrugs behov for grønsvær, sadder. Den omfattende gravning blotlagde underjorden, som tørrede ud og gjorde san-

det til et let bytte for egnens stærke og hyp-pige vind. Æ Nørbjerge i Varming har gentagne gange vandret ind over dyrkede agre og har begravet sæd og muld under meter-tykke sandlag. Landsbyernes selvstyre, grandegildet (grande: nabo eller byfælle), forsøgte at bremse den ødelæggende gravning af grønjorden ved at påbyde bestemte grænser for gravningen. I *Vide og Vedtægt for Seem By*, som blev vedtaget på Grandegildet i 1690⁽¹⁷⁾, handler flere paragraffer om *sadder, møddingjords og måntørvs gravelse*, og især om hvilke begrænsninger, der gjaldt.

Pgf.5:

Må ingen efterdags grave grønne Tørv til Diger eller andet, hvad Navn det have kan på Gaden under den Straf som Loven og Videbrevet tilholder. Ej heller nogen udenfor at grave Grøntørv, men enhver at grave Sadder på Stægit(?), dog Grønjord undtagen, hvorved Græsningen kunne formindskes. Alt under lige Straf som foremeldt.

Adskillige retssager i årene derefter handlede dog om, at forbuddene blev overtrådt.

I den nye vide fra 1731 blev en ny byvide vedtaget, og begrænsningerne strammedes.

Når man var så ivrig efter at grave grønjorden af i sadder, hænger det sammen med landbrugets problem med at få kvælstof nok til jorden. Den første ajlebrønd i Danmark blev bygget på Tune Landbrugsskole i 1883⁽¹⁸⁾. Før den tid måtte man anvende virkelig meget arbejdskraft på at suge ajlen op i stalden. Det vigtigste sugemiddel foruden hestegødning var sadder og tørv, der kunne stå i husstore stakke mellem landsbyens gårde fra høbjergningens ophør, til dyrene blev staldet ud om foråret.

Hedeopdyrkning

Vi ved ikke så meget konkret om hedeopdyrkningen her i sognet. Hist og pist i det store materiale af fæstebreve forekommer en notits om, at en eller anden karl fik lov at be-

nytte et stykke hedejord til at opføre sig et hus på, men kun få af dem er blevet stående. Der findes et par mindsten over hedeopdyrkerne fra Seem Sogn i Kongenshus Mindepark, men de er fortrinsvis sat over gård ejere, der har ladet deres heder opdyrke. Der er ikke overleveret materiale om den enkelte slider.

Efter Den anden slesvigske Krig i 1864 kom der en del sønderjyder hertil, og det var initiativrige folk, som nok kunne tage fat. Enkelte bemidlede kunne købe gårde, men de mere beskedne i samfundet slog sig nødvendigvis igennem ved flid alene, og dyrkede hedejorden op. En enkelt sønderjyde, som ganske vist først kom hertil under 1. Verdenskrig, kan passende stå model til typen. Det var Appel Stenger, der fortalte om sin pionergerning på Varminglund i en avisartikel, da han fik tildelt Hedeselskabets Hæderspris og sølvbæger:

Jeg havde forskellige pladser [efter at jeg var deserteret over grænsen], og en skønne dag havde jeg sparet så meget sammen, at jeg kunne købe mit eget, en faldefærdig ejendom, der ikke havde været beboet i 15 år. Lyngen groede højt, lige til dørene ... Der hørte 32 tønder land til. Jeg fik det hele for 5000 kroner. Halvdelen var i lyng og den anden halvdel var i meget dårlig kultur, men vi fik efterhånden has på lyngen og rettet huset op. Ja, jeg husker tydeligt den dag i dag, at alt, hvad der var af inventar, var en trillebør, - ganske vist uden hjul. Det generede os meget, at vi manglede kontanter, men så fandt jeg på at gå ud som tækkemand, og det gav jo lidt rede penge, som gik ind i bedriften. Siden blev der råd til en ko, den var dyr dengang, 700 kroner, men det var en stor dag, da hun holdt sit indtog. En dag var de 16 tønder land hede opdyrket, og 12 mergelgrave var jævnet. Forinden havde jeg købt yderligere 20 tønder land hede, og dem gik vi nu i gang med. Men en dag kom Staten og

købte det meste af dette areal, - der skulle plantes. Så måtte jeg på den igen og købte andre 18 tønder land, og dem fik vi opdyrket på 4 år ... Og så kan det tilføjes, at det var en dejlig og velpasset ejendom, som Appel overlod til sin søn Martin i 1947. 52 tønder land, 11 køer, 14 ungkreaturer foruden heste og svin. Jorden drænet og merglet. Læplanter kransede markerne.⁽¹⁹⁾

Nu er 640 hektar ud af Seem Sogns i alt 3850 hektar tilplantet med plantage.

Læplantning

Læplantningen kom ellers forholdsvis sent i gang mange steder, mens hedeopdyrkningen og landvindingsarbejder begyndte kort efter Den anden slesvigske Krig. Peter Mathiesen (1908-1994) har fortalt om sin pionergerning inden for læplantningen:

I efteråret 1935 købte Emilie og jeg så ejendommen (Bakkevej 12). Egnen her var dengang plaget af sandstorme, men vi oprettede sammen med vore naboer en plantningsforening. Hedeselskabet sendte så en flok langtidsarbejdsløse unge mennesker fra byerne herud sammen med en arbejdsleder. De unge mennesker blev så indkvarteret rundt på ejendommene. Vi havde en 4 å 5 mand boende hos os. De fik så kost og logi for ringe betaling og gravede planteriller, 50 cm brede og 50 cm dybe på akkordbetaling for Hedeselskabet og plantede flere tusinde lætræer. Især i den nordlige og den østlige del af sognet. Det forandrede efterhånden egnen totalt, og sandflugten holdt op.⁽²⁰⁾

Egnens ældre bønder så med forbavselse på de yngre landmænds plantninger. Carl Hein (1912-1989) i Skallebæk var en af de første, som plantede trærækkede læhegn. Naboerne rystede på hovedet: Så møj juer, bår te træer? sagde Andre's i æ Kro (1881-1962). Men de måtte bøje sig, efterhånden som

træerne voksede til, og det tydeligt fremgik, hvorledes det forbedrede jordbund og avl.

Plantagerne

Egnen forandredes. Det fortælles, at da Nis J. Vind (1847-1932) i 1906 købte Seemgård og kom kørende østfra med et flyttelæs, da standsede han hestene på Enderupskov Banke og pegede Seemgård ud for sin gamle far, der sad med på bukken. Ikke ét træ var der imellem gården og Enderupskov. Faderen ville af og gå hjem, egnen var ham for øde.

I dag er dette område tilplantet. I 1965 kunne man opregne 454 hektar statsplantage, hovedsagelig på Varminglund, dertil kommer Stavnager og Varming plantager på henholdsvis 68 og 41 hektar. Staten sammenkøbte i årene 1940-43 jord til plantning og lagde det til Lindet Statsskovdistrikt.

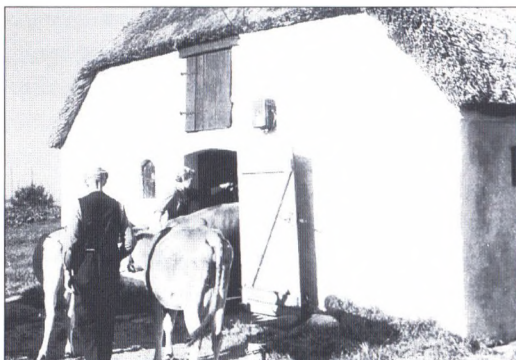
Stavnager Plantage, eller den såkaldte *Apothekerskov* blev anlagt i 1916 af et aktieselskab i Ribe under ledelse af apoteker Lind, som på den måde ville sikre komfurkvas til Ribes køkkener.⁽²¹⁾ De øvrige plantninger er for det meste foretaget på privat initiativ. Plantagerne har ændret egnen meget.

Hedens tilplantning foregik ikke uden indsigelser fra lokal side. Mange mente, at arealerne var for gode at plante til. En enkelt bemærkning fra tidens debat er bevaret, nemlig hos Mads Hansen, som skrev:

Her ... har staten købt flere tusinde tønder land til beplantning af den såkaldte Varming Hede. Heden er efter min mening alt for god til plantning, da der findes både mose og merg[el] i arealerne, ligesom der er godt anlæg for kunstig vanding fra bækken. Man ser enkelte høje, som sikkert stammer fra sammensunkne jordhuse, da her sikkert fra gamle tider har været mange livsmuligheder fra åen og krattet i form af jagt og fiskeri.

Brændselsproblemer

Søer, moser og vandløb er i dag mestendels





Fotos fra Hømlund. Hans Hansen, (f.1931) har fotograferet en serie karakteristiske situationer fra det daglige arbejde ved landbruget i sit fødehjem, det nuværende Lundsbjergvej 7. Billederne stammer fra midten af 1950'erne. Personerne er Nis Hansen (1898-1978) og Thyra (født 1908) og broderen Åge, (født 1930).

et resultat af menneskelige indgreb. Flere århundreders rovdrift på brændsel har ruineret de få moser, som sognet rummer. Klyne, som mosetørv hedder på vestjysk, er af ringe kvalitet her på egnen, men man har været nødsaget til at tage det hele med. Mads Hansen oplyser, at det var almindeligt at bjerger 5 á 15 læs flower og 25.000 klyne og et stort læs lyng pr. gård til en sæsons brændselsforbrug. Desuden blev der brugt meget lyng til strøelse ved husdyrene. Seem Mose ved Hømvejle var allerede omkring århundredskiftet helt omrodet og forgravet for klyne. Det samme gælder Sjapmose og Brokmose på Varminglund, Hvidmose lige derved, Høm Østermose samt Sortemose på Snepsgårds Mark. Moserne ved Varming Sø, som ældre folk for få år tilbage endnu kunne huske, findes slet ikke mere så lidt som søen selv. Af gamle matrikelkort kan man se, hvorledes moserne var opdelt i lange, smalle matrikler, for at der til hver ejendom kunne være klynescær til eget forbrug. Denne ressource er forlængst forbrugt, og områderne henlå i mange år i vildnis, indtil pionererne på Varminglund, Hømvejle og andre steder af nød gav sig til at kultivere, dræne og opfylde huller, så der blev skabt agerland. Det er herved gået noget ud over variationen i dyre- og plantelivet. Især fuglevildtets mangfoldighed er aftaget. Svømmefugle og de arter, som lever af frøer og mosernes bærplanter og insekter, har siden den tid næsten ikke kunnet findes her. Vi kan drage en parallel til Bjørnkær Mose lige syd for sognet, hvorom Halfdan Lange skrev i 1919:

Bjørnkær Mose, som før år 1900 var meget vild og ugæstfri med Ellestubbe og Egekrat, Sump og Rør, Hængedynd og Mosejord, men med Bolig for Dværgrørdum. Nu er den ved Afvanding gjort mere nyttig, men mindre indholdsrig, både for den, der studerer Dyr, og for den, der samler Planter.⁽²²⁾



Mergelbanen fra Kloby Mergelleje gik gennem Seem Sogn ad to ruter. Billedet her viser overførslen over åen nord for Voldborggård, Haderslevvej 121. En tidligere ejer af gården, Claudi Andersen (1872-1944) blev kaldt: Stationsforstanderen i Seem, fordi han førte tilsyn med banens materiel, der var oplagret på gården. (Foto fra 1914 i Den antikvariske Samling, Ribe.)

Mads Hansen gav sig som 48-årig ufortrødent til at dyrke Sortemose op. Da han kom på alderdomshjemmet i Ribe, skrev han en lang og underholdende beskrivelse af Seem Sogn, som han havde kendt det. Heri fortalte han blandt andet om sin gerning ved opdykningsarbejdet. Han var en beskeden mand, som ikke gav sin indsats udseende af noget stort, hvad bekendte sidenhen har bekræftet, at det var. Han sled virkelig for at få en gård ud af de sure kær.

Jeg fik ejendommen efter min far, ... købte to moseskifter til, og ... [senere] elleve tøn-der land af forskellige moselodder fra Seem og Høm. Jeg afvandede mosen, så vejen kunne komme til at gå mere i øst og blive fri for svinget.

Inden vi forlader brændselsproblemet, skal det lige omtales, at komfurilden sjældent fik

lov at gå ud. Der lå gerne et par klyne og glødede, dækket af aske, så man ikke skulle stryge en svovlstik for at lave ny ild. Ja, i helt gammel tid måtte man gå til naboen for at låne ild, og det blev anset for en skam. Kom der så uventede gæster, og klynestakken var ved at være brugt op, så blev børnene i en hast sendt ud at sammel pevs. Det var alt småbrændsel fra tørre stilke af rejnfan over nedfaldne kviste og kogler til tørre kokasser. Så kunne der i en hast blive varmet en kaffeslat til de fremmede.⁽²³⁾

Engene

Også engarealerne er undergået betydelige forandringer. Hvor der tidligere, gennem århundreder, har været høslet og varierende plantevækst, er der nu pløjeland og monokulturer. Man søger forgæves hjertegræs, som endnu i 1940'erne fandtes i Oversvan-

kær Enge.⁽²⁴⁾ Landbrugets hunger efter agerjord har i løbet af et kort åremål udjævnet og ensrettet naturen meget. Engene i Seem Varming og Lustrup samlede sig om Nips Å,

der er omgivet af brede Rørskove, brede, sumpede Enge, som gennemskæres af forskellige Løb og Sideløb fra Åen.⁽²⁵⁾

Sådan så det ud for et par menneskealder siden, og selv om jagtforeningen nu gør et godt arbejde for at genskabe livsbetingelserne for vildtet, så er dog selve landskabet blevet stærkt omdannet. Afvandingsgrøfter, og drænrør har afløst de selvdannede, krogede vandløb. Åløbet er rettet ud og iøvrigt tilsandet voldsomt. Rørskovene er indskrænkede til snævre bræmmer. Det vil i vore dage næppe være muligt at vedligeholde samtlige ejendomme i Seem, Varming og Lustrup med stråtag, bjerget i engene om Nibs Å.

Munkesø

En gang var der to store søer inden for sø-negrænserne, men i dag findes kun Munkesø tilbage, og så er den endda et produkt af fredning. Også her var man ude efter søbunden til høbjergning. Søen blev tørlagt i 1860'erne af et privat selskab, bestående af lodsejerne under ledelse af entreprenør Broe fra Karkovgård. Det har tilsyneladende været helt på privat basis, at man har foretaget afvandingen. Der findes intet om planerne i de offentlige arkiver. Det blev et forholdsvis kostbart og noget kompliceret projekt. På grund af søbundens lave beliggenhed måtte vandet pumpes op i Skallebæk, som danner afløb fra søen. De to tilløb, Nør- og Sønderbæk, blev ledet udenom søen ad kanaler og kunne tillige drive pumpeværket, der trak skruen, som pumpede vandet bort. Det var en arkimedeskrue i et lille pumpehus. Lokalt blev anlægget bare kaldt *æ snegl*, hvilket navn endnu hæfter til bækslynget, hvor pumpehuset engang lå. Søbunden blev så gennemgravet med et grøftesystem, der

samlede det meste vand foran sneglen. Yderligere måtte man grave en rende udenom søen for at opfange tilløbende overfladevand.

Al umagen var, ifølge Christian Sørensen, Munkegård, (1907-97) næsten ikke arbejdet værd. Trods pumpning stod karlene i vand til op på lårene og slog græsset af. Græsset måtte derefter bæres op på det tørre land på stænger for at vejres, med mindre man, som Simonsen i Varming, anlagde en vasevej (en kørevej af kvas) ud over den bløde søbund. Høet var af tvivlsom kvalitet, og man mistænkte det desuden for at være slemt til at bræmme, det vil sige gå i gæring. Det påstås, at flere ejendomme på egnen er brændt som følge af selvantændelse i hø fra Munkesø. Omtrent midt i 1930'erne opgav man at vedligeholde udtørringen, og kort efter blev området fredet, trods en del lokal modstand.

De vilde dyr

Vi kender kun lidet til dyrelivet i sognet i de ældste tider. Ved 1900-årenes begyndelse talte man om, at der fandtes *vandfugl*, som vistnok var identisk med engsnarre. Desuden var her vandriks og den yndede dobbeltbekkasin, som jægerne kaldte *en tredækker*, og som sagdes at være så fed, at den sprak, når den faldt til jords. Kobbersnepper og vildgæs, som her blev kaldt *Blågæs*, kom i rigelige mængder i Høm Enge før afvandingen 1930. Storke var der naturligvis også.

Jeg har en gang set 36 stå i engene, ... og når man startede græsslåmaskinen, så var det ikke længe, førend storken indfandt sig for at følge i skåret til mus og frøers fordærv. Storken havde ingen frygt for os. De fulgte kun få meter efter slåmaskinen. Storken var ingen engel. Kom den over en rede med unger i, så blev den tømt for indholdet. Min nabo kom en dag over en anderede med æg i. Han lod en busk græs stå omkring den, men opdagede til sin ærgrelse, at storken kort efter stod og



Indlandsklitter. Varming Vesterbjerge. (Foto: Arthur Sylvester 1963.)

guffede æggene i sig. I nat flyver æ stork over æ Røde Hav, sagde min bedstemor til mig om natten til Fruedag, den 25. marts. Der har også været pommeranser og blå moseterne i Sorte Mose inden afvandingen i 1934.⁽²⁶⁾

Et kuriosum i dyreverdenen er, at der et par steder i sognet findes vinbjergsnegle. Det er på arealerne omkring Seemgård og i Skallebæk. Man kan fantasere om, at munkene i tidlig middelalder har indført dette velsmagende dyr. I Skallebæk findes også med mellemrum planten kongelys, hvis stængel de gamle munke brugte som væger i olielamper. Denne plante er en typisk reliktplante ved vore klostre.

Jagt har altid været en populær sport i sognet, men i nyere tid har mange set en god indkomst i at udleje jagtretten. I mange år havde et jagtkonsortium jagtretten ved Var-

ming Sø. Når andejagten gik ind, måtte bønderne stå med hænderne i lommen og høre på, at prominente herrer fra Gram, Esbjerg og Ribe plaffede fuglevildtet ned. En undtagelse danner *Peter Præst* i Varming, som havde sin egen metode. Naturligvis har der også været krybskytter, men de er kommet godt om ved deres lyssky foretagender. Det er yderst sjældent, at de har været bragt for retten. Første gang det skete, det var i året 1700, mødte de simpelthen ikke frem, og sagen faldt til jorden.

Ulve

Af større dyr kender vi naturligvis ræven og brokken (grævling). De små hidsige brude, væsler og ildere kendes fra mange staklader og lofter. Tidligere var ulvene en plage, og man havde stor skræk for dem. Vore forfædre gik gerne på ulvejagt, og der findes i hvert fald vidnesbyrd om, at bønderne i Se-



Den store mågekoloni i Munkesø, som udvandrede og forsvandt efter 1978. (Foto: Arthur Sylvest 1963.)

em fik dusører for at aflevere skudte ulve til dommeren ved Lustrup Birketing.

16. august 1698

Jens Christensen og Hans Pedersen, begge af Varming kom med en stor gammel Ulv, som var død og Skindet aftagen som lå løst på den i en Vogn, som de sagde var sket for det varme Vejrligs Skyld. De berettede, at de havde dødet Ulven mellem den 13. og 14. August om Natten nedenfor Jørgen Nielsens Græshave nedenfor hans Kålgård, hvor der var blevet bidt tvende Føl natten forud. Samme Ulv formoder de at skulle nyde Dusør af efter Jagtloven af 8. December 1688, nemlig 4 Rigsdaler af Birkebønderne. Da der ikke er Klarhed over, hvor mange Tønder Hartkorn, der er i Birket, bliver Sagen om Dusør opsat indtil der kan gøres Ligning over hver Mands Hartkorn og dermed enhvers Bidrag til Dusøren.⁽²⁷⁾

I løbet af få uger havde man gjort hartkornet op, og det blev bestemt, at der skulle betales 1 skilling af hver tønde. I 1753 havde en bonde i Øster Hjerting dræbt en ung ulv, og kørt den til Lustrup, hvor den blev ophængt udi en galge udenfor byen. Det kan forekomme os at være en besynderlig praksis, men ifølge datidens tankesæt var det rimeligt at straffe en misdæder og lade delinkventens jordiske rester dingle fra galgen som et kriminalpræventivt skræmmemiddel.

Der fortælles et par historier om ulve:

En gang var en mand kørende til Obbekjær med en følhoppe for vognen, mens føllet løb ved siden af. Da han kørte igennem vadestedet ved Stavnager, turde føllet ikke følge efter, og en gammel ulv sprang frem og bed det ihjel.

I Høm havde man en lukket fenne midt i Gaden, som man kaldte den åbne forte midt i Høm, hvor byens heste stod sam-



Gamle Jens Knudsen (1902-1992) i Seem arbejdede i statens plantager med at binde faskiner, til han var godt oppe i 80'erne. Statsplantagerne skabte arbejde til mange, dels med plantering og vedligehold, dels med skovning. (Foto: Hans Mikkelsen 1984.)

men om natten, for at værne dem mod ulve. Fennen var omgivet af et tjørnekrat. En nat var der blevet glemt en følhoppe ude på marken. Den var hildet, og om morgenen, da folkene kom ud for at se efter den, stod den henne ved leddet med begge forbenene over nakken af ulven, der havde gnavet både hud og kød af den, så den måtte aflives. Ulven blev også dræbt.⁽²⁸⁾

Navnet Ulhøj på Høm Østermark skal formodentlig henføres til dette rovdyr.

Nord for Varming fandtes en ulvegrav, hvor man forsøgte at lokke ulve til ved at binde et kid i graven om natten.

Sluser

Allerede tidligt i 1700-tallet forsøgte man at tage åvandet i sin tjeneste og anvende det til engvanding. Seem byvide fra 1731 fortæller, at man også har stemmet vand op i Seem Holmenge, uden at vi dog kan gøre rede for noget sluseanlæg. Sluserne gav anledning til flere tvistigheder mellem Obbekærbønderne og Varmingbønderne. Det var spørgsmål om, hvem der skulle vedligeholde sluserne, og hvor ofte de forskellige byers beboere måtte tage vandet til deres enge. Det er imidlertid trivielle historier, som ikke længere er aktuelle. Sluserne havde dog deres tid, hvor de gjorde god nytte ved at vande engene og forbedre den rige høslet. Varming Sluse blev opgivet og forfaldt efter 2. Verdenskrig.

Varming Sø

Der blev iværksat et radikalt reguleringsprojekt, som formodentlig blev udført i årene omkring 1800, nemlig anlæggelsen af Varming Kanal, som forkortede åløbet betydeligt. Det fortælles, at bønderne på egen hånd lod kanalen grave, og at de siden fik en præmie af amtmanden for arbejdet. Det har imidlertid hverken været muligt at få stadfæstet årstallet for arbejdet eller at finde præmiesummen i amtsregnskaberne.

Et af resultaterne blev imidlertid, at kanal-anlægget, i forbindelse med andre tilsvarende længere østpå, forøgede strømhastigheden i en sådan grad, at sandvandringen helt tog overhånd. Varming Sø, som tidligere dækkede et betydeligt areal, henved 22 hektar, er nu helt fyldt op, og man kæmper imod de tiltagende sandmængder. Der pumpes regelmæssigt sand op, som nu lægges på engene, hobes op eller transporteres bort. De gamle bønder ville have græmmet sig over at se engene ødelagt og omdannet til agerland. Engfaunaen har helt ændret karakter. Engblommer er nu blevet sjældne. Jagten er aftaget, og skovene af tagrør er næsten borte.

Hvad er det da, vi har mistet? Det er en sø, som i 1643 blev vurderet som den fiskerigeste i hele Haderslev Amt. Der var

Karper, Brasen, Karusser (en karpefisk), Smelling (en lakseart), Sandotter, Kulbras og Grundeling (en karpefisk).⁽²⁹⁾

Desuden må der have været gedder og ål, som i 1600-tallet var så selvfølgelige, at de ikke behøvede at nævnes. Dette fiskevand har igennem tidlig middelalder været af betydelig interesse. Landets mægtige adel har virkelig regnet Varming Sø for et aktiv. I 1413 solgte Hr. Jons enke, fru Elisabeth, sin ret til 1/7 af fiskeriet i Varming Sø til Erik Rings enke, Karen, som forærede alt dette til Vor frue Alter i Ribe Domkirke.⁽³⁰⁾ Claus Sehestedt gik i 1542 rettens vej for at få fastlagt sin ret til fiskeri i Varming Sø.⁽³¹⁾ Det var efter reformationen, hvor adelen anstrengte sig stærkt for at generhverve, hvad den kunne efter den katolske kirkes fald. Hvorledes det siden er gået med ejendomsretten til dette fiskeri, lader sig vanskeligt efterforske. I 1713 lod grevskabet Schackenborg bekendtgøre, at fæsterne på grevskabets ejendomme havde ret til at fiske i søen.⁽³²⁾ Senere dukker spørgsmålet atter op, nemlig i 1751, hvor det oplyses, at

hvad den Haderslevhussiske Andel angår, så har den stedse været under Forpagtning.

Forpagtningskontrakterne blev tegnede for 6-årige perioder, hvoraf den sidste udløb i 1801. Forpagteren blev indskærpet ikke at fiske yngel, for ikke at ruinere fiskeriet, og fordi ynglen desuden var utjenlig til menneskeføde.⁽³³⁾

Man fiskede på denne tid udelukkende med *hammer*, det vil sige ruser, hvis maskestørrelser kunne indrettes efter den ønskede fangst. Indtil omkring 1930'erne bandt man selv hammer i Varming. Fiskeri med fiskestang var så usædvanligt, at

de, der den gang fiskede med stang, de blev set på fra den lokale side med et lidt overbærende smil som en slags halvtoser.⁽³³⁾

Isfiskeri blev drevet ivrigt af næsten enhver husstand. Midt i 1800-tallet var det skik, at der gik bud til sognets skoler, når der havde været gjort gode fangster i Varming Sø, så børnene kunne sige hjemme, at nu kunne der hentes fisk i Varming.

Ålegårde

Der findes omtale af ålegårde forskellige steder, især i justitsprotokollerne, men der er ik-

Bosættelsens Navn	Gaarde		Huse med Jord		Huse uden Hrtk.	Anden skyldsæt Jord	I alt	
	Antal	Hrtk. Tdr.	Antal	Hrtk. Tdr.	Antal	Hrtk. Tdr.	Hrtk. Tdr.	Dyrket Areal Tdr. Ld.
	1	2	3	4	5	6	7	8
Sem.....	12	42,94	1	0,05	5	•	42,99	266,3
Varming.....	15	41,99	•	•	2	•	41,99	311,3
Hem.....	7	34,66	•	•	•	•	34,66	211,6
Favrholt.....	4	16,06	•	•	•	•	16,06	76,3
Snebsgaarde.....	3	9,00	•	•	•	•	9,00	78,1
Karkovgaard.....	1	9,89	•	•	•	•	9,89	101,5
Munkegaard.....	1	5,66	•	•	•	•	5,66	49,5
Sem Sogn.....	48	159,00	1	0,05	7	•	159,05	1 094,8

Seem Sogn består af 6979,6954 tønder land. I 1682 var 1094,3 tønder land opdyrket, hvilket svarer til ca. 14 %.
(Efter Henrik Pedersen: De danske Landbrug)



Martin Christensen, Seem Mark, kørte mange læs klyne fra mosen med sine to små russerheste. (Foto fra cirka 1925 i privateje.)

ke rigtig materiale til at bedømme, hvilken rolle de har spillet. Det ældste er fra en vurderingsforretning i 1663, da man opgjorde tabene efter Svenskekrigene. Da blev *trende Tejne i en Ålegårdskiste sat til halv [pris] for 5 Mark 2 Skilling* på en gård i Varming.⁽³⁵⁾ Senere optræder en omtale af en lignende på Kar-kovgård i 1697.⁽³⁶⁾ Vi ved også, at der fandtes en ålegård ved Stavnager.

Der findes et vidnesbyrd om en episode fra Varming ålegård. Den er beskrevet i 1720. Der fortælles, at en del Varming bymænd var gået ned til deres fælles ålegård, hvor de formodentlig havde røgtet den, hvorpå de stod og slog ild til en Pibe Tobak.

Det virker så hyggeligt. At de straks derefter skulle blive vidne til, hvordan en tjenestekarl fra Obbekær blev tærsket sønder og sammen med skafet til en høfork af Stavnagermanden så

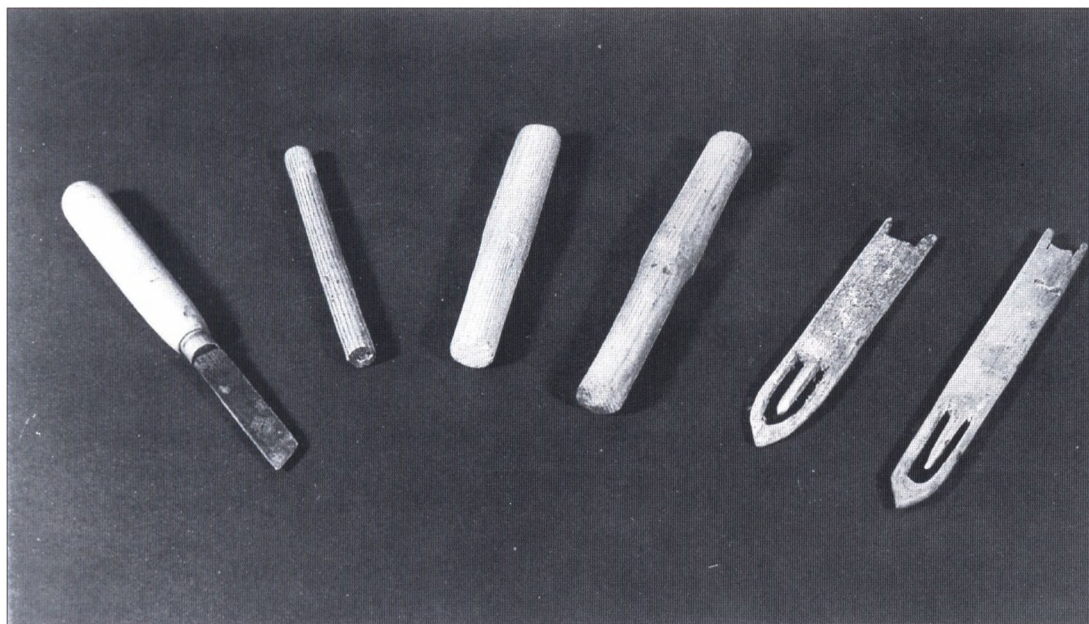
Blodet løb over hans Hals, hans Halsklud var gennemblodig og flænget og han kunne næppe gå,

spolerer idyllen. Det kom ikke frem, hvorfor Stavnagermanden havde overfaldet tjenestekarlen. Måske havde han villet stjæle i Stavnagers ålegård, som lå tæt derved, eller også har der været noget smugleri i gang. Ingen ville dog sige mere, da sagen kom for retten.⁽³⁷⁾ Senere, i 1700-tallet, omtales både Varming og Seem ålegårde.

En mærkelig lynbrand

I slutningen af 1700-tallet begyndte humanisterne at interessere sig for naturlovene, og de vakte præster gjorde ivrigt optegnelser, som senere kunne anvendes til at forklare og systematisere disse. I mangel af andet forum indførte en af sognepræsterne den 30. oktober 1795 følgende i kirkebogen. Indførslen falder helt udenfor bogens øvrige indhold og har intet at gøre i en ministerialbog, men vidner om hvilket indtryk den beskrevne episode må have gjort på præst og læg i samtiden:

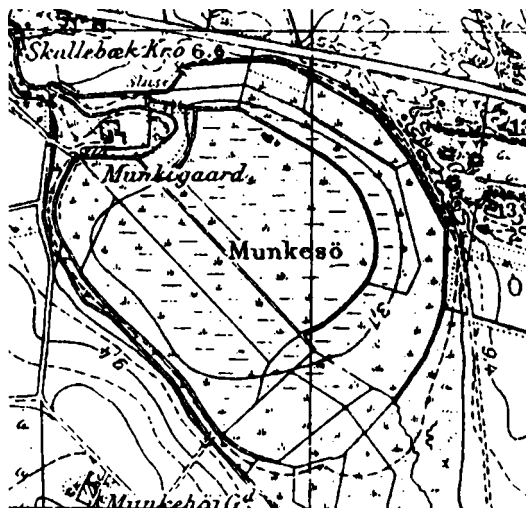
Peder Jensens hustru af Seem, Ester Hansdatter, dræbt af Lynild den 30. Oktober



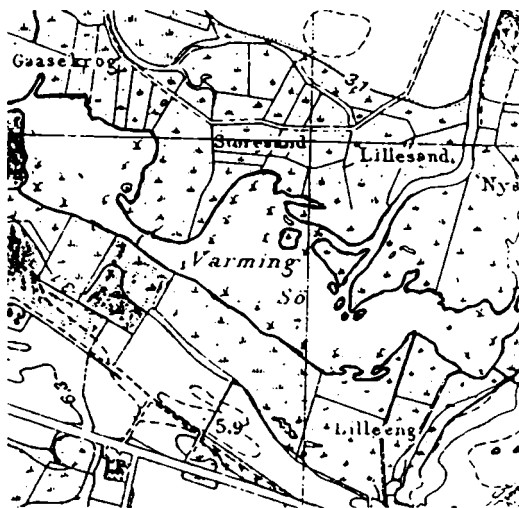
Redskaber til vodbinding. Brugt i begyndelsen af 1900-tallet. Tilhørt Niels Nørgaard, Varming. (Privateje)

klokken 4 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{3}{4}$. Skrækkelig er denne Tildragelse i mere end en Henseende. Den Tordenslag, som kom næstfør den, som slog ned, var cirka 2 Mil borte, og er den eneste, som var hørt i Seem. Lynilden slog ned ved Skorstenspiiben og dræbte benævnte, som stod ved Skorstensrøret på Loftet for at plukke Hø. Der fandtes en blå Plet på hendes Tinding. Lynilden gik langs ned ved Skorstensrøret til Kakkellovnen, derfra den gik i Køkkenet, banende sig Vej ved at gøre en Revne i Skorstensmuren. En Kone stod ved Arnestedet og blev uskadt, ligesom flere Børn i Stuen forblev ubeskadige[de]. Det eneste, som incommoderede dem, var en meget stærk Rystelse, som vedvarede den hele Aften igennem. Lynilden gik ud ad Siden af en Stænger, hvis Fod den afrev tillige med et Stykke af en Flise, som stod op til Stængerens. Den har ventelig fundet en Conduktor ved det Vand, som var spildt på Gulvet, da de havde slagtet Lam.

Samme Øjeblik tændte Lynilden Ild i Knud Christensens Gård, som lå på den anden Side Gaden. Et par Minutter efter Tordenslaget var jeg til Stede ved Branden, og så, at det havde tændt i den nordre Side af den østre Ende af den nør Længe af Taget, omtrent en Alen fra Skorstenspiiben. Da Gården ej lå i Vinden for Peder Jensens Hus, og jeg ej kunne finde nogen Ting, hvorved den kunne være henledt over Gaden, ligesom og at der stod Træer på den sønder Side af Knud Jespersens (-1789-1803-) Grund, og endelig deraf, at det ej tændte på den sønder Side af Samme, ej heller fandtes ringeste Mærke [af], at Lynstrålen var gået derigennem. Af alt dette slutter jeg, at det har været enten Lynstrålen ved den, som dræbte Ester Hansdatter. Samme Tid slog Lynstrålen ned i Berent Berentsens [Præstiin] Hus, som lå sønden for Peder Jensens og østen for Knud Jespersens Gårds nordre Længe. Skorstenen var revnet i Stuen, og en Træbismer,



Udsnit af "Kriegeskarten und Vermessungswesen" 1940. Den udtørrede Munkesø.



Udsnit af "Kriegeskarten und Vermessungswesen" 1940. Den endnu vandrige Varming Sø strakte sig på dette tidspunkt helt hen til Seem Kirke.

som hang i Køkkenet, var flakt. Hvor den var gået ud, fandtes ikke. I bemeldte Hus var jeg straks efter og fandt ikke eneste Svovl- eller anden Lugt.

Endelig slog Lynilden ned i en Skov nord for Berents Hus i en Esketræ. Fra den øverste Spids af den øverste Gren på Samme, og indtil Jorden var revet en Fuge på Stammen, som var så dyb, at man kunne lægge Lillefingeren deri. Denne Lynstråle synes igen at have været en Anden.

Vinden stormede fra syd-sydvest til vester, gik under ... Regnbyger kom til, mere Tid efter, men gik straks tilbage igen. Ilden rasede forskrækkelig, og Klokken 12 a 1 havde det meste af Høet, Brændslet og Kornet fortært. Vinden blev ved at blæse i 3 Dage, uagtet den havde blæst en 3 Uger forud af samme [Hjørne], hvorved er mærkelig, at det eneste sikre Hjørne sikker ... Ilden fra Seem, ligesom og da Seemgård brændte, var Vinden og i den Hjørne, som bragte Luen fra Byen og Skoven, og blev således stående så længe Branden varede.

Den store oversvømmelse i 1721

Ligesom lynnedslaget uventet greb ind i landsbyens dagligdag, kunne vandets element i form af stormfloder nå helt ind til Seem Sogn og gribe ind i bøndernes tilværelse. Nytårsaften 1720 brød en voldsom stormflod ind over Sydvestjylland. Det salte vand strakte sine ødelæggelser dybt ind i landet, så det forårsagede store ødelæggelser helt oppe i Varming og naturligvis også i Lustrup, Seem, Høm og Faurholt. Skaderne var så alvorlige og rystede bønderne så dybt, at de indkaldte deres respektive husbønder til at overvære taksationsmændenes vurderinger på marker, enge og bygninger.

Den 30. januar mødtes birkedommer Saabye med fire vidner og hospitalsforstanderen i Ribe samt en repræsentant for amtmanden, og begyndte at vurdere skaderne. De var betydelige. I Lustrup var al vinterrugen ødelagt i den grad, at man ikke en gang kunne forvente at få den udsåede kornmængde igen ved høsten. Engen var helt ødelagt, idet vandfloden havde revet grønsværen op i store flager og ført den op på Seem og Varming marker.

Hvor tilforn har været hård Eng, er nu dyb Søle. Og den bliver ikke igen Eng i deres Tid, som nu lever.

Bønderne havde efteråret forud kørt mere end 600 læs gødning på marken, hvilken nu var spildt. Derefter gik mændene til Seem og så, at sand og tang var slængt hen over vinterrugen i et område af 32 tønder land mark, der således var helt ødelagt. Engbunden kunne de ikke vurdere, fordi vandet endnu dækkede de lave områder.

Værst var skaderne dog i Varming, hvor 41 tønder land vinterrug var ødelagt. Dels var jorden skyllet bort, og dels havde vandfloden ført store stykker engbund fra Lustrup ind over marken og dækket den. Stykkerne var så store at

ikke med 100 Læs kan de føres bort.

Desuden havde vandet skyllet husene itu. Lervæggene var slået ud af bølgeslag. Utærsket korn og hø i laderne var blevet fordærvet i 5 kvarters højde. (Cirka 80 cm.). Husdyr var druknede. Et sted var et svin reddet ved at blive kastet hen i en seng, mens et andet var druknet. Havedigerne var skyllet om, og kålen spoleret. Det salte vand havde endvidere forringet jorden for den kommende sommer. Tillige med vandet havde stormen sat fut i flyvesandet, så adskillige agre var dækket med op til et alen tykt lag sand.

I Skallebæk Mølle havde vandet bortslaget en del Tavl i Muren, havde beskadiget en Del Bohave samt Ovne og Skorstene. Også Mølleværket har lidt Skade. Det var gået ind i Ladehuset og havde beskadiget 5 Fag Hø, 12 Traver Byg og lige så megen Rug samt en del Halmfoder beskadiget og fordærvet. Hans [Vinter]rug var endnu mere sandslagen end det vi tilforn har set, så der synes ikke deraf at kunne avles noget.

Desuden berettes det, at stråtagene overalt havde lidt stor skade.

Der blev ikke skrevet noget om søerne, selv om det må have gået ud over ferskvandsfiskene, at saltvandet trængte ind til dem.

Vi kender kun lidt til, hvordan den store vandflod i 1634 påvirkede beboerne i Seem Sogn. Præsterne kunne ikke komme fra Ribe til Seem og begrave døde, hvad bønderne brugte som argument i en klage til kongen, hvor de førte flere grunde til at få en residende sognepræst. Derudover kendes der kun et trist eksempel på, at en mand ville slå mønt af ulykken, idet lensregnskaberne lakonisk noterer:

1637. Laurids Beck straffet for en løgnagtig Tingsvidne han havde forhvervet anlangende Skaden af Vandfloden. Gav 32 Daler.

Nyere tid

Igennem mange år blev der halet ind på den frie natur. Der var enkelte pletter, som kom til at ligge hen i selvgroning, og de har ændret karakter efter devisen: Den stærkeste overlever. Lynghederne er sprunget i skov, og græs eller revlingen har taget føringen. Lyngen er stærkt trængt. Afvandingen tog voldsomt på vådområderne. Men det, som slog dem aldeles ud, var oppumpningen af sand. Jægere gjorde et arbejde for at vedligeholde levesteder for dyr og fugle, og lystfiskere har forsøgt at vedligeholde bestanden af fangstønskede fisk. Der er dog foregået meget, som er uopretteligt uden voldsomme investeringer. Munkesø blev genskabt, men fuglelivet holdt sig ikke. De tusinder af måger og andre svømmefugle, som levede ved søen, kunne ikke opretholde livet. Bundvegetationen rådnete. Lokalt mente man, at det var på grund af søens vandstand, som blev holdt oppe ved hjælp af en spærring. Det er næppe hele forklaringen. Naturen kan nok indrette sig, så netop de vandplanter

overlever, som kan gro på den lidt større vanddybde. Der foregår i øjeblikket målinger, som skal fastslå årsagen til søens død. Man må formodentlig slutte ved den kendsgerning, at udlægning af gødning og kunstgødning har været større end omsætningen, og at det overskydende kvælstof og nitrat gennem den sidste generation er sivet ned til grundvandet. Det vil altså vare meget længe, før søen kan gendannes med en nogenlunde oprindelig fauna.

Til gengæld ser det ud til, at de politiske toner for tiden spiller til gunst for naturen i

Vestjylland. De mindre givtige landbrugsarealer skal lægges brak, det vil sige gives tilbage til naturen. Det er en ny tanke for landmændene, at de skal være naturbevarere frem for naturstyrere. Set over generationer bliver det næppe så stor en forandring i sammenligning med forandringerne i landbruget gennem de seneste århundreder. I vore dage er antallet af landbrugere decimeret så meget, at knap 5% af beboerne i Seem Sogn ernærer sig alene ved landbrug. Andre interesser spiller nu med trumferne, når der tales om naturen.

Svenskekrigen 1659

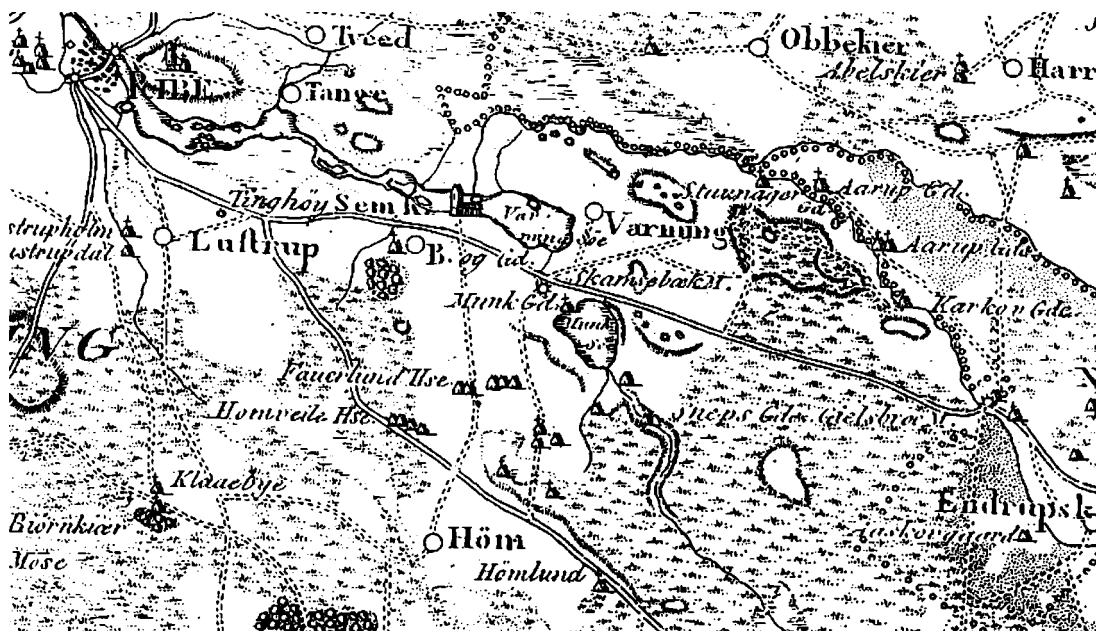
Kapitlet om de ældste tider standsede ved årstallet 1650, som ligger umiddelbart imellem 30-års krigen og Svenskekrigen. Her er vi kommet så højt op i historien, at hukommelsen og de skriftlige kilder mødes.

Der findes nemlig en optegnelse fra Trine Klausen i Varming, cirka 1930, som fortæller om en begivenhed, som fandt sted under Svenskekrigen:

Den tid, da polakkerne kom ind i landet, boede der på Hans Bondesens gård i Varming en mand, der var meget stærk. En dag kom der tre polakker ind i Varming Enge, hvor han netop var, og ville røve slagtekvæg og heste. Da manden så dem, anede han deres forehavende og tog kampen op med dem, og endte med at dræbe dem og smide dem i et bundløst hul i engene. Det blev aldrig opdaget, hvor polakkerne var blevet af, men bønderne i Varming beholdt deres kvæg og heste. Hullet

blev senere kaldt Æ Polakkerhøl, hvad stedet endnu hedder. Nu er det dog blevet jævnet af Hans Bondesen Simonsen, men påvises endnu.

Dette er kun en enkelt episode fra de meget urolige år i første halvdel af 1600-tallet, hvor fjendtlige tropper og horder af udisciplinerede soldater, tiggere, lykkeriddere, subsistensløse og forældreløse af begge køn strejfede hærgende om i landet. De skulle alle brødfødes af den fastboende befolkning, som gang på gang blev udsat for udplyndringer, brand og mord. Historikeren Aksel Lassen, der stammer fra Lustrup, har gennemtravlet et stort kildemateriale fra disse år, og han kunne fastslå, at i Seem Sogn var 33% af ejendommene øde, mange steder var bygningerne nedbrudt eller brændt og 22,8% af mændene i sognet var døde i løbet af 1659.⁽¹⁾ I 1671 opgjorde man et dødsbo i Ribe efter borg-



Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort over Haderslev Amt. 1803.

mester Carsten Tonnesen. Varselsmændene, som skulle indkalde de stævnedede personer

- vidnede, at mange af de Stævnedede var udi forrige Krigs Tider døde og deres forrige Steder var uden Folk eller Bygning.

De nævnede så tre steder i Varming, et i Snepsgård, fire i Seem, Munkgård, tre i Kar-kov og tre i Faurholt.

Da man skulle i gang med genopbygning af landet og skulle fastslå, hvem der var ansvarlig for resterende skatter, hvilke ejendomme, der var ved magt og så videre, måtte man høre gamle folk ad i så vid udstrækning, som de havde overlevet. Birkeretten på Lustrup Tingsted genoptog sit virke efter lang tids hvile, og eftersom vi har tingbøgerne fra disse år, kan vi fastslå, at der gik ti år, før man var til ende med vurderingerne. Vi kan anføre et par eksempler blandt mange:

Tirsdag den 9. April 1661:

For Tings Dom stod Nis Madsen af Seem og begærede at efterskrevne Vurderingsmænd ville komme inden Tinge og afvinde deres Sandhed angående hvad de havde vurderet på den halve Gård, som salig Jes Pedersen i Høm sidst påboede. Da fremstod Peder Ibsen i Faurholt, Iver Lauridsen samme Steds, Anders Hansen i Seem og Niels Jepsen i Varming, og kundgjorde med opholden Finger efter Recesen, at de den 27. Februar sidstforleden havde været med Birkefogden Jens Jepsen i Seem i salig Jes Pedersens halve Gård i Høm og der, efter førnævnte Nis Madsens Begæring, at sætte og vurdere, hvad Husbygning, der fandtes på Stavnen. Der så vi 15 Fag Salshus med Bjælker og et par Spær uden Tag på samt en nedfalden og fordærvet Ovn ved, som er meget forbrækket og Skorsten ditto så og fire Fag Kvist ligeledes. Det hele sættes for 17 Slettedaler. Der til noget Gærdsel og gamle Stykker Træ til 12 Mark.

Omkostningerne ved at lade synet afholde var:

Foged- og skriverløn 2 Rigsdaler, Budpenge 2 Mark 8 Skilling.

Årsagen til synet over netop denne gård var, at Seem Kirke havde 88 Rigsdaler til gode i gården. Dem har man formodentlig aldrig kunnet inddrive.

Andre ejendomme så langt værre ud. Nogle sattes til den ringe og symbolske sum af 3 mark for en hoben *forbrødne sten* der lå, hvor der før havde været stuehus, stald og lader. Den store Munkgård så elendig ud. Man gjorde sig slet ikke ulejlighed med at udspecificere materialerne, men

satte det til hobe, løst og fast, til 20 Slettedaler.

Salig Niels Svendsen i Varming kunne selvfølgelig ikke være med, da man vurderede hans gård, men der var heller intet at glæde sig over:

13 Fag gammel, forfalden og forbrækket Hus med en gammel Ovn og Skorsten udi, hvilket de satte til Hobe for 8 Slettedaler, som de ikke efter bedste Evne mente kunne være bedre eller mere værd.

Bedre blev det ikke af, at de arvinger, der endnu var i live forsøgte at redde sig lidt af stumperne efter fjendens plyndringer. De var i deres gode ret, men det må have været en tung lod at skulle udbetale gammel arv, når man som ny mand på en gård skulle oparbejde en bedrift fra grunden.

Heldigvis kunne man af og til indfange omstrejfende heste og kreaturer, som havde reddet sig igennem de hårde år. Her gjaldt imidlertid ingen allemandsret, for bønderne kendte på det nøjeste de enkelte kreaturer, som havde været i byerne. Når Søren Andersen i Høm mødte for retten og vidnede, at

en brun Hest med en hvid Stjerne for Hovedet og en liden hvid Plet på venstre side af Halsen, samme Hest, som Oluf Knud-

sen nu haver, er opdragen i Høm og har bestandig været der, hos Kirsten Jeps kone, som er Oluf Knudsens salig Morsøster og Mikkell Jensens Datter i Høm, indtil den blev borttagen udi forgangne Tider, da General Hoff af de kejserlige Brandenborgske lå i Kvarter i Ribe,

så kan man være sikker på, at han var vis i sin sag, og nok fik overbevist andre lysthavende om, at hesten hørte hjemme, hvor han sagde.

Et enkelt eksempel findes også på, at næstekærlig omsorg har trivedes. Selvfølgelig har den det, det er bare så sjældent, at der findes optegnelser om det. Da lensmanden på Riberhus ville skaffe sig klarhed over fæstegodsets situation, og lod tidligere fæstere efterlyse, inden han bortfæstede gårdene til nye folk, da

stod Anders Hansen i Seem frem, svarede og sagde, at han havde salig Mads Nissens Ødegård i Seem på det Fader- og moderløse Barn Anna Madsdatters Vegne, og ville give og svare (det vil sige betale landgilde) efter den høje Øvrigheds Befaling.

Det kan under nutiden, med hvilken omhu man vurderede møddingerne ved disse vurderingsforretninger, og hvilken iver enkelte godsejere kunne lægge for dagen, når det gjaldt om at fastslå, om fremmede havde stjålet af gødningsbeholdningen. Det hænger naturligvis sammen med den gamle sandhed i ordsproget, at eng er agers moder.

Havde man adgang til kreaturers græsning på engene, var man sikret den nødvendige gødning til agerjorden, og kunne altså des bedre få ejendommen i drift.

Tirsdag den 19. November 1661.

For Tings Dom forespurgte [sognepræsten] Hr. Terkild Andersen [forpagteren] Nis Madsen i Seem Præstegård om han endnu havde de Kretter, som han havde ladet der på Stavnen indsætte? Hertil Nis

Madsen svarede, at det var Vinter og han derfor ikke for Foders og andets skyld kunne have dem, men behøvede at bortflytte dem. Herpå forlangte Hr. Terkild Andersen Tingsvidne beskrevet.

Herhos tilspurgte Hr. Terkild Andersen foreskrevne Nis Madsen om han ikke havde ført nogen Gøde fra hans Præstegård og Stavn til andre Steder? Hvilket Nis Madsen ikke benægtede, men sagde, at [han] selv havde købt dobbelt mere Gøde, end han havde ført derfra, hvorpå Hr. Terkild Andersen begærede Tingsvidne beskrevet.

Sognepræsten udbad sig endvidere uvildige mænds vurdering af hans gård, og fik følgende skrivelse om præstegårdens tilstand:

Tirsdag den 15. Februar 1660.

Hr. Terkild Andersen, Guds Ords Medtjener til Sankt Katarinae Kirke udi Ribe og Sognepræst til Seem Sogn, et Tingsvidne, ... hvad Husenes Brøstfældighed og desligeste udi denne Bedrøveligheds Tid at sætte og vurdere og gøre ham Undsætning udaf, hvad fandtes til hans Kravs Fyldestgørelse.

Først syntte og vurderede vi 5 Fag Salshus, som var meget brøstfældig [især] på den nør Side af Taget. Hvert Fag satte vi for 10 Mark. Endvidere 11 Fag Ladehus østen ved Salshuset, som alle Steder var aldeles brøstfældig og fordærvet, hvert Fag til 20 Skilling. ... Nok satte vi 5 Fag Salshus, meget brøstfældig og ikke duede, hvert Fag for 20 Skilling. To Stykker Fyrretræ til 2 Mark. Herhos blev Karen, salig Peder Pedersens Enke tilspurgt [om hun havde noget videre] af enten Svin, Kretter eller Heste, hvortil hun svarede, at hun ikke vidste, hvor de var [blevet] af, mens hun var ved Gården, hvilket Hr. Terkild Andersen bad drages til Minde og bad dernæst om hendes [betaling] af hendes salig Mands resterende Landgilde og [erstatning for] bortløbne Kretter, Heste og Hopper samt

et Læs Hø til 3 Slettedalers Værdi samt for et Års Landgilde [i hendes egen tid], hvilket han dog ville lade bie til en anden Tid. Hvortil nu intet fandtes [til betaling] må det søges på en anden Tid, hvilket Vurderingsmændene afvunde for en fuld Sandhed.

To år senere lod sognepræsten atter et syn afholde på gården, og fik da et helt andet resultat:

[Synsmændene] vunde og kundgjorde med opholden Finger og Ed efter Recessen, at de ... havde med Birkefogden været i Seem Præstegård, den Halvdal, som Hr Terkild Andersen tilhører efter [den nye præstegårdsforpagter] Nis Madsens Begæring. Så synte og satte vi samme Hus ... som efterfølger: At Salshuset var forbedret siden sidste Syn på Tømmer, Lægter, Tag og Vinduer for 5 Daler. Det østre Ladehus var forbedret med Tømmer, Tag med mere for 4 Daler. Det nær Bulhus forbedret på Tømmer og Tag for 5 Daler.

Enkelte steder levede folk i alleryderste armod. Vi ved, at en del havde søgt tilflugt i Ribe i vinteren 1659, men de måtte naturligvis vende hjem, så snart det blev muligt for ikke at belaste stadens borgere over deres evne. Hvad vendte de så hjem til? Plyndrede og øde huse uden udsæd, redskaber, forråd eller besætning. Hos Knud Hansen i Snepsgårde var der

... hverken noget, enten at æde eller drikke udaf.⁽²⁾

Nogen havde dog på en eller anden måde kunnet bjærge sig igennem de trange og farlige år. Tingbogen fortæller om nogle steder, hvor gårdene synes at være i god drift. Et enkelt eksempel kan belyse forholdet:

Salig Troels Pedersen i Seem må være død, men hans efterlevende døtre kunne fremvise en gård med

18 Fag Salshus med Ovn, Skorsten, Søm- og Nagelfast, hvert Fag til 2 Slettedaler. Den nær Lade, 9 Fag ligeledes. To Køer og to Kvier, fire Grise, en Stud, 4 Kalve, 2 Heste. En Vogn med Tilbehør [d.v.s. fading, stjert og sidefjæle], 3 Stykker Bøg[etræ], en Båre, en Bjælke, en Plovarm, 2 Senge [det vil sige lagner, puder, dyner og omhæng], 2 små Skrin, en Skuffe(?), 3 Stole, en Kobberkeddel, en Stålgryde, en Messingstage, en Tinsmørbrikke, 10 Kopper, Klov og Kjeldske [d.v.s. tilbehør til det åbne ildsted], en Dug, en Tims [det vil sige en sigte], 2 Tønder, en Nederbordfjæl, Kærne, Sibotte og Gærkar. Trætallerkener, Messingtøj, to Træbaljer og en Møgdyng. En Klynspade og to Traver Tag.

Der var en del gæld i gården, dels gammel gæld til naboer og dels ubetalt løntilgodehaver til en karl og en pige, men stort set havde de to søstre klaret sig igennem krigens år.

Det er i sin helhed kun få vidnesbyrd om sognets tilstand efter krigen, men man lades tilbage med et stærkt indtryk af krigen og nøden. Man aner, hvilke anstrengelser der måtte til for at få samfundet i gang igen med de få skatteydere, der var tilbage i det forarmede land.

En soldat i 30-års krigen

Den ovennævnte Mikkal Jensen i Høm, hvis datter Kirsten Jenskone havde fået stjålet en hest, havde også en søn, som har gjort sig bemærket ved sin trang til eventyr og rejser.

Mads Mikkelsen hed han, og han var født omkring 1610 i Høm. Familien var lidt ejendommelig. Blandt andet havde hans morfar friet til sin kommende kone, mens han var voksen karl, og konen endnu lå i vuggen.

I 1630 blev Mads Mikkelsen udskrevet til soldat og straks sendt til omegnen af Kiel, hvor Christian IV lod et forsvarsværk opføre. Senere var han karl på en herregård på Lol-

land og blev oppasser hos herremanden, da denne blev guvernør over Mecklenborg i 1642. Efter herremandens død kom han i svensk fangenskab, men greb chancen til at komme omkring og gik i svensk krigstjeneste. Han tjente under *den gale Vrang* og kom dybt ned i Europa på plyndringstogter. Ved krigens slutning drog han hjem til Høm, men blev kun hjemme knap to år. Han rejste over til præsten i Sørbymagle, som var hans nevø. Mens han var her, hjalp han en af sine brødre til at rejse til Vestindien. Endelig drog han hjem til Ribe, hvor han tjente sig op som lærredshandler; men da han én gang havde bisselæder i skoene, blev han heller ikke denne gang hjemme, men tog efter nogle års forløb ud som stuedriver og kom flere gange til Holland. Da man igen i 1657 rustede sig til kamp mod svenskerne, kunne han ikke

modstå krigstrompeternes kalden, men meldte sig - denne gang over 45 år gammel. Han fik status som korporal, blev taget til fange og var truet af ordre om at blive sendt til Livland med 400 øvrige svenske krigsfanger. Han fik dog held til at stikke af og undslap til Ribe. Her mødte magistraten ham med det fornærmende krav, at han som næringsdrivende i staden skulle betale sin del af brandskatterne. I 20 år blev han regelmæssigt krævet, men vi véd ikke, om han nogensinde betalte. - Han mente velsagtens at have betalt nok alene ved sin deltagelse i krigen. Efter han mistede sin hustru i 1671, flyttede han til sin nevø Oluf Knudsen i (-1661-1714-) Seem, og senere atter til nevøen i Sørbymagle Præstegård, hvor han døde i 1676 efter at have været røgter for præstens kreaturer i sine sidste år.⁽³⁾

Hverdag og fest

Man kan næppe entydigt beskrive vore forfædres daglige kost og vaner. Der har været stor forskel på, hvordan de forskellige samfundsklasser har levet til daglig, lige så vel som det er i dag. Vanerne har igen ændret sig fra det ene århundrede til det andet. Dog har der været en vis fællesnævner i forhold til vore dage: nøjsomheden. I sammenligning med vor tids trang til at spise og drikke sødt og spise for hyggens skyld, så må tidligere tiders levevis forekomme os asketisk.

Vi aner nok noget om de fattiges kår, når vi erfarer, at de hverken havde brændsel eller forråd i husene, når der blev vurderet - for eksempel efter et dødsfald. Det vil sige, at de næppe har fået varm føde daglig og langt mindre varme drikke, med mindre der har været adgang til yvervarm ko- eller gedmælk.

Et skatteregister taler sit tydelige sprog, når det bliver beskrevet, hvilken økonomisk tilstand, der rådede i de enkelte huse i 1699:⁽¹⁾

- Truels Pedersen ... hos hannem ere hans gamle Forældre, arme Aftægtsfolk, som for Alderdoms Skrøbelighed intet kan fortjene.
- Kjeld Nielsen, ... hos sig haver en gammel Bettelmand med sin Hustru, som for Alderdom og Svagelighed ikke kan fortjene Brødet, ere fattige og af og til Sengeliggende.
- Peder Jørgensen, ... hos hannem en gammel, brystarm, højtaldrende og fattig Kvinde, som for høj Alderdom intet kan fortjene.
- Udi et Gadehus er en stakkels fattig, brystarm Kvinde, ... som med sin datter er



Prospektkort, cirka 1930.

rent tiggerfærdig og haver hverken Køer eller andet Kvæg.

- Udi et andet gadehus sidder tvende ældgamle Folk udi stor Armod og Skrøbelighed. Deres Datter sidder hos dem og nærer sig med sin Spinderok, fattig og husarm.

Ud af 24 husstande i Seem og Varming var der kun to, som ikke fik hæftet betegnelsen fattig på sig, og kun et eneste sted blev der holdt en tjenestedreng. Man skal selvfølgelig ikke være blind for, at denne type opgørelser kan være tendentiøse i den forstand, at det har været økonomisk fordelagtigt, at sognet kom til at se fattigt ud i statsebedsmændenes øjne.

Helt frem til vor tid kunne tarveligheden drives så vidt, at en gårdmand kogte flæsket af en tuberkuløs so til måltid for sine folk og børn⁽²⁾. Der går også sagn om en fattig familie, som fik en syg hest aflivet og havde kadaveret liggende i spisekammeret hele vinteren med ribbenene strittende i vejret. Husmoderen skar med mellemrum en luns af liget og kogte den med ærter eller gryn.

Også i gårdmandsklassen har der hersket en levemåde, der må forekomme tarvelig i sammenligning med nutidens. Det fortælles, at den daglige kost overvejende bestod af *tarregrød*, det vil sige boghvedegrød, som kunne serveres 21 gange om ugen. Altså tre gange daglig. Denne overlevering er ikke ældre end fra 1930'erne. Husmoderen fandt med mellemrum på at koge et stykke saltet flæsk til ærter for variationens skyld. Grønsager var ikke almindelig kost om vinteren før slutningen af 1800-tallet. Derfor var det vigtigt, at der blev serveret kål en gang imellem. Syre, det vil sige planten havesyre og også den vilde *sorre* (strandvejbred), var almindelig kost og forsynede vore forfædre med c-vitaminet. Suramsuppe er en slags sødsuppe, kogt på flæsk og hakket havesyre og derefter godt sødet med sukker og tilsat

svedsker. Det var en yndet spise tillige med den nu næsten udgåede sortsuppe: blodsuppe med krydderier, eddike og *melkløser* af ris-mel.

Vi fik ovnkage hver tirsdag og pandekager hver fredag. Grød fik vi tre gange om dagen, men jeg kan aldrig huske, at vi har fået sveden mad, og fik det en tanke, blev det øjeblikkelig smidt væk. ... Om sommeren var det røgede kød og flæsk pakket ned i malkisten på loftet, og så var det helt dækket af malt, det vil sige spiret byg, ... det var for at spyfluerne ikke skulle komme til kødet og flæsket.⁽³⁾

Madlavningen foregik naturligvis over åben skorsten i lerpotter, *de sorte jyder*. Det vides, at disse potter endnu var i anvendelse i 1940'erne.⁽⁴⁾

Denne husførelse krævede naturligvis ikke de store tilførsler af varer fra butikker eller andre udensogns handlende. Derfor var det en begivenhed, når en bissekræmmer kom løbende med sin kramkiste. Lysten til blandt andet sukker må have været stor på grund af den ensformige kost. Og bissekræmmeren kunne træffe at indlede sin handel med at byde en stump kandis. Så havde han fat om kunden. Ellers har de tidligste indkøb af fremmede varer formodentlig været beskåret til de helt basale nødvendigheder salt, tjære, krudt og jern.

Tobak

Tobaksrygning og -tygning blev tidligt en lyst, ja en last for mange. Det var ikke sjældent at se en bonde gå bag ploven med den lange pibe dinglende dampende i mundvigen. Udkradset fra piberne var en delikatesse for de gamle, der dels dyppede skråen i udkrads, dels tyggede dette ublandet.

Marius Karkov fortæller:

Far var ivrig ryger. Han havde snart piben tændt fra morgen til aften. Indtil slutningen af 1. Verdenskrig var det altid lang pi-



*Interieurfoto fra den gamle brugs i Skallebæk. Uddeler Jakob Pedersen (1887-1976) ved disken.
(Foto: H. C. Frandsen cirka 1932.)*



Høm Bageri. Bageriet blev opført 1931 af bagermester Fabricius og overtaget af Ruth og Harald Petersen i 1948. De drev det frem til 1988, hvorefter bageriet ophørte.

be, han røg. Han havde da en fem-seks stykker. Den ene var så lang, at den kunne stå på gulvet, når han sad i stolen og røg. Når mors kusine, Katrine Toft fra Møgel-tønder, eller Simine Bejer, en lærerenke fra Høm, kom på besøg, lånte de gerne den lange pibe og røg af den. En gang havde mor og tjenestepigen købt alle fars piber, og det var så meningen, at han ville holde op med at ryge. Men da der var gået 14 dage, kom de med dem igen og bad ham om at begynde igen, for han var blevet så sur, at han ikke var til at være ved. Så det prøvede han ikke tiere.⁽⁵⁾

Vi ved naturligvis ikke, hvornår tobakken er kommet i almindelig brug. Det første vidnesbyrd fra lokale kilder stammer fra et kort notat i justitsprotokollen fra 1694, hvor en enke stævnes for 22 Rigsdaler, som hendes afdøde mand er blevet skyldig for en Kiste Tobak, som han havde anammet mere end 10 år tidligere.⁽⁶⁾

Brændevin

En anden luksusartikel, som myndighederne ihærdigt forsøgte at opretholde monopol på, hvilket forhold endnu i vor tid er uforandret, var brændevinen. Denne vare har i hvert fald været kendt i Danmark siden 1400-tallet, og dette kære vand har mange navne. Man har beskattet brændevin herhjemme siden 1621.⁽⁷⁾

Hjemmebrænding var almindelig - også efter det blev forbudt første gang i 1773. Det hævdes, at der brændtes på Skallebæk Mølle. Det kan der ikke føres bevis for, men det er sandsynligt, idet mølleren oppebar mere toldkorn, end han kunne anvende, og vi ved, at der fandt udskænkning sted på møllen. Det kunne gå lystigt til i skænkestuen, især når karlene måtte vente i dagevis på, at der samledes vand nok til, at hjulet kunne gå, og møllen kunne arbejde. Der var blandt andet et slagsmål blandt svirende møllegæster 2. påskedag 1715, hvor 5 mand havde drukket i



Bagermester Harald Petersen (1925-1994) i bageriet.

borgerstuen siden påskelørdag aften. Ved retssagen blev der ikke taget stilling til selve slagsmålet, men birkedommeren belærte de implicerede om *den grove Helligdagsbrøde*, de havde begået ved at være svirende påskent, ikke gå til kirke påskedag og at slås på 2. påskedag.⁽⁸⁾

På de slesvigske ejendomme var det i øvrigt tilladt at brænde brændevin uden videre.

Husmændene havde det ikke for godt den gang. De havde for lidt jord. En var smed, en rebslager og en tredje var almindelig arbejdsmand Nis Jensen gik først i [18]90'erne.



Skallebæk Kro. Foruden husly til vejfarende har kroerne lagt rum til mange offentlige møder og familiefester. J. P. Lund med hustru, datter, karl og pige. (Foto cirka 1875.)

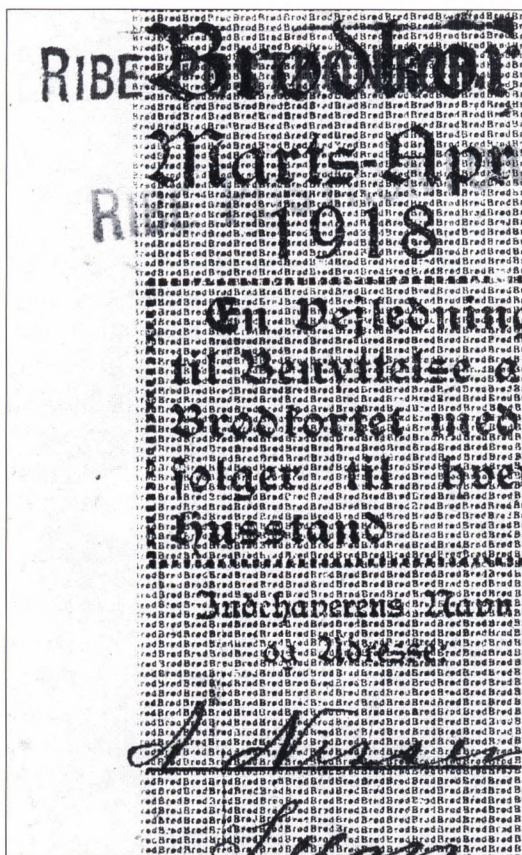


Høm Brugs cirka 1915. Til hest Mikkelt Hansen Thomsen (1846-1933) på hesten Moses.

Brændevin var heller ikke så dyrt den gang. Man kunne på kroen få en kaffepuns for 10 øre og tre for 25 øre. Og så fik man endda flasken på bordet, så man selv kunne lave den så stærk man ville. I hvert hjem var der altid brændevin ... indtil under 1. Verdenskrig, da man lagde skat på. Når naboen kom på besøg, skulle de altid have en puns. Når køerne kælvende, skulle de have et stykke brød gennemtrukket med brændevin. Da det blev for dyrt, var der en husmand, der sagde til sin ko, at nú fik den ikke mere. Han ville selv drikke, hvad han havde råd til at købe! ... Far har fortalt, at da han kom til Høm, var det almindeligt, at bønderne kom fulde hjem fra Ribe; men da jeg var ung, var det mest de fattige, der drak for meget. Måske for at glemme deres halvtriste tilværelse. Enkelte fik dog deres daglige puns.⁽⁹⁾

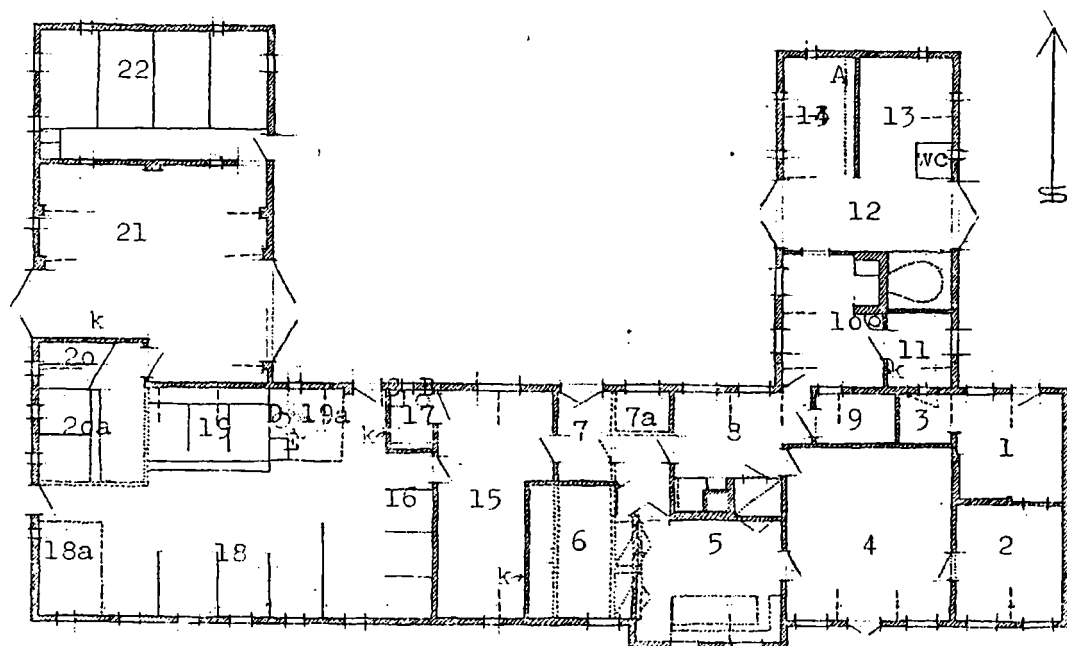
Ved grandegilderne flød snapsen temmelig frit. Andreas Nørgård fortæller, at der blev givet fem kaffepuncher pr. mand ved grandegildet. De fire gav grandekassen, og den femte gav værten, og dén skulle man takke for. De fire første var alles ret.

En af kommisserne i Skallebæk Brugs har leveret en fornøjelig skildring af sin tid i butikken. Han hed H. C. Frandsen og var ansat 1932 til 1935. Blandt mange andre malende småtræk fortæller han:



ler indeni. Uddeleren fortalte mig, at min forgænger, som var fra Nordjylland, havde været ude på lageret efter en luftpumpe, da han fik denne ordre første gang. ... Foran disken stod tre stole. De ældre kunder sad altid på stolene, mens de blev ekspederet. ... Her blev snakket og udvekslet nyheder. ... Foran stolene fandtes en anden betydningsfuld ting: tobakskassen. Det var en oval messingkasse, delt i to rum, med låg over begge rum. Det ene rum var fyldt med grov tobak, beregnet til de halv-lange piber. Det andet rum var beregnet til affald fra piberne, aske, udkrads, sovs og tændstikker. Jeg oplevede her en slags genbrug. Der blev solgt en del skrå, snus og kardus. Kardus var skåret tobak, dypet i tobakssovs. En pakke med 80 gram kostede 50 øre. Enkelte karduskunder

åbnede straks pakken og tog med to fingre et passende kvantum op og dyppede grundigt i pibeudkradset. Efter denne proces blev det hele stoppet i munden. Det hændte også, at en kunde bad om en tom pose, som han fyldte med affald til senere brug. Snus blev ofte overhældt med pebermyntedråber før brugen. Men det var skrå, der var mest solgt af de tre mundgodter. ... I butikken var der pakkevarer: havregryn, kaffetilsætning, cikorie og Richs, samt mel, sukker og gryn, som vi selv vejede af. Byggryn og boghvede blev der solgt meget af. Der var hylder med vaskepulvere, Blenda, Persil og Selva, håndsæbe og stivelse. Hylde med garn og undertøj, kulørte bomuldsstoffer, lærred og skjorteflonel. Kaffemølle, spande med brun sæbe til afvejning, petroleumspumpe. Desuden en glas-



Grundplan af gården Varming Vesterby 25. Opmåling 1947. 1. Tidligere køkken. 2. Tidligere stue. 3. Tidligere brændsels-rum. 4. Storstue eller sal, nogle steder kaldet pissel. 5. Dagligstue, døns. 6. Sovekammer, som tidligere var en del af 7. 7. Forstue eller frangel. 7a. Tidligere spisekammer. 8. Køkken. 9. Pigekammer. 10. Bryggers. 11. Kældere. 12. Lo. 13. Brændsel, tidligere tørvelade. 14. Tidligere fårest. 15. Lo. 16. Heste. 17. Karlekammer. 18. Køer. 19. Kalve. 20. Roer. 20a. Tidligere høgulv. 21. Lade, tidligere hølade. Tidligere var 20, 20a og 21 ét rum. 22. Svin, ny tilbygning.

montre med gaveartikler. Butikken var på ca. 40 kvadratmeter. Under lageret var en kælder med sirup og eddike i tønder, margarine, ost og tørret frugt, en kande med sennep, tran til foderbrug og fernis i løs vægt.

Brugsen i Høm havde sine forløbere i et par vareindkøbsforeninger, som skal have sit første udspring hos en vis Sørensen, der boede i det nuværende Toftlundvej 78. Han købte varer hjem fra Ribe på bestilling og fordelte dem til de 10 á 12 medlemmer. Forretningen skal kun have haft en kort levetid.

Derefter begyndte en mere omfattende vareindkøbsforening fra 1894. Claus Bennedsen i Høm indkaldte til et møde på Hømlund Kro, hvor han satte sig i spidsen for foretagendet. På planen over hans ejendom, der er gengivet andetsteds her i bogen, ses lokalet, hvor varerne blev opbevarede. I 1904 indmeldte denne forening sig i FDB, og hermed var Høm Brugs en realitet. Der blev bygget forretning nede i Høm by og antaget en uddeler, Poul Nørgård. I 1908 blev den første bygning opført på det nuværende sted, men den er renoveret og ombygget adskillige gange siden.

Hans Simonsen, Varming.

Klippet og syet	1 Dr.	-	-
Tillagt 4 1/2 alen Fløj	5 Dr.	-	-
Bånd	-	2 mk.	1 sk.
Atlask	-	2 mk.	2 sk.
4 1/2 alen Blonder	1 Dr.	-	12 sk.
Knapper	-	-	2 sk.
Betalt 5 Dr. Ribe den 25. maj 1871.			

Maren Friis.

Katrine Simonsen fik syet en fin kjole i 1871. Regningen blev stukket op under bjælken i stuen, og den dukkede først op igen i 1990, da oldebarnet, Iver Jepsen restaurerede huset, Varmingvej 20.

Bageri

I Høm byggede bager Fabricius bageri i 1931 og drev det til 1949, hvor Ruth og Harald Petersen (1925-1994) købte forretningen. Bageriet og udsalget ophørte 1988. Brødbilens besøg i hjemmene var den sidste rest af tidligere tids service fra de handlende. Alle havde adgang til at handle, om man var mobil selv eller ej, og bagerens besøg var en kærkommen opmuntring for mange, der ellers ikke så ofte fik besøg.

Højtider og gæstebud

Marius Karkov fortæller i sine erindringer, at der næsten aldrig kom indbudte gæster i barndomshjemmet. Til gengæld kom der mange af egen drift. På faderens fødselsdag i slutningen af januar kom der hen imod 60 personer. Nogen til kaffebord om eftermiddagen, men de fleste til spisning om aftenen. Ingen var specielt inviteret. Alle vidste, at de var velkomne, når flaget var hejst. På modernens fødselsdag, som faldt midt i den travle sommertid, kom der slet ikke så mange, men alligevel kunne der være 15-20 stykker i løbet af dagen, som blev beværtede med en kop kaffe. Til daglig var det almindeligt, at naboer kiggede ind om aftenen, hvad alle nød. Når man kom uindbudt, så forventedes ikke noget større traktement. En skive franskbrød og en kop kaffe kunne slå til. Når forældrene havde kortklub en gang ugentlig, så blev der spillet *Gnav* om småpenge, derefter drukket kaffe, læst et kapitel højt af en bog og endelig sunget et par sange, inden man gik hver til sit.

Når nogen igennem længere tid ikke havde haft anledning til at holde fest, men syntes, at de skyldte naboer og venner, så blev der holdt *blind barsel*; fest uden egentlig anledning.

Rejsegilde

Det var besværligt at hente byggemateriale før lastbilernes tid. Da man skabte den første

brandforsikring i distriktet, var en af pligterne for medlemmerne netop at køre efter sten og tømmer. Naboer og grander mødtes i gården med vogne og heste og kørte samlet af sted efter, hvad bygmesteren havde bestilt. Når murene var bygget og *ovret*, det vil sige tagkonstruktionen, tømret, blev der holdt rejsegilde. Naboer og venner kom med kranse og flag, og der blev holdt en simpel spisning. Når huset var helt færdigt, skulle der holdes en større fest, hvor man kunne komme og se den nye bygning. Der var ofte dans ved disse fester.

Tyendet

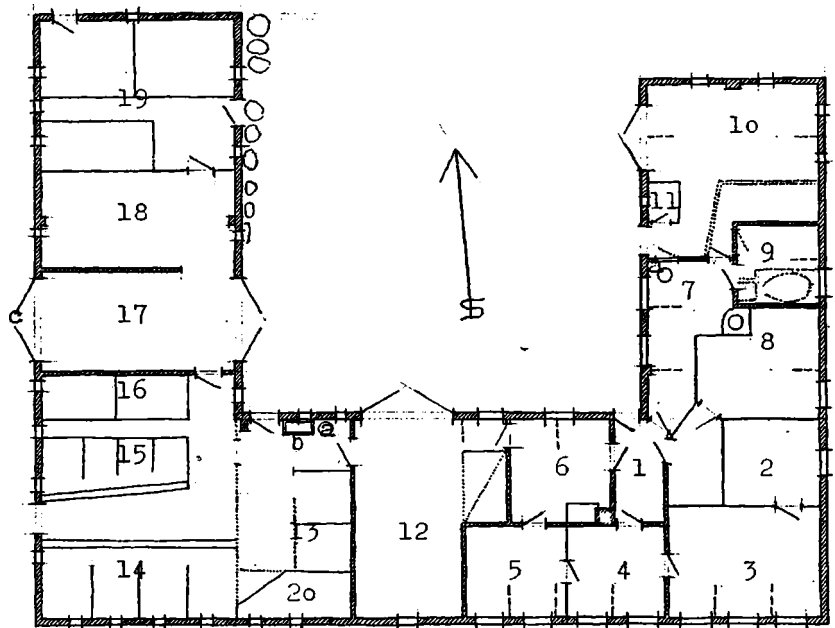
Det var billigt at holde karl og pige førhen. Ud over kosten, varmen og vask fik de ikke stor løn. Enlige ældre, der kunne afse lidt midler, holdt gerne en pige til hjælp. Vi har ikke optegnelser fra tyendets side. Der findes dog følgende skildring fra Varming Østergård i 1870'erne.⁽¹⁰⁾

Gården var på ca. 270 tønder Land, heraf cirka 100 tdr. Hede. Vi holdt cirka 40 Krea-

turer, fire Arbejdsheste, nogle Plage og Føl og 30 á 40 Får og Lam.

Der var Mand, Kone og to Børn. Om Vinteren holdtes der to Karle, Avlskarlen og Andenkarlen. Sålænge Konen var Enke, holdt hun desuden to Drengene, en Kodreng og en Hededreng. Den sidste passede Ungkreaturene i løsdrift. Der var altid to Piger. En Indepige og en yngre Udepige. Efter at Konen blev gift, holdt de desuden en Barnepige om Sommeren. I Slæt og Høst holdtes fast Daglejer og så en løs, der skulle komme, når vi manglede. Om Vinteren var de to Karle fælles om Røgt af Kreaturer, Får og Heste. Desuden skulle de tærsk Kornet af. Det var mest Rug og Boghvede (Tarre), og lidt Havre og Byg. Vi havde gerne en Daglejer til at tærsk Boghveden, for der var meget. Der skulle tærskes godt på Rughalmen, for den skulle bruges som Langhalm til at tække med. Pigerne skulle deltage mere i Udearbejdet, end de skal nu. Om Foråret skulle de rive alt Flådeskarn⁽¹¹⁾ af og brænde det. Desu-

Grundplan af gården
Gaden 2, Høm. Op-
måling 1947. 1. Fran-
gel. 2. Kammer. 3. Pis-
sel. 4. Døns. 5. Sove-
kammer. 6. Køkken. 7.
Bryggers. 8. Tidligere
Høm Brugsforenings
lokale. 9. Kælder med
bageovn. 10. Brændsel-
rum. 11. WC. 12. Lo.
13. Hestebesliger. 14.
Bås, det vil sige kostald.
De enkelte båse kaldtes
stalde. 15. Kalve. 16.
Svin. 17. Lo. 18. Lade.
19. Svin. 20. Tidligere
foderlo. a. Brønd. b.
Vandtrug. c. Højport. d.
Mødding.
(Nationalmuseets etno-
logiske Undersøgelser.)



den skulle de sprede Møget fra Møddingen, når Karlene havde kørt det ud og læsset det af i Råger. Jeg har hørt, at de andre Steder skulle sprede Mergel også. Pigerne ordnede også de huslige Sysler. Kun ved Slagtning hjalp Karlene med at hakke Kød med en Økse på et Hakkebræt til Frikadeller; og om Vinteren, når der skulle rives Kartoffler til Kartoffelmel, trak Karlene Maskinen. Pigerne malkede de otte Malkekøer.

Om Vinteren kartede Udepigen Tøjer og Konen og Indepigen spandt. Vi brugte altid hjemmevævet Tøj fra yderst til inderst. Kun når man fik Koppevaccination, kom der en købt linned Trøje til. Til Konfirmationen fik man dog købt Tøj. Avlskarlen skulle passe Heste og skære Hakkelse med en Håndkniv samt røgte Får og Kreaturer. Andenkarlen tærskede Rug og gjorde rent i Stalden.

Daglejeren, som tærskede Boghvede, fik 25 eller 50 Øre om Dagen. Det var ikke me-

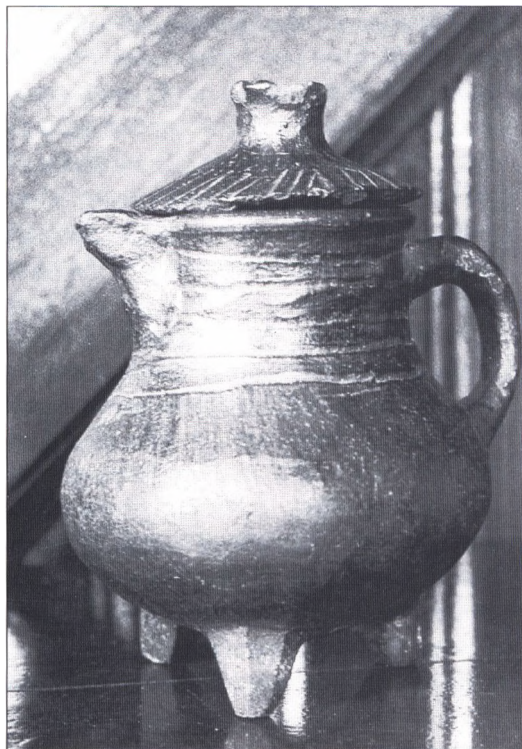
get, men så havde han sin gode Kost og kunne få Brød med Hjem til Familien. Mælk fik Daglejeren også gratis med Hjem. De kom med Hankepotten og satte den på Bordet. Så fik de en Kaffepuns, og når de rejste sig og skulle gå, så var Potten fuld af Mælk. Når man slagtede, blev der gerne bragt noget om. Det var gammel Skik.

Om Vinteren blev Klokken gerne syv, før Karle og Piger kom op. Avlskarlen talte⁽¹²⁾. Når Morgensyssel i Stalden var ovre, gik man ind til Davre, som var Øl og Grød eller Fedtemad og Mælk. om Søndagen fik vi Kaffe og Brød. Når der lige var bagt, vankede der Timske⁽¹³⁾ med smør til Kaffe. Efter Davre skulle Kreaturerne vandes og røgtes. De var gerne færdige med Andendavre, før man selv gik ind.

Om Aftenen fik man gerne Øl eller Mælk og Grød. Karlene skulle sno 100 Favne Tækkereb til Forårstækningen, der skete hvert År. Udepigen skulle gøre Brøkkers i



Det sodede skorstensrum var husmødrenes daglige arbejdsplads i århundreder. Denne åbne skorsten blev frilagt i 1996 på gården Varming Vesterby 23.



Da kaffedrikningen blev moderne, var pottemandene ikke sene til at følge moden op med kaffekander i jyd-pottemageri. Med ben til at stille på tørvegløderne i den åbne skorsten. (Privateje.)

Stand og Stuerne, før de tog fat på Ulden til Tøjerne. Måltiderne var ellers Unden klokken 12, Mellemmad klokken 6 og Kvældsnadver klokken 9 og så skulle man i Seng. Karlene havde fri hver anden Søndag og om Aftenerne, når de var færdige med at sno Tækkereb. Pigerne havde lov til at reparere deres eget Tøj om Søndagen. Karle og Folk fik gerne samme Mad her på Egnen. Kvinderne stod op og spiste, da de skulle varte op samtidig.

Anstændig påklædning

Klædedragten var naturligvis anderledes i tidligere tid end i vore dage. Blandt andet var herreskjorterne af en længde, der nåede omtrent ned til knæene. Når man arbejdede i stærk hede på marken, kunne det være fri-

stende at lægge noget af tøjet, men det var ilde set at vise for meget af sit nøgne skind frem. Det var derfor almindeligt, at karlene kunne lægge bukserne, men aldrig skjorten.

Da jeg var barn, havde de en karl omme på Østergård i Varming. Han smed altid bukserne, når vi skulle læsse møg. Skjorten nåede til knæene. En gang jeg selv kom i tjeneste deromme, var jeg ude på marken og skokke rug og havde lagt skjorten for varme. Jeg så en cykelmand (cyklist) komme fra Obbekær. Jeg dukkede mig ned og sneg mig hen for at få fat på skjorten. Man kunne nok ses uden bukser, men ikke uden skjorte.⁽¹⁴⁾

Talemåder og dialektudtryk

Den udprægede dialekt har tabt meget terræn siden 2. Verdenskrig. Dog kan man kende de fleste vest- og sønderjyder på tonefaldet. Også andre ejendommeligheder findes i lokale talemåder. Det er så at sige umuligt for børn i Seem Sogn i dag at kende forskel på brugen af transitive og intransitive verber. For eksempel: At lægge og at ligge, at sætte og at sidde. Desuden anvendes en række præpositioner anderledes, end det er gængs i rigsmålet. Man går *med* vejen. Man sætter sin cykel *i* træerne, ikke *imellem*. Man kan ikke holde *af* et arbejde, det vil sige: holde det ud.

Nogle fødevarer er grammatisk flertal: Fløde, suppe, grød og kål; men det kendes vist også fra andre vestjyske egne. De gamle omtalte også altid *lyng* i flertal.

Enkelte olddanske ord har holdt sig til i dag, men er nu på retur. At kalde hedder at *tale*, en æggeblomme er en *dørl*, og kvas kaldes *vas*, og *høj*. Af det sidste er ordet *jølle*, en hø-le dannet. Tørv er for uspecificeret en betegnelse for Seemboen. Mosetørv kaldes *klynne*, græstørv er *sadder* og hedetørv er *flower*. At mangle hedder *vanter*. Loftet over stalden kaldtes førhen *æ hild*, mens de rafter, man lagde ind over bjælkerne for at bjerge den sidste hø ind under tag, kaldtes *æ hjald*. Det



Sigvald Hense fra Hygumskov malte dette charmerende billede af gården Munkevej 21 i 1896. (Privateje.)

olddanske verbum vorde findes endnu i brug. Man hører for eksempel et udtryk som:

- Der kan ingenting gro på dén plet, og det væ'er (vorder) æ bejjer.

Af talemåder siges det altid om en kuldskeer person, der går med strikkede luffer hen på foråret:

- Pas på at æ stork æ kommer o' ski'er o' dem!

En oppustet og selvglad person er en *skorrekok*. At forkæle et barn eller en hund kaldes at *fordreje* dem.

- Æ dreng har aller lærer å bestill nowe, han er hiel fordrej fra si hjemmen af.

Udtrykket *forkjælninget* er også hørt. Om en person, som er lidt hårdfør, upylret, siger man:

- Han er et så kissel.

En nærig person er *pege'*. En håndsnilde person *har gu'e megej* på at håndtere vær-

tøjet. En skyndsom person, der ingen ro har på sig er *tøwtløs* eller *bieløs*.

Når noget er faldet på gulvet, hedder det:

- Det ligger på den hylde, hvor Las han stillede hans træsko. Eller bare:

- Det ligger vist på Las's hylde.

Det sidste læs rivning, der køres hjem om sommeren, kaldes æ *kvajlas*.

At få hestene til at gå baglæns med en vogn kaldes at få dem *te' å støbb'*. Helt morsomt bliver det, når en ældre landmand overfører udtrykket til sin bil, og siger:

- A har alle væ'en gu'e te' å støbb mæ'en.

Husdyrenes parringstilstande har hver sin specielle betegnelse. En tyregal ko er *ovsen*, en so er *vraj*, og når kokken befrugter en høne, så bliver hun *trin'*. Disse udtryk er dog efterhånden gået af brug lige som så mange andre specialudtryk, der hører landbruget til.



Folkeholdet på Seemgård, cirka 1920. (Foto i privateje.)

Naturens dyr kan have kælenavne, der sandsynligvis oprindeligt har haft en afværgefunktion. (Man skal ikke mane Fanden på væggen). En edderkop kaldes *en spinnkok*, en muldvarp er *æ muldmand*, og møllene i klædeskabet er *mølkoner* eller *æ møllers kuen*! Oldenborren kaldes *æ skralderbasse*. Foderet til husdyrene bestod i ældre tid mest af hør, som blev givet i *börn* eller *børringer*, det vil sige så stor en favnfuld, som man kunne bære. Selve fodringen, at give foder kaldes en *gjawn* eller en *gjæwt*.

Hjorddrengen, som passer kreaturerne på marken, kaldtes *æ kobunker*. I Mølbecks dialektordbog findes udtrykket *kobumper*.

Stuehuset på en ejendom kaldte de ældre gerne *æ sals*, hvad også kendes andre steder i Nørrejylland og har sin oprindelse i betegnelsen salshus. Dette høres næppe længere i Seem Sogn.

En melsigte hedder en *tims*, og følgelig bliver et sigtebrød kaldt *timskage*. En morter med pistil (støder) kaldes hos os en morter med *møser*.

Den nyttige håndtering at strikke foregår med to strikkepinde. Når man arbejder med fire pinde, som til hoser, kaldes det *at pregle*.

At *prale af* noget er det samme som at rose det. Værtinden er stolt, når gæsterne praler af hendes bagværk.

Mads Hansen fortæller om ældre folks talemåder:

Min farmor sagde, når hun skulle vaskes, at hun skulle toes, og når hun ville have et kys hos børnebørnene, bad hun om en snug. Flæsk og kød kaldte hun kynmad.

At slå kolbøtter kaldtes at *kiste en krage* eller *vende en krage*. I det hele taget er vestjydens sprog fyldt af malende og fantasifulde udtryk.

Man betegner samme dags morgen som *i monn*, mens den kommende dag er *o morn*.

I gammel tid, før udbredelsen af tegnede landkort, var dagligdagens op og ned ikke dikteret af synet på et kort. Man rettede sig efter solen. Alt, hvad der ligger mod øst og syd, kaldes *op*, og hvad der er mod vest og

nord er *ned*. Derfor siger beboerne på Ribe-egnen ureflekteret *nede* i Esbjerg og *oppe* i Skærbæk. Ældre ripensere har spurgt, *Hvordan går det oppe hos Jer i Varming*, ligesom det i Ribe altid hedder *oppe* i Lustrup. Ligger stuen øst for køkkenet, så går man *op* i stuen. Lidt morsomt er det at høre i rigsdansk-skolelede folks øren, når et hjem har spisekammeret liggende øst for køkkenet, og husmoderen beder nogen hente noget *op* i *æ kjælder*.

Folk, der har bekendte eller slægt i Amerika, fortæller om, at disse rejste *ind* i Amerika, og at de har været *derinde* i så og så mange år.

Her på egnen anvendes et verbum, som jeg ikke ellers har kendt. Når noget mangler et stykke, stort eller småt, så *korer* det så-også-meget. For eksempel: *Det korede kun 17 knipper hø i, at vi fik bjerget 500 hjem i år*.

Gamle folk har fortalt, at det i deres barndom endnu kunne høres, at der blev ønsket *Guds Hjælp* som en hilsen til en arbejdende, og at svaret var *Tak*. I de sidst forløbne 25 år har den plattyske hilsen *møjn* vundet stadig større udbredelse.

Hvad vejret angår, så har de gamle vejrprofetier været lige så udbredte her som alle steder. Jeg har dog hørt i Seem, at en rest af den gamle kvindeleg *at gøre vejr* endnu bestod i udtrykket, *det er de Ribe-kællinger*, når skyer med uvejr trak ind fra vest.

Når en række, for eksempel hegnspæle, der ellers burde være lige, ved uheld eller udygtighed er blevet skæv, kan man godmodigt-hånende sige: *Det går ud og ind, som en stud har pisset!*

Ordet *knægt*, *knajt*, kan bruges om både piger og drenge. Det er en positiv betegnelse, som angiver, at vedkommende er gæv. Jeg har hørt Anna K. Hansen i Varming sige:

Min søster og mig, vi er nogle gamle pjathoveder. Det er osse for galt med sådan to knøjter, at vi aldrig bliver klogere.

Ældre folk har jeg hørt bruge udtrykket *at kærne* som synonym for samleje. Har en mand været tæt på en kvinde uden kirkens

velsignelse, så sagde man: *Han har vist hjulpen hende ved at kærne!*

Med denne forklaring bliver vore kirkers mange kalkmalerier med motiv af Fanden, der holder kærnestokken sammen med en kvinde, utvetydig. Symbolikken er i øvrigt nærliggende. At dele kaldes *å skiwt*, f.eks. æ bœn ka da skiwt en styk kage.

Boligen

Enkelte af de gamle gårde i sognet blev målt op i 1947.⁽¹⁵⁾ Det var særligt udvalgte steder, hvor man havde en vis mulighed for at spore ældre byggeskik i den daværende indretning. Det vil være omsonst at beskrive indretningen i detaljer. Man får et glimrende indtryk af vore gamle bøndergårde ved besøg på vore museer, især Frilandsmuseet i Lyngby. De anførte planer viser de karakteristiske træk ved gårdene i Seem Sogn.

Mads Hansens hjem så sådan ud:

Der var en lille forstue, kaldet æ framgul' derfra til højre var der køkken med brostensgulv, bord og fast bæk for enden til manden og langs væggene til folk og børn efter rang og alder. I køkkenet komfur eller skorsten, hvor der hang pølse og skinke, hvis vi havde nogen. Ved forstuen var bryggers med grukeddel med pumpe og bageovn. Der var åben rende til spildevand, som løb gennem et hul i muren og sank ned udenfor og stank forfærdeligt. Hele huset var seks fag og ni alen bredt. Fra forstuen kommer vi ind i æ døns. I døren var der næsten altid en glastrude, dels for at få lys og dels for at man kunne se, hvem, der kom ind. I æ døns var der bræddegulv, slagbæk, chatol, klokke og pibebrædt, hvor en fire-fem piber hang sammen med lommeuret. Der var en lille puf med symaskinen i. Et lille bord med tobakskasse og skuffe til udkrads. Så var der en avis, en bog og et spil kort, som var i brug hver aften. I den anden stue var der



Interiurfoto fra Poul Poulsens gård i Seem, Seemvej 11. Fra det gamle stuehus før branden.

skab til apotekersager, indmuret skab, indelukket seng og skab med sukker, kopper, pyntesager og lignende.

Fra Eskild Poulsens hjem i Seem findes følgende skildring:

Gården ligger lidt øst for Seemgård, (Seemvej 4) og det var en stor, firlænget gård,

rødkalket og stråtækt. På gårdspladsen var der rigelig plads til den usædvanligt store hestegang. Det store salshus (stuehus) fyldte syd- og noget af østlængen. Jeg husker tydeligt de store, højloftede rum med hollandske kakler på ydervæggene. I storstuen var der hvidskuret gulv, og trods de fine bordgrupper med stole og hver sin stålampe - og hele fem flotte chatoller med buede overskabe - var der egentlig et vældigt dansegulv. I den store dagligstue var der hængelampe med majolika-petroleumsbeholder, og udenom fire arme med stearinlys og mange glasprismer. Et flot syn, når der var tændt ved nabo- og familiegilder. Der var mængder af fine, gamle møbler og sølvtøj og andet. De indbundne årgange af Illustreret Tidende og Familie Journalen var noget at blade i. Men en novemberdag i 1930'erne drev en efterårsskure (byge) med torden hen over egnen, og det slog ned i gården. Der dræbtes en masse ungdyr i stalden. ... Ud over de levende dyr blev intet reddet. ... Det var til at græde over at se moster Hanne vise, hvad der var tilbage - en klump snavset slagge af det gamle sølvtøj og en forvreden klump smeltet porcelæn, hvor hun kunne genkende lidt mønster fra et fint, gammelt stel. Under branden kunne hun høre murstenene fra skorstenen klimpre på sit klaver, når de faldt. Hun ville gerne spille, men gjorde det aldrig siden.⁽¹⁶⁾

Børn

I de seneste årtier har barndommen været taget op som emne af historikere. Det er en tid, som de officielle kilder ikke ofrer nogen særlig opmærksomhed, men alle der skriver erindringer dvæler med friskhed ved deres barndom og fortæller ofte livfuldt om den. Børnene i Seem Sogn har vel ikke levet under så anderledes forhold end børn i andre jyske egne, og det viser sig, at der alligevel kan hentes en del gode historier om børnenes vilkår i dette sogn.

Fødsel og de første år

Kirkebogen fortæller på sit eget statistiske sprog om børnefødsler og især om børnedødelighed. Det er et omfattende arbejde at optælle samtlige Seem Sogns børnefødsler, men et kort uddrag kan vel give en fornemmelse af, hvilke vilkår børn og forældre var underkastede i et enkelt tiår. Fra 1721 til 1731 blev der anmeldt 75 børnefødsler til sognets præster. Heraf var seks dødfødte og fire par tvillinger. Kønnene fordelte sig næsten lige- ligt, nemlig 36 piger og 33 drenge. Imidlertid

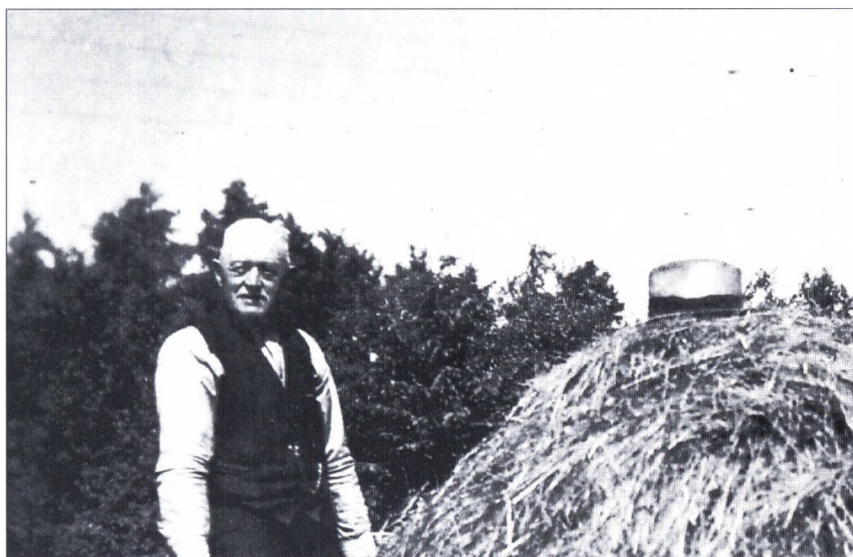
blev kun 46 af disse mere end fem år gamle. Formodentlig er yderligere flere døde, inden de nåede voksenalderen, hvad der giver os anledning til at skønne, at ca. halvdelen af alle fødte kunne regne med at leve så længe. Barnebegravelser var så hyppige, at præsterne ikke antegnede det enkelte barn ved navn, men ofte nøjedes med at skrive: Den-og-dens døde barn jordet, 1/2 år gammel.

Børn er selvfølgelig altid sårbare for ulykker, og regeringen drog omsorg for de små borgere ved at indføre straffe for børnedødelighed, sådan at forstå, at det skulle dokumenteres godt, at der var tale om uheld og ikke kamouflerede drab af uønskede små. Lensregnskabet rummer flere poster af denne type:

1617. Jep Bennedsen i Varming blev straffet for, at der af Våde blev skoldet et barn ihjel i hans Hus. Betalte 5 Daler.

Med påbydelsen af koppe-vaccination omkring år 1800 faldt børnedødeligheden.

Det er bemærkelsesværdigt, at der fødtes



Da Seem Skole, hvis bygninger ligger klemte ind i Kirkediget, blev nedlagt i 1872, blev bygningen privatbolig. I mange år boede Søren Smidt med sin hustru og deres 16 børn her. Her bærer de gamle folk hø hjem til geden. (Foto: Maren Lønborg, 1948.)

så mange tvillinger. Det anførte tal svarer til fire procent af alle fødsler imod det nuværende landsgennemsnit på 1,5 procent.

Særlig småbørn og spædbørn døde som fluer. Jeg har selv mistet tre små søskende fra et til seks år, jeg vil påstå, at det alene var af den grund, at lægehjælp kom for sent. Særlig den sidste, som i en alder af 6 år døde af strubehoste. En mand med hest blev sendt efter læge. Lægen kom, barnet skulle på sygehus og opereres - køres på åben vogn til Ribe. Sygehuslægen var ikke på sygehuset, der skulle først bud efter ham. Barnet døde i mors arme, nogle minutter før lægen kom.⁽¹⁾

Selv om brug af medicin og sygehusvæsen greb mere om sig, var det ikke uproblematisk for ejere af mindre ejendomme at få et barn på sygehuset. Hans Sønderup, hvis forældre ejede Nordlykke på Varming Østermark (Stavnagervej 17) bemærker i sine erindringer, at

jeg husker således, at under et af børnenes otte måneders sygehusophold nævnte far en dag, hvor han havde fået særlig meget fra hånden, at nu havde han tjent ligeså meget, som hvad en dag kostede på sygehuset. Det var jo før sygekassernes tid, og offentlig hjælp var der ikke tale om for far og mor. ... Mor gik ofte ud at besøge ham på sygehuset, hvilket var en tur på over en stiv mil i træsko, da de færreste landboer dengang ejede læderfodtøj. Som oftest havde hun dygtigt at bære på tillige.⁽²⁾

Opprimerede børn

Når de nyfødte skulle ligge i alkoven ved sin mors side eller mellem sine forældre, har de på den måde oplevet kropsnærheden, som vor tids psykologer tillægger stor betydning. På den anden side set var det også en fare at bringe de spæde kroppe i. Det skete, at en af forældrene af vanvare kom til at ligge et spædbarn ihjel, hvilket kaldes opprimering.

Opprimering skete påfaldende tiere hos de jordløse end hos gårdmændene. Jeg er overbevist om, at opprimering var et brugt reguleringsmiddel til at sørge for, at der kunne være føde til alle i familien. Moderen til et opprimeret barn skulle stå offentlig skrifte i kirken for sin forseelse, hvad der styrker mistanken om, at barnemord forekom. En eneste gang i kirkebogen siges det, at en mor

kendes fri for Publice Absolution (offentlig skrifte) efter Sagens hele Beskaffenhed.

For at forhindre spæde børn i at dø ved fødslen og for at modvirke mødrenes død i barselsseng, har man tidligt benyttet kyndige kvinder som fødselshjælpere.

Vi kender til professionelle jordemødre i Seem Sogn siden 1728, hvor titlen tidligst er fundet på skrift. Institutionen kan nemt være ældre. Efter egnens talemåde kaldes de *fostmoder*, hvilken benævnelse bruges endnu.

Den ældste omtale findes i en kirkebogsindførsel, hvor der står

Fostermoderen Anna Pedersdatter har hjemmedøbt barnet.

Fra midt i 1700-tallet fik man reelt uddannede jordemødre, som virkede inden for distrikter, der på forhånd var bestemt af sundhedsmyndigheden, nemlig stiftsfysikusen i Ribe. Cathrine Margrethe Troelsdatter, som var gift med Knud Baltzersen i Varming, blev uddannet i Ribe og virkede som fostmoder i Seem, Roager og Obbekær. Fra 1813 var det Catarina Maria Nielskone, som fik 16 Rigsdaler i årlig løn. Fra 1868 blev det bestemt, at fostmoderen skulle bo i Seem by - i den nuværende klokkebolig. Hun fik 20 rigsdaler til bolig, 30 til brændsel og 50 til at betale for græsning og vinterfourage til sine kreaturer.

En jorde-moder, der fik en lang funktions-tid, blev *Lisbeth Fostmo'r*, hvis resolute beslutning nok er en genfortælling værd. Hun blev gift med Poul Bastian(sen) i Råhede, men blev tyranniseret af sine svigerforældre,



Høm Skole. Fotograferet fra Gaden. Prospektkort, afsendt af Kathrine Lund 1920.



Høm Skole 1906. Bagest fra venstre: Anders Ohrt, Anton Iversen, Mads Feddersen, Markus Vind, Hans Sørensen, Laurids Skov, Ejnar Karkov, Svend Thomsen, Therkel Smidt, Magdalene (i huset hos lærer Corneliussen). Næstbagest fra venstre: Sofie Rasmussen (lærerinde), Kirstine Vestergård, Johanne Hausted, Botilde Vestergård, M. Sørensen, Else Ohrt, Jørgen Olesen, Adser Hausted, Iversen, A. Hausted, Hans Jensen. Næstforrest fra venstre: Kathrine Skov, Marie Bojsen, Helene Iversen, Laura Smidt, Maren Feddersen, Ane Skov, Kathrine Iversen, Maren Ohrt, Dorthea Olesen, Sine Sørensen, Kirstine Vind, Bodil Vind, lærer Corneliussen og hustru Marie. Forrest fra venstre: Viggo Kristensen, Nis Sørensen, Martin Hansen, Laurids Blom, Christian Christensen, Boje B-ojsen, Poul Bjerrum, Antonie Vind, Alfred Karkov, Ejnar Hausted, Anton Feddersen, Harald Olesen.



Koefoppe-Indpodnings-Attest.

FR
VI

Lars Michelsen Søn Jens Peder Lassen

fød i Seem og boende i Seem . 3. Aar gammel, er af mig underskredne, Aar 1831. den 20^{de} August indpodet med Koefopper. Ved nøiagtigt Eftersyn imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen har jeg fundet alle de Tegn, som vise dem at være de ægte Koefopper: de være nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar Vædske, i Midten nedtrykkede, og omgivne med en rød Zirkel; *Jens Peder Lassen* har da ordentlig giennemgaaet de ægte Koefopper, som betrygge *Larsen* for Bornekopper i Fremtiden; hvilket herved, paa Vre og Samvittighed, bevidnes

af

Ribe den 28^{de} August Aar 1831.

M. J. J. J. J. J.
Seem

Koppevaccinationsattest 1831 for Jens Peder Lassen (f. 1829), senere ejer af Birkegård i Seem.

der var på aftægt i hjemmet. Hun og manden besluttede, at de ikke ville fortsætte i den skure. Elisabeth tog sin vadsæk i hånden og spadserede til fods til Flensborg, hvorfra hun tog dagvognen til Kiel. Her lod hun sig uddanne til jordemoder på en nyoprettet og avanceret jordemoderskole, der var indrettet for hertugdømmerne. Straks efter hjemkomsten fik hun stillingen i Seem, som hun beholdt i næsten 50 år - til et godt årti ind i vort århundrede.⁽³⁾

Efter hendes tid skulle jordemoderen hentes i Ribe. Der findes en beretning om en tur efter jordemoder, som her skal gengives:

Juleaftensdag 1923 i snestorm og med veje, der blev mere og mere ufremkommelige, begyndte jeg at melde min snarlige ankomst. Far var om eftermiddagen oppe at tale med Las Simonsen om lån af heste og slæde, om det blev nødvendigt. Ja, sagde Las, du kender jo hestene, så tag du de to, som du tror egner sig bedst til den tur. Så

må vi hellere få slæden gjort klar nu med det samme.

Da det var gjort, stred min far sig hjem gennem de høje driver i den forrygende snestorm, og han har jo nok gjort sig sine tanker om en tur til Ribe i det vejr. Ud på aftenen forsøgte han forgæves at telefonere til Ribe, men den eneste, der meldte sig, når han ringede, var tjenestepigen hos Niels Smidt i Østerbyen, og da far havde jaget hende af sengen et par gange, opgav han det ringeri. Han klædte sig varmt på og gik op og fik hestene for slæden. Med sig tog han hammer, skovl og knibtang for det tilfælde, at han måtte væk fra vejen og ind over markerne.

Da han var mellem Simonsens gård og Skallebæk, sneede og fæg det, så han ikke kunne se hen til hestenes ører. Det blev dog noget bedre, da de nåede Skallebæk Brugs og drejede mod Ribe, så han fik rygvind. Der var kun lidt sne på vejbanen.

Hestene travede godt derudad, men ved Niels Østergaards Plantage blev det galt. Her var så høje driver, at han måtte ind over markerne. Men det var også den sidste væsentlige hindring, han mødte. Resten af vejen var blæst næsten snefri.

Han var jo nødt til at have hestene i hus, mens han gik rundt i byen for at få fat i enten jordemoder eller læge. Det var lidt besværligt at få staldkarlen vækket i gæstgivergården i Hundegade, men omsider fik han da hestene på stald og kunne begynde sin færd efter hjælp.

Han fik først fat i en læge, der kunne fortælle ham, at jordemoderen var bortrejst, og at han selv nødig ville tage med, da han havde huset fyldt med julegæster. Han kunne imidlertid få fat på en jordemor, der for tiden havde forbud mod at praktisere, men han kendte hende og kunne give hende fuldmagt til at praktisere på hans ansvar. Hun var med det samme villig til at tage med min far til Varming midt på jule-natten i det modbydelige vejr.

Da de efter nogle ture ind over marker og med vejen nåede forbi Seem, stilnede vejret lidt af, og det begyndte at blive lyst. Her mødte de pastor Balslev, der stred sig gennem sneen mod Obbekjær, hvor han skulle prædike. Far rådede ham fra den tur, for Der er da ingen, der kommer til Kirke igennem al den sne! Men Balslev ville af sted og kom så med på slæden. Så kunne han da få befordring til Varming. Nu blev det så som om hestene vidste, at de snart var hjemme, så de satte vældig fart på, så Balslev, der sad med ryggen til hestene, af og til fik en sneklat fra deres hove i nakken. Det tog han ingen notits af, men morede sig over den raske fart.

Så, sagde jordemoderen, da de var vel i hus, nu haster det ikke for min skyld, om der også går et par dage. Jeg har tid nok. Fødslen gik godt nok, men far glemte aldrig den julenat.⁽⁴⁾

Dåben

Efter veloverstået fødsel, skulle barnet døbes, hvortil der gerne hæftede en lille familiefest. Faderen skulle altid selv indbyde til dåbsfesten, men han måtte ikke have for travlt med at besørge indbydelsen, for så sagde man, at han snart ville komme igen i samme ærinde. Det var skik, at indbydelsen blev givet gæsterne om onsdagen, når dåben skulle være om søndagen. I øvrigt var hjemmedåb i perioder hyppigere end dåb i kirken.

Højtideligheden i kirken foregik på samme måde som nu, med faddere, af hvilke der gerne var flere end nu til dags. ... Der blev den gang bedt til frokost for den, der skulle bære den lille. Var det en dreng, skulle han holdes over dåben af et mandfolk, det var gerne en af familien, og kaldtes da barnets gudfader. Han skulle sidde øverst ved bordet til alle måltider, ligesom alle faddere skulle sidde øverst i stuen. Præst og degn var gerne indbudt sammen med slægt og venner. Der opvartedes til middag med fersk suppe, kød, risblomme eller kage og vin. Siden fik man kaffe med store kager ligesom til bryllupper. Der holdtes bordbøn og blev sunget salmer, ligesom præsten og degnen holdt tale. Faderen var skaffer sammen med en anden mand, flaget var hejst, og der var musik og opvartning som til et bryllup. Var det det første barn, skulle alle bryllupsgæster helst med til gildet, der varede en dag undtagen for den nærmeste familie, naboer, skaffere og bordpiger. Men det varede så også til ud på morgenstunden.

Til barnedåbsgilde var der mange, der gav en stor kage, enten svedsketærte eller napoleonskage som til et bryllup.

Jeg kan huske, at når man var gået til bords, og familien havde indtaget deres pladser, var der mange af de andre, der ikke kunne enes. Nogle kom ikke til at sidde højt nok, og andre for højt, så skaffereren havde

det største besvær med at få dem placeret, og ofte måtte han have dem i armen for at trække dem ind i stuen til bordet.⁽⁵⁾

Denne beretning bekræftes fuldt ud af Jens Jessen Lund, Rønnehavegård,⁽⁶⁾ og af Mads Hansen, Hømvejle, som fortæller noget lignende:

Min far, Mads Peter, som var en lystig, slagfærdig og vittig mand, stod næsten fadder til alle de børn, som dengang blev døbt i Spandet Kirke. Der dansedes til alle dåbsgilder, så stenstumperne røg af stenpikningen, eller der blev huller i lergulvene. Den gang var der altid mange faddere til barnedåbene. Min far havde 14 faddere til sin dåb, og jeg havde ni til min. Når det var en dreng, der blev døbt, skulle han altid holdes over dåben af en gift mand, en pige derimod altid af en kvinde. Gerne af den nærmeste familie. Min bedstefar skulle også en gang holde et barn over dåben, men var allerede om morgenen for fuld, så den bestilling måtte en anden overtage.⁽⁷⁾

Disse skildringer er fra repræsentanter for gårdmandsklassen. Det er næppe sandsynligt, at barnedåb skulle være fejret med sådan overdådighed hos husmænd og indsidere.

Hvad er barnets navn?

Navngivningen har til alle tider været underkastet dels modeluner, lokale traditioner og endelig en vis konservatisme. Det kan lyde selvmodsigende, men hænger alligevel sammen, set over århundreder.

Fra de ældste kirkebøgers tid kan vi nøje følge navneskikken. De første er ført fra 1721, og materialet for de tidligere generationers vedkommende er sporadisk - især pigenavnene, da kvinderne tidligere var ringe repræsenteret i offentlige akter.

Konservatismen i navnevalget var ofte forbundet med ønsket om at opkalde børnene

efter slægtninge eller gudforældre, og på den måde gik specielle navne igen gennem adskillige generationer i enkelte familier. Den adelige familie Lille, eller Litle, som er omtalt under kapitlet Naturen og mennesket, førte navnet Joen som mandligt fornavn. Det er den eneste familie i distriktet, der havde dette navn i brug. Selv da adelskabet formodentlig var glemt, eller i hvert fald ingen praktisk betydning havde længere, hed den mandlige linje skiftevis Joen Jørgensen og Jørgen Joensen til op midt i 1700-tallet, hvor navnet ophørte, uden at det kan kontrolleres, om slægten uddøde, forsvandt fra egnen eller bare begyndte at give andre navne.

Et andet spøjst navn er Oster, som forekommer i adskillige generationer i Varming som skiftevis Oster Pedersen og Peder Oster-sen. I alt fem personer i perioden 1629-93.

I kirkebøgerne forekommer navnene Anders, Peder og Jesper mange gange. Sjældnere Gregers, Villads, Bunde, Iv (eller If), Falle, Hein, Jessen, Outzen og Simonsen. Det er vist en lokal ejendommelighed, at man giver patronymer (-sen-navne) som personnavne, men det kendes endnu i vor tid på Ribe-egnen. Pigerne hed almindeligvis Maren, Marie og Anna. Senere kom navne som Inge og Ingje, Anke og Anka, Herle, Kjestine, Jeng, Abel, Barbara, Bold, Sarah, Botille og Woldborg. Helt mærkeligt er navnet Beyer, som i en udbredt slægt findes brugt både som drenge- og pigenavn, altid i sammensætninger: Søren=Beyer, Cathrine=Beyer og lignende. Det refererer måske til et adelskab af samme ælde som Joen-navnet, idet denne familie kan spores til de sønderjyske Beyerholm'ere.

I 1500- og 1600-tallet var Laurids, Las, Eskil, Frende, Chresten, Hagen, Kjeld og Nis almindelige mandsnavne. De enkelte kvinder, som vi kender, hed Gunde, Anna, Maren, Karen og Marie.

I 1700- og 1800-tallet var det mode at opkalde børnene efter bedsteforældrene, først på faders side, hvis det var en dreng, og der-



Seem-Varming Skole. Opført 1872. Prospektkort.



Seem-Varming Skole 1949. Øverst fra venstre: Kirsten Stenger, Anna Margrethe Jensen, Sonja Smith, Margit Rasmussen, Astrid Sørensen, Inga Jørgensen, Ketty og Marie Petersen, Jens Hollænder, Peter Lund-Petersen, Anders Chr. Stenger, Verner Jensen, Niels Matthiesen, Flemming Sandfeldt. Anden række: Chr. P. Wolther, lærer, -?- , Gerda Jørgensen, Maja Stenger, Britta Larsen, Birgit Riisgård, Gerda Jensen, Preben Sandfeldt, Jens Tang, Peter Smith, Tage Præstiin, Finn Jensen, Frits Sandfeldt, Anders Agerskov. Tredie række: Gudrun Larsen, lærerinde, Astrid Jørgensen, Anna-Lise Hein, Elna Varming, Edith Schnoor, Grete Petersen, Esther Jørgensen, Grete Pedersen, Gunnar Grossmann, Svend Ohrt-Johansen, Bent Schnoor, Kaj Lassen, Aksel Rasmussen. Fjerde række: Ejvind Johansen, Erik Lønborg, Viggo Stenger, Vera Smidt, Simine Hansen, -?- , Asta Petersen, Ruth Schnoor, Betty Varming, Else Petersen, Vera Skak, Louise Skak. Næstforreste række: Kirstine Boysen-Smidth, Inge Vind, Tage Friis, Verner Ohrt-Johannsen, Anders og Karl Skak, Åge Mathiesen, Svend Åge Sørensen, Leif Stenger, Vagn Ohrt-Johannsen, Bjørn Jensen. Forrest: -?- , Verner Hein, Peter Skov, Else Præstiin.

på på moderens. Da den store børnedødelighed bevirkede, at mange spædbørn døde, blev man ved at opkalde de følgende børn, indtil de fire bedste forældre havde fået, hvad de kunne tilkomme. På den måde fik mange søskendebørn de samme navne.

Kirkegangskoner

Efter gammel skik måtte mødrene efter overstået barnefødsel ikke gå ud af huset uden videre. Første gang de forlod hjemmet efter fødslen, skulle det gerne være for at gå i kirke. De kaldtes da kirkegangskoner og blev modtaget i våbenhuset af præsten, som holdt en kort tale til dem, læste en bøn eller der blev sunget et bestemt salmevers. Derefter blev konen ledt ind i kirken i følge med et par veninder. Det kaldes i kirkebøgerne introduktion, og den introducerede med sine følgende veninder ofrede lidt til præst og degn. Ifølge Christian V.s Danske Lov skete dette

ikke for at man skulle agte dem mere syndige og urene for Gud end andre Mennesker, eftersom de i Nye Testamente af Gud selv er befriede for den jødiske Renselse, men for den almindelige Svagheds skyld som er hos dem, såvel som for en Høviskheds og skikkelig Ærbarheds Skyld, og på det, at de på ingen Måde skulle være andre til Forargelse og ondt Eksempel, og dermed måske råde ilde for deres Børn.

De skulle dagen forud melde sig hos degnen og

om Morgen derefter med nogle få par Kvinder komme betimelig til Kirken og blive så længe stående i Våbenhuset indtil Præsten ... kom til hende og ... hun skulle overvære Gudstjenesten og derpå ofre med sit Følge på Alteret.

Bestemmelsen faldt bort ved et dekret 1754, hvorefter præsten fra prædikestolen skulle lykønske barselskonen og formane hende til

taknemmelighed. Skikken - eller uskikken, om man vil - fortsatte indtil 1896, hvor Laura Smidts (1896-1988) mor som den sidste i Seem Sogn lod sig indlæse efter veloverstået barsel.

Det var dog kun gifte kvinder, der lod sig introducere i kirken. For ugiftes vedkommende vidste man ikke rigtigt, hvad man skulle stille op og undlod derfor introduktionen, idet filosofien synes at have været, at man officielt lod, som om intet var passeret.

Når kirkegangskonerne lod sig læse ind, lod de sig gerne følge af et antal naboersker, og alle i følget ofrede noget til præsten. Præsterne havde ret til denne afgift, selv om den ikke egentlig var lovpligtig. Dette har formodentlig irriteret mølleren i Skallebæk, Jørgen Mikkelsen (1710-1773), for han spillede pastor Grønlund et puds i 1769 og lod sin kone gå alene. Konen ofrede selvfølgelig lidt, men præsten blev rasende. Han klagede straks til biskoppen og skrev, at han efter møllerens formueomstændigheder burde have ladet sin kone følge med 16 a 20 andre koner. Biskoppen lod en reprimande udgå, som via herskabet på Schackenborg blev givet mølleren. Jørgen Mikkelsen undskyldte sig med, at han ikke var bekendt med egnens skik, og at han boede så ensomt, at det var vanskeligt at samle så mange naboersker. Også disse undskyldninger gendrev pastor Grønlund. Jørgen Mikkelsen havde boet i sognet i 24 år, og hans første kone havde haft følge som enhver anden efter egnens skik. Enden på historien blev, at mølleren skulle betale 20 skilling i bøde til sognets fattigkasse. Det gjorde han også, men han nægtede pure at underskrive en erklæring om, at bøden var berettiget.⁽⁸⁾

Præsten begravede en gang en gammel kone i Varming, som han syntes fortjente en særlig omtale. Det var Apollone Hansdatter (1686-1772), Christen Jensens hustru, som må have været en gæv gammel kone, idet *hun har haft 14 Børn, deraf 42 Børnebørn og fem*

Børnebørns Børn. Ved en nøjere kontrol i kirkebogen, kommer det for dagen, at af de 14 børn var et blevet opprimeret, og ni døde inden de nåede voksenalderen. Det er altså de fire overlevende, som alene har avlet de mange børnebørn. Denne optegnede gævhed er længst overgået af flere gæve dannekvinder. Karen Jørgensen (f. 1906) i Varming har nu 34 oldebørn, og ingen har endnu talt op, hvormange oldebørn Søren Smidt i Seem har fået efter sine egne 16 børn.

De unge

Vi kender uhyre lidt til de små børns vilkår i tidligere tider. Vi går ud fra, at ethvert barn er blevet sat i arbejde, så snart det har kunnet magte det; nogle måske tidligere. Det almindeligste var, at drengene blev sendt ud som høwwer, jøwwer eller kobunkere, som hyrdedreng hedder på den lokale dialekt.

Peter Boisen, født i Hømvejle 1864 og senere lærer i Ulfborg i mere end 40 år, har leveret denne skildring af hyrdedrengen og hans udstyr:

Lidt syd for Ribe findes der temmelig store Hedestrækninger. På disse har der for cirka 10 år siden om Sommeren gået løs Kræ, som røgtes af Drengene. Det hændte undertiden at Føden for Kreaturerne slap op, og de begyndte at strejfe, hvilket voldte æ Jøwwer en del Bryderier. Hans Harme over Dyrenes Uforskammetheder fik undertiden Luft i temmelig grove Skældsord, og han var altid forsynet med adskillige Strafferedskaber.

I Almindelighed så man æ Jøwwer udrustet med en Pisk, hvis Skaft havde en Længde af cirka en Alen, æ Smæk derimod var tre-fire Alen lang, meget tyk og forsynet med en Skraller. Foruden en Pisk havde æ Jøwwer en Dryvkøll, som han brugte til at kaste efter Kreaturerne, når de ville løbe bort, og han ikke kunne komme så nær til dem, at han kunne bruge Pisken som Strafferedskab. Æ Dryvkøll bestod af

et skaft og en Klont (Køllehoved), der var Kugleformig og havde et Tværmål af 1/2 Kvarter. For at æ Dryvkøll kunne gøre den tilsigtede Virkning, når den traf Dyret, var æ Klont undertiden forsynet med Søm, der stak frem, dog ikke så meget, at de kunne gå igennem Huden på Kreaturerne. Det var ensomt for æ Jøwwer på Heden, og for at få Tiden til at gå, syslede han med forskellige Ting. Det skete ikke så sjældent at Pisken trængte til en Forbedring. Studene ville nemlig æde æ Smæk, når det skete, at æ Jøwwer havde lagt Pisken fra sig. En Smæk var ikke lavet i et Øjeblik, thi for at den skulle kaldes god, måtte den knevles, og det var et stående Spørgsmål mellem Drengene: Ka' do knevl'?

O knevl gik til på følgende Måde: æ Jøwwer tog fire Stykker Hyssing, som han spidrede i den ene Ende. Når det var gjort, fæstedes alle de tykke Ender af Snorene sammen, og derefter tog han de to Snore, som var modstående og lagde over hinanden, dernæst tog han de to andre, gjorde med dem, som med de førstnævnte, og således blev han ved skiftevis at lægge Snorene over hinanden, indtil æ Smæk var færdig.

Hen ad Efteråret, når Regnbygerne kom, byggede æ Jøwwer Huse. Disse var i Reglen underjordiske, idet der nemlig gravedes et Hul, hvorover der blev lagt Grene, som igen dækkedes med Lyngtørv.

En Dag, som var vigtig for æ Kodreng eller æ Jøwwerdreng, var Syvsoverdag, der for resten er vigtig for Drengene den Dag i Dag. Syvsoverdag gælder det om at få Kreaturerne så tidligt ud og ind som muligt. Den, der får Køerne sidst på Marken om Morgen, bliver kaldt Syvsover (Syvsover får ingen davre), og dette Navn anses for at være et af de mindst hæderlige. Den, der får Kreaturerne sidst på Stald om Middagen, får Titlen Grejstiv. Om Eftermiddagen, når Kreaturerne igen skulle

ud, er der atter Kapløb. Den, der da får Kreaturerne sidst på Marken, bliver kaldt Lerkenslikker - et meget vanærende Navn.

Om Aftenen begynder det sidste og næststørste Kapløb, thi næst efter Syvsoveren er Natravnen den, der i længst Tid efter bliver drillet af de andre Drengene.⁽⁹⁾

Denne skildring kan suppleres med et par enkelte oplysninger fra Varming, hvor Andreas Nørgård fortæller, at hyrdedrengene holdt en årlig fest ude i marken ved pinsetid. Det kaldtes Kobrændevin. Drengene i Vesterbyen tømte en flaske brændevin på en varm søndag. Nogle blev godt snisere. I Varming Østerby var de mere mådeholdne. Der kogte en kone gerne en gryde chokolade til drengene og bagte vafler til dem, som de tog med ud på marken og fortærede.⁽¹⁰⁾

Tjenesteforhold

Hyrdedrengens liv har været fremstillet i skønlitteraturen med nogen patetisk romantik, hvilket der næppe er belæg for i de overleverede beretninger fra drengene selv. Vi har et par enkelte fra Seem Sogn. Den første er leveret af Andreas Nørgaard, som skrev:

Da jeg blev otte år, skulle jeg hjælpe med kreaturerne, ... [i et stort uvejr] måtte vi ud om natten og have dyrene af engen og drive dem om i Helmbjergene, og jeg blev sat til at passe 22 kreaturer i løsdraft. Jeg fik en pisk og en jæwwerkølle, som jeg skulle smide efter dem, ... Jeg fik også en mellemmad med, det var gerne det første, jeg så til, når jeg kom derud. Det var værst at drive dem forbi kornet og få dem derover, hvor de skulle gå.

Jeg var på heden en måneds tid, og tiden kunne falde meget lang, for der kom næsten aldrig nogen derud, undtagen når pigen kom med min middagsmad. Det var egentlig underligt, at jeg undgik hugorme-

bid, når jeg gik i bare fødder i de lange lyng.⁽¹¹⁾

Den lille Andreas' piskeskraft havde for øvrigt sin egen historie, som han har berettet andetsteds:

Jeg erindrer den rare, gamle malermester Hansen (Joseph Christian Hansen, 1812-1897) i Ribe, far til gærøpfinderen Emil Chr. Hansen (1842-1909). Han kom og malede hos os. Jeg var ved ham om at male mit piskeskraft, men han syntes vist, at det var for simpelt.

- Nej, min dreng, sagde han, jeg skal nok komme med en til dig.

Og det gjorde han også.⁽¹²⁾

Den anden beretning stammer fra Jens Jessen Lund, som skriver:

1886 [var jeg 11 år gammel og] kom ud at tjene hos Hans P. Bojsen i Højerup. Det var to mil at gå, og far tog med mig i plads. Vi gik på vore ben. Jeg var hjemme en gang den sommer. Far kom med rent tøj til mig en gang i hver måned og så en knæpkage; han spurgte, om de var glade for mig?

- Jo, de er glade for mig, og jeg får tit et stykke sukker. ... Men en dag kunne det være gået galt. Jeg passede får, der gik løse, men jeg havde ikke rigtig styr på dem, så lokkede jeg dem ind i folden, det havde jeg nemlig lov til i to timer, - men jeg glemte fårene! H. P. Bojsen spurgte dagen efter:

- Hvor er fårene henne, Jens?

- Jeg har glemt at lukke dem ud, svarede jeg helt forskrækket. H. P. Bojsen blev vred:

- Nu er fårene døde, gode dreng, du skal have prygl! Jeg løb stærkt ned til folden, alle fårene var levende, og så løb jeg lige så stærkt hjem igen og fortalte, at der ikke var sket dyrene noget, men jeg skal nok huske dem en anden gang. [Han svarede:] - Om fire uger kommer jeg, så må du komme hjem, og så har du tjent 20 kroner i løn. Farvel Jesse.



Skolegården luges. Høm Skole ca. 1950. (Foto: Ellen Ohrt. Uden årstal.)

Senere i sine erindringer fortæller han om andre pladser og blandt andet om, at han tjente i Varming hos Poul Vestergård (1858-1916):

Jeg løb næsten hele tiden og voksede ikke i de tre år, jeg tjente der. Det var en god plads for den, der ville bestille noget.⁽¹³⁾

Fodtøjet var heller ikke som nu. Når man først blev så stor, at man kunne begynde at gå i træsko, fik man nogle, der var lavet helt af træ med en blikgjord over og beslået med jernringe fra smeden, - det var så lidt fodtøj! ... Senere hen kunne man begynde at få læder på overdelen af træskoene, det var ikke så hårdt ved vristene.

Når foråret begyndte, og hele sommeren igennem gik vi med bare fødder i stump-hoser, som de kaldtes, så kunne man rigtig løbe efter kreaturerne.⁽¹⁴⁾

Når et barn skulle ud at tjene, blev der gjort aftale mellem forældrene og husbonden. Børn havde ingen personlig myndighed, før

de fyldte 25 år. Før da skulle deres fortjeneste og formue bestyres af forældre eller værge. Kvinder var overhovedet afskåret fra personlig myndighed i retslig forstand. Formelt skulle de undergive sig en værge.

Ved indgåelse af arbejdskontrakter blev det aftalt, hvilken løn og frihed karlene skulle have i tjenestens forløb. Som en slags drikkeskilling til eget brug kunne der gives håndpenge til at besegle kontrakten.

Hvis husbond ikke overholdt sine forpligtelser, kunne tjenestefolkene klage til øvrigheden.

En del husbønder var herskesyge og lod deres folk arbejde urimeligt meget, eller de forbød dem at tage med på markedsture. Det var ikke velset i lokalsamfundet og gav pladsen et dårligt rygte.

I 1834 hyrede Peder Nielsen i Varming en 19-årig karl fra Føvling, Johannes Nielsen til to rigsdaler for et halvt år samt forskellige naturalier og diverse aftalte fridage. Blandt andet skulle Johannes Nielsen have lov at

spadsere hjem til sine forældre, når vintersæden var sået og rugen aftærsket. Men Peder Nielsens stedsøn, Anders Kalvslund, der bestyrede gården for den gamle og døve mand, lod ikke Johannes gå hjem. Så en dag i januar sagde Johannes til tjenestepigen:

- Nu går jeg ud efter det bortløbne får, inden jeg skal røgte ind.

Han gik og kom ikke tilbage.

Peter Nielsen lod spørge hjemme i Føvling, men ingen vidste, hvor karlen var blevet af. Johannes Nielsen lod gå bud til sin far, at han var jaget af pladsen, men havde fået en anden i Brøns. Det passede ikke. Dels lod politiretten forespørge i Brøns, hvor ingen kendte karlen, og dels havde det ikke været ham muligt at få en anden plads, eftersom hans skudsmålsbog stadig var i Varming. Johannes blev aldrig fundet. Han har nok klarer sig enten til søs eller på landevejene, men hans far i Føvling havde et farligt hyr med at få bjerget hans resterende løn hjem.⁽¹⁵⁾

Et bjergsomt barn kunne i øvrigt få noget ud af lidt, hvad Mads Hansen skildrer sådan:

Pjaltekræmmere og kludekræmmere var der en hel del af i min barndom. De opkøbte gamle klude og ben, så vi børn samlede knogler og ben, gammelt tin, jern og messing, som vi solgte og byttede med legesager såsom fløjter og ure, der kunne trækkes op, så der kom billeder. Pjalterne blev brugt til at lave papir af, knoglerne til benmel. Man kunne købe knapper, hægter, bændler, garnvindsler, grydeskeer og almindelige skeer af træ og hornskeer, som det altid brugtes dengang, og trætal-lerkner. Ansjoser i løs vægt var også en herlig spise. Der var kørende pottemænd, som solgte forskellige slags potter og byttede med klude, ben og jern samt skind og uld. Og der var de såkaldte zigeunere, tattere eller natmænd, som færdedes dengang. Zigeunerne var gerne kørende. Dem var vi børn bange for, for de ville tage små,

uartige børn. De tiggede mad og foder til hestene, og de kunne klynke. Det vil sige, at de kunne reparere revnede og skårede potter samt slibe knive og sakse. De solgte forskellige ting af ståltråd, både nytte- og smykkegenstande. De havde altid en masse børn med. De var sorte og talte tysk. Der færdedes dengang en masse bosser (lands-trygere), pjaltede og snavsede, de tiggede mad. De fik gerne to øre. Daglønnen var 50 øre.⁽¹⁶⁾

Når forældrene var uformående eller udearbejdende, kunne det knibe med ordentligt tilsyn med de små. Det kunne der nok komme tragedier ud af:

I Varming boede (Bakkehuset, Varming Vesterby 42) Hans Peter Petersen, som vi altid kaldte Hans Peter Skrop. Han tjente i Harreby og kom kun hjem om søndagen. De to yngste i familien var tvillinger, Hermann og Jens. En gang havde de fået deres fars forladegevær ned. Det hang altid ved en loftsbjælke. De ville skyde, men da de ikke kunne holde geværet, skulle den ene holde løbet og den anden trykke af. Den første havde lillefingeren for hullet, og da den anden trykkede af, røg lillefingeren jo med. Moderen skyndte sig ned til os og beklagede sig, men far blev vred og sagde, at sådan nogle hvalpe skulle have noget andet at lege med end en bøsse. Hertil sagde Bodil-Marie Skrøps:

- Ork, Herregud, de små stakler skal da ha' noget at lege med.

Far mente dog, at det kunne være noget andet og bedre.

Hvad kan børn ikke hitte på? Det er nu også vanskeligt for de små at se på andres vels-tand, som gror i yppig overflod, uden at man kan få en bid deraf. Således gik det til, at nogle børn fra Seem by besluttede, at de ville gå i Seemgårds Skov for at plukke nødder en



Ellen Ohrt, f. Vind, var i mange år lærerinde i Høm Skole og oprettede en lokal trop pigespejdere under Det danske Spejderkorps. (Foto: Ellen Ohrt. Ca. 1950)

søndag, når deres forældre var til gudstjeneste. Det kom der nu ikke noget godt ud af. Det blev opdaget. Fæsteren på Seemgård klagede til herskabet på Schackenborg, som lod i alt 17 børn indstævne for retten sammen med deres forældre

for deres ulovligt forøvede Nøddeplukken udi Seemlund under Gudstjenestens Forrettelse udi Seem Kircke den 3. September 1699. Børnene var kommet over Grøft og Vold

uden at forældrene vidste deraf. Birkedommeren nøjedes med at formane forældrene til at holde deres børn bedre til kirkegang fremdeles.

Der var dog også fornøjelser, specielt for børn. Fastelavnsløjer var for alle, både voksne og børn, og det var en kærkommen lejlighed til at samle sig lidt sødt ved at gå rundt ved dørene og synge, således som det endnu er skik.

Nytårsskydning af små, fattige børn var dengang en hel plage. Det var særlig børn fra Lustrup og Føvling, det var galt med. Far måtte da have fat i pisen og drive dem hjem, når de søgte Bodil-Maries, for her havde de intet at give bort af. En lille pige, som faldt og tabte sine småkager, hjalp han dog med at samle op.⁽¹⁷⁾

Der har vel ikke været specielle fornøjelser beregnet for børn i ældre tider. Så snart de kunne tjene til nytte, har børns bestemmelse været at tage fat i hjemmet. De mindste kunne nok plukke bønner i kålgården, fodre fjerkræ og lægge strå til rette til simefletningen, som karlene skulle flette om vinteraftenerne. Efterhånden som de voksede til, var det deres fornøjelse at lære at gøre det samme, som de så, at de voksne beskæftigede sig med. Niels Nørgaard fortalte, at en karl i byen lavede ham en lille plejl, så han kunne øve sig sammen med karlene, når de tærskede.

Dog var børn i almindelighed ikke særlig anderledes, end at de selv fandt på at beskæftige sig, når ikke de blev sat i gang. De udendørs lege var præget af egen fantasi, men var alt i alt en oplæring og træning i at erhverve sig færdigheder, der var nyttige i livet. Om aftenen sad børnene stille under bordet eller i en bænkekrog og lyttede til de voksnes snak, fortællinger og visesang, indtil de kom af klæderne og blev stoppet i halmen.

Renlighed

Hvad der skulle besørges af småt og stort, blev lagt i grebningen i stalden om vinteren, og udendørs om sommeren. Til rengøring var en visk halm eller hø tilstrækkelig.

De ældste tiders begreber om renlighed kender vi ikke meget til her på egnen. Den har næppe været ret forskellig fra andre steder iblandt jyske bønder. Man badede i åer og søer om sommeren og vaskede ellers ansigt, hals og hænder i vandingstruget om vinteren. Til at tørre sig kunne en vesteryg bruges, ellers sørgede blæst og skorstensvarme for tørringen. Det må bemærkes, at selv om folk tidligere nok har lugtet af det, de var, nemlig mennesker, så har de kun båret klæder af naturligt stof, uld og hør, der tillader sved at passere. Den kvalme svedlugt, der følger kunststofferne, var ukendt.

[Klædedragten] bestod af uldent tøj fra yderst til inderst. Kun da man fik kopper på, måtte der en linned skjorte til. Ellers gav det ikke noget købmandstøj før efter konfirmationen.⁽¹⁸⁾

I begyndelsen af 1800-tallet blev tøjet sjældent vasket. Den udbredte renlighed vandt først indpas med andelsbevægelsen og højskolebevægelsen, der også fik de unge til at kræve sær-tallerkener til hver spisende. De gamle bønder var rasende over den nye særhed. Havde man dengang to sæt tøj, var det ene gerne til pænt brug, og blev kun

brugt til kirkegang og nabokomsammen. Man kunne have flere sæt linned og lod så dette vaske. Almindeligvis var halsbind og skjortebryster sorte, så snavs sås ikke så let. Bukser og skørt kunne også laves af læder, der formodentlig aldrig blev vasket. Det siges for øvrigt, at folk, der bar læderbukser eller skødeskind af læder, aldrig fik urinvejs-sygdomme eller underlivslidelser.

Vanrøgtede børn

Vi går ud fra, at de fleste børn blev ordentlig skøttede hjemme, men der var naturligvis undtagelser, hvor forældre ikke magtede at tage vare om deres egne børn.

Mangel på røgt kunne i yderste konsekvens resultere i, at børnene løb bort hjemmefra. Hvorfra mon ellers de mange omstrejfende tiggerbørn kom fra? I Varming udeblev en indkaldt karl i 1812 fra sessionen, og på forespørgsel blev det meddelt, at

han i en Alder af 10 År løb hjemmefra, og siden har ingen set ham.⁽¹⁹⁾

Da faderen Christian Schilling kort efter barnets undvigelse selv blev indrulleret, var der naturligvis ingen til at søge efter sønnen.

Børnene fik hurtigt opsnuset, hvis der var usædvanlige oplevelser i farvandet. Andreas Pedersen Nørgård skriver:

Jeg kan huske, at der en gang var kommet et meget stort menageri (til Ribe) med mange vogne med alle slags dyr: Løver, tigre, leoparder, hyæner og mange slags aber. Der var to store elefanter til at trække det hele, og det var opstillet ved Lindgården. En kammerat og jeg var spadserende derud, og han tog da en spadserestok, jeg havde med, og rakte ind til en bavian, som tog den fra ham og sad og narrede ham, når han greb efter den, og min spadserestok fik jeg ikke mere.⁽²⁰⁾

Hygge i hjemmet

Når børnene var ene i stuen, kunne de finde

på kunster, som vor tids børn aldrig oplever. Hans Mikkelsen Sønderup fortæller:

Ved siden af kakkelovnen havde vi Bornholmeren, der upåklageligt udmålte tidens gang, når den blot en gang imellem rensedes med en fjerving og smurtes i petroleum og ellers lodes i fred. Dens tunge blylodder og permendiklen hang nemlig frit, og navnlig det sidste, bevægelige mål kunne friste drenge til skiveskydning med hyldebøsser. En fuldtræffer kunne bringe den i affekt; men ikke mere end at et hjemmeråd kunne hjælpe.⁽²¹⁾

Skolevæsen

Vi ved ikke synderligt om undervisningsvæsenet i Seem Sogn indtil 1752, men fra dette år har interessen for regulær skoleundervisning sat sig spor.

Siden 1514 havde sognet været betjent af en løbedegn.⁽²²⁾ Det vil sige en pebling fra Ribe Katedralskole, som måtte løbe fra Ribe og til Seem Kirke, hver gang der var kirkelige handlinger. Hans væsentligste arbejde var at synge for på korsvar og salmer, at tænde lysene på alteret og hjælpe præsten med at iklæde sig messeklæderne. Sådanne løbedegne havde man haft mange steder i Ribe Stift, men i 1752 var de afskaffede alle vegne undtagen i Seem. Præsterne David Grønlund og Peter Haard, som delte Seem Sogn imellem sig, tog sig på at forbedre degnetjenesten og undervisningsvæsenet ved at ansøge Kongen om, at der måtte ansættes en sædedegn, altså en fastboende, der foruden kirketjenesten skulle undervise ungdommen, thi

Skolevæsenet i samme Sogn er i så slet Tilstand, at en stor Del af Ungdommen opvokse i stor Vankundighed.⁽²³⁾

Andragendet blev bevilget imod, at den kommende degn fortsat svarede en afgift til Ribe Katedralskole på fem rigsdaler årligt.

Præsterne gik straks i gang med at forfatte skolefundatser. De fastsatte, at der skulle

være tre danske skoler i sognet: En i Seem, hvor skolen og degneboligen skulle bygges sammen. Her skulle børnene fra Seem by, Skallebæk Mølle og Munkgård gå.

En skole skulle bygges i Varming for denne bys børn samt børn fra Stavnager og Snepsgårde. Den tredje skole skulle bygges i Høm for denne bys børn tillige med børnene fra Faurholt.

Degnen skulle have degnekaldets indkomster foruden fire rigsdaler af skolekassen. (Da han jo skulle betale fem rigsdaler til Katedralskolen, virker fordelene ved lærerlønnen komisk). De øvrige lærere skulle have 16 rigsdaler tilsammen foruden brændsel, kost og enkelte andre små goder.

Når det udtrykkelig bestemmes, at det skal være danske skoler, hænger det sammen med, at Seem faktisk var en part af hertugdømmet Slesvig, hvor sproget officielt var tysk.

Præsterne bestemte også, hvor skolekassens indkomster skulle komme fra. Det blev pålagt sognebørnene, der gik til Den hellige Nadver, at ofre til dette formål på hver af de tre årlige altergangsdage. Dertil skulle svares en afgift af hver tønne hartkorn. Det blev endvidere pålagt beboerne at give skoleholderne en gave to gange om året, ved Mortensdag og nytår. Det morsomste - set med vore øjne - var, at lærerne skulle møde i kirken ved hver gudstjeneste, hvor de skulle sidde i degnestolen (hvilket de fik lov til uden at betale stolestadepenge til kirken), og der skulle stilles bænke op ved siden af, hvor skolebørnene skulle sidde under lærernes opsyn, så

Ungdommen kan lære ret at tone Psalmer og at kaste op i deres Nye Testamenter de Sprog, Præsten i sin Prædiken citerer.⁽²⁴⁾

Ved alle bryllupper, begravelser og barsler skulle der bæres en indsamlingsbøsse rundt i kirken og senere (når spendérhumøret havde indfundet sig) også i gildeshuset, så enhver kunne give til skolekassen efter evne, og bag-

efter skulle der i brudehuset eller i hjemmet, hvor der havde ligget lig, ombæres en tallerken, hvori enhver kunne lægge efter evne.

Præsterne gik ud fra, at lærerne, lige som de selv, naturligt var til stede i hjemmene ved disse lejligheder.

Til gengæld lovede præsterne, at de ville lade et skolehus og en degnebolig opbygge i Seem by på kirkens bekostning. De øvrige byer skulle hjælpes af skolekassen med midler til at bygge to-fags skoler.

Intentionerne er idealistiske, præsterne ville ungdommens bedste. De havde bare ikke taget højde for en indgroet vestjysk modvilje mod at give penge ud.

Der kom prompte klager fra en del bønder. Præsterne fik travlt med at drage rundt og overbevise beboerne om, at de nye indretninger var til deres egen gavn.

En del af dem, der ikke direkte klagede, lod simpelt hen være med at betale, og det var overordentligt småt med de frivillige bidrag. Der blev klaget til amtmændene i Ribe og Haderslev, såvel af beboere, der ikke ville betale som af degne og lærere, der ikke fik, hvad de var lovet ved ansættelsen.

Lærerne

Da degne- og skoleholderembedet blev opslået første gang, indkom der fem ansøgninger. Den ene var affattet på tysk. Hvorvidt denne tyske ansøger ikke har været i stand til at tale dansk, ved vi ikke noget om, men det er et håndgribeligt vidnesbyrd om, at skolevæsenet sorterede under det tysktalende Haderslev Amt.

Man måtte opgive at holde sommerskole, men nøjes med at leje lærerne fra hvert års Mikkelsdag til følgende års Majdag.

I denne Tid forbinde Beboerne sig til flittigt at lade deres Børn søge Skolen og ikke uden højeste Nødvendighed forsømme samme, da deres Børns christelige Opdragelse er den Hovedsag, hvorpå deres Velfærd beror i Tid og Evighed.⁽²⁵⁾

Selv om præsterne indskærpede beboerne, at de skulle holde lærerne i flere år ad gangen, kneb det alligevel. Lærerembedet var ikke attraktivt.

Når en sådan duelig Skolemester en Gang er fundet, bør Skoledistriktet stræbe efter at omgås ham således, at de kan beholde ham for mere end en Vinter, efterdi enhver Lærer har sin Læremåde, og Børnene tabe, når de ofte må omskifte Læremester. I denne Henseende var det rådeligt straks igen at leje ham for den følgende Vinter, når han ved Majdag udtager sin Løn.⁽²⁶⁾

Beboerne i Faurholt og Snepsgård slog sig sammen om at leje en egen lærer og lod børnene undervise først i en lejet stue, og siden blev der i de sidste årtier af 1700-årene opført to-fags skoler i såvel Faurholt, Høm som Varming, men lærerlønningerne faldt til fire rigsdaler for hver, (når de overhovedet var i stand til at inddrive lønnen fra de modvillige beboere) foruden kosten i omgang i distriktet. Flere gange var det 16 års drenge eller svagelige personer, der fik pladserne.

Regeringen i København var vidende om de slette forhold for skoleholderne, men der var kun ringe midler til rådighed til forbedring. Kancelliet foreslog, at man ophørte med at bruge messeklæder i kirkerne på landet, men solgte de gamle og lod pengene gå til skolevæsenet. Det fik naturligvis præsterne til at reagere skarpt. Pastor Lisberg, en af Seem Sogns medpræster, skrev:

At Skolelærere bør, i Betragtning af deres vigtige Arbejde, have langt mere Anseelse end de hidtil har haft er uægteligt, men at Præsternes Påklædning og Afklædning for Alteret skulle forringe samme, kan jeg ikke indse. ... De rette Kilder til en Skolelærers større Anseelse troer jeg at være hans indvortes Duelighed til Embedet, hans udvortes gode Opførsel og en god Løn, som kan betrygge ham for Armød. ...

At Skolelærerne befries for at befordre Embedsbrevene er ganske nødvendigt, ... thi ej alene er det en af de nedrigste Forretninger, men tillige den besværligste og til stor Sinkelse i Skolearbejdet, ... da Embedsbrevene bliver alt flere og flere, og Vejene imellem Præsterne er ofte en Mil eller halvanden og derover.

Og videre senere om forholdene i Seem:

Og Degnen, skønt en Bondekarl, er en god Skoleholder, og i de andre Skoledistrikter bærer Forældrene den muligste Omsorg for at få dueilige Skoleholdere. Disse, skønt de foruden Bondehåndteringen ej har lært andet end nogenledes at læse, skrive og regne, bringe Børnene enhver efter sin Alder og Nemhed til den mueligste Fuldkommenhed i alt, hvad de selv ved. Ja, nogle øve dem endog i at skrive tysk.⁽²⁷⁾

Trods de rosende ord var situationen ikke lutter idyl. Allerede i 1799 greb den nidkære pastor Niels Lindberg (1759-1830) pennen og skrev et 18 siders langt og fnysende harmdirrende indlæg til forsvar for degnen, der forgæves havde søgt at inddrive sin løn hos sognets beboere.

Af uoplyste, stivsindede Fruentimmere kunne man formode slig Opførsel, men af Mænd, som ville være fornuftige, kunne man vist have Ret til at vente det Modsatte. ... Man anser Skoleholderen for et Menneske, der fortjener sin Føde let og ej er så meget værd som en Hyrdedreng. Man mene, at det er det samme om Børnene opvokse som Hedninger, ej havende nogen Kundskab om Gud, Dyd og deres Sjæls Udødelighed, når de alene lærer Bønner, de ikke forstår, når de alene kunne gå i Kirke, skønt de har ingen Nytte deraf. De fornuftigste ved ... at Skoleholderembedet er meget besværligt, at de agter Skoleholderen højt, de ved, at han lægger Grunden til mange Menneskers timelig og evige Vel. ...



Lærer Jespersens fødselsdag blev altid fejret med et væld af blomsterbuketter, som børnene bragte. Her sidder fødselaren på begyndelsen til dét, der blev den nye skolebygning. 1942. (Foto: Ellen Ohrt.)

Forunderligt er det, at min Omhu for Børnenes Undervisning ... nu skal volde mig Fortræd. Det eneste, som kan være Skyld deri er, at jeg vil nu have, at man skal udgive nogen af de kære Skillinger. [I påberåber Jer] Fundatsen. Tiden gør alt ubrugbart, og den har aldrig været brugbar. Den er alt fyrretyve År gammel, ... og den er ikke forbindende for Degnen, thi den er hverken underskrevet af Provsten for Hvidding Herred eller Amtmanden over

Haderslevhus Amt. Degnen er [i øvrigt] slet ikke forbundet til at holde Skole, thi i det Tørninglehnske står Degneembedet i slet ingen Forbindelse med Skoleholderembedet. ... Det er ikke godt, om Læreren skal gøre sit Arbejde sukkende. ... nytter sig en græmmende Lærer noget? Kan han have den ved Børnenes Undervisning så fornødne Munterhed? Han bliver let fortrædelig, forsømmer næsten hele sin Tid eller underkuer Børnene og altså fordærver dem. ... [De, som ingen Børn har selv] spørger jeg: Ved De, hvo der skal pleje dem i deres Alderdom, hvo skal lette dem af deres Sygeseng? ... Megen Fare undgås ved at advare gode Børn i Tide. De ved selv, hvor nyttigt det er i vore Dage at kunne skrive, ikke alene Bogstaver og sit Navn, men og sin Mening sammenhængende. [Mundtlige] Aftaler gælder i vor Tid såre lidet. Børnene burde da lære at skrive sammenhængende. De burde og vænnes til at forstå det, de læser. De burde lære at kende til de Forbedringer, der kunne finde Sted ved Agerdyrkning. De burde også kende noget til Havedyrkning, som ufortjent er i så ussel Forfatning. ... Børn må hellere undvære Skolen end komme der med Modbydelighed. Skolen bliver dem et Fængsel, Skolemesteren deres Piner, og Bogen det Middel, hvormed han marttrer dem. ... Og sandelig, dette er den usleste Lovtale, man kunne få: Han ejede Gård og Grund, havde Korn på sit Loft og Penge i sit Skab, men Gud ved, hvad Godt han gjorde?⁽²⁸⁾

Hele den lange smøre blev sendt til sognefogden Christian Jakobsen (1753-1827) på Seemgård, som tillige var præstens svoger. Denne sammenkaldte beboerne i Seem til grandestævne og læste dem teksten, men måtte svare tilbage, at de fortsat var vrangvilligt indstillede og intet ville gå med til på frivillig basis.

... der kan intet blive af med Seem Skole, uden at Øvrigheden befaler, hvorledes det skal være.

Pastor Lindberg opgav så beboerne og skrev til skoledirektionen for Haderslev Amt:

At undervise er min Pligt, at befale er uden[for] mit Embedes Grænser ...

Direktionen indkaldte til et møde for samtlige sognets beboere i Seem Præstegård, hvor provst Ramus fra Brøns kom til stede og skulle forlige de genstridige parter. Sagen tog lange og vidtløftige svinkeærinder og endte - som så mange andre sager i De blandede Distrikter - som en strid mellem Haderslev Amts og Ribe Amts overøvrigheder, og i yderste ende mellem Det kongelige danske og Det kongelige tyske Kancelli i København. Vi kender ikke den konkrete sags afslutning, men fra 1. halvdel af 1800-tallet findes sporadisk dokumenter, som bærer vidnesbyrd om, at degnen havde meget svært ved at inddrive sin løn. Først ved en bestemmelse fra biskoppen i Ribe Stift 1856 tillagdes degneembedet i Seem en godtgørelse for skolehold og ringen med kirkens klokker.

Det var ellers skik i Tørninglen, at de pårørende ringede med kirkens klokker ved begravelser, men da det påstodes, at de gik itu derved, blev det så pålagt degnen at gøre dette.⁽²⁹⁾

Skolerne i Høm og Varming fortsatte i de gamle to-fags huse indtil 1872, hvor de nye bygninger blev opført. Høm beholdt sin skole i byen, hvortil Faurholt blev lagt, mens skolen i Seem blev flyttet hen til Skallebæk og blev fælles skole for Varming, Seem og Snepsgårde.

Varming Skole

Der kendes nogle navne på lærere, men da skolen blev lukket i 1872, er der ingen længere, der kender disse. Skolebygningen lå lidt vest for, hvor vejen til Skallebæk støder ind i

byvejen. Det var et ringe hus på kun to fags bredde.

Lærerne skiftede hvert år, og de var ofte kun store drenge. Der findes en eneste levede overlevering om den gamle Varming Skole i familien Bondegård, som siger, at deres døtre skal have kastet sten efter nogle østrigske soldater, der i 1848 marcherede forbi skolen med ordene:

- Det er nok Jer, der skyder på Far.

Henning Hein oplyser endvidere, at et af værelserne i det gamle hus ved hans gård i Skallebæk har været skolestue. På væggen var malet en sort firkant, som skal have været tavle⁽³⁰⁾.

Seem og Høm skoler

Fra 1872 holdtes kun skoler to steder i Seem Sogn, i Høm Skole og i Seem-Varming Skole. Læreren i Seem-Varming Skole var til lige altid degn og kirkesanger, mens læreren i Høm var distriktskirkesanger og en tid pålagt organisttjenesten. Det ville sige, at han havde ret til at synge i kirken ved bryllupper og begravelser, der forekom inden for Høm Skoledistrikt. Det var en ret attraktiv ret. Der ofredes nemlig til kirkesangeren ved disse lejligheder.

Skolegrænserne lå ikke altid fast. Når der var for mange børn i det ene distrikt, flyttede man bare nogle af dem over til den anden skole. Der er ældre folk i sognet, der har fortalt om, at de gik to gange i Høm Skole og to gange i Seem Skole.⁽³¹⁾

Undervisningen i skolerne, har næppe været synderlig anderledes end i almindelighed i Hertugdømmet Slesvig. Blandt andet blev det pålagt lærerne at undervise tre ugentlige timer i tysk, men den tilsynsførende provst Matzen i Hygum fritog i 1840 lærerne i Høm og Varming for denne pligt,

da de ikke beherskede dette sprog. Han henstillede dog til biskoppen, at der blev taget hensyn til dette, når embederne næste gang skulle besættes. Endvidere var der den ejendommelighed, at pigebørnene i Tørninglen kunne fritages for undervisningen, såfremt de lærte at kniple i stedet for. Der er faktisk en notits i Høm ældste skoleprotokol, der siger om en pige:

1836: Maren Sørensdatter, skolegang 26 dage, forsømt 110 dage, har kniplet hjemme.

1837: skolegang 21 dage, forsømt 105 dage, har kniplet hjemme.

Ifølge den vestjyske skoleordning var børnene fritaget for skolegang hver anden dag. Det varierede for mindre og større børn, hvor mange ugentlige dage de skulle gå i skole, og der var endvidere forskel på skolegangen i sommer- og vinterhalvåret. Ministeriet forsøgte at påvise, at de vestjyske elever blev ringere undervist end andre børn i landet, men det lod sig ikke gøre. De, som selv har gået efter denne ordning, forklarer, at de var parate og havde lyst til bogligt arbejde, når de endelig havde fri fra tjenesten ved bønderiet. På den anden side var de glade for at skulle i tjeneste, når skolegangen var til ende. Vurderet med nutidens erfaringer ser det ud til at være helt ideelt, at der var brug for børnene og deres arbejde i samfundet. Arbejdsprocesserne var ikke farligere og mere komplicerede, end at de kunne være med og kunne se, at de gjorde gavn. Noget helt andet er så, at nogle gårdmænd udnyttede de mindreårige groft. Nogle af vore skønlitterære forfattere med rod i landsbysamfundet har skildret disse forhold og på den måde medvirket til at afskaffe dem.

De gamle

Indtil for en menneskealder siden var det almindeligt, at de gamle blev boende i deres hjem, eventuelt hos familien, når de Ikke længere kunne føre egen husholdning. Forandringerne i samfundet udvirkede, at det blev en offentlig opgave at sørge for ældre borgere. Landkommunerne på Ribe-egnen arrangerede sig i fællesskab om købet af det tidligere Hotel Riberhus (Sankt Nikolajgade 18) for at anvende det som alderdomshjem.

Det forlød i Seem Sogn, at nu ville alle sognets gamle stræbe efter at komme derud for at kunne spille kort og have det rart og selskabeligt på deres gamle dage.

Sådan var det måske en kort tid, men det varede ikke længe, inden man fandt det knap så attraktivt at komme på alderdomshjem, før det var aldeles fysisk nødvendigt.

Tidligere endnu var der ikke så mange overvejelser at gøre sig. Havde man ejendom, kunne man afstå denne til en ny ejer mod at betinge sig ophold, føde og klæder. Havde man børn, kunne man forlange, at de sørgede for ens fornødenheder imod at overtage produktionsapparatet. Dette var dog ingen regel. Havde man ikke ejendom eller børn, som ville tage en til sig, så var der kun fattiggassen at ty til, og den var ikke attraktiv. Det var æren om at gøre ikke at komme i fattighuset. Bondeforfatteren Jeppe Åkjær har flere steder i sit forfatterskab arbejdet med motivet, og hans anstrengelser har formentlig været med til at bedre de gamles forhold.

Såfremt et ægtepar havde ejet fast ejendom, kunne de betinge sig en fast rente, eventuelt udbetalt i naturalier, for resten af deres dage mod at give ejendommen fra sig, den såkaldte aftægt. Disse aftægtsaftaler var tidligere meget brugte. Det rummede en del af lotterispilletets spænding at tegne en aftægtskontrakt, for man kunne selvsagt aldrig

vide, hvor længe man var forpligtet til at yde de aftalte leverancer af fødevarer, rede penge med mere. Helt galt var det, hvis der måske var to generationer at skulle yde aftægt til. Den gamle oldefar levede måske endnu, og hans krav skulle lige så vel indfries af den unge ejer, som sælgerens. Selvfølgelig indgik vurderingen af ejendommens mulige afkast i fastsættelsen af aftægtskravet. En mindre ejendom kunne selvsagt ikke yde det samme som en større.

Da min bedstefar var midt i 60-års alderen, blev gården solgt. Sønnerne var alle, undtagen min far, rejst til USA. Bedstefar var dårligt gående og kunne kun komme omkring ved to stokke. ... Prisen for gården blev udbetalt i sølvpenge, som blev talt op på bordet i stabler med ti mønter i hver, stillet i rækker med ti stabler i hver. Så blev stablerne målt med en træpind, om de var lige høje, inden mønterne blev raget ned i en lædersæk. Min far fortalte, at han som dreng ikke kunne løfte sækken fra gulvet. Køberen skulle svare aftægt, så længe mine bedsteforældre levede. Min bedstemor var 16 år yngre end sin mand og levede 33 år derefter. Køberen, Karsten Smidt, sagde til en nabo, at han fik en punch, når han kom og fortalte, at Maren var død. Maren boede i Høm hos sin datter, og hun sagde, at naboen fik to punche når han fortalte, at Karsten var død. Det kunne tyde på, at venskabet ikke var for godt imellem dem.⁽¹⁾

Som Mads Hansen skildrer, var der ofte grund til misstemning mellem aftægtstager og -yder.

Aftægtskontrakten

Ved overdragelsen af ejendommen blev der udarbejdet en kontrakt. Ud af denne kan

man tydeligt se, hvilken levestandard der var gældende i det pågældende hjem. Velhavere, som gav en god ejendom fra sig, kunne betinge en dyr aftægt, så de kom til at sidde godt i det på deres gamle dage. Mindrebedrøvede nøjedes med at betinge sig et kvantum byggryn og sødmælk foruden klæder og ophold. Bedre folk forlangte årlige håndpenge udbetalt kontant, mens mere ydmyge folk betingede sig et kvantum hør eller uld af gårdens avl, som de selv kunne forarbejde og sælge, ligesom de betingede sig et stykke havejord gødet og gravet, hvor de formodentlig har avlet grønsager efter egnens skik, hvilket vil sige kål, kommen, ærter og syre til fortæring eller salg. Andre betingede sig et par får eller en ko, som den nye gårdbesidder skulle passe, mens aftægtsfolkene havde udbyttet, lam, uld, mælk eller kalv. Der var mange måder at indrette sig på.

I de mange aftægtskontrakter vi kender, er imidlertid en tendens til, at de i løbet af århundrederne blev stadig mere udførlige. De gamle betingede sig

uhindret adgang til gårdens brønd, vandspand, bageovn og -redskaber.

Eller ret til at færdes på gårdens grund, i avlsbygninger, tørvelade, bryggers og bagehus.

Hvorfor nu det? Jo, det viste sig, at det ikke var så nemt at sidde på aftægt og gi' æ ræd fra sig, eventuelt til et svigerbarn, som man ikke kom helt så godt ud af det med, som ønskeligt var. De dårlige eksempler er mange. Ofte fik de gamle indføjet i kontrakten, at de skulle have ydelserne leveret til bestemte tider på bopælen, også hvis de fandt på at skifte opholdssted. Og det var der egentlig mange, der gjorde. Når en blev enke eller enke-mand, skete det ret ofte, at de indgik nyt ægteskab i en sen alder. Rent økonomisk var det ikke galt at sidde i fælles bolig med to halve aftægter, der tilsammen kunne udgøre mere end de oprindelige, fordi pengeydelsen sæd-



Den romantiske periode smittede af i landdistrikterne. Det blev interessant at iføre sig forne tiders modedragter. Simine Simonsen (1871-1946) (senere gift med Andreas Pedersen Nørgård) og to af hendes barmfagre kusiner i Fanø-dragter. (Foto: Jens Nielsen Kromann, Fanø, ca. 1880. Privateje)

vanligvis ikke faldt til det halve ved en ægtefælles død.

Den ældste aftægtskontrakt, som vi kender fra Seem, blev oprettet på Lustrup Birke-ting den 24 november 1691. Det var en 3 ottingsgård i Seem, der skiftede ejer. Peder Andersen i Seem afstod sin gård til Kjeld Nissen fra Høm. Den nye mand var nylig blevet forlovet med Peder Andersens datter, Mette. Svi-gerforældrene var stadig ved god arbejds-vilje og -færlighed. De betingede sig ud over aftægten endvidere 400 rigsdaler, som skulle betales med 40 mark lybsk hver termin, så

længe Peder Andersen eller hans kone levede, og efter deres død skulle pengene gå til nærmere bestemte slægtninge. Først når disse var døde, kunne terminsbetalingerne opføres. Aftægten var ubetinget til de gamles fordel. De forbeholdt sig ret til at holde fire får, avlen af flere marker og engstykke samt et par gæs og disse dyrs frie fodring. Som noget helt ualmindeligt forbeholdt de gamle sig en holm i åen og en eng, henholdsvis Gåsholm og Strud, hvilke sidenhen skulle tilfalde deres øvrige arvinger. Desuden naturligvis sengeklæder, klæder, møbler -

en udskåren Kiste, som bliver efter hans Død at høre Mette Pedersdatter til, fri befordring med gårdens heste og køretøjer til kirke en gang månedligt, fri befordring til mølle og to gange årligt til Ribe, eller en Dags Rejse, som kan gøres i bekvemmelig Tid. Dertil en forsvarlig Seng og i deres Sot og Sygdom at pleje dem, såsom Børn ere Forældre pligtig, og en hæderlig Begravelse efter deres Død.

Kontrakten indeholder en passus, der fortæller, at man havde erfaringer med, at menneskets gode vilje ikke altid slår til i tålmodighed med forældre eller svigerforældre:

så længe [de] kan forliges med hverandre og søge Dug og Disk som Forældre og Børn vel anstår

skulle forpligtelsen lempes, men

skulle de mod Forhåbning ikke kunne forliges sammen, da ...

De gjorde det godt for sig selv de gamle, og sørgede for at kunne leve et standsomt levned på deres gamle dage. Der er ikke indført noget, der fortæller om, hvorledes det kom til at gå. Dette ægtepar har rent økonomisk været godt ved magt, når de kunne tillade sig at stille så omfattende krav, - eller også har svigersønnen været forblindet af kærlighed til den unge datter. Det sidste er

næppe tilfældet, eftersom svigerfaderen på den anden side var med i kontraktens affattelse og underskrev som vidne. Samme svigerfar, Nis Kjeldsen i Høm, havde giftet en af sine andre døtre bort, men ønskede ikke at fragå sin gård førend i sit sidste år, hvor han allerede var legemlig svag. Først i november 1704 blev der skrevet aftægtskontrakt, hvori han betingede sig og sin hustru en tre-fags bolig indrettet i gårdens nyeste bygning, nemlig

de tre sønder Fag af den nye Lade, som står vesten i min Gård, og dertil Sten til en Skorsten.

Da han samtidig ægtede en yngre enke fra Faurholt, Kirsten Anderskone, betingede han sig, at hun skulle kunne blive boende i lejligheden, når han selv var død. Men iøvrigt skulle hans aftægt

efter min Død høre Gården til, såsom Kirsten Anderskone medtager sin Aftægt fra sin Svigersøn Christen Olesen i Faurholt.

En helt anderledes beskeden aftægt blev Søren Pedersens enke i Varming til del. Hun hed Kirsten, og måtte oplade Gården til Mads Christensen, med hvem hun ikke stod i slægtskabsforhold. Det hedder den 18. februar 1710:

... såsom vi ikke kunne forene os at være i Huse tilhobe, og Kirsten Andersdatter dér nyder sit ophold, skal jeg levere hende som følger: 10 Skæpper Rug, 6 Skæpper Byg, som skal leveres hende til Martini Dag i godt, rent Korn, hvilket jeg skal føre hende til dét Hus i Varming hvor hun vil have det, såsom hun skal selv forsyne sig med Husværelse. Som hun har fået en Ko af mig, den næstbedste jeg ejer, skal jeg årlig give hende til Hø tre Slettedaler, som skal leveres hende i Varming til Sankt Hans Dag. Denne Aftægt skal hun nyde, så længe hun sidder i et ærligt og uberygtet Enkesæde. Dertil forpligter vi os at om-

gås fredeligt og kærligt med hverandre, hvor vi mødes, og den ene ikke give den anden billig Årsag til Tvist og Uenighed. Men skulle det ske, og Retten kender den ene af Parterne i såmåde at være den anden fortrædelig, da skal jeg Mads Christensen give min Husbond ti Slettedaler, om jeg kendes skyldig, og jeg Kirsten Andersdatter, om jeg kendes skyldig, haver jeg forbrudt min Aftægt.

Det er en lærerig kontrakt, som rummer belæg for, at der var tvistigheder mellem de gamle og de yngre. Her er simpelthen taget højde for, at den gode tone skulle bevares. Aftægtskonen må have været omgængelig, for hun giftede sig senere med Jens Christensen i Seem, men beholdt dog det meste af aftægten med undtagelse af de seks skæpper byg, selv om hun egentlig ikke længere var berettiget.

Christen Jensen (-1666-1691-) i Varming og hans kone Ellen mødte for retten den 22. september 1691 anklaget af sin søn Jens Christensen (-1685-1711-) og svigerdatter Maren Jensdatter

angående nogle tvistige Ord, som Ellen Christens imod Maren Jensdatter skulle have ladet falde.

Den unge svigerdatter var åbenbart blevet træt af svigermoderens utilfredshed med hendes husførelse og opførsel mod sønnen og ønskede en ende derpå ved at statuere et eksempel. Den gamle svigermoder så sig nødsaget til at erklære offentligt, at svigerdatteren

havde sig tilforn skicket ærlig, kristelig og vel så hun ikke vidste noget utilbørligt i ringeste Måde at beskyldte hende for. Men hun havde forholdt sig imod sin Mand i alle Måder som en lydig Sønnekone. De nævnte Ord var sket udi al Hastighed og ikke i nogen ond Mening eller Forsæt.

Hun måtte endog påtage sig det løfte, at om hun efterdags havde noget at beklage, da at bøde til grevskabet seks rigsdaler og til svigerdatteren andre seks rigsdaler.

Vi må tro, at der oftest har hersket en ordentlig tone mellem de gamle og de unge, men - som så ofte i retsakterne, - kan vi kun genfinde spor efter skyggesiderne.

I 1712 havde Jens Jensen i Snepsgårde overfaldet sin svigerfar *med Hug og Slag og hårde Trusselsord* i mørket, da svigerfaderen Peder Hansen i Snepsgårde var på vej hjem ad hans rette Farevej fra Ribe.

Efter sædvanlig retsskik udsatte dommeren sagen i nogle uger, hvorefter parterne var kølnede af. Jens Jensen indvilgede i at betale bøden for overfaldet: tre Lod Sølv, hvis værdi i samtidens mønt det ikke har været muligt at fastslå. Desuden skulle han betale sagens omkostninger med to rigsdaler.

En god aftægt

Las Bertelsen Mikkelsen (1800-1856) var kommet til Seem fra Nygård i Nr. Farup Sogn, og havde købt Birkegård, der den gang endnu lå mellem de øvrige gårde i Seem by. I 1856 afstod han gården til sønnen Jens Peter Lassen (født 1829) og betingede sig en næsten overdådig aftægt, der afspejler familiens formueomstændigheder og gårdens godhed.

Aftægtsfolkene skulle bo sammen med sønnen, så længe de selv ønskede det. Skulle de imidlertid ikke finde forholdene tilfredsstillende, så skulle han

indrette dem en bekvem Aftægtslejlighed ved at bygge tre Fag grundmuret Hus ... som i et og alt indrettes efter Aftægtsfolkernes Forlangende. Aftægtsboligen forsynes overalt med Loft af sammenpløjede Brædder, og Gulvene i Værelserne må overalt være Egebrædder. Muren må udvendig stryges med Kalk. ... [Der] indrettes tvende Alkovesteder med Luger eller Gardin for,

... Loft og Døre skal oliemales og siden i Tiden fornys, når Aftægtsfolkene finder det nødvendigt. ... Såfremt Aftægtsfolkene ikke ønsker at benytte den ved Gården værende Brønd, sættes dem en ny Brønd på det Sted, de selv bestemmer.

... der leveres dem årligt ... 5 Lispund røget, tørret Flæsk af Skinken eller Mellemssiden, 5 Lispund saltet Oksekød af Kreaturets bagdel uden Skanke. 2 Læs Tørv á 14 Snese til Læsset og 16.000 gode, strøgne Klyne ... Aftægtsfolkene har Ret til at benytte Gårdens Bageovn og -redskaber, samt Bryggehus med Redskaber så ofte de vil brygge eller bage. Dertil behøvende Brændsel har de Ret til at tage af Aftægtsyderens eget. ... Såfremt mine Forældre forlanger det, skal jeg leje en voksen Pige til dem, som af mig lønnes, men dog koster af dem selv.

Tvende Gange i hver Måned er jeg pligtig at befordre mine Forældre med Heste og Vogn til deres Familie, og skal hver Tur vare mindst to Dage. Offer til Præst og Degn samt Kommunalbyrder og Afgifter, som måtte pålægges Aftægtsnyderne at betale, udredes af mig uden Udgift for dem.

Mine tvende Søstre, Cathrine og Bodil Lasdøtre skal, indtil de ere 20 År gamle uden Betaling have Føde og Klæder på Gården, ligesom de og, så længe de ere ugifte, skal have Ret til at benytte Aftægtslejligheden uden Betaling. Mine Forældres Begravelse bekoster jeg på anstændig Måde, således som Skik og Brug er i Sognet.

Der var oven i købet så mange penge i familien, at Jens Peder kunne låne 1.000 rigsdaler af sin far, da han overtog gården. Så krævede en aftægtskontrakt er i øvrigt helt ualmindelig. Der blev ellers ikke stillet så ekstravagante fordringer til den unge ejer af gården.

Et træk, som vækker interesse, er aftægtsfolkenes alder. Manden led af tæring og døde faktisk få måneder efter, at kontrakten var

skrevet, men døtrene var endnu under 20 år gamle, da forældrene lod sig pensionere. Den nye ejer kunne i princippet se frem til mange køreture med de selskabslystne forældre. Hvis de forlangte deres ret til det yderste, kunne den unge gårdmand være tvunget hjemmefra 24 dage årligt.

Forligsmæglerkommissionen

Kunne man ikke holde fred med hinanden, så var vejen kort til øvrigheden. Birkedommeren var let at få i tale. Efterhånden var der så mange klager og søgsmål, at ministeriet så sig nødsaget til at aflaste landets birke- og herredsfogder. Man indrettede en særlig klageinstans, forligsmæglerinstitutionen, for landdistrikterne i 1857. Det er så heldigt, at Seem Sogns Forligsmæglerkommissions arkiv er bevaret for hele funktionsperioden op til 1952. Der står indført i protokollen, hver gang der udpeges en ny forligsmægler, at vedkommende er udpeget til Forligsmægler i Aftægts- og Tyendesager.⁽²⁾

Tyendesagerne var de fleste. De drejede sig typisk om tjenestefolk, der blev mishandlet og urimeligt behandlet i tjenesten eller jaget bort uden løn. Der var også aftægtssager, der viser, at det kunne være ret vanskeligt for de gamle at få deres tilkommende ret, når en ejendom måske var blevet handlet igen, og den nye ejer ikke var spor villig til at opfylde forpligtelsen.

Den første sag, der blev indbragt for kommissionen i Seem, var da Margretha Christensdatter i Seem den 28. juli 1867 indklagede Niels Lønborg (-1860-1877-) for ikke at have givet hende korn nok. Der manglede én skæppe rug. Forligsmægler Poul Poulsen fik Niels Lønborg til at give den gamle kone to rugbrød på hver to et halvt pund; dermed var hun tilfreds.

Dette forlangende vidner om et yderst beskedent levned. Måske har gamle Margretha slet ikke kunnet eksistere på den aftægt, hun fik.



Ungdommen samledes ved brugserne. I 1930'erne kunne de unge pjatte rundt foran Brugserne i de lyse sommeraftener. Landevejstrafikken var endnu ikke særlig voldsom. (Foto: H. C. Frandsen 1932.)

Fallitbo

Det forekom naturligvis også, at en fæster på en større ejendom ikke havde været dygtig nok, hverken som bonde eller administrator, så hans gård ikke var noget værd for en eventuel enke. Den store og ellers ansete Munkegård blev drevet af Søren Beierholm Mikkelsen (1712-1747) til hans død, hvorefter enken Catarina Henriksdatter, salig Søren Beierholm Mikkelsens efterladte, måtte konstatere:

Efterdi det desværre for mig og mine Børn er bekendt, at min Mand ved sin Død har efterladt sit Stervbo så slet og uformuende, at hans Efterladerskaber ikke halvt kan strække til ... hans Gælds Afbetaling, ... så jeg mig nødtvungen til, ikke uden største Vemodighed at ... frasige mig Arv og Gæld med Ret til at besidde Gården fremdeles som en Bondeenke efter Loven.

Hermed var hun med ét slag gældfri og kunne dog føre gården videre uden truende skyldnere til at puste sig i nakken. Hun havde glimrende fortalt, idet borgmester Frausing i Ribe var hendes værge. Hun var født på Munkgård som datter af Henrik Lorenzen (1697-1738) og havde kun været gift i seks år med Søren. Han havde altså ikke været mand for at drive gården bedre end til fallit. Catarina Henriksdatter giftede sig med Poul Mathiesen fra Bedsted i 1752, og fra dette ægteskab stammer den udbredte slægt Lehman, som ejede Munkgård i flere generationer.

De gamles erindring

Var det en plage at holde de gamle i live, så var de uvurderlige, når det gjaldt om at påvise sædvaner, der truede med at blive væltet, eller som man var blevet usikker på. Efter Svenskekrigene, i 1660, da samfundet skulle



Bine og Niels Nørgård, Skallebæk. Niels interesserede sig stærkt for hjemstavnen og støttede blandt andet Historisk Arkiv økonomisk. Et fond i hans navn har hjulpet denne bog på vej.

til at finde sit fundament igen, var så meget gået i opløsning, at de skrevne dokumenter i mange tilfælde var gået tabt. I andre tilfælde var så mange døde i en slægt eller en landsby, at der kunne være tvivl om, hvem der havde ansvaret for en fæstegård, hvor vidt en gårds rettigheder strakte sig eller hvilke gældsforpligtelser, der hvilede på en arving.

Det forekommer flere gange, at retten måtte indkalde de gamle gårdmænd, som skulle forklare, hvordan sæd og skik har været i Mands Minde, så man kunne tage stilling på den baggrund, hvor vidt et krav var berettiget eller ej. For eksempel fandt Poul Pedersen på Østergård i Varming i sommeren 1750 på, at han havde ret til at bjerge hø på Østerknude. Ingen i byen havde tilsyneladende tidligere vidst, at hans påboende haderslevhusiske gård havde denne ret. Knud Hansen og

Mads Andersen i Varming var fælles om en fæstegård, som uantastet havde bjerget hø på Østerknude al tid. De erhvervsaktive mænd i byen kunne huske cirka 30 år tilbage, hvor der ikke havde været tvivl om, at *Poul Pedersens Englod slap, hvor Åen løber*. For en sikkerheds skyld indkaldte man den 63-årige Ib Christensen, men han var tilflyttet 27 år tidligere, så hans erindring rakte ikke længere tilbage. På grundlag af disse vidnesbyrd idømtes Poul Pedersen for fremtiden at holde sin hølè af Østerknude og at betale sagens omkostninger. Frækheden gav ikke pote denne gang; men var den gået, så var den gået!

De øvrige børn .

Selvfølgelig havde kun de færreste i samfundet fast ejendom at give fra sig. Selv om befolkningstilvæksten var ringe, var der ikke

gårde til alle. Sønner og døtre, som ikke blev gift eller selv blev gårdfæstere, blev ofte gående hjemme som medhjælpere. Kom der misstemning, måtte de drage bort med en ringe arv, oftest kun en sengs klæder. Hvor kunne de slå sig ned? De kunne leje sig ind i et af de såkaldte gadehuse, som var huse med en ringe lod havejord til, og derfra kunne de øve et håndværk eller gå i dagleje. De kunne måske leje sig ind i en tom aftægtsstue eller i yderste nød grave sig et jordhus i heden. De var landsognets proletariat, hvis skæbner ikke har været stort ansete. Når præsten skrev i kirkebogen den 30. marts 1746, at

Troels Pedersens ældgamle Kone i Varming nedsattes i Kirkegården uden Cereemonier,

så kan man nok regne ud, at det har været en ensom og syg gammel kone, som ingen længere kerede sig om. Disse indførsler findes med jævne mellemrum i det tidlige 1700-tal. Man har hverken brudt sig om at huske navnene på de afdøde eller meddele, hvor de stammede fra.

Gamle Tyre blev begravet den 27. september 1727.

Anne Jensdatter, en Knippelpige fra Faurholt, omtrent 30 År gammel, begravet 27. januar 1723.

Anna Jendresdatter, som gik ved en Krykke, omtrent 32 År gammel, begravet 20. august 1730.

Helt navnløse er de ikke, men de knappe indførsler i kirkebogen signalerer, at deres status var lav.

De uforsørgede

Hans Bondesens søster i Varming, Trine (1827-1913), blev i 1866 gift med en urolig gårdmand, der endte som politibetjent i Holstebro, men han døde i 1877 og efterlod hen-

de med en uforsørgt søn og datter. Hun havde da ikke bedre valg end at rejse fra Holstebro og hjem til landsbyen igen. Broderen tog hende ikke i huset, hvad hun måske havde håbet. Hun fik etableret sig i en hytte med et ganske ringe stykke havejord på Seem Kirkes gårds grund, hvor hun sad i meget små kår. Niels Nørgård (1899-1991) i Skallebæk har fortalt, at han somme tider kunne blive sendt om til Trinne Most med et par æg, et bundt gulerødder eller en kop honning. Trine Klausen var Niels Nørgårds moders faster. Sønnen, Simon Klausen, blev sømand og indgik ægteskab i England; men datteren gik hjemme længe, indtil en ældre enke-mand friede til hende og samtidig tog den gamle mor på aftægt.

Fra nyere tid kender vi Niels Nørgårds bog (1983), hvori han beskriver sin alderdom i Skallebæk. Han solgte gården, Varming Vesterby 25, i 1957 og flyttede til Skallebæk. Helbredet kunne ikke længere holde til landbrugsarbejdet. Hans største glæde i alderdommen var at holde selskabeligt samvær. Han fremhæver med glæde, at de kunne dække op til 24 mennesker i spisestuen. Han og Bine satte stor pris på samværet med andre, passiar, kaffebord og kortspil. Der blev satset på medmennesker, hvilket viser, at de indledende spøgefulde ord om alderdomshjemmet ikke er grebet ud af den tomme luft.

Konklusion

Det krævede diplomati og gensidig forståelse, når flere generationer skulle leve under samme tag. Det er vel gået godt lige så ofte, som det er gået i fisk. De gamle, som ikke havde psykisk styrke til at sætte sig i respekt, måtte bide bitterheden i sig, vel vidende, at de var helt afhængige af de nye ejere. På den baggrund kan man kun prise vor tids offentlige hjemmehjælp, - hvor utilstrækkelig den undertiden kan forekomme.

Det sjette bud

Når vi kigger i de ældre kilder til Seem Sogns historie, er det naturligvis økonomien, der ligger til grund for de fleste nedskrevne akter. Aftaler om handel med fast ejendom, skyldsspørgsmål, skattebetaling med videre.

Hvad der dernæst kommer for dagen, og som må have optaget den tidlige borgerlige lovgivning en del, var spørgsmålet om ægteskabet som til grund liggende institution for det kontrollerbare samfund. Dette hænger til en vis grad sammen med fattigvæsenet og samtidens bestræbelser på at skabe vilkår, der gjorde det mindre attraktivt for tiggere at strejfe rundt. Et af problemerne herunder var, at uægteskabeligt fødte børn og *lokkede* kvinder i mange tilfælde ikke havde andre muligheder for forsørgelse end at gå tiggergang. Dertil kom en virkelig trang til at effektuere monogamiet under kontrollerede former gennem trolovelse og ægteskab. I pietismens tid indførtes konfirmationen som eksamen, uden hvilken ægteskab ikke kunne tilledes.

Kirkereformatoren Martin Luther (1483-1546) havde afvist ægteskab som et sakramente og henvist det til den borgerlige administration. Det var dog først med lov om borgerlig vielse i 1851, at ægteskabet formelt blev friet fra kirkens indflydelse her i landet.

Indtil da var det efter loven strafbart at søge samleje uden kirkens forudgående tilladelse. En skærpende omstændighed var det naturligvis at avle børn uden for ægteskab. Dette kunne man begrunde med henvisning til plagen, som de store flokke af subsistensløse udgjorde, der færdedes i byerne og på landevejene, og som det borgerlige samfund ikke gerne så forøget, da de var en byrde med deres pågående tiggeri.

Nu er det naturligvis ingen overraskelse for os, at mennesker af to køn kan fatte tilbøjelighed for hinanden, uden at andre be-

høver vide derom. Hvis ikke der fødes uægteskabelige børn, er det jo kun i tilfælde af, at den ene part føler sig sveget, eller ved ufor-sigtighed, at sagen kommer i offentlighedens søgelys.

Noget af det ældste sagsmateriale, vi kender fra Seem Sogn, er netop af denne art. Lensregnskaberne for Riberhus Len har fire sager fra sognet alene i året 1605:

* Mikkel Pedersen udi Seem, som ved [Lustrup Birketing] den 12. maj 1604 gav 20 Daler for at han belå Maren Anders Andersens udi Munkgård.

* Maren Anders's udi Munkgård lod sig beligge af Mikkel Pedersen udi Seem, gav 1 Daler.

* Peder Iversen i Varming tinget for han belå Christen Nissens Datter sammesteds. Gav 2 Daler.

* Hans Skrivers Søn i Seem belå Anna Sørensdatter. Gav 2 Daler.

Det er tydeligt, at de forskellige personer er sat til bødestraf efter deres formueomstændigheder. Da forbrydelserne er ens, er det ellers påfaldende, at bøderne er så forskellige.

Selv om der også var straf for kønslig omgang med dels mindreårige og dels folk af ens køn, så er dette aldrig nået frem til den lokale øvrigheds kundskab. Der er ikke ført sager, hvilket dog på ingen måde udelukker, at det har fundet - og finder - sted.

I de ældste lensregnskaber, og det vil sige dem, der findes fra årene indtil 1658, hvor administrationspraksis blev ændret, findes der 14 sædelighedssager. De fleste er helt kortfattede, men et par enkelte lader ane pikante enkeltheder.

For eksempel lod Anne Kjeldsdatter i Varming sig i 1641 beligge af en karl i sin hjemby, Peder Andersen, *skønt hun til anden side var trolovet*. Dette rejser spørgsmålet om,

hvorledes trolovelsen er blevet opfattet blandt almuen. Enten har hun ikke set frem til ægteskabet med sin trolovede med lyst og har altså gjort det af trods, eller det har været almindeligt at lade sig beligge af andre karlfolk, når man kunne se ægteskabets trygge havn forude. Spørgsmålet kan endvidere være, om trolovelse og ægteskab hver for sig har været opfattet som forskelligt forpligtende størrelser. Vi har jo endnu her til lands den praksis, at ægtemanden automatisk anses for barnefader, med mindre andet ønskes bevist.

Den anden sag stammer ganske vist ikke fra Seem, men fra Lustrup, som lå Seem så nær på grund af den fælles retskreds. Fra denne by blev en fader, Benned Pedersen, i 1650 idømt en bøde på sin søn Mikkell Pedersens vegne,

for Beliggelse af tvende Piger på een Gang
udi Møgeltønder.⁽¹⁾

Det gik lystigt til i hertugdømmerne!

Efter de store omvæltninger, der skete under 30-årskrigen, kom samlejesager sjældnere for retten. Enkelte steder i retsakterne forekommer dog udsagn, der tyder på, at man nok kendte til dem, men ikke tog det så nøje, når der var tale om gifte folk.

For eksempel kom Svend Andersen, landsoldat, der tjente som såkaldt vadestedsrytter, det vil sige at han var ansat ved toldvæsnet, en aften i oktober måned 1685 ind hos Nis Madsen (-1661-1691-) i Høm sammen med sine beredne svende. De søgte angiveligt et par stude, som skulle være drevet uden om tolden. Der forefaldt lidt klammeri. Nis Madsens kone fik Svend Andersen med sig ind i et lukket kammer, hvor de øvrige ikke kunne se eller høre, hvad der foregik. Det endte med, at soldaterne sad til hest, og en af dem vidnede senere, at Svend Andersen ved afgang havde sagt:

Jeg begærer intet. Jeg er stillet udi kammeret tilfreds.

Hvad den uformuende kone kan have budt soldaten, kan vi naturligvis kun gisne om.⁽²⁾

Der har vel altid været enlige kvinder i landdistrikterne, der så deres udkomme i at have sovekammervinduet stående på klem. Når det foregik i stilhed, kunne det tolereres, men det kunne også blive så påfaldende, at det faldt naboerne for brystet.

Således kom Anne Truelses for retten den 11. juni 1687, fordi nogle bønderfolk havde klaget til amtmanden i Ribe over, at hun

i et letsindigt Levned henlevede, og i såmåde Ungdommen og andre til sådanne Laster forførte, ... og derfor Sognet måtte forvises.

Der blev skredet grundigt til værks. Birkefogden indhentede en udtalelse fra sognepræsterne, og de erklærede, at

Anne Truelsdatter tvende Gange førend hun kom udi Ægteskab, og tvende Gange atter efter hendes Mands dødelige Afgang [havde] forset sig med Horreri, og havde derfor udi Seem Kircke udstået Kirkens Disciplin.⁽³⁾

Anne selv svarede, at hun havde født trende uægte[skabelige] og trende ægte[skabelige] børn til verden. Iblandt de trende uægte mente hun, at det ene burde tælles blandt de ægte, eftersom hun i temmelig lang tid havde været trolovet med sin senere ægtemand Truels Mikkelsen. Hun lovede desuden at rette og bedre sit slette levned. Mod sædvane faldt der snart dom i hendes sag. Hun blev kendt skyldig i

at hun med tre Personer udi letfærdigt Levned har avlet tre Børn og derfor har for Horeri stået tre Gange åbenbar Skrifte udi Seem Kircke før sit Ægteskab og ... tre Gange efter. Desårsag straffes hun på Kroppen til Kagen,

hvad der på nutidigt dansk betyder piskning, og oven i købet skulle hun betale sa-

gens omkostninger med sin formue. Desuden måtte hun herefter ikke lade sig se inden for Lustrup Birks grænser. Der blev holdt opgørelse over hendes formue, som bestod i to høns, en gås og en ko, lidt rugmel, lidt sengetøj og horgarn. Alt blev konfiskeret, og hun har næppe haft andre steder at gå hen end ud på den åbne landevej med sine seks børn.

I disse utugtssager får man indtryk af, at det ofte drejer sig om sølle eksistenser, der næppe selv har sanset, at de har forbrudt sig mod de borgerlige og kirkelige love.

En pige, som allerede tre gange i løbet af ti år havde stået åbenbar skrifte i Brøns og Spandet, Maren Christensdatter,

ejer aldeles intet at betale med, næppe engang nok til at skjule sit Legeme i, og idømmes derfor otte År i Viborg Tugthus.

Den skyldige barnefader var Jens Olufsen i Seem, som med sit regiment var draget til Holsten. Han dømtes retfærdigvis til seks år i tugthuset.

Når der ellers har været kvinder for retten i anledning af hor, har det helt regelmæssigt været fattigfolks døtre, som ikke var i stand til at betale nævneværdigt i bøde. Det hedder gerne:

... Karen Jørgensdatter, som forsikrede, at hun ej kunne tåle at give mere end 16 Skilling, da hun intet ejer, uden, hvad hun måtte optjene til sit og Barnets Tarv, ... Retten imodtog de erbudne 16 Skilling.⁽⁴⁾

Hvis faderskabet til et barn var ukendt, skulle man ikke tro, at datidens samfund havde middel til at opspore en bortrømt karl. Det viser sig alligevel, at der ikke blev givet op så snart. Faderen til ovennævnte barn, der blev født i 1801, blev efterlyst ved flere retsinstanter landet over helt til 1805,⁽⁵⁾ da man havde fået ud af pigen, at han var en sømand fra Altona, der hed Nikolaj Bossen.

I 1741 blev et barn båret til dåben, som Moderen var blevet besøvet med af

Jens Nielsen (født cirka 1718) i Høm, Niels Jensens Søn, som ej vil ægte hende, og sammen med tre andre vil søge kongelig Pardon.

Det har åbenbart været en kvinde, hvis kammerdør manglede haspen. Trods alt må nogen have haft en klemme på den samme Jens Nielsen, for han blev viet til sit barns moder tre måneder efter, at det var født. Moderen var Jeng Clausdatter (1718-1743), men hun døde efter kun to års ægteskab, og Jens giftede sig med Else Andersdatter fra Seem Præstegård, datter af Anders Jørgensen (1684-1730). Dette forholdsvis socialt gode ægteskab viser, at Jens trods sin første kones blakkede omdømme ikke helt mistede sin status i lokalsamfundet.

Det er også forekommet enkelte gange, at en mand er kommet til at lytte til sin samvittighed. Det gjorde Erik Olufsen (-1711-) i Faurholt, som i sine unge dage havde tjent på en gård på Als og der havde avlet en datter med *en kvindespersion Anne Hansdatter*. Man bemærker den kærlige omtale af den forlums kæreste, det var ellers almindeligt, at man kaldte enlige mødre *fruentimmer*. Han kendte til sin datter, som hed Anne Margrethe, og som havde boet i Faurholt hos ham og hans kone Kirsten Christensdatter, der i øvrigt var barnløse. Han lod datteren *lyse i kuld og køn* for retten i 1711 og bestemte,

såsom jeg ingen anden Livsarving har, skal hun efter min Død være nærmest at nyde, hvad ringe Middel jeg efterlader mig.⁽⁵⁾

Det er lidt uvist, hvorvidt kirken anerkendte kønsligt samkvem mellem trolovede par, men såfremt forholdet fik til følge, at pigen blev med barn, var præsterne af sømmelighedsgrunde nødt til at nægte hende Den hellige Nadver. Fra et enkelt af disse tilfælde findes en ansøgning til biskoppen. Den er fra Johannes Jørgensen i Varming, som var forelsket i Margrethe Bertelsdatter. Han skrev i 1739:

Vi haver haft og har endnu Kjærlighed for hverandre, endskønt den haver været for hidsig, og hun ved mig er bleven Svanger.

Nu skulle hun snart gøre barsel, og da det var en tvivlsom sag, om hun ville overleve fødslen, anmodede han om, at hans kæreste måtte få Den hellige Nadver, selv om hun endnu ikke var konfirmeret. Biskoppen bad sognepresten om at eksaminere hende i katekismus og kundgjorde derefter, at han måtte

lade hende publice konfirmere og derpå lade hende blive delagtig udi de dyre Saligheds Midler, som hun så inderligen længes efter.

Hun fødte en søn, Jørgen Johansen i 1739.

Der er kun fundet et enkelt tilfælde, hvor en ulykkelig forlovelse ikke er blevet bevilget ophævet. Det var Poul Mathiesen (1701-1784) på Munkgård, som i en sen alder var blevet trolovet med enken Bodil Lauesdatter. Det var i 1767. De var alligevel gensidigt kommet i tvivl, om det nu var det rette at indgå ægteskab. De anmodede biskoppen om at få trolovelsen ophævet, men efter lang venten kom svaret fra kongen med hans egenhændige underskrift, at

Vi give dig hermed tilkende, at Vi, efter al-lernådigst derom gjorde Ansøgning, har bevilget, at deres Vielse må udsættes så længe indtil Gemytterne således vorder forenede, at de begge bliver enige om at forlange Ægteskabets Fuldbyrkelse med Copulation. Derefter du haver dig at rette, befalendes dig Gud.

Skrevet på Vort Slot Frederiksberg den 29. Maj 1767.

Under Vor kongelige Hånd og Segl,
Christian R.

Opprimerede børn

Når alle andre udveje var lukkede, og pigen af alle midler søgte at redde sin ære efter at

Begge ægtefæller født i sognet:	15,7 %
Den ene født udenfor sognet:	40,4 %
Begge født udenfor sognet:	24,7 %
Enkefolk:	19,2 %

Optælling i folketællingen 1845, hvor fødestedet blev angivet for hver enkelt. Heraf ses det, hvor ofte man giftede sig inden for sognegrænsen.

være blevet lokket, så greb hun ikke sjældent til at myrde sit eget barn. Somme tider kunne sådan et barnedødsfald tage sig uskyldigt ud, idet voksne og spædbørn ofte sov i samme alkove, og forældrene eller den enlige moder let kunne komme til at ligge sit barn ihjel. Det kaldtes at opprimere sit barn. I kirkebøgerne for Seem Sogn forekommer udtrykket af og til, og det er umuligt at efterforske, om drabene blev udført med hensigt. Det var almindeligt anerkendt, at mænd og kvinder drak sig en rus med jævne mellemrum, og rusen var en accepteret undskyldning for uoverlagte gerninger. I hele Nørrejylland drejer halvdelen af alle drabssager i hele det 18. århundrede sig om drab eller oppriming af spædbørn. Og det er vel at mærke kun de drab, som er registreret hos myndighederne.

For året 1740 findes en indførsel i Seem kirkebog om begravelse af et barn

som Moderen fandt død hos sig i Sengen.

Moderen blev efter Sagens Omstændigheder kendt fritagen for at stå offentlig Skrifte.

Det oplyses ikke her, om moderen var gift eller ugift, men bemærkningen tyder på, at nogen må have mistænkt hende for at have myrdet barnet. Der er en hel række tilfælde i kirkebogen. Nogle må givetvis være rene ulykkestilfælde, men det er påfaldende, at af de opprimerede var halvdelen børn af ugifte mødre. Man må skønne, at disse uønskede børn er blevet skaffet af verden på en måde, der kunne forsvares som uheld. Hver gang

det skete, blev det indberettet til biskoppen, som i hvert enkelt tilfælde bestemte dels bødens størrelse, dels bødens anvendelse. Størrelsen varierede fra én mark til én skilling, formodentlig alt efter moderens formueomstændigheder. Præsterne fik pålæg om, enten at indbetale bøderne på bispekontoret eller give pengene til sognets fattige.

Ulykkelige ægteskaber

Det kan jo forekomme, at en gift persons hjerte kommer i brand, og vedkommende forlader hjemmet for en andens skyld. Det forekom blandt andet i 1755, hvor Christen Jessen i Seem fandt sig en kæreste i Skallebæk Mølle, Mette Andersdatter, som han derefter løb bort med. Han lod sin ægteviede hustru Maren Madsdatter sidde tilbage, uden at hun vidste, hvor manden opholdt sig. Efter at have siddet ene i tre år, fik hun vidnesbyrd på sin påstands rigtighed, og med dette i hånden kunne hun opsøge tamperretten i Ribe (den kirkelige domstol) og opnå skilsmisse. Derefter havde hun mulighed for at indgå nyt ægteskab.⁽⁶⁾

Indkaldelsen til den rømte ægtemand lyder i al sin stive formulering således:

Christen Jessen indkaldes ... for at anhøre Breve og Dokumenter såvel i Henseende til Eders slette Forhold som til at anhøre Vidner, ... betræffende Eders Ægteskabs Forbrydelse med videre deraf dependende, hvorefter lovpligtigt Tingsvidne agtes erhvervet til påfølgende Skilsmisse-dom ved sit kompetente Forum.

En af de mest rørende ansøgninger om skilsmisse, der er fundet fra Seem Sogn, er indsendt af den stakkels Karen Sørensdatter. Hun fortalte biskoppen

hvorledes min Mand, Peder Clausen (-1761-1775-), opførte sig imod mig som en slet Mand i alle Måder i al den Tid, vi i Ægteskab levede tilsammen, da han med Drukkenskab og Efterladenhed forødte

alt, hvad jeg kunne tjene. Ved denne hans slette Opførsel blev jeg forledet til at begå det Fejltrin at lade mig besvangre af en anden for at blive skilt fra ham. Dette skete ved Tamperretsdom ved Consistorium i Ribe den 20. September 1775, hvorved han fik Tilladelse til at indlade sig i nyt Ægteskab; jeg derimod ikke, da jeg blev anset for den Skyldige. Siden den Tid har jeg nu ved Flid og Arbejde ernæret mig selv uden at være nogen til Byrde, og uden at få det Mindste af ham til at opdrage vore tre i Ægteskabet tilsammen avlede Børn, som han fra den Tid af ikke har bekymret sig om. Da nu en Enkemand i Seem ved navn Jørgen Rasmussen har begæret mig til ægte, anholder jeg hermed allernådigst om Forladelse for det begangne Fejltrin, og at det allernådigst må blive mig tilladt at indgå i nyt Ægteskab, samt at denne Nåde mig gratis må forundes i Betragtning af min yderlige Fattigdom.⁽⁷⁾

Begge sognepræsterne anbefalede hende og gav hende gode vidnesbyrd. Det samme gjorde biskoppen, og hun fik tilladelse af Det kongelige Kancelli til at indgå det nye ægteskab.

Den mest celebre horerisag, der er kommet til vor kundskab, er imidlertid sagen om

Birkedommerens livlige Elisabeth

Birkedommer Jens Outzen (1725-1785), som boede på en gård i Høm, var i Heager, Ringkøbing Amt, blevet gift med Catharina Elisabeth, datteren af afdøde regimentsskriver, senere regimentskvartermester Jens Falck i Wilster. Svigermoderen Elisabeth Henriksdatter Schumacher giftede sig senere anden gang med Andreas Thorup, sognepræst i Gram.

Ægteskabet har vel været stormende. Catharina Elisabeth var i hvert fald ikke tilfreds med en stille tilværelse på gården i Høm, selv om hun fik to børn med sin mand, nem-

lig Niels, der senere efterfulgte sin far som dommer, og Jens, der senere blev sognepræst på Holmsland.⁽⁸⁾

Catarina Elisabeth synes at have været en livlig dame. Måske har hun fra barnsben været præget af den militære omgang i hjemmet, det er svært at sige, men det viste sig senere, at hun var meget lidt repræsentativ som landhusmoder og dommerfrue i Høm.

Vi kender de sider af hendes væsen, som faldt samtiden for brystet, gennem en retsag, som hendes mand så sig nødsaget til at anlægge for at opnå skilsmisse fra hende.

Den 12. juli 1763 overlod birkedommeren sit dommersæde på Lustrup Birketing til en stedfortræder, sættedommer og tidligere byfoged Steensen fra Ribe. Outzen var selv inhabil, eftersom han var part.

Der var indstævnet adskillige vidner, som efter tidens skik skulle tages i ed og gøres bekendte med sagen, hvorefter der skulle hengå op til seks uger, inden de kunne afhøres. Men det passede ikke birkedommeren. Han gjorde indsigelse med henvisning til *den grasserende syge på egnen*, som gjorde vidnernes livslængde uvis. Dommeren resolvede, at sagsøgeren kunne få lov at afhøre sine vidner, hvis svar da ville blive indført i bogen, mens forsvareren fik tre uger til at udfærdige sine spørgsmål, hvorpå vidnerne atter havde at møde.

Vidnerne var for halvdelen vedkommede koner fra Høm, og en tidligere tjenestepige var kommet gående fra Tiset. Hun blev *formedelst hendes lange hjemvej* først stedet i forhør. Det var artige spørgsmål, der blev stillet, og lige så artige svar, der faldt.

Vidnerne forklarede, at Catarina Elisabeth var så hengiven til drukkenskab, at andre ofte måtte trække klæderne af hende og lægge hende til sengs. Hun fartede omkring i egnen fra det ene hus til det andet for at sladre i stedet for at blive hjemme og passe sit eget husvæsen. Når hun var hjemme, indbød hun ofte folk til sig, for hvem hun lod skænke, og

med hvem hun selv drak. Hun havde haft en særdeles godhed for karlen Hans Sørensen fra Lustrup, der tjente i Høm, og hun løb om efter ham, sinkede ham i hans arbejde, indbød ham til at spille kort med sig i huset og gik ofte bort om aftenen med ham i loen og blev borte op mod halvanden time. Om aftenen, når birkedommeren var oppe hos sit herskab i Møgeltønder, var Hans Sørensen ofte i huset, og den tidligere tjenestepige havde tvende nætter set ham ligge i birkedommerens egen seng under dynen med birkedommerens kone i bar skjorte og hun i en linned undertrøje og en liden rød strikket. Pigen lå da i den anden seng i stuen sammen med børnene. Hun

vidste ikke, af hvad Årsag han lå der, men tøktes ej, det var Ret!

En anden gang, det var i 1760, havde Catarina Elisabeth strejft om i Obeling og Roager efter en karl i halvandet døgn og var kommet hjem med gæster og

havde beordret Vidnet til at stande op og tillave Teevand efter Sengetid og Klokken var slagen 9 til sig og Gæsterne.

Nabokonen havde ofte set Catarina Elisabeth løbe om i byen og have gæster, og hun havde set, hvorledes hun havde gantedes med Hans Sørensen i loen. De havde kastet hverandre om i halmen og havde leget. Ved bordet havde hun drevet gæk med Hans Sørensen og ofte slået skeen fra ham under måltidet. Hans Sørensen var ofte buden op til Elisabeth Catarina om natten, fordi hun efter sin husbonds råd ikke burde ligge ene.

Tredje vidne vidste, at Catarina Elisabeth også havde ligget med Hans Petersen i Høm, og at hun en gang havde fået byens smed til at opbryde et pengeskrin med Schackenborgs penge, som stod der i huset, og havde taget en stor part af herskabets skatter.

Følgende vidnede, at hun en gang i Roager Kro var så drukken, at hun lå på Gulvet i sit

egget Spy, og at Kromandens Døtre måtte hjælpe hende til Sengs.

I alt blev der afhørt 15 vidner, som selv havde set, hvad de fortalte, eller i hvert fald bestemt havde det fra andre. Man ser for sig, hvordan konerne i byen har stået bag halvdørene med en strikkestrømpe, mens de skottede ud gennem sprækken.

Ved nye forhør senere hen fremkom en tidligere tjenestekarl, nu gårdmand i Høm, Niels Pedersen (1729-1792). Han havde set, at Catarina Elisabeth havde ligget på en canapè i stuen og sovet. Så var Jakob Smed (-1759-1762-), der sad og sov ved kakkelovnen vågnet, var gået hen til hende, mens han knæpede sine bukser ned. Med bukserne om knæene havde han lagt sig hen over Catarina Elisabeth og tillige rakt sin hånd op under hendes klæder. Niels Pedersen gik da hen og stødte Jakob for rumpen med sin fod og gik derpå ud på sit kammer,

da det var sildigt, og hver Mand i Byen i Seng.

Anna Nielskone af Høm fortalte, at hun havde ligget i en alkove i birkedommerens hus, da

Catarina Elisabeth kom ind med Niels Pedersen af Høm, som havde stået hemmelig på Lur i et Kammer. Sammen lagde de sig i Sengen hos hende, hvor hun lod, som om hun sov. Niels Pedersen lagde sig mellem Vidnet og Catarina Elisabeth. De havde ikkuns lidet Tøj på sig. Da sagde Catarina Elisabeth: I skal ikke være bly for mig, vend Jer om til mig, I skal være min anden

Mand. Vidnet hørte og fornam da tydeligt, at de havde ublu kødelig Omgang med hinanden. Hun sprang da af Sengen og råbte på sin Søster, der sov i en anden Seng: Nu mærker jeg, hvorledes det er fat med Jer! Kom, [Søster] lig ikke der og sov, her er andet at vare på.

Birkedommeren fik selvfølgelig bevilget skilsmisse ved en tamperretsdom fra Ribe Landemode i 1765. Efter skik og dom skulle både Catarina Elisabeth og hendes elsker Hans Sørensen derefter stille til offentligt skriftemål i Seem Kirke, men menigheden fik en lang næse. Birkedommeren udvirkede kongelig tilladelse til, at hun slap imod at betale 50 Rigsdaler til de fattiges kasse i Seem. Hans Sørensen derimod, havde ikke så høje fortalere, og måtte løbe spidsrod mellem bænkeradernes mange øjenpar og gav endelig to rigsdaler af sine få midler til fattigkassen.

Birkedommeren havde i øvrigt ikke selv været blind for kvindelige ynder. Forud for sit ægteskab var han i hvert fald blevet fader til et barn i Høm, Maren Jensdatter.

Efter skilsmissen giftede han sig 1765 med Herle Beyer Iversdatter Stavnager.

Catarina Elisabeth logerede hos sin søn, den senere birkedommer Niels Outzen i Skallebæk Mølle, hvor hun er optegnet ved folketællingen 1787. Senere flyttede hun med sønnen og hans familie til Ribe, hvor hun døde i 1790 og blev begravet fra Skt. Katarinae Kirke.

Æresbegreber i det gamle sogn

Æren og ærens indhold har to sider. For det første, hvordan tillægger man sig ære? For det andet, hvordan undgår man at miste sin ære?

Det kan forekomme underligt i vor tid at beskæftige sig med dette emne. I dag hvor intet er helligt, og alt kan udleveres i den ukrænkelige satires navn, da vé den, der tager sig selv alvorligt.

Således var indstillingen ikke tidligere. Ganske vist har man i den jyske landsby været meget tilbageholdende med at søge ære alt for højt, men til gengæld var man i tidligere tider stærkt følsom over for ærekrænkelser. Lovgivningen tog højde for dette. Allerede den udbredte brug af begrebet *en ærlig Dannemand* indicerer, at man ved at miste sin ære ikke længere kunne regnes med i det gode selskab. At have sin ære i behold var det samme som at være ærlig, *ære-lig*. Det havde i og for sig ikke noget at gøre med, om man var til at stole på i henseende til at tale sandhed eller holde løfter. Det var nærmest at forstå som en klassedeling. En u-ærlig var uden for klasserne, kasteløs så at sige.

Der var forskellige indicier for, hvornår man var uærlig. Først og fremmest var uærlige menneskers børn også uærlige. Bøddlen var uærlig. Han berøvede mennesker livet, ganske vist i Den hellige Treenigheds navn og med den borgerlige lovgivnings tilladelse, men uærligheden klæbede ved personen og hans husstand som statisk elektricitet. Bøddelsvendene og deres nærmeste hjælpere, rakkerne, var også smittede, og derefter alle, som havde arbejdsfællesskab med disse. De, som berørte ådsler, flåede selvdøde dyr og kulede dem ned. De, som kørte latriner af by. De, som fejede skorstene. Frygten for endog at berøre disse mennesker var så stor, at man tillagde jorden, hvor de havde trådt, en forbandet egenskab, hvad kommer frem i

kapitlet Mordet i Seem Præstegård. De uærlige kunne ikke vælges til borgerligt ombud, og de indtog en særstilling på alle måder. De skulle drikke af alterkalkens fod, for ingen ville drikke af den rand, hvor den uærliges læber havde hvilet. I Seem Kirke havde de en egen bæk nederst i kirken, hvor ingen andre ville sidde. Man fik først udryddet dette uvæsen, da man flyttede indgangen fra våbenhuset mod syd til tårnrummet, hvorefter bænken næsten forsvandt. De uærlige kunne næsten ikke få godtfolk til at stå fadder til deres børns dåb. Der måtte en lov til, der forbød, at nogen undslog sig.⁽¹⁾

Rakkergering

I 1795 havde de en grå hoppe på Karkovgård. Den havde taget skade på lænden og havde vanskeligt ved at fole. Den var faldet om i stalden, og ejeren Peder Jørgensen den Yngre var gået over på Årupgård for at få hjælp til at rejse dyret op. Han fik to karle med sig tilbage, men hoppen var død, da de nåede frem. Peder Jørgensen bad da karlene at hjælpe ham med at slæbe kadaveret ud og grave det ned. Karlene vidste godt, at det var deres skyldighed at gøre dette, eftersom de havde deres hjem på egnen og kendte egnens skikke, og desuden kendte de den kongelige forordning af 31. januar 1794, der påbød, at ingen måtte holde sig for god til at berøre døde dyr. Efter nedgravningen gik de tilbage til Årup og fortalte, hvad de havde lavet. Bonden på Årupgård blev ligbleg af raseri, da han hørte det. Han jog straks karlene af pladsen med en ubetydelighed af deres tilgodehavende løn. Desuden nægtede han at give dem deres fripas, som han havde i opbevaring. Han ønskede ikke besmittede folk, kasteløse, i huset. Heller ikke Peder Jørgensen, som kom til Årup dagen efter og vil le gå i forbøn for karlene, gik fri af den prin-

cipfaste mands vrede. Peder Jørgensen blev jaget af gårde på det Groveste med beskyldning om, at han var årsag til, at Årupgårdmanden måtte skilles ved sine karle. Karlene indgav et klagemål til politiretten, hvori de skrev:

[at] vi af Husbonden ... på den allerfornærmeligste Måde er bleven anset og begejnet som uærlige Mennesker, ... thi vi måtte hverken spise eller drikke med dem ... og på samme Måde beegnede han Peder Jørgensen og dennes Stiffader, fordi de havde været med i Gerningen, aleneste fordi vi havde efter vor Skyldighed efterlevet Kongelige Majestæts Forordning.

Den gamle bonde på Årupgård ville altså ikke bøje sig for en nyere tids mildere syn på rakkergerningen, men fastholdt gammel tids skik at sætte uærlighedens stempel på enhver, som havde befattet sig med rakkergerning. Dette skete for kun godt to hundrede år siden.

Nabotvister

Jep Nielsen i Høm havde i august 1617 taget Jens Hagensens gæs, som gik i byens korn, ind i sin lade. Jens Hagensen blev rasende og råbte op om, at Jens Nielsen handlede med Gæssene som en åbenbarlig Bukketyv og Fåretyv! Jens Nielsen svarede besindigt, at en Bukketyv og Fåretyv kunne gøre med Gæssene som en ærlig Mand. Sagen endte for landstinget i Viborg, som dømte, at Jens Hagensen skulle bevise sin påstand, nemlig at Jens Nielsen var en bukke- og fåretyv og ellers dømmes at være en løgner, indtil han rettede sig og beviste påstanden.

Alt i alt var det en triviell sag mellem tven-de hidsige gemytter, som nægtede at bøje sig. På den anden side kan man se, at de begge nøje vogtede over deres ord, og Jens Nielsen straks var på vagt, at ikke nogen beskyldning om uærlighed skulle slippe Jens Hagensen af munde.⁽²⁾

Bryllupsfester

Når man ikke ønsker at stille sin økonomiske formåen i et ringe lys, gælder det stadig om at holde nogle store og dyre fester. Især var det en æressag at holde gode bryllupsgilder for sine døtre i ældre tider. Der er ikke overleveret noget specielt om, hvorledes friere bar sig ad i vort sogn, som det for eksempel kendes fra Nørre Farup, men skikken har næppe afvejet synderligt. Der opbevares frierstokke i flere hjem. Sølvsbeslagne stokke eller ridepiske, som friere havde med sig for at bevise deres stand. Der hører endvidere sølvsporer til dette udstyr. Disse remedier har været forbeholdt den bedrestillede klasse. Det er også fra gårdmandsklassen, at følgende beskrivelse af et bryllup stammer:

Til Bryllup var man bedt til Frokost Klokken 9. Og når de så kom kørende til Bryllupsgården, stod der gerne fire-fem Hornblæsere og modtog dem med Musik. På Vej til Kirken kørte Musikerne i den første Vogn, og hver Gang de kom til nogle Huse, blæste de et Stykke, så Folk kunne høre, når Brudeskaren kom. Efter Musikken kørte Brudepigerne, og først i den tredje Vogn kom Brudeparret. I den fjerde Vogn kom Brude- og Brudgomsførere, der almindeligvis var Brudeparrets Forældre. Så kom den nærmeste Slægt og til sidst Naboer og Venner. Før havde de også ridende Svende, men det har jeg kun set en Gang. Det var i September 1911 til Peter Søberg Jørgensens Bryllup. Da var Ejnar ridende Svend. De skulle være fire og ride to og to ved hver Side af Brudeparret, indtil de kom cirka en Kilometer fra Kirken, så skulle de ride alt, hvad Hesten kunne løbe til Kirken og melde, at nu kom de, og derefter ride tilbage og indtage deres Pladser. På Hjemvejen skulle Ridesvendene ride på de samme Pladser og ride til Hjemmet på samme Måde som til Kirken. Så skulle Opvarterpigerne have et Glas Vin til dem, inden de red tilbage til Brudeparret igen.

Når de kom fra Kirken, skulle den af Skafferne, som havde været Bydemand og havde kørt med Brudeparret til Kirke, sørge for at få dem til Bords. Men det tog lang Tid, for her skulle de også sidde i en bestemt Rækkefølge. Middagen bestod af Kødsuppe og derefter det kogte Kød med Peberrodssovs og bagefter Risblomme. Da der ved Middagen blev talt og sunget meget, tog det gerne en tre-fire Timer. Så Skafferne, Musikerne, Køkkenpigerne og Børnene blev dygtig sultne, inden de kunne få Mad. Ved Søberg Jørgensens Bryllup var vi hjemme og få en Mellemmad. ... Derefter var der Dans, mens de Ældre spillede Kort. Under Dansen kom der et par Boller Punch ind. ... Dagen efter Brylluppet var Opvarterpigerne, Skafferne og den nærmeste Familie bedt til Middag, hvor man fik opbrokket Steg, som somme Tider kunne være svær og tåle. Efter Marius' Bryllup blev alle de, der havde spist af det, meget syge, så de måtte rende på Das eller i Stalden hele Natten.⁽³⁾

Faddergilder

Hvordan et menneske i det gamle sogn kunne vinde hæder og ære, kan være vanskeligt at finde svar på, eftersom kilderne er uddøde. Vandt man ære og hæderlig omtale ved at byde til store gæstebud med overdådig bevertning, så findes der ikke optegnelser i de officielle arkiver om det. Det nærmeste, vi kan komme, er at formode ud fra antallet af faddere ved barnedåb, at det efterfølgende dåbsgilde har været tilsvarende. Det almindelige antal faddere var tre, ligesom det er i dag; men i en periode midt i 1700-tallet var der en tendens til, at antallet forøgedes voldsomt. Thomas Jørgensen i Karkov (1705-1779) inviterede op mod ti faddere til alle sine ti børns dåb. Og det var ikke hvem-somhelst, der blev budt. Det var folk, som fik Signeur eller Madame foran navnet. Disse titler behøvede ikke rumme andet, end at det var

hæderlige folk af en vis anseelse. For eksempel skrev præsterne gerne Velfornemme Signeur foran sognedegn Poul Jørgensens navn. Han var i øvrigt også gift med en søster til Thomas Jørgensen i Karkov, Karen Jørgensdatter. Degnen tog nu også munden fuld, da han indbød 13 faddere til sin førstefødtes dåb, Jørgen Peter, der var født 2. november 1791. Man kan undre sig over, hvorvidt degnen har kunnet bekoste barnedåben af egne midler, eftersom embedet ikke var specielt godt lønnet. Måske har han fået en god medgift med sin kone? Alle rekorder slås dog af Tidligere matros i kongens søtjeneste, Niels Knudsen i Høm (død før 1770), som kom med hele 17 faddere til sin søn Christens dåb i 1731. Det samme antal havde Jep Jepsen i Høm (1695-1759) med til sin søn Thomas' dåb i 1732. Da det var skik, at fadderne foruden faddergave til dåbsbarnet ofrede lidt til præsten, så har det næppe været velærværdigheden ukært med de mange faddere.

En senere tid kender nok udtrykket *at være født med en sølvske i munden*. Talemåden dækker over, at vedkommende er født ind i en familie, der har råd til at give sølvskeer i dåbsgave/faddergave. Det er en gammel skik. Der kendes gamle sølvskeer, hvori findes indgraveret navne, ikke på modtageren, men på giveren, som på denne måde ønskede at blive husket. Derfor er disse skeer også ofte forsynede med datoer, som ikke har den mindste relation til vedkommende, hvis navn findes indgraveret, men hentyder til den begivenhed, hvortil skeen blev givet.

Man har ligeledes en reminiscens af, at der tidligere blev givet store faddergaver i sagnet om, at nogle bestemte enge i sognet tidligere har været givet som faddergaver. Det er næppe tilfældet, men det antydes på denne måde, at man tidligere har kappedes om at give store gaver. Man vandt ære og hæder ved at ofre af sin rigdom til slægtens nyfødte.

Private kirkelige handlinger

En senere mode synes at have været hjemmedåb. Man hentede præsten til at hjemmedøbe barnet så hurtigt som muligt efter fødslen. Det var omstændeligt, for der skulle bud med vogn og heste til Ribe efter ham, og man har næppe kunnet undslå sig for at yde ham en erkendtlighed for sin umage. Moden toppede i slutningen af 1700-tallet, og klingede derefter hastigt ud. De største gårdmænd, som Jakob Christiansen på Seemgård (1717-1781), havde endog præsten ventende i huset, mens fødslen foregik. Jakob Christiansen havde også gode forbindelser, hans datter Anne Magdalene blev gift i 1787 med pastor Niels Lindberg, som da var præst i Jernved. For at gøre distancen til den gemene almue fuldkommen, så foregik

Vielsen i Hjortlund Præstegård efter derom indhentet Kongelig Bevilling.

Gravminder

En senere tid har set en ære i at anlægge og vedligeholde gravsteder over slægtninge. Familierne Pilov og Rønnow satte tidligt minder over sig selv op i kirken. Ved reformationen i 1536 ophørte skikken med at donere penge til kristelige formål i kirken, men derimod blev det skik at sætte prydelser op til egen ihukommelse. Birkedommer Andreas Saabye, hvis unavngivne epitafium formentlig pryder Seem Kirkes sydvæg, havde et mere tvetydigt forhold til sin egen selvforherligelse. Dels malede han kirkens vægge over med de fortjenester, han som kirkeværge havde indlagt sig, dels undlod han at sætte sit navn på epitafiet, som med stor sandsynlighed er opsat af ham selv, skal man bedømme efter stil og motiver.

Slægten Stavnager hævdede tidligt deres særstilling som selvejere ved at bekoste smukke gravsten over slægtens medlemmer, men end ikke disse fik lov at ligge uantastede af misundelige slægtninge. For at forstå sagens sammenhæng skal vi se lidt på slægt-

skabet mellem de implicerede i striden om gravstenen.

Herle Bejer Iversdatter (1679-1744) var gift med Mikkel Hansen (1673-1731) på Seemgård og faster til Iver Jensen Stavnager på Stavnagergård. Da Mikkel Hansen døde i 1731, havde Iver Jensen en formodning om, at fasteren ville forsøge at bemægtige sig et gravsted til sin mand på kirkegårdens fornemste plads, nemlig tæt ved indgangen gennem våbenhuset, der den gang var bygget til kirken mod syd. Han havde bedt sin svoger, Jørgen Rasmussen (1687-1742) på Munkgård, om at fortælle Herle Bejer, at hun ikke skulle røre gravstenen.

- Nej, såmænd skal jeg ikke, havde hun svaret.

Ikke desto mindre havde hun ladet stenen tage bort og fået sin mand begravet *vest-syn-den for Våbenhuset, hvor Stenen lå*. Det var en provokation, som naturligvis måtte ende ved retten. Flere blev afhørt som vidner, og den ærgerrige enke prøvede at sno sig, men gammel hævde og skik foreskrev nu en gang, at begravelser fandt sted, *hvor [de dødes] forrige Frænder ere begravede*. Ingen vidste af, at Mikkel Hansen skulle have familie liggende på Seem Kirkegård, så han havde faktisk ingen ret til nogen bestemt gravplads. Seem Kirkegård var nemlig ikke udskiftet, som den senere må være blevet. Så man måtte rette sig efter gammel skik. Et af vidnerne forklarede, at man ved kastning af den nye grav havde fået adskillige menneskeben med op samt håndgreb af jern, ringe og hjørnebånd. Man havde altså gravet ned i en benyttet grav. Stenen havde man stillet til side op ad kirkemuren. Familien Stavnager har næppe været tilfreds med begravelsen. Der foreligger dog intet bevis for, at Mikkel Hansens lig skulle være blevet flyttet.

Pengegaver

Flere personer har i tidens løb stiftet legater til gavn for trængende, hvad der i hvert fald

gør, at vi i dag tænker positivt på disse personer. De vandt sig ære, bevidst eller ubevidst. Som det senere ses i kapitlet om Mammøn, har den grundtvigske vækkelse i forrige århundrede dog ikke levnet disse medfølgende velgørere megen agtelse.

Jens Jørgensen Vind i Faurholt, som var en velhavende gårdmand, indstiftede flere legater til gavn for sognets trængende.⁽⁴⁾ Det var næppe udelukkende for at vinde hæder, han gjorde dette, men bevidstheden om, at dette samtidig skete, kan ikke have været ham ubekendt.

I nyere tid kan man pege på et ægtepar som Bine og Niels Nørgård i Varming, som bekostede gadebelysningen i Varming og gav penge til et oliefynd til kirken, efter at de var flyttet på aftægt i Skallebæk. Byens beboere samlede siden ind til en hædersgave til dem. Niels Nørgård støttede Historisk Arkiv i Seem Sogn med pengemidler og oprettede et fond, hvis midler er med til at finansiere denne bog.

Tapperhed

Da den nationale bevidsthed vågnede midt i 1800-tallet, vandt flere af sognets beboere sig medaljer ved at udvise tapperhed i de slesvigske krige. Hans Bondesen Simonsen i Varming og Christoffer Nielsen Bondegård var to af de tapre. Der er ikke tvivl om, at de har været stolte af at blive dekoreret af kongen, og sognefolkene har formodentlig vidst at ære dem efter fortjeneste.

Frivilligt arbejde

Vor egen tid er fyldt med eksempler på folk, som gør en indsats for andre uden at forvente nogen speciel taknemmelighed. De mange frivillige kræfter, der lægges i ungdomsarbejdet gennem bestyrelsesarbejde i Høm Ungdoms- og Idrætsforening, er blot ét af mange eksempler. Når der skal ydes et stykke arbejde ved vedligeholdelse af Høm Forsamlingshus, er mange hænder ligeledes

straks rede. I det hele taget er foreningsarbejde blevet en vej, man kan gå, for at yde en indsats til gavn for andre. Man høster ikke direkte ære, men det, at nogen har deltaget i et arbejde, nyder stadig respekt. I helt sjældne tilfælde forekommer det, at der vises erkendtlighed i form af at udnævne æresmedlemmer. Således blev både føromtalt Niels Nørgård og tillige forhenværende degn og førstelærer i Høm, Christian Jespersen, æresmedlemmer i Seem Sogneforening for deres fortjenester.

Ærekrænkelser

Det er tydeligere at se i de bevarede aktstykker, hvorledes man i forne tider har værnet sig imod at miste sin ære. Ærekrænkelser var et tilbagevendende tema ved retten på Lustrup Birketing.

I 1665 stod tre mænd fra henholdsvis Mjolden og Rejsby for retten og forklarede, hvorledes det var gået til en gang i slutningen af august måned, hvor de havde været i Seem. Den ene mand havde forsøgt at påkøre en af de andre med sin hest og vogn, efter at de havde råbt:

- Du skal komme her af din Vogn og slås med mig, dét Djævelen skal fare inden i dig!

Så gemte manden sig under vognen med en dragen kniv. Manden med vognen kørte igen efter de andre og råbte:

- Nej, jeg skal vel ramme dig en anden Gang!

De øvrige måtte springe i ly i fremmede folks gadedøre, mens hestevognen i stor hast kørte tværs over Jens Jepsens dige mod Bjerget vesten Byen.

Der er ikke tvivl om, at der lå fornærmelser og had bag de voldsomme optrin. Mærkværdigvis får man aldrig hverken begyndelsen eller enden på historien. De fremmødte var åbenbart tilfredse med at få en skriftlig dokumentation for, at sagen var forløbet netop således. Niels Nielsen Ulderup i Varming havde en karl, Anders Hansen, som var

kommet i slagsmål med en karl fra Munkgård, Niels Jepsen. Da begge var tjenestekarle, faldt deres tvist tilbage på deres husbonder, som mødtes i retten. Munkgårdsmanden, Anders Jensen, havde set, at hans karl havde taget Anders Hansen i håret og stukket ham et par lussinger med sin flade hånd.

Hvilket skete udi Niels Ulderups egen Vun [vogn], og Anders Hansen fik ingen Skade.

Det var altså ikke noget spørgsmål om erstatning for sår, men udelukkende om krænket æresfølelse.

Stolestadesrtidigheder

Når man skulle bydes til bords eller sætte sig i kirken, skete det med iagttagelse af al diplomatisk snilde. Det gjaldt ved gilder for skafferen om, at ingen kom til at sidde for lavt i forhold til værtens ende af bordet. De oldgamle fornemmelser om højbordet var i fuld blomst. Der skulle dels tages hensyn til gæstens rang og hartkorn, dels til slægtskabets nærhed med værten. Der fandtes ikke den mulighed at mildne på en placering ved at give en passende borddame, eftersom herre og damer sad ved hvert sit bord.

I kirken kunne det være ligeså vanskeligt. Her gik gammel skik, sædvane og herkomst ofte forud for egentlig rang og hartkorn. Datteren af en gårdmand kunne have hævde på en bestemt plads i kirken, selv om hun forblev ugift og levede i fattigdom. En enke kunne hævde sin ret til en høj placering, selv om hun giftede sig påny til et ringere hartkorn.

Den første af flere stolestadesrtidigheder kom for retten i 1674. Troels Pedersen i Varming var gift med Karen, som havde stået udi den tvistagtige Stol i samfulde 23 År næst Sidsel Hansdatter i Høm.

Sagen var nemlig, at Bodil Jørgenskone i Høm mente sig berettiget til en bedre plads i kirken og havde stillet sig ind ved siden af Karen, hvad Sidsel selvfølgelig ikke ville have. Da altså Sidsel Hansdatter havde hævde på stolestadepladsen, måtte Bodil Jørgenskone selvfølgelig vige. Det må have været et æretab for hende ikke at få den ønskede plads, ligesom det har reddet Sidsel Hansdatters ansigt og stivet hendes ære af, at hun beholdt pladsen.

De mange slagsmål og søgsmål, som retsakterne er fulde af, bunder sandsynligvis i krænket æresfølelse, hvad en række udsagn i forbindelse med rettens gang bekræfter.

En gal karl

Jens Jessen (-1687-) i Seem havde en karl, Peder Christensen, som af en eller anden, nu ubekendt årsag, indfandt sig juledags aften 1687 i en nabogård hos Søren Terkildsen (-1687-1697-), hvor han overfaldt en gæst, Christen Pedersen (-1687-1699-),

som mindelig og villig var kommen inden Huset, og sad dér fredelig

samt værten og dennes kone. Den 25. januar indklagede de overfaldne sagen. Der var al mulig grund til, at retten hastigt behandlede denne sag, men alligevel skal vi helt frem til 16. maj, førend sagen blev taget op til videre behandling. Der blev optaget vidneforklaring, og Christen Pedersens kone, Ingeborg Andersdatter, bekræftede hændelsen. Søren Terkildsens kone, Anne Nisdatter, og datteren Birgitte

som tjener hos Hans Pedersen Møller udi Snepsgård

forklarede, at voldsmanden, Peder Christensen, var kommet ind i stuen, og begærede en pibe tobak,

hvilket han bekom stoppet udi Piben. Begærede straks derefter en Kniv at skære Tobakken med. Da han fik Kniven udi

Hånden, søgte han straks Christen Pedersen, truede hannem på Livet dermed,

hvorpå Søren Terkildsen og konen lagde sig imellem og tog kniven fra ham. Da han havde mistet kniven, greb han en ildklove og truede igen med den. Den blev også taget fra ham. Voldsmanden råbte:

- Du skal give mig et Glas, eller en af os skal blive Rønningsmand, og I skal få en Ulykke.

Søren Terkildsen og konen søgte at tale den rasende mand til fornuft og bad ham gå hjem og lægge sig i sin seng
og tænke på, at Fanden var en stor Skalk, som kan forårsage megen Ulykke.

Manden tog så sin tobakspibe ud af munden og slog Anne Nisdatter i ansigtet med den endda det var udi hendes eget Hus, og hun sad inden Kirkegang efter Barnefødsel

og gav Christen Pedersen en lussing. Søren Terkildsen løb så ind efter sin nabo, Ole Knudsen (-1672-1686-), men den gale mand løb efter ham, greb ham i håret og slog ham baglæns om i møddingpølen, hvorefter han kastede sig over ham, så de begge lå og sloges i pølen. Anne Nisdatter skyndte sig at løbe over og banke på naboens vinduer, at han skulle komme til hjælp. Denne stod ud af sin seng og løb udi sin bare Skjorte over toften.

Hermed slutter sagen. Ingen af de følgende retsmøder synes at have behandlet den. Vi står tilbage med beskrivelsen af et voldsomt slagsmål, uden at vi kender årsagen. Skal vi gætte? Peder Christensen, som forøvede overfaldet, var karl i byen. Han kan have været beruset og har fået afslag på endnu en snaps, hvorefter han har følt sig tilside-sat, følt sin ære krænket og er gået til angreb på gårdmanden. Gårdmændene har først



De, som levede længe nok, fik tildelt krigserindrings-medalje for deltagelse i krigen 1864. Denne har tilhørt Poul Pedersen Nørgaard i Høm.

forsøgt at tale ham til rette, - en rus var en menneskeret -, og har bedt ham tænke på, at han kunne komme til at tale overilet under spiritussens indflydelse. Da han ikke var til at bringe til ro, har de mistet tålmodigheden, eftersom deres ære nu var krænket af, at han ikke kendte sin plads, men greb til vold over for kvinder og sagesløse. Forhåbentlig er gemytterne kølet af, og sagen er dysset ned. Der har næppe heller været nogen erstatning at plukke hos karlen.

Øgenavne

Den 12. december 1694 optrådte birkeskriv-eren Nikolaj Christian Pilov (-1692-1697-) på Seemgård som vidne i en sag om, hvad der var sket ved et retsmøde i tinget. Der havde været indbragt en sag om spillegæld. Niels Andersens sønner, Peder (1684-1740) og Hans (ca. 1670-1745), havde spillet med Las

Simonsen (-1699-). Peder havde tabt, og Hans havde derpå støttet ham i hans ønske om at trække sig ud af spillet. Peder var iøvrigt villig til at betale sin gæld. Las Simonsen havde dog været fræk nok til, på tinget, at sige:

- Hans Flæsk, hvad haver du dermed at bestille?

Det fandt Hans Nielsen sig ikke i, han greb Las Simonsen i håret, og de faldt om i slagsmål på jorden. Da de blev skilt ad, trådte Peder frem og spurgte:

- Hvad er det for Flæsk, du taler om, hvad Navn giver du min Broder?

Derpå tog også disse to hinanden i håret og faldt om på jorden i slagsmål. Efter de var blevet skilt ad, havde Peder fået dybe skrammer, så hans kæreste, Sissel, måtte klippe løs hud af både hans arm og finger, da han kom hjem.

Spillegæld var æresgæld, men det ser ud som om det var adskilligt mere nedværdigende at blive trukket i håret end få en regulær lussing. Øgenavnet var tydeligvis også ment spottende, hvad broderen også straks tog til sig som en plet på familiens ære. Sagen hvilede helt frem til den 3. juli det følgende år, hvor Las Simonsen havde fået en øvrighedsperson, nemlig amtsforvalterens fuldmægtig, Christen Thomsen af Hillerup, til at udtale på sine vegne, at

det udtalte Navn ikke står ved Magt!

Brudt ægteskabsløfte

Overnævnte birkeskriver Nikolaj Christian Pilov stod senere selv anklaget for en ærekrænkende handling, nemlig brudt ægteskabsløfte.

Mette Pedersdatter boede på en af sognets ryttergårde og var blevet besøvet af Nikolaj Christian Pilov. Nu ventede hun et barn og blev idømt en bøde for begået hor. Hun nægtede at betale bøden alene, men henviste til, at Nikolaj Christian Pilov havde ligget hos hende under løfte om ægteskab. Dette løfte

havde han ikke holdt, og nu krævede hun, at han betalte bøden og tillige 100 Slettedaler til hendes medgift. Birkeskriveren trykkede sig voldsomt ved at skulle betale denne medgift. Han erklærede, at han aldrig havde lovet hende ægteskab. Derpå henvendte hun sig til Tamperretten i Ribe, som var en gejstlig ret, der blandt andet tog sig af ægteskabssager. Her fik hun Tamperrettens ord for, at Nikolaj Christian Pilov burde ægte hende, at han for sin ærekrænkende adfærd skulle betale bøden, processens omkostninger og en passende medgift, i alt 100 slettedaler, og endelig at han skulle påtage sig faderskabet. Desuden fik hun en attest fra en del af Seem sognemænd for, at

de med god Samvittighed kan sige, og ved deres Saligheds Ed kan bekræfte, at hun er en ærlig Kvindeperson, som har forholdt sig kristeligt og vel, som sig hør og bør i alle Måder. Dateret 2. juni 1691.

Nikolaj Christian Pilov skrev dagen efter en erklæring, hvorefter han tilbød - foruden at vedkende sig faderskabet - at betale processens omkostninger, bøden og 20 slettedaler i medgift. Dette synes at være accepteret af retten. Men sagen blev først ført i 1696, fordi han endnu ikke havde betalt noget som helst. Nikolaj Christian forsøgte på alle måder at forhale sagen. Han mødte ikke ved retsmøderne, han havde ikke sine indlæg parat, når han endelig kom, og han forlangte sagen udsat igen og igen. Det ser ud til, at han til sidst har betalt Mettes mand, hvis navn vi ikke får kendskab til, ti slettedaler. Han gav ikke op, men fik endelig i august 1696 dom for, at de resterende ti slettedaler samt renter for 4 3/4 år, ialt fire slettedaler og tre mark. Betalte han ikke, skulle han udpantes.

Nikolaj Christian blev derefter afsat som birkeskriver. Han har ikke vist sig værdig til posten. Han døde to år derefter. I september måned blev stillingen besat med Niels Lauridsen fra Ribe, som måtte love

al Skade og Ulempe at afværge, hindre og afhjælpe. At gavne og nytte af yderste Formue (Evne) og sig ellers udi sin aflagte Ed at skikke og forholde således som en retsindig Birkeskriver vel egner og anstår, såfremt han denne Bestilling agter at nyde og beholde.

Grevskabet har altså ikke ønsket at gentage ansættelse af en uværdig skriver.

Åger

Ovennævnte Nikolaj Christian Pilov var i øvrigt ikke glad for at slippe skillingerne. Han blev ved en senere lejlighed (1696) stævnet af Bertel Mikkelsens enke fra Ribe, fordi han havde lejet en jernkakkelovn af hendes mand, og lejen var ikke blevet betalt i de tre år, der var gået siden mandens død. Da stævningsmændene kom til hans dør på Seemgård, var han ikke hjemme, men et par karlefolk kom til døren. Man får en fornemmelse af, at de har skullet true stævningsmændene fra at aflægge besøget. Pilovs kone var ilde tilfreds, hvad det siden skal betyde, men den ene varselsmand gik alligevel ind og læste varslet for hende. Efter sædvane krævede Nikolaj Christian sagen udsat et par gange, førend han mødte med sit indlæg. Da han endelig indleverede dette, påstod han, at han havde lånt kakkelovnen af manden, som havde været hans nære ven, og endelig beskrev han vidtløftigt en række økonomiske transaktioner, som han havde haft dels med Bertel Mikkelsen, dels med dennes kone og dels gennem disse personer med adskillige andre. Det virker, som om han brugte sine gaver til at snakke udenom. Det endte da også med, at retten afviste sagen. Det er vanskeligt på denne baggrund at se, hvorvidt bønderne i det gamle sogn fandt det vanærende eller det modsatte at klæbe således til sine skillinger, at allehånde krumspring skulle forhindre dem i at forlade den lune lomme.

Ærerørige ord

Meget ofte findes anklager mod folk for ærerørige ord, som de har talt til naboer og andre medmennesker, disses børn eller tyende. Flere gange drejer det sig om koner, som er kommet i skænderi, og som må trække i land efter at de er kølet ned. For eksempel Kirsten Anderskone i Faurholt, Maren Thomaskone, Kirsten Andersdatter, Mette Madskone, Karen Jeppes[kone], Anne Knuds[kone], Mette Kjelds[kone] og Anne Jenskone fra Seem og Varming. De havde været samlet til en barsel (1699) i Peder Sørensens (-1672-1714-) hus i Seem, hvor de nævnte madammer havde rottet sig giftigt sammen og stukket ondskabsfuldt til Jens Christensens (-1686-1714-) kone Maren Jensdatter, så hun om aftenen var gået grædende hjem i mørket. Det fremgår ikke, hvad de geskæftige kvindfolk har beskyldt hende for, men da de stod for dommeren, turde ingen af dem vedgå, at de havde været uartige. På dommerens opfordring fremstod Kirsten Anderskone og sagde, at hun ikke vidste andet om Maren Jenskone i Varming end det, som kristeligt og ærligt var. Om nogen Ord var faldne, så var det sket i Hastmodighed og ikke ment hende til Vanære. De tog hverandre i Hånden her for Retten og Sagen erklæredes for død og magtesløs.

Korpssets ære

Da grænsegendarmerikorpset blev udstationeret i sognet i 1864, kom der en ny ånd til egnen. Korpset stod under militær kommando, og de overordnede vågede strengt over personalets vandel og korpssets anseelse. Sognefolkene har dels været nysgerrige efter at stifte bekendtskab med de nyankomne og dels frygtsomme over for det nye befolkningselement. Alt i alt ser det ud til, at man fandt hinanden godt, og at gendarmerne levede godt ind i hverdagen i Seem.

Det gav derfor anledning til nogen opihidselse, da pastor Vinding en gang fra

prædikestolen uforsigtigt angreb korpsets ære. Ritmesterens indberetning forklarer både hændelsesforløbet og indignationen over angrebet.

16. januar 1885.

Ved siden af at påse, at Korpset strengt opfyldte sine Tjenesteplichter, har det bestandig været mig magtpåliggende at våge over, at hver Mands øvrige Forhold var således, at hele Korpset måtte erhverve sig Embedsmændenes og Befolkningens Agtelse og Velvilje, og jeg har i de 20 År, jeg har været Kommandør og Chef modtaget mangt et Vidnesbyrd om, at jeg har været heldig i mine Bestræbelser. Jeg har bestandig, når jeg har fået Kundskab om, at det var at befrygte, at en Gendarm skulle komme ind i et illegitimt Kærlighedsforhold, straks beordret ham omstationeret, ligesom jeg har forbudt Besøg i Kroerne og sat Afsked som straf for Drukkenskab. Jeg tror derfor med Fortrøstning at kunne udtale, at det Eksempel Gendarmerne langs hele Grænsen har givet på Orden i Kvartererne, Properhed med deres Person og fuldstændig Ædruelighed, må have haft en gavnlig Indvirkning på Befolkningen. Det har derfor på den ubehageligste Måde måttet overraske ikke alene de pågældende Gendarmere og deres Foresatte, men også mangan Udenforstående, at en Præst, Pastor Vinding i Seem den 1. Januar dette År fra Prædikestolen har advaret Beboerne mod at tage Gendarmerne i Kvarter og udtalt, at Utugt og Usædelighed var tiltaget stærkt i Seem Sogn, siden der i 1865 var kommen Gendarmere dertil. Det generende i disse Udtalelser og Stedet, hvor de er udtalt, gør at Korpset ikke kan lade dem hengå upåagtede. Forsåvidt Pastor Vinding har taget Anledning til sin Ytring fra Forholdene hos Gårdmand Jakob Vind, skal jeg bemærke, at den ene af de dér besvangrede Piger er forlovet med en Gendarm, som har anmodet mig om Afsked til

Foråret, når hans Kapitulation er udtjent, for at komme i en anden Stilling, hvor han kan gifte sig med hende.

At en forlovet Pige i den Samfundsstilling bliver besvangret, er langt fra ualmindeligt og heller intet Nyt i samme Familie, da det er gået hendes Søster ligesådan, der var forlovet og nu er gift med en civil Mand. At en tredje Søster, som ikke var forlovet, er blevet besvangret af en Gendarm, er beklageligt; men da hun er 42 År gammel, og han kun nogle og tyve, må dog den mindste Del af Skylden tillægges ham; han afgik forøvrigt 1. November samme År fra Korpset og udvandrede, muligen drevet dertil af Anger og Skam. Iøvrigt har der i Årenes Løb kun været et lignende Tilfælde, men også da søgte Gendarmen om afsked og ønskede at gifte sig med vedkommende Pige. Intet Alimentationsbidrag betales hverken i Seem Sogn eller på hele den øvrige Del af Grænsen. Det sidste skrev sig for 14 År tilbage i Tiden og fra en helt anden Del af Grænsen. I hele Seem Sogn har der fra 1867-1883 ikkun været ti uægte Fødsler.

Det Ovenstående tror jeg må bevise, at Gendarmeriet ikke i de 20 År, det har været ved Grænsen og i Seem Sogn har udbredt Drikfældighed og Utugt. Da Pastor Vinding imidlertid fra Prædikestolen har udtalt det modsatte, og dertil ved at opfordre Befolkningen til at lukke Døren for Gendarmerne, vanskeliggjort de i forvejen besværlige Kvarterforhold og dermed tillige Grænsens hensigtsmæssige Bevogtning, tillader jeg mig underdanigst at anmode om, at Pastor Vinding ved Kultusministeriets Foranstaltning må blive tiltalt for en Provsteret, fordi han fra Prædikestolen har omtalt Gendarmeriet på en usandfærdig og bagvaskende Måde.

Sagen verserede en tid mellem de involverede myndigheder, og den 15. april samme år skrev korpsets sekretær i brevbogen:

Idet jeg hermed remitterer den Korpset ved Skrivelse af 4. Dennes tilsendte Skrivelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen af 28. forrige Måned med 4 Bilag skal jeg kun tillade mig at bemærke, at forsåvidt der på noget Sted er tillagt den med Bilag nr. 2 og Bilag nr. 3 mærkede Erklæringer nogen Magt, svækkes denne i temmelig høj Grad, når det, som i Indberetning fra 2. Distrikt af 11. Dennes anført, oplyses, at Pastor Vinding personlig er gået rundt til Underskriverne for, efter på sin Vis at have forklaret dem Sagen at erholde deres Underskrift, og at trende af de Underskrivende den Dag Prædiken blev holdt, slet ikke havde været i Kirke, medens Sognefogden har nægtet at underskrive, fordi han fandt at Præstens Udtalelser mod Gendarmerne var rigelig strenge. Hvad Jakob Vinds Erklæring angår (Bilag 3), da beretter Officeren disse at nævnte Mand den 10. Dennes overfor Oversergeant Blichfeldt og Gendarm 32 Hansen har tilstået at Præsten har været hos ham for at få ham til at opsigte Gendarmen Kvarteret, altså ganske det Modsatte af hans afgivne Erklæring.

Det så slet ikke for lyst ud for pastor Vinding i denne sag. Han havde simpelthen vovet sig for langt ud på isen, der ikke kunne bære. Sagens udfald er ikke opsporet, men forløbet tegner et smukt portræt af gendarmkorpset, og hvorledes det vågede over mandskabets forhold.

De kære børn

Vi kender også nok i vor tid, hvordan nabovens uartige unger kan være årsag til strid, når de er løsere i mundtøjet, end vi bryder os om. Således skete det i Varming, at flere havde set sig gale på Jørgen Nielsen (-1686-1712-) i Varming, hans kone og sønnen Christen. Christen havde slagen Jens Christensens



Lærer Laue Bennetsen i Høm var så kendt under sin profession, at han ikke fik fornævnet med på gravstenen. Denne er én af ganske få på Sem Kirkegård, hvor afdødes stillingsbetegnelse er sat på.

liden Søn Jens udi hans venstre Øje blå og blodig med en Trækølle, mens de vogtede Bæsterne tilsammen uden nogen given Årsag. ... Da min Søn hjemkom af Marken og var så ilde tilredt og mishandlet og så ilde ud, syntes jeg at jeg ville gå om til Jørgen Nielsen, og tog min Søn med at ville lade hannem se hans Skade. Vi kom da ind at ville forhøre, om det var med hans Vilje, at hans Søn således med min havde handlet ilde, hvortil han svarede, at han vidste ikke, hvad hans Søn havde gjort.

- De, som har været derved, skal vidne derom!

- Jeg har givet mine Børn Forlov at væрге for sig selv! - Når Børnene gør andet, end hvad Ret er, så skal vi Forældre svare der-til.

I det samme sprang Jørgen Nielsen op fra Bordet, der han sad og greb mig ved Skulderen med den ene Hånd og slog mig på Hovedet med den anden og udkældte og bandede mig tillige med hans Kone Margrethe Madsdatter, og hun stødte mig ud af Døren og råbte efter mig i Gården.

For at fuldende billedet af, hvilken proletar-familie, vi her har at gøre med, tilføjede Jens Christensen en historie, som kirkeværgens kone, Dorthe Jenskone fra Stavnager, havde refereret fra den forrige søndags gang til kirken. Jørgen Nielsens kone var kommet spadserende ad kirkestien fra Varming, da følgende dialog forefaldt:

- Gud ske Lov, Vorherre bevarede den liden Drengs Øje.
- Det var ilde, at den Øje ikke blev slagen ud. Han kunne nok se med den ene!
- Der er megen Had i Jer. Får den aldrig Ende?
- Det gør den aldrig. Det skal jeg bevise!

Birketingets foged gjorde derefter et større stykke opsøgende og mæglende arbejde. Han drog rundt til hjemmene og snakkede de implicerede personer til fornuft, så de kunne mødes på tinghøjen en månedstid senere og modtage følgende advarsel:

Jørgen Nielsen betaler 4 Rigsdaler til Jens Christensen som Straf. Jens Christensen betaler Fogden for hans Umag efter deres egen Overenskomst. Dersom de Stridige atter skulle blive uenige, enten selv, Hustruer eller Børn, da de Skyldige at lide Straf efter Loven. Derpå tog de hverandre i Hånden for Retten og lovede aldrig yderligere at rippe op i Sagen overfor hverandre.

Brandstiftelse

Vrede over ærekrænkelser kunne sætte heftige hævnønsker i brand. I dette tilfælde var det atter et par madammer, som var kommet i totterne på hinanden. Vi ved ikke, hvad striden stod om, kun at den ene følte sig så beskæmmet, at hun bad sin mand sørge for, at naboen fik en tilbørlig straf. Karen Pedersdatter i Høm havde (1710) slynget en række trusler og forbandelser efter Oluf Sørensen (-1701-1710-), hans kone Else samt en række andre, navngivne mænd og navnlig disses koner. Hun havde beskyldt dem for det værste og truet dem på liv, gods og midler. Karen Pedersdatter var blevet vred på sine værtsfolk, hvor hun havde lejet sig ind. Hun boede hos Oluf Sørensen, men havde flyttet sine sager ud af lejligheden og over til Las Nissens (1676-1723) og dennes stedsøn Las Andersen. Da Las Nissen bad stedsønnen kigge efter

om der var kommen Hæf(?) i Klæderne,

gik han ud og så, men da det var ved aftens-tider, så han straks, at der lå brændende gløder tæt op ad Hans Jepsens enke Marens (1651-1737) husvæg. Han slukkede disse ved at kaste dynd derpå. Det blev ikke nævnt, at Karen Pedersdatter var mistænkt for ildspåsættelse, men det forekommer besynderligt, at gløderne overhovedet nævnes i forbindelse med sagen. Birkeskriveren har ikke meddelt yderligere, end at Karen blev idømt en bøde på 4 1/2 rigsdaler.

Revselse

Ifølge Danske Lov af 1683 havde forældre og husbonder en vidtgående revselsesret over deres børn og tyende. Hvor vidt denne er udnyttet, taler vore kilder kun om i tilfælde af, at den revsede har følt sig stærkt krænket. I en senere tid kunne tjenestefolk klage hos Forligskommissionen, der havde pligt til at høre begge parter og enten forlige dem eller dømme den revsende, såfremt vedkommen-

de havde optrådt voldeligt ud over sine be-
føjelser.

Thomas Nielsen i Varming (-1792-) mødte
som vidne i retten på Riberhus Birketing i ju-
li 1812. Niels Jørgensen i Varming (født 1764)
havde været ved at bjærge hø ind. Hans tje-
nestedreng Frands var kørt hjem med en
vognfuld og var væltet med denne i grøften.
Niels Jørgensen sprang til og sagde til knæg-
ten:

- Hvordan er det, du kommer af Sted? Kan
man ikke en Gang betro dig at køre et Læs
Hø?

Derpå slog han ud efter Frands og har for-
modentlig smækket ham en lussing, hvad
vidnet ikke kunne se. Frands kørte endnu et
par læs hø ind, men mens husbond sov til
middag, stak han af og var borte i ni dage af
sin plads. Dommeren kunne ikke se, at Niels
Jørgensen havde overskredet sin revselses-
ret, og dømte Frands til at gå tilbage til sin
tjeneste og erstatte husbond den tabte ar-
bejdsfortjeneste i de ni dage.

Forligsmæglerne

Vender vi blikket mod yngre tider, kan vi øse
af Forligsmæglerkommissionens protokol
for Seem Sogn. Forligsmæglerinstitutionen
er allerede omtalt under kapitlet om de gam-
le. Adskillige karle er mødte for forligsmæg-
leren og har fremvist blodige sår og røde
mærker efter deres husbonds slag med
næver, skafter eller pisk. Det var vanskeligt
for mægleren at komme til bunds i sagerne,
når begge parter var lige stejle og vogtede
over deres ære.

Især synes Seemgård at have været en
hård plads at tjene på som karl. Frederik Riis
og senere sønnen Jakob Riis var tilsammen
indklagede 11 gange for at have slået deres
karle i perioden 1867-1891. Også andre hus-
bonder måtte møde, og det ser ud, som om
selve truslen om at skulle indstævnes for
kommissionen var tilstrækkeligt til at styre

temperamenterne. Selv den noble skolelærer
og degn J. H. Gram var indstævnet. Ikke for
vold, men for at have jaget en tjenestepige af
pladsen i utide. Faderen ønskede kostpenge
for at have hende gående hjemme, hvad
Gram godvilligt betalte.

Kreaturer forårsager vrede

Det kunne forekomme, at en bonde ikke hav-
de ordentligt tøj på sine dyr, så de gjorde
skade i kornet. Det kan jo også nok forekom-
me i dagens Danmark, at denne forseelse
skaffer advokaterne lidt salær. I et eksempel
fra 1699 var bymændene i Varming samlede
til grandestævne i byens bygtægt, hvor de
vurderede skader, som var forårsaget af løs-
gående kreaturer. Mads Christensens (-1690-
1710-) fire heste var blevet antruffet og havde
forvoldt skade for fire skilling, hvilke han
godvilligt betalte med det samme, og by-
mændene drak samme fire skilling op straks
efter. Undervejs hjemad var Jep Bertelsen (-
1699-1709-) kommet lidt bagud og opdagede
sin nabos får, som var kommet ind i kornet.
Han ville jage dem ud, inden de gjorde ska-
de, men naboen, som netop havde måttet be-
tale de fire skilling, var ærgerlig over tabet og
imødeså nu, at han ville komme til at betale
endnu en bod. Han råbte inde fra sin kâl-
gård:

- Hvad gør du med Fårene?

Jeg vil jage dem bort efter Vide og Ved-
tægt.

- Du har gjort som en Skælm og en Sam-
mensætter. Vil du nu skuffe mig flere Pen-
ge fra?

Jep Bertelsen svarede ikke, men vendte sig
og ville gå, da en sten ramte ham i hovedet
så Hatten faldt af og Blodet fossede ud.

Det fik naturligvis ikke lov at gå upåagtet
hen, og ved det følgende forhør kom det
frem, at Jep Bertelsen slet ikke havde optrådt
så sagtmodigt, som han ville lade. Ved gran-

destævnet havde han påstået, at han havde lidt skade to gange af Mads Christensens heste, men ingen holdt med ham. Han havde så villet søge oprejsning eller hævn ved at optage fårene og forlange bøde for dem. Han havde faktisk sagt, idet han drev fårene bort:

- Det er godt, der er ikkuns syv Skilling.
- Du vil vel ikke antegne mig for nogen Bøde. Mine Får har da ingen skade gjort. Boghveden er ikke kommet op endnu. Det er lige så ubillig, som at du ville digte mig på, at du havde Skade af mine Bæster tvende Gange, ihvorvel de vare ikkuns en Gang til Skade.

På denne svada havde Jep Bertelsen reageret ved banden, truen og beskyldninger om, at Mads Christensen var en tyv.

Hvorpå, som Mads Christensen sagde, jeg i en Hast tog en Sten, som dér lå for Hånden og i ubesindighed slog efter ham og mulig ramte ham.

Defensor for den skadelidte krævede

Inden seks Ugers Forløb Bøde efter Loven tre Gange tre Lod Sølv for Stenslaget.

Da der ikke er indført nogen dom i sagen, kan vi ikke vide, om hidsigheden kom så dyrt at stå, som loven hjemlede.

Ved en anden lejlighed i 1726 var Stavnagergårds to kreaturer kommet ind over Varming bys enemærker, hvor bymændene havde fanget dem ind for at kunne få erstatningen udbetalt, når Stavnagermanden løste dem ud igen. Det var imidlertid Stavnagermandens, Iver Jensens (1696-1762) ære for nær. Han sendte bud til sine slægtninge på Årupgård og drog sammen med sine karle og manden fra Årup, Knud Hansen og dennes to karle på regulært røvertogt til Varming for at tage sine kreaturer ud af byens fold, hvor de var under bevogtning af byhyrden, Christen Pedersen. De overfaldt og gennembankede den arme hyrde og jog Varming by-

tyr ud. Ved det følgende forhør blev hyrden synet:

Da viste han sin venstre Hofte og Side, som var revet. På venstre Skulder var nogle sorte og brune Prikker, hvilken han berettede var slagen af Iver Jensen med hans Tøjrkølle. ... Formedelst samme har han ikke været i Stand til at vende sig i Sengen formedelst Smerte i Aksel og Lænd.

Det viste sig, at den hidsige Iver Jensen havde banket løs med tøjrkøllen, længe efter at hyrden var faldet om på marken i en fure, og lod mange hånlige Ord høre.

Sagen skulle føres for både birketinget og herredstinget i Hviding, da Stavnagergård hørte dertil. Det blev i sidste ende en dyr sag for Stavnagermanden. Han skulle betale seks slettedaler i bøde for den skade, hans kreaturer havde gjort i kornet, og desuden seks slettedaler i procesomkostninger til birketinget. Desuden er der vel kommet en regning tilsvarende fra herredstinget.

Det var den samme Iver Jensen Stavnager og hans onkel på Årup, som overfaldt drenge ved Varming Ålegård i 1720.

Krostuesnak

Man kan vanskeligt skelne imellem, hvad der er hidsighed, trods og lyst til klammeri, og hvad der er reelle og ufortjente fornærmelser. Den ene siger og gør sådan og sådan, den anden siger og gør sådan og sådan; men hvad der gik forud, dét tier de med. Faktisk kun et enkelt tilfælde fortæller om et dumt værtshusklammeri og det påfølgende slagsmål.

Ib Christensen i Varming (cirka 1662-1740) var kommet til Kirkeby Kro i Roager Palmesøndag 1728. Han var da 76 år gammel. I kroen kom han i diskussion med en korporal om hvornår og hvorledes Kongen af Sverige døde for nogle År siden.

Korporalen trak sin kårde og gennemborede Ib Christensen i siden

og havde gjort det igen, om ikke andre Krogæster havde lagt sig imellem,

så at han måtte lægges til sengs i kroen. Dagen efter red han ved egen hjælp hjem til Varmin.

Til stads!

Når bønderne fra sognet drog til stads for at handle på markedet eller sælge overskydende korn til købmændene, skulle de gerne en tur indenom en beværter, førend de drog hjemad igen. Hestene kunne bindes ved døren, og de mange store trappesten og trædesten ved murene i Ribe tyder på, at det var almindeligt at stige til hest fra de ydmyge våninger.

Jørgen Sørensen (1672-1732) på Karkovgård og Peder Nissen (1645-1730) i Seem kom i godt selskab, da de den 14. oktober 1720 søgte ind til værtshusholder Hans Andersen og hans kone Maren Andersdatter i Ribe. Der var blandt andet et andet kromandspar fra Ribe til stede samt yderligere tre mænd. Der er sagtens blevet skænket og drukket et par favne go'e kaffepuncher, for stemningen var høj, og æresfølelsen lå under et tyndt lag fernis af god opdragelse. For at gøre den lange historie kort, blev der slagsmål på grund af, at kromanden havde sagt til en af gæsterne:

- Stop din pibe af min Dåse. Jeg er en Købstadsmand og kan få bedre Tobak, end du er vant til.

Manden greb fat i kromandens hår, og de tumlede om i slagsmål, hvor skældsord som Hundsfot, Kanalje og Knægt fæg om ørene på tilskuerne. Slagsmålet blev så voldsomt, at stølpen faldt fra kakkelovnen ned til barneet i vuggen. De vrede gæster trak pallaskerne (det vil sige lange knive) og pistoler og fyrede gennem vinduerne fra gaden mange

gange, så de to Seemmænd måtte gemme sig bag kakkelovnen for at komme i sikkerhed. De holdt sig klogeligt uden for selve slagsmålet, selv om Jørgen Sørensen ikke kunne lade være at blande sig, da de øvrige ville holde en mand ind til den brændende kakkelovn. Peder Nissen, som var 75 år, gemte sig ved skorstenen.

Man kan så spekulere på, om de to mænd fra Seem syntes, at de havde en *howres Awten i Riif*,⁽⁵⁾ eller om de var skræmte.

Fartbøller

Havde nogen været på en fugtig tur til Ribe, var stemningen ikke nødvendigvis dampet af, når hest og vogn trillede ud ad Ribe Sønderport.

I juni 1724 havde Peder Pedersen Vedsted den Yngre (1699-1729) i Seem og Peder Jørgensen (1673-1740), fæster på Seem Præstegård, begge været i Ribe. Peder Pedersen havde truffet Laurids Kjeldsen (1698-1760) fra Høm og tilbudt ham kørsel med sig hjemad. Undervejs indhentede Peder Pedersen sin grande og ville køre om ved ham. Dette æggede Peder Jørgensen, og han satte sine heste i stærkt Trav, - kapkørslen var i gang. Det var helt åbenbart et spørgsmål om æretab eller ej at lade sig overhale. Peder Jørgensens heste var hurtigst, eller han havde bedst styr på dem, for han nåede først frem til byleddet, steg af, åbnede og kørte ind. Han ville så lukke leddet efter sig, således som byviden foreskrev; men han æggede yderligere Peder Pedersen, idet han slog leddet til lige for næsen af dennes heste. Ja, Peder Pedersen var endda kommet så langt frem, at hestene allerede var inde i ledhullet. Det var åbenlys provokation. Kan der have ligget yderligere gammelt nag bagved? Peder Pedersen greb fornærmelsen i luften og sprang af sin vogn og hen mod Peder Jørgensen med løftet kørepisk. De to mænd slog nu hinanden med piskeskafterne mange gange, indtil de fik fat med næverne og faldt

til jords i kraftigt slagsmål. Vidnet, Laurids Kjeldsen så og forklarede hele forløbet og også, at den 20 år ældre Peder Jørgensen ikke kunne klare sig, men måtte tage imod *Hug og blodige Slag*. Peder Jørgensen krævede erstatning, da han *ikke havde givet Peder Pedersen Årsag til Vrede*. Erstatningen skulle være seks lod sølv for hvert sår, således som loven hjemlede. Det kunne blive en dyr sag for Peder Pedersen. Peder Jørgensen gjorde sig ringere, end han måske var, ved at lægge vægt på sin alder i forhold til modparten. Han påstod blandt andet, at han ikke vidste, at Peder Pedersen kom kørende bag efter ham. Det må være en åbenlys løgn, eftersom slagsmålet fandt sted få dage før Sankt Hans, og det var lyse nætter, og Peder Pedersen tidligere havde villet køre om ved ham.

Dommeren lod parterne køle ned i tre uger, før han genoptog sagen. I mellemtiden var det ikke lykkedes Peder Pedersen at finde nogen forsvarer, så han erklærede sagtmodigt:

Det står Peder Jørgensen frit for at indgive Sagen til Doms.

Ved et pædagogisk fodarbejde lykkedes det dommeren at få dæmpet vreden, og kombatanterne

... fremstod for Retten og gav hinanden Hånden på, at de vare venligt forenede og ingen Dom agtede.

Indblanding i strid

Præsten Laurids Lund forsøgte en gang i 1725 i *kristelig Venlighed og Kærlighed at stifte Fred* mellem en af bymændene i Seem og Varming byhyrde, Niels Andersen (1676-1726). Hyrden blev så ærgerlig over præstens mægling, at han *angreb Præsten med ublufærdige og ærerørige Ord uden Årsag*. Stillet for dommeren krævede præsten ingen straf, men fik kun hyrden til at love for fremtiden at opføre sig sømmeligt imod ham og bymændene. Det lovede han.

Jakob Christiansen på Seemgård

Også landsbyens større bønder kunne komme i tvist og fornærme hinanden så blodigt, at de søgte retten for at få det sidste ord.

Jakob Christiansen (1717-1781) på Seemgård var måske noget provokerende i sin fæcon at omgås sine byfæller på. Det skinner igennem flere retssager, at han optrådte hovent og havde herremandsnykker trods dét, at Seemgård ikke var andet end en fæstegård under grevskabet Schackenborg. Hans indflydelsesrige slægtninge og hans rigdom, tjent ved heste- og studehandel, har måske nok givet ham en særlig følelse af magt. Jakob Christiansen var sognefoged og havde pligt til at sørge for, at bønderne leverede magazinkorn til Ribe. Det var en form for skat, som skulle dække militærets forbrug. I 1771 inviterede han de afleveringspligtige bønder hjem på Seemgård, efter at de havde været i Ribe med kornet. Her blev de godt beværtet, og især flød øl og brændevin rigeligt. Når de stærke drikke går ind, løsnes hæmningerne, og en svirende taler om, hvad en ædru tier med. Det gik i hvert fald galt for Poul Mathiesen (-1747-1780-) på Munkgård. Han fik en god tår over tørsten og fik sagt nogle fornærmende ord, som han kom til at stå til regnskab for. Han blev stævnet for retten, hvor Jakob Christiansen selv, i sin egen skab af sognefoged, præsiderede som forhørsdommer. Poul Mathiesen turde imidlertid ikke selv møde. Han sendte sin karl med et skrevet indlæg, hvori han erklærede, at han den omspurgte aften ikke

vidste hvad jeg sagde formedelst stærke Drikke. Det var ingenlunde Hensigten at fornærme Jakob Christiansen.

Et vidne, Jens Pedersen (-1768-1793-) i Seem forklarede, at Poul Mathiesen havde skældt ud og kaldt Jakob Christiansen

En Jordtyv, en Skjælmstyv og en Rakker-tyv, hvilke Ord blev ofte gentagne.

TIL MINDE
OM
DE UNDER KÆMPENE
FOR SØNDERJYLLAND
I 1848-1850 OG 1864
FALDNE KRIGERE
FRÅ RIBE KØBSTAD
OG RIBE HERRED



JØRGEN HANSEN SCHMIDT
☆ SEEM SOGN 30 OKTBR 1832 DØD PÅ
LÅZARET ODENSE 5. FEBR 1864

HANS NISSEN HANSEN
☆ SEEM SOGN 11 AUG. 1836 FALDEN DYBBØL
17 MARTS 1864

HANS CHRISTIAN HOLM
☆ FAURLUND 29. DECBR 1832 FALDEN
DYBBØL 18. APRIL 1864

Er det en ære eller en offentlig undskyldning, når man rejser et minde med tabslister over faldne fra krigen? Her Seem Sogns faldne i krigen 1854. Mindesten på Munketorvet, Ribe.

Jakob Christiansen havde gjort mine til at lange Poul Mathiesen nogle øretæver, men havde dog besindet sig og stukket hænderne i lommen for ikke at forløbe sig. Vidnet fik derefter det underlige spørgsmål, om skældsordene var udtalte

i, hvad man kalder et Krohus, et Smedehus eller et Møllerhus?

Det var de jo altså ikke. Man kan tænke sig, at disse nævnte steder har været at anse for delvist offentlige steder, hvor sviren var almindelig, og at man derfor ikke behøvede tage så tungt, hvad der blev sagt.

I hvert fald havde Jakob Christiansen tidligere været ude for, at man havde fornærmet ham op i hans åbne ansigt, da han var til grandestævne uden for byens smedje. Her fik smedekonen Maren Pedersdatter (-1728-1755-) rablet af sig, hvad måske mange havde skumlet om, men aldrig turdet sige højt:

- Dit Kvæg har været udi Byens Korn, det skal du betale!

Jakob Christiansen svarede:

- Jeg er ikke pligtig at udgive Penge, fordi du siger det.
- Da skal jeg tage dem fra Eder på Stedet! Djævlens fare i Eder. I er en Skælm, I kan sagtens over os.
- Drages til Minde!

var Jakob Christiansens sidste ord. Herpå tog han hjem, og de tilstedeværende var næppe i tvivl om, at de skulle bevidne det passerede. Smedekonen fik kolde fødder, og da retshandlingen løb, indleverede hun en erklæring, hvor det hed:

Da jeg vel erindrer, at jeg denne Dag om Eftermiddagen hen imod Aften vare forsamlede til Grandestævne her udi Byen, og at jeg ubetænkt udtalede nogle mislige Ord, uden dog at rette dem mod nogen vis Person, foregiver Jakob Christiansen nu, at jeg skulle have rettet dem imod hannem,

hvad jeg dog hverken haver tænkt eller ment. Jeg fortryder højlig disse Ord.

Jakob Christiansen anklagede smedekonen for ærerørige ord og trusler. Ved domsafsigelsen viste han dog sit højsind mod konen og tilgav hende, imod at hun offentligt lovede aldrig tiere at ønske

Ondt eller ilde Gerning over Jakob Christiansen eller noget af hans.

Desuden skulle hun betale en bøde på én rigsdaler til sognepræsten, som skulle uddele den til de fattige.

Jakob Christiansen var meget pernitten med sin ejendom og sine marker. Som fæster af byens og sognets største hartkorn havde han marker tilsåede uden for byens fællesdrift. Efter vore begreber var det ganske smalle agre, bestemt af hjulplovens formåen. I 1763 anklagede han pludselig samtlige Seem bys beboere,

undtagen Thomas Nielsen Såby for at have kørt over hans tvende agre Storeng og Dighøll, samt over engen Toggum-Rør.

Det var ellers en vej, som bønderne havde kørt ad gennem årtier for at komme til deres egne enge, men pludselig var det altså galt. Skaden blev vurderet, og Jakob Christiansen fik tilkendt fire mark i erstatning. Når han holdt Thomas Nielsen Såby udenfor anklagen, kan det hænge sammen med, at det var en mand, som det var vanskeligt at bide skeer med.

De gamle bønder kunne være stejle og stridige, om man tør tro retsvæsnet, men der har været andre aspekter i deres sind. At dømme forfædrene efter, hvad der er overleveret om dem via retten vil svare til, at fremtiden bedømte vor tid ud fra, hvad aviserne skriver om ungdommens dumme streger og alverdens ulykker, som egentlig ikke er repræsentative for samfundet som helhed.

Kirketugt

I 1736 indførtes konfirmationen i Danmark. Anledningen var, at den pietistiske konge, Christian VI (1730-1746) ønskede at markere 200-året for reformationen. Konfirmanderne skulle lære den kristelige tros grundsætninger og indskærpes at efterleve disse.

En af grundsætningerne var, at det var forbudt at vanhellige helligdagene med arbejde. Hvert sogn fik udnævnt medhjælpere for præsten, som skulle holde øje med, at sådant ikke fandt sted. Det kom adskillige gange til konfrontationer i Seem Sogn, når vejret en søndag var egnet til at køre hø ind. Det var nemt for præsterne at opdage, om helligdagsarbejde fandt sted, idet de jo kørte ad landevejen fra Ribe til Seem Kirke hver gudstjenestedag og altså havde udsigt til markerne.

Det var endvidere en pligt at skrifte sine synder for præsten, inden man kunne modtage den hellige nadver i kirken om søndagen. Det blev betragtet som en skærpende omstændighed, at nogle Lustrupfolk i en sag om helligdagsarbejde

ofte havde forsømt Kirkegangen og Skrifte om Fredagen uagtet de vare gangne til Guds Bord om Søndagen derpå.⁽⁶⁾

Menigheden holdt sig (i visse tilfælde!) kirkens bud efterrettelige. En mand fra Emmer-

ske drog i 1709 til Højrup for at forlige sig med en mand, han havde fornærmet i en kreaturhandel. Manden følte sig endnu ikke moden til forlig, så de kom i slagsmål, hvad Emmerske-manden bittert angrede, eftersom han agtede sig til Guds Bord og ikke ville have nogen Fjender til den Tid.⁽⁷⁾

Helt op til vor egen tid har man forholdt sig ærbødig over for den hellige konsekration (indvielse) af nadverelementerne. Lærer Christian Jespersen (1903-1983) i Høm fik ved tiltrædelsen af embedet som degn en bog udleveret, hvori han skulle skrive alle op, som meldte sig til altergang om søndagen. Så blev antallet meddelt til præsten, som kun konsekrerede det tilsvarende antal oblater. Jespersen har fortalt, at præsten selv spiste eventuelt overskydende stykker nadverbrød.

Med baggrund i ovenstående, kan man næsten kun konkludere, at omgangsformen mellem vore dages beboere i Seem Sogn er blevet en del fredeligere, end den tidligere har været. Dels falder der næppe så mange fornærmelser mellem os, og dels kan man nemt skjule en fornærmelse under en spøg. Dén, som i vore dage tager en fornærmelse alvorligt, risikerer selv at blive til grin.

Den kære Mammon

Den 11. april 1820 fik pastor Lindberg i Ribe et brev fra herredsfogden og ridefogden over Nørre Rangstrup og Hviding herreder, som anmodede ham om at samarbejde med dem i spørgsmålet om tiggerplagen i herredet. De skrev, at man flere steder havde forsøgt sig med en såkaldt bettelpind, som var et tegn, der gik fra hjem til hjem. Hvor tegnet opholdt sig, havde huset pligt til at modtage, bespise og huse omløbende tiggere, mens øvrige huse i sognet skulle gå fri.

Grunden til denne indretning var, at man mente, at en del tiggere slet ikke var interesserede i et stykke smørrebrød, men kun i penge eller viktualier, som de senere omsatte i brændevin. Fik de ingenting, truede de med ildspåsættelse og andet ondt. Ved at lade bettelpinden gå på omgang kunne man forberede sig på sin tur ved for eksempel at lade en karl blive hjemme og passe på i de dage, pinden var i huset.

Herredsfogden forklarede, at i de sogne, hvor bettelpinden gik om efter aftale, så man højst op til tre betlere daglig, mens andre steder, hvor beboerne ikke brød sig om den, sås let op til 14-16 betlere daglig. Fogdernes moralske overvejelse gik i retning af, at ingen bliver betler og forbryder på én dag, men ved stadig lediggang dræbes menneskets æresfølelse. Når bettelpinden indførtes, kunne børn og samvittighedsløse ikke længere underholde hele familier ved tiggeri og tryglen, men forældre ville få et incitament til at holde børnene til skolegang eller arbejde.

Pastor Lindberg talte med sognefogden i Seem om sagen og fik besked af ham om, at overøvrigheden, det vil sige amtmanden i Ribe, havde aldeles forbudt, at beboerne overhovedet gav noget til betlere. Omløbende og fremmede betlere skulle straks bringes for sognefogden. Havde de gyldigt pas eller brandstødsbrev, kunne de gå frit videre; men

i modsat fald skulle de arresteres og bringes for herredsfogden. Brandstødsbreve var udstedt af myndighederne, så indehaverne kunne gå omkring og tigge sammen til genrejsning af en nedbrændt ejendom.

Pastor Lindberg røbede i sin svarskrivelse en mangel på medfølelse med landets fattige. Vi har nok i at passe vore egne, skrev han, at give Betlere er ikke Almisse, ikke en Kristelig og god Handling, men Synd; thi der ved styrkes og forøges kun Dovenskab, Sædernes Fordærvelse og Liderlighed. ... Jeg kan med Sandhed sige, at jeg aldrig har set en Betler i Seem Sogn. Tilforn var den Skik i Sognet, at hver Gang en Gårdmand tog til Mølle, som skete en Gang månedlig, tog han en Skæppe Rug med til Betlere, ... jeg gjorde Opmærksom på denne uhyre Udgift og den fordærlige Anvendelse, og man studsede over sin egen Dårlighed.⁽¹⁾

Den gode sjælehyrde havde allerede tidligere kaldt til agtsomhed mod de fattige tiggerskarer, der huserede på vore landeveje. I 1794 havde Lindberg anmodet byfogden i Ribe om at forhindre pøblens støjen, når den trængtes foran kirkedøren i håb om at redde en almisse fra kirkegængerne. I 1805 havde han klaget over, at tiggerne var en plage ved landsbykirkerne, - og hvilken landsbykirke kendte han bedre end Seem, hvor

det kan hændes, at en stor Tiggerskare omringer Bruden ved Brudevielser, så man har Møje med at værges hende.

Pastor Lindbergs strenghed mod de fattige, og hans glæde over at have berøvet dem den skæppe rug, som en ældre tids godgørenhed havde tilstået dem, gør just ikke noget tiltalende indtryk, og det skulle desværre vise sig, at hans indstilling hurtigt dannede skole.



Man véd ikke længere, hvor denne hytte med vippebrønd har ligget. Måske er det ét af de oprindelige husmandshuse i Faurlund.

Men lad os kaste et blik tilbage i tiden.

Vi ved, at der i den katolske tid var en lang række institutioner under kirken, som øvede godgørenhed med hensyn til pleje af syge, bespisning af fattige og optagelse af forældreløse. Hele denne kirkelige godgørenhed forsvandt med reformationen, hvor alt kirkegodset blev inddraget under staten. De fattige og trængende blev overladt til privates omsorg. Klostrene blev tømte og klosterhospitalerne nedlagte. Det medførte en eksplosionsagtig vækst i landstrygernes antal. Især blev det en plage, at åndssvage og sindssyge strejfedes omkring uden kontrol. Staten måtte nødtvungent bøje sig for befolkningens krav og lade indrette hospitaler. Det vil sige plejeanstalter for vanføre og de helt hjælpeløse. På den måde opstod Ribe Hospital i det tidligere Sortebrødrekloster i Ribe. Hospitalet fik tillagt en lang række landejendomme, blandt

andet i Seem Sogn, til at betale bespisning og pleje med. Desværre rakte statens løsninger ikke til at afhjælpe al landets nød.

Man udstedte forordninger fra centralt hold mange gange med forskrifter for, hvorledes man burde forholde sig med betlere og hjælpeløse, men i mangel af lokale forvaltninger og embedsmænd var de yderst vanskelige at føre ud i praksis. På amtsligt plan, eller stiftsplan kunne der tages bestemmelser, men i de mindre enheder var der kun sognepræsterne som embedsmænd. Disse fik da også pålagt at tage vare om de trængende. Efterhånden blev denne pligt så omfattende, at der udnævntes *præstens medhjælper* til at vurdere nøden, indsamle pålignede afgifter og uddele dem til de fattige. Dette var den første begyndelse til kommunedannelsen. Præstemedhjælperne skulle tillige holde øje med, om der blev foretaget land-

brugsarbejde på helligdage og adskilligt andet, som var strafbart.

Et grundlæggende skridt blev taget i 1708⁽²⁾, hvor det blev pålagt hvert sogn at sørge for sine egne fattige, for at man på den måde kunne bremse de stadigt voksende skarer af dagdrivere og egentlige fattige, som drog omkring i landet. Vi ved desværre ikke, hvorledes det rent praktisk blev grebet an her. De første protokoller for Seem Sogns fattigvæsen findes først bevarede fra 1793.⁽³⁾

Sognepræsterne, birkedommeren og præstens medhjælper bestemte, at de fattige skulle have de såkaldte *tavlepenge*. Det vil sige de penge, der blev lagt i en træskuffe, der blev båret om i kirken ved bestemte lejligheder. Desuden skulle de nyde renterne af Det Skallebækske Legat og Peder Sørensens Legat. Man ville anmode velhavere i sognet om at tegne sig for bestemte årlige beløb, og de fattige, som var indtegnede til at skulle hjælpes, skulle efterlade deres bohaver til fattigkommissionen, som efter deres død skulle disponere over det.

Det var alt sammen i god tråd med regeringens forordninger. Forskellen mellem vor tids socialhjælp og datidens fattighjælp var, at fattighjælpen var ydmygende. Det var dog ikke ment således fra regeringen, der stadig pålagde borgerne at hjælpe dem, der ikke af egen hjælp kunne underholde sig selv. Der skulle yderste nød til, før man lod sig indtegne og dermed måtte opgive at disponere over sit eget bohaver. Og folk var forfærdende fattige i 1700-tallet. Mange af Seem Sogns beboere ejede kun det tøj, de gik i. Mange boede i jordhuse, de såkaldte knæhuse, som en senere tid har brugt som kartoffelkuler og redskabshuse. I mange huse fandtes der ingen varmekilde uden en sten med et bål på og et lyrehul i tagrygningen ligesom man havde det i jernalderen. En enlig kvinde, hvis kræfter ikke rakte til at arbejde for andre, kunne hutle sig igennem ved at sidde i et sådant hus og spinde eller kniple mod en rin-

ge betaling. En enlig mor kunne knokle for andre livet igennem og endda knap have til det daglige brød og dertil være nødsaget til at tigge klæderne. Naturligvis måtte børnene gå i arbejde som gåse- og fårevogtere fra tre-fireårsalderen, hvilket der findes mange vidnesbyrd om i de gamles fortællinger.⁽⁴⁾ Gamle, som ikke var arbejdsføre, var henvist til at gå på omgang og spise hos fremmede. Aftægtsfolk kunne være tvunget til at betinge sig så ringe en aftægt, at de knap kunne eksistere.

Af et kopskatregister for 1699⁽⁵⁾ fremgår det, at af 25 husstande i Seem og Varming var de 16 så arme, at de ikke kunne sættes i skat:

- En brystarm, vanfør ved Navn Peter Thomsen med hans Hustru, som hver dag betler deres Brød.
- i en Jordhytte en gammel, svag Pige, som nu er så arm og elendig, at hun ikke kan fortjene sit Brød.
- en fattig, brystarm Kvinde ved Navn Anne Andersdatter, som med sin Datter er rent Tiggerfærdig, og haver hverken Køer eller Kvæg.
- en gammel Aftægtskone, som er i sine fjerde Snese År ved Navn Maren Pedersdatter, som ikke selv kan fortjene sit Brød, er Husarm og Skrøbelig.
- udi Snepsgård sidder i en Jordhytte en fattig, husarm Pige ved Navn Maren Mikeldsdatter, som haver af Godtfolk i Sognet til nødtørftigste Brød og fattigste Livsophold.
- to ældgamle Folk, som hverken bruger Håndværk og heller haver Heste og Køer. Hos dem deres Datter, som sidder hos dem og ernærer sig med sin Spinderok.

100 år senere vurderede fattigkommissionen beboerne i sognet og bestemte, hvor meget enhver skulle betale til fattigkassen. Der var kun 47 beboere inden for sognegrænsen, der havde så meget, at de kunne kræves for fattigskat. Sognepræsterne tegnede sig for én

rigsdaler og tre mark hver for det gode eksempels skyld, hvorimod Poul Degn tegnede sig for fem rigsdaler, to mark og 8/9 skilling hvert år, så længe hans søster levede og kunne føre hus for ham. Hvis hun døde først, ville han åbenbart vurdere sin situation igen.

Man talte op, hvem der slet ikke var i stand til at klare sig selv, hvilket blev til syv personer, som alle enten var affældige eller vanføre. Året efter, i 1794, var det allerede vokset til 12 personer, idet andre sogne havde sendt nogle hjem, der var berettigede til forsørgelse i Seem. Hvem der nu frivilligt ville tage en af disse i huset og underholde dem, skulle fritages for at betale til fattiggassen. Men hvis nogen understod sig i at give husly til personer, som ikke var født i sognet, da skulle de straffes! Straffen bestod i, at de skulle forpligtes til at bygge et hus til de fremmede og overlade dem to-en-halv demat land, så de fremover kunne forsørge sig selv. Det er ganske pudsigt, at målet blev opgivet i demat, som ellers er en slesvigsk måleenhed, men det understreger, at fattigvæsenet i Seem Sogn hørte under amtmanden i Haderslev og blev styret efter slesvigsk lovgivning.

Denne fattigligning var nu ikke noget, der huede bønderne i Seem Sogn. De var ikke glade ved at skulle ud med rede penge og fik forhandlet sig til at kunne betale med korn, hvad der passede dem bedre. Man kan så spørge, om der overhovedet var sket nogen forandring i forhold til, at bønderne gav korn direkte til de fattige? De få bønder, der hørte under Haderslevhus, satte lus i skindpelsen. De protesterede dels til sognepræsterne og dels til Haderslev Amtshus, men fik ikke noget ud af protesterne, idet hele Seem Sogns fattigvæsen blev bestyret efter slesvigsk lovgivning.

Deres protest indeholder følgende passus, som nok kan antages at stå som fællesnævner for den almindelige synsmåde:

Vi formoder ej, at der er nogen Kongelig

Forordning, som påbyder os at give til nogen, der selv ejer Hus med Landeri til. Desforuden har det også været en afgjort sag her i Sognet, så snart nogen ville have af Fattiggassen, de da skulle lade skrive til Kassen alt, hvad de ejede; men nu går det ikke således til. Der er nogen her i Sognet, som meget godt kan skrive og beligge deres Ord i Skrift til Sognepræsterne, så de kan få den Understøttelse, de begærer, hvilket går meget for vidt.

Det viser sig, at de fattige måtte opsøge godgørenheden, og godgørenheden formåede ikke at opsøge de trængende. Den eneste ekstravagance, som fattigkommissionen vedtog, var at anskaffe en hvergarnssærk til 64 skilling til de fattiges begravelse. Der var altså ikke tale om at lægge dem i kiste, kun at svøbe dem i en genbrugssærk. Fattigprotokollen fortæller nu, at man også sparede denne ringe udgift i flere tilfælde. Når et fattiglem døde, og kassen skulle vurdere efterladenskaberne, skete det flere gange, at der blev skrevet i protokollen:

ejede kun sine Klæder, og blev begravet i samme.

Klædernes værdi oversteg altså ikke, hvad en ligsærk kostede.

Trods bestemmelsen om, at hvert sogn skulle forsørge sine egne fattige, forekom der tilfælde, hvor man var nødsaget til at tage sig af de navnløse omstrejfare. Kirkebogen indeholder en række vidnesbyrd om begravelser af afdøde omstrejfare.

- En Betler, som kom til Seem og var syg, da han kom, men gik ud i Byen anden Dag at betle. Døde på Gaden. Han havde en Dreng med sig, men så snart han var død, og Folk i Byen så ham i sit yderste og ville husvale ham, løb Drengen bort. Det siges, at den Døde var født i Rødding, og hed Wolle. 18. marts 1753.

- 3. Søndag efter Trinitatis 1758 blev be-



Fiskehandleren på besøg. Elmegård, Varming Vesterby 25. Til venstre Andreas Nørgård, yderst til højre Niels Nørgård. Prospektkort fra 1918.

gravet en Tiggers Datter, Johan Jakobsdatter, Catarina Maria, 2 År gammel. De vare komne til Varming at betle.

- Den 21. December 1725 blev med Jordpåkastelse begravet en gammel, fremmed og ubekendt Tiggermand, som efter Beretning døde den 19. til Claus Kjeldsen i Faurholt den tredie Stund af Aftenen efter at han samme Sted var fundet af Niels Jensen den Mindre i Høm ved Solens Nedgang arm og elendig og kendtes hverken ved Navn eller Fødestavn, ej heller hvor han havde Hjemme eller var kommen fra, såsom han for Svagheds Skyld ikke kunne tale noget.

- Ingeborg, en gammel Kone, som gik omkring og tiggede og blev syg og døde hos Peder Jensen i Varming. Ingen ved, hvor hun tilholdt.

Alle taler de deres eget tydelige sprog om arme mennesker, der fristede livet ved at søge andres kristelige barmhjertighed. Endnu fle-

re findes optegnede, deriblandt adskillige lig af fattigt klædte, som er fundet drivende i åen. Man har ingen kundskab om, hvorvidt de er omkomne ved ulykker eller har begået selvmord af mangel på udkomme. Disse ukendte lig blev derfor begravet uden kristelige ceremonier, da man ikke turde begrave selvmordere med præstelig velsignelse.

Vi ved også nok, at der ikke tidligere fandtes noget egentligt pensionsvæsen. Selv om en person havde tjent kongen i et helt liv, var der oftest kun tiggerstaven at støtte sig til, når kræfterne ikke længere slog til i tjenesten. Ved en begravelse i Seem skrev præsten i kirkebogen:

- En gammel Betler, navnlig Hans Christensen af Gredsted, døde hos Peder Jørgensen i Varming, gammel 80 år, som havde tjent for Musketéer herhjemme i Danmark indtil han for Alders Skyld blev kaseret, og har siden søgt sit Brød ved Betlestaven. Blev begravet med Jords Påkastelse. 21. december 1730.

Denne mand må altså have været kendt i distriktet, måske en hyppig gæst. Hans livsforløb og alder var bekendt, og det synes, som præsten lader en anelse medlidenhed skinne gennem sin korte beretning. Det samme kan siges om

Peder Graasten, en aftakket Landsoldat, som var kommet til Seem hos Saabye for at tigge og dér døde, begravet 1. Marts 1758.

En lignende skæbne kunne ramme børn af kongelige tjenestemænd. I 1723 blev begravet et fire års pigebarn, hvis mor, Sissel Pedersdatter, sad i yderste armod i Høm. Faderen havde været soldat under fodgarden, men var nu død.

Lidt anderledes forholdt det sig med en anden soldat, Jørgen Skonning (1642-1727), som døde 20. marts 1727, 84 år gammel. Hans eftermæle indeholder følgende oplysende tilskrift:

Denne Mand havde tjent trende danske Konger i 49 År, og efter sin Dimission nydt af Kongen Nådsens Brød i 16 År.

Det har åbenbart været så bemærkelsesværdigt at en af sognets beboere fik pension, at det specielt var værd at notere.

Sogneforstanderskabet

Første led i dannelsen af sognekommunerne bestod altså i fattigkommissionerne. Andet led var resultatet af en forordning fra 1841⁽⁶⁾, hvor kirkesognene blev delt mellem præsterne og sogneforstanderskabet. Dette sidste skulle føre tilsyn med de fattige, med skolevæsnet og til en vis grad med vejvæsnet. Det er lidt uvist, om sogneforstanderskabet nogen sinde blev oprettet i Seem Sogn. Sognet var jo delt mellem Danmark og Slesvig, og stiftamtmanden skulle vurdere, om det lod sig gøre at samle de blandede sogne under en styrelse. Vi kender kun en eneste skrivelse om denne sag. Stiftamtmanden overgav til

Riberhus Birkekontor at undersøge sagen, og birkedommer Høegh svarede, at

Vester Vedsted, Nørre Farup og Seem Sogne (har) ønsket at deres Interesser med Hensyn til Fattig- og Skolevæsnet, blive repræsenteret ved Sogneforstanderskaber, men da de slesvigske Beboere, hvis Antal netop i de nævnte Sogne er ubetydeligt, kun betingelsesvist vil give sig ind under dansk Kommunallovgivning, idet de ville forbeholde sig, såfremt de ikke skulle være tilfredse med Sogneforstanderskabet eller Amtsrådets Beslutning, at henstille deres Sager til Afgørelse af deres egen Øvrighed, så kan en slig Tilnærmelse ikke være af nogen Betydning, og Fattig- og Skolevæsnet må således indtil videre forblive uafhængigt af Sogneforstanderskaberne og Amtsrådets Virksomhed.⁽⁷⁾

Legater i sognet⁽⁸⁾

Som følge af den almindelige trang og folks kamp for at holde sig fri af fattighjælp har gode folk med mellemrum stiftet legater, som dels var bestemt for trængende uden for fattighjælpen og dels som et supplement til denne. I Seem Sogn har følgende legater været uddelt:

- Peder Sørensens Legat. Peder Sørensen var en ungkarl i Høm, som døde i 1750. Kort før sin død overgav han sin formue på 50 Rdr. til sognepræsten, for at de kunne blive sat på rente og renten uddelt til sognets fattige. Det er ukendt, hvad der er sket med dette legat, det er forsvundet før 1810.
- Jørgen Mikkelsens legat. Jørgen Mikkelsen var gift med Anna Cathrina Pedersdatter og var møller i Skallebæk Mølle, hvorfor legatet også kaldes *Det Skallebækske Legat*. Det begyndte med 33 Rigsdaler og 2 Mark (svarende til 100 Mark lybsk) i 1766, og blev fordoblet med et tilsvarende beløb i 1768. Legatet administreredes af sognepræsten, men er forsvundet før 1810.
- Anne Kirstine Lorentzens legat. Legatet

Dagvognen

fra Varming

kører fremdeles hver Lørdag fra Varming Kl. 9 Form. og fra Ribe Kl. 3 Efterm.

Th. Vinther.

NB. Gamle Træsko opbundes.

Therkel Vinkler boede i nogle få år på Stavnagervej 43 i Varming. Ribe Ugeblad 13. dec. 1918.

blev stiftet 1887 af aftægtsgårdmand Jens Eskildsen Vind i Faurholt med 1800 kroner. renterne skulle uddeles hvert år ved juletid til fattige, som havde vist troskab i tjenesteforhold. Desuden skulle hans trofaste husbestyrerinde Anne Kirstine Lorentzens gravsted vedligeholdes for renterne. Legatet administreredes af sognepræsten under tilsyn af Ribe Amtsråd.⁽⁹⁾ Det er nu indgået i Ribe Kommunes Translegat.

- Legat for trængende i ni sogne, der iblandt Seem. Oprettet af Christine Frederikke von Holstein i 1812. Legatet blev uddelt med fem kr. årligt i Seem Sogn, indtil det blev nedlagt i 1987.
- Margrethe Pedersens Legat. Legatet var på 4.000 kr. og blev stiftet i 1887, men jeg har ikke kunnet få nærmere oplysninger om stifteren. Det er senere indgået i Ribe Kommunes Translegat.
- Jens Jørgensen Vinds legat. Stiftet i 1906 med tilføjelse 1917 med en kapital på 1.000 kr. Renterne uddeltes til sognets værdigt trængende uden for fattighjælpen, efter at legatstifterens og søskendes gravsted var vedligeholdet. Legatet er indgået i Ribe Kommunes Translegat.

1787. Erhverv

Ud over folk, der alene levede af landbruget, var der følgende erhvervsgrupper ved folketællingen:

4 landsoldater.

1 rytter.

4 husmænd, som også var skræddere.

2 husmænd, som også var snedkere.

1 husmand, som også var væver.

1 husmand, som også var rytter.

3 husmænd, som også var smede.

1 var landsoldat og glarmester.

1 skriverdreng hos birkedommeren.

11 levede af almisser.

9 levede af at kniple.

- Gårdejer Hans Nielsen Nørgårds og hustru Kirstine f. Schacks legat for trængende i Seem Sogn. Legatet er indgået i Ribe Kommunes Translegat.
- Seem Kvindeforenings Legat af 1907. Hovedkapital på 800 kr. Sognepræsten tog initiativ til dannelsen af en kvindeforening, hvis formål var at øve fri, kirkelig fattigpleje. Kapitalen opstod ved overskud fra et par basarer. Legatet blev indstillet til ophævelse i 1984.

De velhavende

På samfundets solside fandtes de velbjergerde bønder og embedsmænd. Først og fremmest var der en slægt af standsbevidste folk, som sørgede for at gifte sig ind på de største gårde. En af dem er let genkendelig derved, at de med enkelte variationer navngav børnene efter hinanden. Catharina Bejers, Søren Bejer Holm, og så videre. Altid med mellemledet *Bejer*. De kan genfindes ud over dele af Slesvig. Her i sognet var de periodisk på Seemgård, Stavnagergård, Munkgård og Seem Præstegård. Deres døtre blev gift med præster, møllere og birkedommere. Vi er afskåret fra at kende noget særligt til familier-

nes formueomstændigheder, for når dødsboerne skulle gøres op, var der kun ringe likvide midler og ubetydeligt af sølvtøj. Måske har de puttet af vejen, hvad de ejede, eller deres formuer har stået i forskellige handelsforetagender. De fik i en periode i 1700-tallet altid hjemmedøbt deres børn, hvilket må betyde, at de kunne formå præsterne til at være til stede i hjemmet, når barslen var forestående. Dette krævede både traktement til præsten og et større pengeoffer end ved den normale kirkedåb. Ligeledes er en række af slægtens medlemmer blevet viiede ved Kongelig Bevilling uden Trolovelse i Hjemmet, hvad også medførte ekstra udgifter. Vielserne blev foretaget på Seemgård, Munkgård og i Skallebæk Mølle. Slægten har optrådt eksklusivt og distanceret sig fra den gemene almue.

Søren Bejerholm var født ca. 1712 på Seemgård og blev gift i 1740 med Catarina Henriksdatter i Munkgård. Deres tre børn hed: Herle Bejer, født i 1742. Henrik, født i 1744. Søren Bejer, født i 1747.

Iver Jensen i Stavnager (1696-1762) blev gift ca. 1719 med Anna Sørensdatter Bejers (1685-1774). Deres mange børn hed: Catarina Bejer (1720-1790), Søren Bejer (1727-1748), Jens (1730-1777), Maren Bejers (1734-1760), Herle Bejers (*1735), som 1765 blev gift med birkedommer Jens Outzen, Anna Catharina, som i 1754 blev gift med Peder Madsen i Seem Præstegård.

En fattig husmand

Vi véd ikke, hvor Jørgen Rasmussen (cirka 1744-1832) stammer fra. Han kom som tilflytter til Roager, hvor han i 1769 blev gift med Anna Eriksdatter (1743-1782) og boede med hende i hendes hjem hos hendes forældre. Han var 25 år gammel ved brylluppet og må altså være født i 1744. Der kom seks børn i ægteskabet, fire piger, der alle overlevede til voksenalderen, og to drenge, der døde som små. Grunden til at han drages frem her er

dels, at han og familien tilhørte det fattigste landproletariat, dels at der er forholdsvis gode kilder til belysning af familiens liv.

Jørgen Rasmussen kom efter sin kones død til Seem i 1782 og fik fæste på et husmandssted, som tilhørte Jakob Christiansen på Seemgård. Han var da enkemand og bragte sine fire døtre med sig, Maren, født i 1772; Karen, født i 1774; Marie Cathrine, født i 1777; og Anne, født i 1782. Han havde naturligvis svært ved både at passe sine mindreårige og spæde døtre og samtidig tjene til det daglige brød. Hvis husmandsforfatterne Skjoldborg og Åkjær har ret, kan vi antage, at den da ti-årige Maren har passet sine mindre søskende, mens faderen gik i dagleje. Naboer har vel givet en hånd med, men enhver har til alle tider haft nok at bestille i eget hjem. Som husmand havde han ret til en kos græsning samt fårs og svins græsning mod betaling til bygrandets kasse. En smule jord har han velsagtens også haft til dyrkning, men næppe mere end, hvad der svarer til en have. Da gårdmændene satte betalingen for græsningen op, var Jørgen Rasmussen med til at klage til Kongen gennem amtmanden i Ribe.⁽¹⁰⁾ Hvis han selv har ført pennen, så var han udmærket oplært i skolekundskaber. I alle fald var han frygtløs nok til at sætte sit navn under andragendet. Som følge af dette bønsskrift blev Seem by takseret om og udstykket på ny, så byens husmænd fik udvist hver fire tønder land på Seem Hede, det nuværende Faurlund.

Familien blev foreløbig boende i huset i Seem, men havde altså jordlodden til dyrenes græsning. I 1801 må han have fået bygget i Faurlund, for fra dette år var han medlem af brandkassen.

Jørgen Rasmussen friede til noget så sjældent som en fraskilt kone i byen. Karen Sørensdatter havde tidligere været gift med Peder Clausen, og havde tre børn med ham, Claus, Mette Kirstine og Else. Men hendes mand havde været en skidt fyr, som havde

Befolkningstilvækst:

1788 -	102 husstande med	536 personer.	5,2 pr. husstand.
1801 -	94 - -	537 - .	5,7 - -
1834 -	100 - -	499 -	4,9 - -
1845 -	103 - -	498 -	4,8 - -
1850 -	?	560 -	?
1860 -	123 - -	628 -	5,1 - -
1870 -	128 - -	684 -	5,3 - -
1880 -	147 - -	742 -	5,0 - -
1890 -	169 - -	762 -	4,5 - -
1901 -	?	731 -	?
1906 -	157 - -	698 -	4,4 - -
1930 -	?	822 -	?
1955 -	?	847 -	?
1960 -	234 - -	829 -	3,5 - -

Opgørelse efter folketællingerne for de pågældende år.**Seem sogn: 3850 Hektar = 7198 Tønder land.***Efter Trap: Danmark, 5. udgave.*

horet med andre kvinder, blandt andet var han en af birkedommer Outzens kones bore. Han havde været hengiven til spiritus og havde ikke forsørget sin familie, som altså Karen Sørensdatter nødtørftigt havde holdt sammen på ved slid og slæb. For at slippe ud af ægteskabet, havde hun ikke set anden udvej end at begå hor selv, for at kunne blive skilt ved tamperretsdom, hvad hun var blevet i 1775. Herefter havde hun ene forsørget sine børn, indtil de var hjemmefra og klarede sig selv.

De to halvgamle folk fandt sammen i 1785 og blev gift, men fik ingen fælles børn. Der var jo også allerede fire små piger i huset, som nu fik en stedmoder. Det kan have været både godt og skidt. Man hælder mest til den sidste anskuelse, hvilket straks skal få en forklaring. Jørgen Rasmussen måtte indhente attest for, at han formedelst fattigdom intet havde at skifte med sine børn af første ægteskab, inden han kunne indgå det næste.

Vi véd så ikke, om Jørgens døtre af første ægteskab er blevet forsømt i opdragelsen eller om de har været begavede med særlige

naturtalenter; men de opførte sig i hvert fald ikke efter almindeligt gældende normer i landsbysamfundet. De fik heller ikke det bedste forbillede i deres stedmoder. Nabo-skabet var heller ikke bedre end ringe. Der findes en beskrivelse af, at nabomanden Laust Laustsen i 1795 overfaldt stedmoderen kastede hende til Jorden, stødte sin Kno i hendes Skulder, slog hende i Hovedet, mellem Benene og bankede hende med en Kølle for Rumpen.

Mens overfaldet foregik,

stod Lausts Kone, Bierret i Døren og lo.

Igen er der ikke meddelt noget om, hvad striden har stået om, men råheden i nabolaget kunne tyde på, at omgangstonen var usædvanlig ubehersket. Foruden Karen Sørensdatters egne stedbørn var endnu to kammerater fra byen til stede, som var vidner til den voldelige medfart.

Af de fire døtre kom de tre så gruelig galt af sted:

Karen lagde sig fire uægte børn til: Sonnik

i 1801, Bodil Kathrine i 1803, Anna Kathrine i 1806, og igen en Anna Cathrine i 1810. Hun må have tjent sydpå, for af fædrene var tre slesvigere. Den ene var sømand, som sejlede på Altona. Fælles for disse barnefædre var, at deres opholdssteder var ubekendte. Børnene må være kommet Seem Fattigvæsen til byrde. Ved Sonniks fødsel mødte hun for politiretten og blev idømt den sædvanlige bøde for begangent lejermål, men hun kunne ikke tilbyde at betale mere end 16 skilling, hvilket retten måtte tage til takke med. I 1803 var det galt igen. Dommeren spurgte, om hun ikke i det mindste kunne betale én rigsdaler, men

hun forsikrede, at hun hverken ejede hele eller halve Rigsdalere.

Retten måtte da nøjes med to skilling, som hun havde lånt sig frem til.

Maria Catharina strejfede om. I 1809 blev hun overført til Ribe Arrest og forhørt. Faderen og to søstre kom til stede i retten. Hun oplyste da, at hun var *ungefähr 34 År gammel* og havde siden sin konfirmation i Seem Kirke opholdt sig i Seem i fire år og derefter været tjenestepige i egnen ved Tønder i cirka fem år,

i hvilken Tid hun havde gået til Guds Bord i Seem indtil for otte År siden.

I disse otte år havde hun tjent på herregården Rundhof i Angel og på bondegården Jørgensgård ved Flensborg, men hun havde ingen tjeneste haft i de sidste tre år. Om vinteren havde hun siddet og spundet, snart hér, snart dér. Det sidste år havde hun boet i Bovne Sogn på Angel. Jørgen Rasmussen og søstre, som var til stede, bekræftede forklaringen. De må altså have haft forbindelse med hende i den forløbne tid.

Anne gik det ikke bedre. Hun fik også et barn, som blev døbt i Seem i 1810. Dette barn fik samme navn som søsterens, nemlig Anna Cathrine. Men ellers strejfede hun også om.⁽¹¹⁾ Ved et forhør i 1813 i Herning blev det



Katrine Klausen og datteren Anke udenfor den beskeden hytte i Varming, hvor hun boede i sin enkestand med to børn. Sønnen Simon stak til søs og bosatte sig siden i England. Foto ca. 1895.

oplyst, at en arresteret omstrejfer, Jens Peter, som rejste omkring som glarmester med en glaskiste på ryggen, var på vej til Snebjerg. Dér ville han hente noget fruentimmertøj, som tilhørte Anne Jørgensdatter, med hvem han havde rejst rundt i seks år, men som han nu havde jaget væk. Hun var datter af Jørgen Rasmussen på Seem Mark. De havde ingen børn sammen. Mens han og Anne boede på Føvling Hede, var de blevet arresteret for tyveri og ført til Haderslev Arrest, hvorfra han var sat i slaveri i Rendsborg og hun blev sat i spjældet i Glückstadt.

Maren, den ældste datter blev gift i 1796 med husmand i Faurlund Niels Nielsen, men døde i 1804 efter otte års ægteskab, efterladende sig to døtre. Manden giftede sig på ny.

Landproletariatets sønner og døtre havde kun ringe muligheder for at tjene sig op ad rangstigen. Maren giftede sig med en husmand, og hendes børn kan have haft en chance for at komme frem, såfremt de havde fået god opdragelse hjemmefra. En fattig pige kunne godt gøre et bedre parti, end hendes oprindelse egentlig berettigede hende til. Det er flere gange forekommet, at en halvgammel enkemand har giftet sig med en husmands datter. Han fik ungt kød i sengen og et par dygtige hænder i husholdningen, og hun kunne på denne måde føle sig æret og ophøjet i samfundet.



Jens Jessen Lund, født 1873, og broderen Jens Iver Lund født 1877 på denne beskedne ejendom, Varminglundvej 12, købte siden Snepsgård og endte med at eje herregården Endrupholm.

Et væltet hus

De fattige boede fattigt og havde ingen midler til at vedligeholde boligen for. Kilderne til sognets historie taler ikke meget om de materielle forhold i de enkelte hjem. Det er kun, når en ejendom er brændt, at man får oplyst, hvor mange fag den bestod af. Dens alder og øvrige tilstand har ikke interesseret myndighederne.

I et enkelt tilfælde fremgår det dog tydeligt, hvilke usle boliger de fattige måtte huse sig i. I 1760 kom Peder Brodersen (1716-1781) i Seem og

klagelig gav til Kende, hvorledes hans iboende Hus i Seem af en ulykkelig Hændelse omfaldt og ikke alene ganske søndersløges, men endogså i Faldet træffede hans Hustru (Maren Hansdatter, 1729-1783), som stod inde i Huset og jammerlig knuste hendes Lemmer og brækkede hendes venstre Ben.

Vidnerne sagde ellers, at huset, som var på fem fag, var en skikkelig Bygning uden synlige fejl. Peder Brodersen fik udstedt en art brandstødsbrev, hvormed han kunne godtgøre sin ulykke, når han nu blev nødt til at gå omkring og anmode godtfolk om en skilling til hjælp til at genopbygge huset, som var et leje- og tilhørende Ribe Hospital.

Næringsveje

Folketællingen for 1787 er den første systematiske oversigt over sognets beboere og deres stand. Heri blev optegnet enhvers alder, ægtestand og socialstand. Det sidste forstået i allervideste forstand. Man må have lidt kendskab til datidens samfund for at forstå baggrunden for, at så mange personer, er optegnede som *fjernere slægtninge* af mand eller kone på en gård, eller som står opført som *nyder deres ophold*. Det betyder formodentlig



Snepsgård, Snepsgårdvej 20, fot. 1910. Nu AMU-Center Snepsgård. Brødrene Lund nedbrød den gamle gård og opbyggede den på ny.

ofte, at slægtninge har taget mindrebemidlede til sig, enten fordi disse er invalide, forældreløse, enkefolk, gamle eller slet og ret, fordi de ikke kunne forsørges på andre måder.

Desuden var der enkelte andre muligheder for at ernære sig ved håndværk. Otte ungkarle blev antegnede som landsoldater eller ryttere. De har været lejet til at fylde kongens klæder ud og møde, når der blev kaldt til manøvrer og eksercits. Deres stilling indebar, at de populært sagt fik føden af de folk, der havde lejet dem. Det var almindeligt at leje løse karle til at være soldater. Hæren var simpelthen opbygget på denne måde. En soldat kunne regne med kost og logi samt 20 slettedaler årligt i løn. Anders Jørgensen, der senere kom så galt af sted med at skyde rakkeren Frands Natmand, begyndte sin tilværelse i Seem som lejet soldat. Han var fra Hjortvad, men blev lejet til soldat i 1702⁽¹²⁾. Et par enkelte af disse soldater var

vindskibelige nok til yderligere at tjene lidt som glarmester, eller de havde en smule jord at dyrke.

Enlige kvinder kunne ernære sig ved at kniple, men knipleriet kastede næppe mere af sig, end de lige kunne klare sig. Gifte koner, der samtidig skulle passe husholdning, fik uvægerlig for grove fingre til det fine arbejde med knipleskrinet. Ni kvinder havde lejet sig ind hos familier i sognet, hvor de sad og kniplede. Dertil var to i lære hos ældre kniplersker, der ikke selv længere sad over skrinet. Vi véd ikke, hvor gamle rødde kniplehåndværket har i sognet. Det ældste vidnesbyrd findes i en retssag fra 1708. Desuden var der landhåndværkerne, som forenede husmandens lod med vinterarbejde som skrædder (3), snedker (2), væver (1) og smed (3). Kun 11 personer var egentlige almissenydere. For disse fås skyld opholdt man det tunge fattigligningsapparat.

Ved den næste folketælling, der fandt sted i 1801, kom sognets erhvervsstruktur til at se helt anderledes ud. Selvfølgelig var der lige så mange bønder og husmandsfolk som tidligere, men kniplingsfeberen havde grebet bemærkelsesværdigt om sig. Ikke færre end 56 kniplere blev optegnede. Husmandskoner, gårdmandskoner og en enkelt mand. Det var tiden efter auktionerne over bøndergods, og måske har der været brug for at få rede penge til huse, så man kunne betale for den nyerhvervede jordejendom? 16 husmænd gik i dagleje, og foruden de tidligere håndværkere sad der nu en skomager, to bødkere, en murmester, tre spindersker og seks vævere i sognet. Der var nu kun fire egentlige almisselemmer og dertil tre, som fik supplerende almisse. Der var endvidere kommet jordemoder og to kurvemagere.

Der gik 33 år, inden man næste gang registrerede sognebeboerne. I 1834 kan man se, at der igen var sket et skred. Der var kommet to, som ernærede sig ved fiskeri, hvilket de må have drevet dels i åen og dels i Varming Sø. Men helt påfaldende var kniplingshåndværket gledet næsten ud. Kun to kvinder ernærede sig ved dette erhverv. De almissenydende var ikke særskilt optalt dette år. Det blev de til gengæld ved næste tælling, som fandt sted kun ti år senere, i 1845. Da havde sognet hele 23 at forsørge. Det var en periode

i Vestjyllands historie, hvor befolkningstallet steg, men mulighederne for beskæftigelse uden for landbruget var ringe. I Ribe anlagde man Ribe Jernstøberi og Giörts´ Bomulds-væverier, som kunne beskæftige en del af dem, der tidligere havde siddet ved væven derhjemme, men ellers var der ikke andre udveje end at forlade egnen. Nogen drog til søs, og nogen er vel udvandret til Amerika, omend Seem kirkebøgers afgangslister ikke har registreret nogen. De kan være rejst ud via andre sogne, måske Hamborg. Der var en gammel tradition for at drage til Hamborg og sælge stude og heste i storstaden der. Det var vel de driftigste, der kom så vidt. De svagere måtte lade sig skubbe ud og endte *på sognet*. Mærkeligt nok registrerede man kun to almisselemmer i 1860. Til gengæld var der ansat en røgter på Seemgård, og en ung mand var i koffardifart på Hamborg. Foruden de gængse landhåndværkere var der atter optalt fire kniplersker.

Efter den nye grænsedragning i 1864 kom der en række grænseembedsmænd til sognet: Toldere og gendarmer. I 1870 var ti personer ansat i bevogtningen og toldetaten, men antallet steg til seksten i 1890, de fleste med kone og børn. Det var gode folk at få til sognet. De var lønnede af staten og bragte altså rede penge til egnen.

Fællesskabet

Den sproglige forklaring på ordet sogn skal være at finde i ordet søge. Det vil nu sige enten en geografisk enhed, hvis beboere søger til samme kirke, eller en gruppe af måske spredtboende mennesker, som søger en bestemt kirke. Vi véd naturligvis ikke noget om, hvorledes beboerne i det nuværende Seem Sogn har været orienterede i forhold til hinanden, inden kirkestrukturen delte Danmark op i sogne. Sognebeboerne har efterhånden fået mere til fælles end det rent kirkelige. Sognet som administrativ enhed har knyttet beboerne sammen i et fællesskab, som tidligere var delvist uafhængigt af deres forskellige overøvrigheder, og som i dag er uafhængigt af deres tilknytning til Seem Sognekirke.

Bygrande

Alle danske landsbyer var i princippet selvstyrende, idet grandelaget som institution var forum for alle nødvendige aftaler inden for landsbyfællesskabet. Dette gjaldt først og fremmest alt, hvad der havde med det daglige udkomme at gøre såsom dyrkningsfællesskabet, fælles byhyrde, skorstenssyn og andre sager af interesse for alle i byen. Alt efter skik og sædvaner varierede det naturligvis fra egn til egn, hvilke elementer der var undergivet grandets afgørelser.

Før udskiftningen i slutningen af 1700-tallet var man formodentlig altid i markerne samtidig, både ved forårs- og efterårsarbejde. Der kunne så fra dag til dag melde sig spørgsmål, der skulle afgøres, hvilket mændene så gjorde, inden de gik hjem. De få minutter, hvor man snakkede sammen på marken, kaldtes *grande* og var ligeså forpligtende for alle som de mere højtidelige årlige grandegilder, hvor byfogden gjorde regnskab for eventuelle inddrevne bøder, og større sager blev drøftede. Byfogderne hav-

de bysvende som medhjælpere. Disse mænd var forpligtede til at påse, om alle byens aftaler blev overholdt, og til at inddrive bøder, såfremt det ikke skete.

Byens aftaler, vide og vedtægt som det hedder, kender vi desværre kun for Seem bys vedkommende. Der er ikke tvivl om, at der har været lignende for både Høm, Faurholt, Snejsgårde og Varming, men det kan være, at disse aldrig har været nedskrevne. Erfaringen viser, at de gamle bønder var gode til at huske regelsættet udenad, og at forandringer gerne var så indlysende, at de ikke var vanskelige at huske.

Fra og med udskiftningen, hvor markdriften blev individuel, begrænsedes bygrandets interesser. Der var dog endnu sager om fælles anliggender. Byerne kunne have nogle stykker umatrikuleret jord liggende, som grandet endnu tog bestemmelser om. Der kunne være funktioner, som var af vital interesse, som sandgravning, der tidligere var nødvendig til forbruget af strøsand i stalde og på lergulvene i salshusene. Byerne kunne have et fælles stykke lergrav, en ålegård, en bytyr eller nogle vejstykker til vedligehold.⁽¹⁾

Høm Bygrande

I vor tid samles Høm bygrande cirka hvert tiende år og tager bestemmelse om en række markveje, deres vedligehold og eventuelle tilplantning samt tilplantningens vedligehold. Desuden ejer grandet et jordstykke, Arnkiel, som nu er plantet til med træer. Dette stykke kaldes nu for *Byens Skov*, og tilses af byfogden og bysvendene. Eventuelt overskud fra salg af træ anvendes fortrinsvis til at støtte Høm Forsamlingshus med.

Førhen var Høm bygrande en større offentlig fornøjelse, hvortil der blev lejet kokekone, og forsamlingshuset blev fyldt med husmandsfolk, der gerne ville leje et stykke

markvej for at slå græs til hø eller til at græse en ko på. Efter grandet og spisingen blev der spillet kort.

... I Høm har man holdt Mortensgrande helt til nu, men formen har nok forandret sig en del gennem tiderne. Før man fik Forsamlingshuset, er det blevet holdt rundt omkring på gårdene på skift. Alle, der havde en gård, det vil sige 1 tønde hartkorn, var pligtig at holde grande, når det var hans tur. Det gik nemlig en bestemt rækkefølge byen rundt. ... Det største stykke af byens [fælles]jorder var dér, hvor nu Byens Plantage er. Den er vist plantet sidst i [18]90'erne, og før det blev tilplantet, lå det nærmest som en hel mængde sandgrave i bakke-dal. Mere vigtig er næsten nogle lergrave, som lå, hvor vejen, der går forbi Høm Nørgård krydser æ Stajsvej. Den vej kørte vi altid, når vi skulle til [staden] Ribe før sognevejen blev gruset i 1912. I disse grave måtte byens folk hente ler, som de kørte op på de sandede veje. ... Granden holdtes gerne mellem den 10. og 20. november efter aftale med byfogden og den, der skulle holde granden det år. Når det var bestemt, blev der skrevet en seddel om det, og den blev sendt rundt fra nabo til nabo. Enhver vidste, hvor han skulle sende den hen. Når den så kom tilbage til byfogden, som havde sendt den, vidste han, at nu havde den været hos alle. Da jeg var barn, var konerne med til grandet. Det vil sige, de kom gerne en time senere, når mændene var færdige med selve granden. Ved granden aflagde byfogden først sin beretning og regnskab. Indtægterne kom fra udlejning af vejene til græsning eller slåning. ... Der blev gerne budt godt op, for alle ville være med; men de gode veje var det kun husmændene, der bød på. Når det var overstået, skulle der vælges byfoged og to bysvende for det næste år. Disse tre mænds arbejde bestod i at se efter, hvilke veje der trængte hårdest til at få jævnet

huller, og så leje en arbejdsmand til det. Man skulle jo også rette sig efter de penge, der var i kassen. Nu var konerne kommen, og kaffebordet blev dækket. Bagefter blev der danset en tre-fire timer, inden der igen blev dækket kaffebord, inden man gik hjem igen. Dansen holdt op omkring 1910, da der ikke længere var så stor tilslutning. ... Fra nu af var det kun mændene, der kom til granden, og de spillede så kort til ud på de små timer.⁽²⁾

Efterhånden som grandets forpligtelser er blevet afviklet ved salg af jordstykkerne, er man gået over til at nøjes med at drikke kaffe, og det seneste grande, der blev holdt i 1996, samlede kun knap ti mænd.

Seem Bygrande

Dette grande samles hvert år på Mortensaften. Byens gårde skiftes til at give grandet husly, og det er en æressag at beværte godt til grandet. Tidligere vedligeholdte man et par pramme og anløbssteder ved åen, som var nødvendige for at kunne bjerge høet fra Seem Holmenge, men eftersom åen er blevet reguleret, er disse bådsteder uaktuelle. Seem Bygrande er nærmest en selskabelig forening, som pro forma udlejer byens branddam til at holde ænder i, (hvad ingen har gjort i mands minde) og en beskeden trekant havejord lige ved bybækken. Da nu Haderslevvejen står for udvidelse, risikerer man at dette stykke at blive inddraget til vejen. Grandet råder over en helt beskeden kapital, som indestår på en millionærkonto.

Tidligere sognefoged Poul Poulsen i Seem har i slutningen af 1960'erne fortalt om, hvordan grandet foregik i hans ungdom:

I ældre tid, når vi havde grande, havde man inviteret byens store bønder til gåsesteg. Senere på aftenen kom de mindre bønder til, men disse blev kun trakteret med kaffe og brændevin. Grandet blev afholdt til drøftelse af byens smålodder. Ligeledes



Høm Gymnastikkreds 1903. Personerne: Bagest fra venstre: Ubekendt, Poul Nørgård, Anders Mikkelsen Andersen. Stående herrer i midterste række: Hans Lassen Karkov, bestyrelsesmedlem, Mikkel Vestergård, Anton Bjerrum, Mads Lohmann, Peder Karkov, Marius Karkov, Peder Blom, Mikkel Lauridsen, Chresten Ebbesen, Søren Smidt, Mathies Knudsen, Niels -?-, Christen Christensen, Knud Ebsen, Jens Nissen, leder, Hans Christian Vind, bestyrelsesmedlem. Siddende fra venstre: Lene Karkov g. Vestergård, Kirstine Nørgård, g. Nielsen, Bodil Karkov, g. Lohmann, Martha Nørgård, g. Søberg, Bodil Thomsen, Anne Andersen, Anna Sylvest, g. Beck, Bodil Vind, Marie Hansen, g. Kiholm, Trine -?-, Marie Lund.. (Foto: C. Nørgård Nielsen, Ribe.)

blev der valgt strømsynsmænd, som arbejdede sammen med dem, der var valgt fra Varming. ... Traktementet har gennem tiderne været forskelligt, men det har altid været byens største gårdmænd, der har afholdt grandet i deres hjem. Man skulle eje mere end 15 tønder land for at være vært. Gilderne endte altid med, at en eller flere af byens mænd blev drukket under bordet. Det var gerne en aftale mellem bymændene, at i år skal vi Fanden'ne ha' drukket ham-og-ham under bordet. Det lykkedes som regel.

En af byens veteraner fra 1864, Søren Petersen, havde som tilbagevendende omkvæd, at nu ska' en Fanden'ne gern' lev' til a'ter æ grande. Gamle Søren var ikke storbonde, men som besidder af en mindre

ejendom var han fast medlem. Han mente, at kunne han blot få et par gode puns'er og udkradsningen fra aftenens piberygning, så var det nok for ham. Søren opfordrede ivrigt børnene i værtsgården til at sørge for, at gæsterne stoppede deres piber godt. Des hårdere og oftere de blev stoppet, des mere tobak kunne der træffe at være i udkradsningen. Når han kom hjem seldede han det (det vil sige siede det gennem et sold). Det sorte blev rørt op med pebermyntedråber og var en delikatesse for mange i den tid.

Det kunne være sjovt at være vidne til, hvordan de gamle bønder bød hinanden op med en enkelt øre ad gangen for at leje en af smålodderne. En gang var det nær kommet til slagsmål mellem Niels Nissen



Høm Idrætsforening 1950: Forrest fra venstre: Hans Gerhard Christensen, Villy Olesen, Egon Beck, Tage Jepsen, Hans Peter Vind, Ejnar Feddersen, Tage Bondesen, Karl Åge Christensen, Svend Præstiin, Holger Jepsen. Næstforreste række fra venstre: Martinus Knudsen, Mikkel Lauridsen, Markus Vind, Poul Bjerrum, Jens Christensen, Jens Nissen (leder), Knud Knudsen, Christen Christensen, Søren Smidt, Jørgen Mauritsen, Marius Karkov, Andreas Beck, Mads Feddersen. Tredie forreste række fra venstre: Holger Karkov, Helga Beck, Anne Gundesen, Valborg Andersen, Maren Nissen, Ingrid Nissen (leder), Marianne Blume Schmidt, Stella Knudsen, Mary Bennedsen, Annelise Nissen, Anne Karkov, Mads Lohmann, Svend Thomsen, Holger Olesen (leder). Fjerde forreste række fra venstre: Maren Petersen, Helga Frederiksen (leder), Inger Margrethe Jespersen, Ingrid Weber, Ingrid Lorenzen, Else Thomsen, Erna Feddersen, Didde Olsen, Ruth Inger Hansen, Thilde Lorentzen, Ingrid Olsen, Bente Christensen (?), Rigmor Nielsen, Frederik Vestergård, Claus Bennedsen, Niels Jespersen, Knud Nissen.

Næstbageste række fra venstre: Oscar Bennedsen (leder), Hilfred Jensen, Søren Jepsen, Hans J. Møller, Oscar Andersen, Thomas Petersen, Niels Olsen, Christian Blom, Holger Boe Olsen, Søren Skak, Villy Beenfeldt Jensen, Mikkel Thomsen, Otto Ohrt, Jens Hansen, Lave Bennedsen (leder). Bagest fra venstre: Jakob Bennedsen, Sigurd Olesen, Hans Lassen Karkov, Åge Frederiksen, Michael Feddersen, Claus Jepsen, Frederik Andersen, Svend Åge Hansen, Aksel Hansen. (Foto: C. Nørgård Nielsen, Ribe.)

og Carl Schmidt. Niels havde en pony, Bismarck, som han lejede græsning til. Han plejede at have en lod for seks øre. Men det år bød Carl Schmidt syv øre for den samme. Den sommer græssede Bismarck på byens rabatter.

I Seem var alle gårdmændene bedt til stor spisning før granden. Lidt længere hen på aftenen, når maden var godt fortæret, kom husmændene og arbejds-mændene. De var ikke bedt til selve spisningen, da de jo ikke kunne gøre gengæld.

Da fars fætter Andreas Karkov kom hjem fra Amerika og købte Seemgård, skulle han et par år efter holde Mortensgrande; men han kunne ikke lide, at der blev gjort forskel på gårdejere og de andre, så han inviterede både gårdmænd, husmænd og arbejdsfolk til spisning, - de havde jo nu også god plads til det. Men flere af gårdmændene bebrejdede ham det. Jeg ved ikke, om det forandrede skikken, for et årstid efter brændte Seemgård, og Andreas solgte den så og rejste til Amerika igen.⁽³⁾

Varming Grande

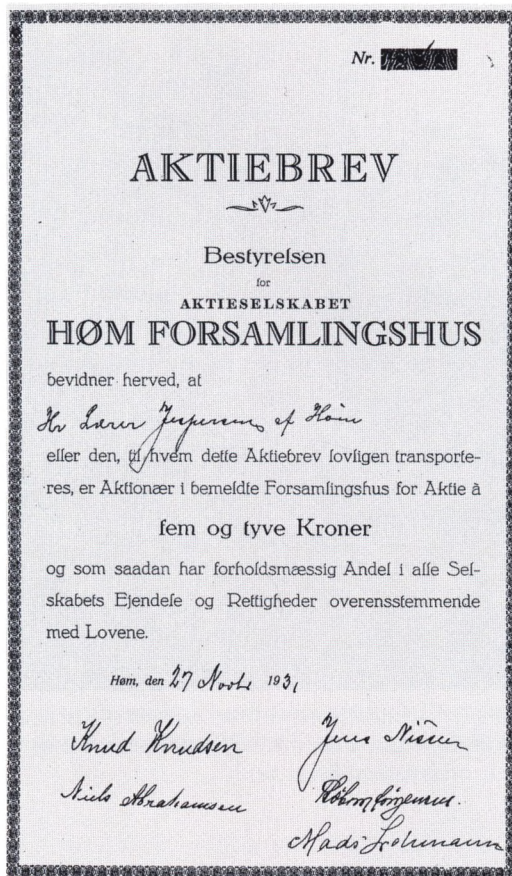
Dette grande holdes altid Mikkelsaften, og deltagelse forudsætter ejerskab af nogle af de 20 parter, svarende til de 20 otting, som byen tidligere var delt i. Efter udskiftningen er der imidlertid handlet med disse parter, så enkelte nu ejer mange parter og andre kun halve parter.

Grandet ejer et større stykke engjord, som udlejes. Tidligere var det delt op i mange mindre lodder, men er nu samlet i tre større stykker. Desuden fører grandet tilsyn med byens slusejord og sandgraven. Det første er et beskedent stykke hedejord, som blev udlagt ved udskiftningen til vedligeholdelse af byens sluse. Sandgraven var oprindelig en fælles sandgrav for hele byen, hvor man hentede strøsand til gulve.

Der er helt faste regler for grandets forløb. Man mødes til rådslagning tidligt på aftenen, de fælles anliggender afgøres, jorden udlejes og regnskabet gøres op, hvorefter der bliver serveret kaffe. Efter kaffen spilles der kort en god times tid, og så serveres der smørrebrød og øl på husets regning. Efter en nyere skik får alle de fremmødte et par snapse, hvorfor man stiltiende lægger en skilling ved sin kuvert.

Tidligere kunne der møde op til 40 personer til Varming Grande, men i vore dage kommer højst en eller to foruden granderne. Det har været strengt håndhævet indtil for nylig, at der ingen adgang var for kvinder! Ovennævnte Poul Poulsen har fortalt et lille træk fra Varming Grande:

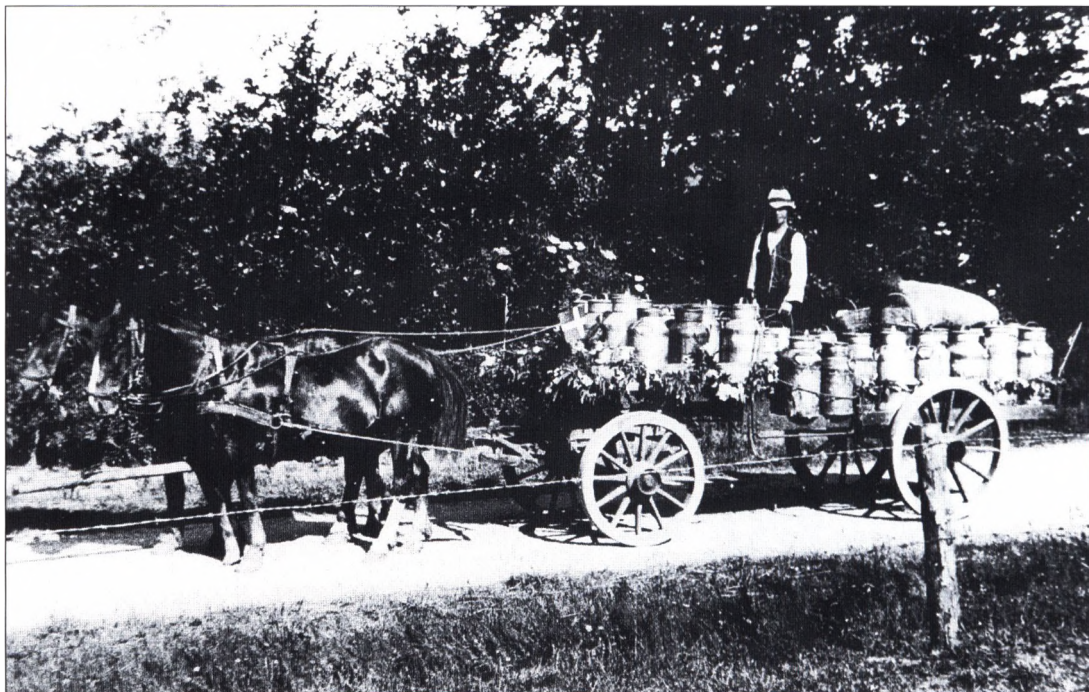
Ved grandegildet i Varming gik det lystigt til. En gang var Pe' Sne'kers blevet lakket godt til af puns'er, og da herrerne gik ud i stalden (for at tisse), satte Peder sig på dækslet af et vandtrug. Dækslet brast under ham, og han sad i vand til halsen med fødderne oppe på kanten. Da de andre ville hjælpe ham op, var der en, der sagde: Nej, la' ham vær'r. La' vos ven't te' han kommer op æ tredje gang.



Aktiebrev. Høm Forsamlingshus har været styret på forskellige måder og var blandt andet aktieselskab en tid.

Foreningsliv

I Historisk Arkiv for Seem Sogn findes registreret arkivalier fra 46 forskellige foreninger med hjemsted inden for sognegrænsen. En del af disse er naturligvis ophørt i vor tid, fordi deres formål er bortfaldet, efterhånden som lovgivningen eller den tekniske udvikling i landet som helhed har gjort dem overflødige. Det gælder for eksempel Seem Sogns Sygekasse (1937-1970), Hesteavlsforeningen Sydjyden (1890-1955), Tyreforeningen for Seem Tyr (1908-1929), Hedebruget i Seem-Varming (-1908-) og Invalide- og Aldersrenteforeningen (1951-1973).



Tidligere var mælkekuskenes ture gennem sognet en daglig afveksling. Da Andreas Beck kørte sin mælketur på 25-års dagen for sin første tur, smykkede beboerne hans vogn med blomster. Fotograferet ud for Vesterlundvej 40. (Foto: Laurids Jensen, Roagervej.)

En af de ældste foreninger vi kender til, var Skytteforeningen, som blev stiftet og ledet af den kendte gårdmand Hans Bondesen Simonsen i Varming. Han havde selv deltaget som frivillig i Første slesvigske Krig, hvorom det berettes, at han spadserede til Aalborg for at melde sig. Sandheden er snarere, at han marcherede til Aalborg i løbet af krigen, da en stor del af denne krig bestod i, at de enkelte afdelinger dels gemte sig for fjenden og dels søgte efter samme. Det vides ikke, hvornår denne skytteforening er stiftet, men der er bevaret et sæt vedtægter fra 1884, hvilket gør foreningen til sognets ældste. Andreas Nørgård skrev om den:

I Slutningen af forrige Århundrede har jeg været med i Skytteforeningen, som vi havde nede i Helmbjergene. Den var stor, og der var Medlemmer fra hele Sognet, fra Obbekjær og helt fra Thiset. Der var Skyd-

ning hver Søndag. Klokken fire blev Flaget hejst, og Markøren var på sin Plads, - der var Orden i det. Skydningen foregik med Riffel og Blykugler, og så var det jo, hvem der kunne træffe Pletten! Det kan nok være, at der var Fest ved den årlige Præmieskydning. Efter endt Skydning marcherede alle Deltagere med Fanen i Spidsen til Gildeshuset, hvor Præmierne blev uddelt, og hvor der var Dans til den lyse Morgen. En stor Fest med Taler og Sang og Præmieskydning om Gevinster, arrangeret af Private er nu, ligesom Ringridningen, taget op igen.⁽⁴⁾

Således skrev han i 1945. Det lader dog ikke til, at der findes noget bevaret om de festligheder, han omtaler fra dette år eller i de nærmeste følgende.



Seem Andelsmejeri ved 10-års jubilæet 1922. Ikke alle personer er genkendelige. Henrik Johansen, Niels Ohrt, Jeppe Hansen, Anton Bjerrum, Michael Jepsen, Boye Boysen, Anders Ohrt, Poul Vind, Harald Olesen, Jørgen Olesen og Holger Karkov kan genkendes.

Seem Andelsmejeri

Andelsmejeriet i Seem blev oprettet i 1911, efter at flere af sognets bønder længe havde leveret mælk til dels det private mejeri på Seemgård, hvor den vestre fløj af hovedbygningen var indrettet til formålet, dels til Spandet Andelsmejeri eller til Ribe.

Da det var vedtaget at bygge eget mejeri, blev leverandørerne enige om at placere det midt i sognet, i den nuværende Seem Mejeri-by. Stedet er geografisk velvalgt, da kuskens ture kunne blive af nogenlunde ens længder. Der var ikke et eneste bygningsværk i nærheden af byggepladsen på dette tidspunkt. Der var heller ingen veje til stedet. Pågældende lodsejere afgav jord til den nuværende Bakkevej, der i den sydlige ende falder sammen med den gamle Høm Kirkevej. En enkelt lodsejer nøjedes med at forlange fem ruller pigtråd for at afgive jord til ve-

jen, og Jakob Nielsen i Faurlund solgte byggegrunden billigt for 100 kroner.

Igennem alle årene holdt medlemstallet sig nogenlunde konstant på omkring 130 leverandører med tilsammen cirka 800 køer i alt. Da Dansk Mejeristat udkom i 1931, havde kun én leverandør over 20 malkekøer, nemlig Seemgård. Over halvdelen af leverandørerne havde fire køer eller færre. Igennem mange år producerede man udelukkende smør og ingen ost. I 1930 produceredes 78 tons smør, hvoraf Seem-beboerne købte knap 1½ ton til privat forbrug. Mejeriets otte mælkekuske og deres daglige køretur satte et eget festligt og virksomt præg på sognets landeveje. Som det var almindeligt i alle landdistrikter, holdt kuskene gerne ind ved brugserne og tog varer med til leverandørerne.

De første bestyrelsesmøder var præget af



Seem by. Selv om kunstneren har anbragt gårdene tættere end de egentlig har ligget, så giver dette maleri et godt indtryk af nærheden mellem gårdene i den gamle landsby. Laue Vinds nu stærkt ombyggede gård i Seem med Seemgård i baggrunden. Temperamaleri af Sigvald Hense, Hygumskov ca. 1890. (Privateje.)

en vis filantropisk entusiasme. Man vedtog at sognets beboere skulle have adgang til at benytte mejeriets bad hver formiddag mellem kl. 10 og kl. 12, hvor der var varmt vand, samt at man fra mejeriet var villig til at levere gratis is til syge efter lægens anvisning.

De første år arbejdede man sammen med Spandet mejeri. Mælken blev skummet i Seem, og fløden blev kørt til Spandet, hvor den blev kærnet. Da 1. Verdenskrig udbrød måtte samarbejdet ophøre, da grænsen lukkedes.

I mejeriets funktionstid, som varede til 1967, har der kun været tre bestyrere. De var alle dygtige folk, hvis produkter blev præmierede ved de store udstillinger. Den anden i rækken af bestyrere, Carl Gormsen, virkede næsten i 40 år, før han trak sig tilbage. Han efterfulgtes af Svend Petersen, der ligeledes nød alles tillid på grund af sin dygtighed.

Det skal nævnes, at Knud Pedersen arbejdede som mejerist gennem næsten 30 år og

var så afholdt, at en kreds satte sig for at samle underskrifter til hans fordel ved besættelsen af bestyrerposten. Mejeriets bestyrelse ville det dog anderledes, og valgte en af de andre ansøgere til stillingen. Generalforsamlingerne var tilløbsstykker, som altid i folkemunde hed *Mejeri-festen*. Ved jubilæer var der gerne gjort ekstra ud af disse fester. De havde samme status som Brugsfesterne senere fik.

Da Seem Andelsmejeri blev lukket, gjorde det ondt i sjælen på mange af de gamle, der havde oplevet dets oprettelse. Det sidste bestyrelsesmøde blev holdt på mejeriet den 28. juni 1967. Herefter er mælken fra Seem Sogn blevet leveret til Andelsmejeriet Riberhus. I de senere år har den stigende interesse for økologisk produceret mælk forårsaget, at en enkelt leverandør sender sin mælk til et økologisk mejeri.



Varming Mikkelsgrande 1992. Fra venstre: Peter Smidt, Knud Stavnager, Iver Jepsen, Børge Legård, Henning Hein, Karl Hedeman.

Politiske foreninger

Der findes og fandtes politiske foreninger, som før kommunesammenlægningen i 1970 havde afdelinger i landdistrikterne. Socialdemokratiet havde en afdeling en tid, men materiale findes ikke derom. Ideologisk tilknyttet dertil var en afdeling af Dansk Arbejdsmandsforbund (1923-1969), hvis arkiv er et af de mest fuldstændige af sin art, der kendes inden for Ribe Amt. Fagforeningskontoret havde til huse i mange år hos tækkemand Johan Bejning i Varming (Varming Vesterby 19), som var en nidkær leder. Seem Venstreforening (1928-1988) var sognets største partiforening. Trods de helt divergerende opfattelser levede foreningerne i sympatisk symbiose. Tidligere borgmester Henning Rasmussen i Esbjerg fortalte en gang, at han havde været inviteret til at lede et socialdemokratisk møde i Høm Forsamlingshus. Der var da kun ganske få socialdemokrater i

sognet. Efter velkomsten og mødets afholdelse rejste formanden for venstreforeningen sig og sagde:

- Og så vil Venstre gerne være vært ved en kop kaffe!

Der var altid spænding om, hvorledes mandaterne ville fordele sig i sognerådet efter et valg. Rådet var vist i alle årene i stand til at mønstre en formand fra Venstre, men efter 2. Verdenskrig var de stærkt trængt af Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet. Sognerådets arkivalier er desværre kun sporadisk bevarede, så det er ikke umiddelbart muligt at rekonstruere mandatfordelingen.

Brugsforeningerne

I Høm stiftede man Høm Vareindkøbsforening i 1891. Stifterne var byens større gårdmænd, men efterhånden kom mindre husholdninger med. Forretningen havde til huse



Stoffer Nyander synger den sørgeligt aktuelle vise Hvis du er i kontingentrestance til Idrætsforeningens Sportsrevy 1984 i Skallebæk. Fra venstre: Heidi Christensen, Erling Riis, Linda Vestergård (halvt skjult), Stoffer Nyander, Rose Andersen, Søren Præstiin, Gitte Hansen.

i en udbygning på Høm Nørgård, hvor man tog de almindeligste forbrugsvarer hjem som sirup og tobak og solgte dem til medlemmerne og ellers købte ind på anmodning og efter fælles beslutning. Forretningen havde åbent nogle timer om dagen. I 1905 ændrede man foreningen og kaldte den Høm Brugsforening, hvilken endnu er i funktion.

Seem Brugsforening blev stiftet i 1909, hovedsagelig af mindre gårdbrugere og husmænd. En del af stifterne var ansat i grænssegendarmkorpset. Forretningen har altid haft hjemme i Skallebæk, hvor lokalerne stadig er blevet tilpasset og moderniserede.

Foruden de ovennævnte er der en større underskov af forskellige selskabelige foreninger. En stor del af dem består af nabolag og vennelag, der holder kort-, strikke- og tipsklubber. En enkelt af disse voksede en

overgang midt i 1960'erne helt ud af proportioner. Æ Maler, Lydia og Hans Nielsen har fortalt om den. Den hed *Seem Sogns Særligt Selskabelige Selskabsforening* og havde hjemsted i Mejeribyen. Den uformelle forening var begyndt som nabofester, men tiltrak efterhånden så mange mennesker, at man til slut holdt udflugter med flere busser til dans og spisning på egnens kroer. Foreningen blev ledet af Henry Nielsen på Seem Planteskole (Birkegård), men blev nedlagt på grund af overvældende succes!

Telefonen

I 1911 kom den første telefon til Høm. Der blev samtalestation i Høm Skole. Herfra kunne der ringes, og man kunne ringe til skolen og få lærer Bennetsens børn til at løbe med bud til de folk, der ikke havde telefon. Bør-



Amatørkomedie i Høm Forsamlingshus 1940. Man spillede "Ved Midsommertid". Fra venstre: Karl Blom Hansen, Anders Lund, Jakob Bennedsen, Frederik Andersen, Claus Bennedsen, Mary Bennedsen, Edith Gormsen, Anne Blom Hansen. Forrest fra venstre: Stella Knudsen, Hans Lassen Karkov, Anne Karkov, Frederik Vestergård, Ketty Larsen, Børge Jensen. På gulvet: Oluf Jepsen, Hans Petersen, Lone Feddersen.



Høm Mandskor ved 25-års jubilæet i 1960. Fra Venstre: Niels Kørschen, Jens Christensen, Åge Tang, Jørgen Mouritsen, Poul Holm, Harald Olesen, Jendre Nissen, Holger Christensen, Karl Dam Jensen, Christian Lassen, Hans Christensen, Christian Weber, Jakob Bennedsen. Forrest: Christian Jespersen.

Høm.

(Herunder Hømlund og Faurholt)

2	Abrahamsen N. Gdr.	18	Karkov Marius Gdr. Høm Vestermark
5	Andersen M. Malermester	20	Nissen Jens Gdr. Hømlund
17	Bennetsen Chr. Gdr. Sogneraadsformd.	11	Olesen Jesper Gdr.
6	Brugsforeningen Høm, Udd. E. Lassen	14	Olesen Jørg. Gdr. Faurholt
3	Christensen Chr. Gdr. Faurholt	23	Skov Peter Gdr. Faurholt
1	Ebsen, Knud Gdr. Høm Vestermark	21	Sørensen Johs. Landmand
10	Frederiksen Peter Gdr.	19	Thomsen Chr. Gdr. Høm Nørregaard
22	Hansen Mads Chauffør Hømvejle	12	Thomsen Sv. Gdr.
8	Jepsen Jeppe Gdr. Midtgaarden Faurholt	13	Vestergaard Jes H. Gdr.
7	Jepsen Michael Hømlund Kro	16	Voss Brdr. Høm Cementstøberi
9	Karkov Holger Gdr.	15	Vind Hans Gdr.

Skallebæk.

(Herunder Seem og Varming)

12	Baslev Vilh. Sognepræst Seem	23	<u>Sognefogeden</u>
6	<u>Hansen, Otto</u> , Gdr. Varming	12	<u>Sognepræsten</u>
24	Jepsen Iver P., Munkhøjgaard	16	Søberg-Jørgensen P. Gdr. Snepsgaard
4	Lassen Las M. Hestehandler Seem	2	Thomsen Aksel Gdr. Seem
7	Lønborg K. Repr. f. den alm. Brandforsikring i Landb., Seem	9	Vestergaard J. P. Gdr. Varming
23	Præstiin Chr. Gdr. Seem (Sognefoged)	1	Vind Hans Chr. Seem
11	Seem Mejeri Bestyrer Karl Gormsen	3	Wind P. Propr. Seemgaard
8	Seem-Varming Brugsforening		

Svin til Skærbæk Svineslagteri

Tlf.: Skallebæk 6

OTTO HANSEN, Varming.modtages ved Stalddør
hver Torsdag.

Tlf.: Skallebæk 6.

Af Telefonbog for Ribe By og Opland 1928. Fortegnelsen viser det samlede antal telefoner i sognet.

nene fik en fem-øre for det. I 1917 blev der oprettet telefoncentral i Høm Skole, da 16 familier i byen ønskede egen telefon. Det var den 14. juni, lige i middagstimen, at installationen var i orden. Ingen fik ret megen middagssøvn den dag, for alle ville prøve at ringe op. Lærer Laue Bennedsen var første centralbestyrer, og posten forblev i familien, indtil centralen blev nedlagt i 1965, og abonnenterne blev overført til henholdsvis Ribe og Skallebæk centraler.

I Skallebæk blev den første central oprettet i 1909 med 13 abonnenter. Centralen var indrettet i Skallebæk Kro, hvor den blev bestyret af Anna Marie Hansen, *Anna-i-æ-Kro* indtil 1963. Jørgine Pedersen, *Gine-i-æ-Møll*, havde derefter centralen i to år, inden den blev automatiseret. I de første mange år lukkede

landcentralerne om natten; men Anna i Kro-en stod gerne op alligevel, når hun hørte klemtet, for, som hun sagde:

- Når de ringer om natten, så er der noget på færde.

Den nære og hyggelige kontakt mellem central og abonnenter kunne afstedkomme ufrivilligt morsomme episoder. Chresten Schelde har fortalt, at hans forældre ringede til ham kort efter, at han var flyttet til Varming. Anna sagde, at Chresten og Ingeborg (Varming Østergård) nok ikke var hjemme, for alle i Varming var til en bestemt fest, hvad Anna var underrettet om. Den gamle far blev stillet om til gildeshuset. Chresten og Ingeborg var bare slet ikke inviteret til den pågældende fest!

Fællesfrysere

Kort efter 2. Verdenskrigs slutning opstod der en revolutionerende mulighed for nem konservering af fødevarer, nemlig ved frysning. Det var for kompliceret for de mange husholdninger at anskaffe sig eget fryseværk hver især, men ifølge dansk tradition dannede man hurtigt en række interessefællesskaber om opførelsen af fællesfrysere. De yngre husmødre, som ikke kender tiden forud for de private fryseres og vaskemaskiners tid, kan næppe forestille sig, hvilken lettelse disse indretninger var i det daglige. Uden disse to nævnte og de elektriske komfurer (eller gaskomfurerne) var det næppe blevet muligt, at kvinderne kunne forlade hjemmene og gå ud på arbejdsmarkedet, ligesom den

daglige menu hurtigt fik et mere luksuriøst præg. Man kunne få fersk kød til daglig!

Her i sognet byggedes der frysehuse i Seem og i Høm, mens der blev lejet lokaler til fællesfryserne i Varming, i Skallebæk og i Seem Mejeriby.

Det var til en vis grad forbundet med et socialt fællesskab at være med i en fællesfryser. Flere steder var det kvinderne, der sad i bestyrelsen, og man havde ofte en turnusaftale vedrørende rengøringen af husenes fællesarealer. Husmødrene mødtes til generalforsamlingerne og ved rengøringen. Flere har beklaget, at det ikke kunne svare sig at vedligeholde anlæggene, efter at de private fryserne blev overkommelige i anskaffelse.

Øvrigheden

Seem Sogns beliggenhed i det såkaldte blandede distrikt har medført mange ejendommeligheder i administrationen. Det er kendt fra Danmarkshistorien, at hertugdømmet Slesvig mod nord grænsede til kongeriget Danmark ved Kongeåen, og at staden Ribe lå som en enklave indeni. Dertil kom det øvrige enklavegods længere sydpå.

Imidlertid er den gamle kongestad Ribe i den sammenhæng ofte blevet forvekslet med den lomme af opland, som blev dannet ved grænsedragningen i 1864. Det var slet ikke den oprindelige tilstand. Byen, og kun selve byen Ribe, var på kongens hænder. Selv byens landsogne, Øster Vedsted, Lustrup, Tved og Tange, hørte til Slesvig.

Seem Sogn hørte oprindeligt til Slesvig, men på grund af Ribes nærhed skete der en opblødning af grænserne mellem, hvad der skulle foregå efter kongerigsk og hvad efter slesvigsk lovgivning. Forholdene blev så forviklede, at samtiden ikke en gang altid var sikker. Sagen om den fattige Maren Katrine Halvegs, som fortælles senere, er et eksempel, men afgjort ikke det eneste, på, at man kunne komme i knibe. Den, som forstod at sno sig, kunne på den anden side opnå fordel ved at spille den ene øvrighed ud mod den anden.

Et godt udgangspunkt til at beskrive situationen, er sognepræsteembedet og Seem Kirkes tilhørsforhold.

Sognepræsteembedet

Da hertug Christian, den senere Christian III i 1526 kasserede den romersk-katolske kirke i hertugdømmerne, indførte han kirkekalender svarende til tysk skik. Det vil sige, at højtidene og søndagenes navne var forskudt en uge i forhold til, hvordan ordningen senere blev i kongeriget. Det kunne man jo nok leve med.

Vanskeligere blev det, da sognepræsteembedet i Seem blev nedlagt som selvstændigt embede, og fordelt mellem kapellanerne ved henholdsvis Sankt Catarina Kirke og Ribe Domkirke.

I anledning af Påskefesten 1724 blev på Biskop Thuras Forespørgsel befalet af Frederik d. 6. den 8. Februar 1724, at i Tørninglen skulle, ligesom i hele Hertugdømmet, Påskefesten celebreres efter den tyske Skik, 8 Dage førend i Danmark, og det så nøje, at selv Præsterne i Ribe, som betjente Kirkerne i Sehm og i Vester Vedsted Sogne i Hviding Herred skulle først helligholde Påskefesten i deres tørninglenske Kirker og 8 Dage derefter i Ribe Bys Kirker.⁽¹⁾

Det har ikke været muligt at finde frem til, hvornår denne kalender blev reformeret og samstemt med kongerigets.

Sognepræsteembedet havde tilsyneladende stået vakant nogen tid op til det andet årti af 1600-årene. Da skrev lensmanden Albert Skeel i Ribe nemlig til Christian IV den 30. marts 1616:

Eftersom jeg for nogen Tid siden haver talt med Jer så vel som skrevet Jer til om Seem Sogn, som nu udi langsommelig Tid haver standen ledig foruden nogen vis Sognepræst, formedelst både Gert Rantzow [lensmanden i Slesvig Holsten] og jeg holder os til at sidde inde med Kaldsretten, da på det, at Sognet ikke længer skal stande ledig, ere vi således om det forligt, at vi haver fået en Præst fra et andet Sogn til at antage dette Kald. Hverken Gert Rantzow eller jeg skal da give ham Collats, men derom bedet Bispen befale Herredsprovsten [i Hviding] at være tilstede, når Bønderne i Sognet giver ham Kaldet.⁽²⁾



Seem annexpræstegård. Bakkevej 5. Foto cirka 1890.

Den omtalte mand var Jens Regelsen, der tidligere havde været præst i Rejsby. Han byttede tilsyneladende embede med den forrige sognepræst, Jørgen Christensen, der havde fået det efter sin far, Christian Jørgensen. Der må have været en eller anden uoverensstemmelse, der har foranlediget dette bytte, men der er ikke overleveret yderligere om sagen. Kinch, Ribe bys historiker, siger om Jørgen Christensen, at

denne ikke havde kunnet komme overens med Herskabet på Riberhus.⁽³⁾

Byttet faldt ikke heldigt ud. Jens Regelsen var drikfældig og uøkonomisk. Han betalte ikke sine kreditorer og måtte stedes for retten ved Riber Byting flere gange. Endelig har han måske været en skørlevner, idet han er opgivet som fader til et uægteskabeligt barn i 1636.

Herskabet og måske også bønderne i sognet blev lede ved ham, og der blev iværksat en undersøgelse af hans forhold, som resulterede i, at han blev fradømt kjole og krave. Kongen lod den 27. april 1632 udgå en med-

delelse om, at sognekaldet i Seem skulle betjenes af de to kapellaner i Ribe, *deres Løn til Forbedring*. Bønderne i sognet mistede på denne måde valgretten til egen præst, som de havde haft ifølge slesvigsk skik,⁽⁴⁾ og de fik besværet med at skulle hente ham i Ribe, når der var brug for ham.

De to kapellaner tog gladeligt imod hver sin halvdel af Seem Sogn. De udarbejdede en liste, hvor de gjorde op, hvilke ejendomme i sognet, der skulle betjenes af dem hver især. Grundlaget for delingen lå lige for: De skulle kunne opnå ens tiendeafgift. Efter samme recept delte de præstegårdens afgifter og bygninger imellem sig.

Bønderne blev rasende. De saboterede præster og tiendebetaling efter evne. Pastor Jens Tavsén klagede i 1639 over, at menigheden uanfægtet blev stående og snakkede ude på kirkegården, efter at klokken havde ringet til gudstjenestens begyndelse.

Bønderne klagede ligeledes, hver gang der var mulighed for det.

Stormægtigst, Højbårne Konge, Nådige Herre!

Eders Kongelige Majestæt giver vi fattige Underdanere udi Seem Sogn, somme til Haderslevhus og somme til Riberhus hørende, ydmygst og underdanigst til kende, at vi udi hundrede og mere År haver haft en siddende Præst, som haver boet udi Præstegården hos os i Sognet. Vi haver også sådan en Præstegård og Kald, at en Præst mageligt kan føde sig og sine deraf. Men nu for ungefähr 6 År siden er os fattige Folk tvende Kapellaner påsat af Riber By, hvilke vi ikke kaldet eller noget Kaldsbrev givet haver, at skulle være vore Sognepræster. Nu er det os fattige Folk noget besværligt, thi når Nøden tilkommer, at en Vandflod opkommer på de Tider, da Kapellanerne skal gøre Tjeneste, da kan de ikke komme til os, eller vi til dem at hente i nogle Dage. Om nogen imidlertid blev syge, da haver de ingen Trøst af Præsten. Så har det også hændet sig, at formedelst Vandfloden [1634] ingen Tjeneste har været i Kirken. Desligeste også tvende Personer, som skulle have været sammenviede, måtte opsætte deres Vielse indtil en anden Søndag herefter. Et dødt Lig formedelst Floden er blevet ført til Kirken og har måttet stå nogen Dage i åben Grav førend Præsten kunne komme og kaste Jord på det.

Så haver også samme Kapellaner selv deres Embeder at forestå udi Ribe, at den ene, som gør Tjeneste Klokken 12, haver så kort Tid at være hos os, at de af vore Sognemænd, som haver beredt sig at gå til Guds Bord og Sakramente, må opsætte det til en anden Dag formedelst Præstens Kortheds Skyld. Ydermere når et dødt Lig skal begraves, da skal og må den fattige Mand, som et sådant haver, hente Kapellanen med en Vogn, og føre ham Hjem igen med en anden Vogn, hvilket er meget besværligt fornemmelig for dem, som ikke haver Hest og Vogn. Anmodes derfor ydmygst og underdanigst Kongelige Majes-

tæt for Guds Skyld og af Kongelig Nåde og Mildhed ville benåde os fattige Folk, at det måtte forordnes med vor egen Sognepræst, som det fra Arrilds Tid haver været. ..⁽⁵⁾ (1638)

Denne klage blev fremsendt lensmanden til yderligere undersøgelse, og han gav bønderne ret i en række punkter, men gav dem også tørt på, idet han skrev:

... at nogle af deres gudelige Fortsæt, når de haver dem beredt at gå til Nådebordet og ville til Skrifte forud, og ikke er kommet dertil, så er det ikke for Tidens Kortheds Skyld, men af deres egen Langsommelighed og Forsømmelse, idet de ikke ville komme tidsnok til Kirken. Thi Kapellanen må undertiden bие ved Kirken en Time eller mere efter Sognemændene, førend de samles. ... Den mand, som beboer Præstegården er pligtig at hente Præsterne med Vogn, når ikkuns Bonden vil skære Korn eller Hø en dag om Året derfor.

Bønderne prøvede at sende bønskrifter gennem amtmanden i Haderslev, men med samme ringe resultat.⁽⁶⁾ Laurids Iversen i Stavnager gjorde sit bedste og fik et gyldigt tingsvidne fra Hvidding Herredsting, som blev vedlagt en ansøgning til amtmanden i Haderslev. Det hedder blandt andet heri:

Thyge Thomsen og Jens Hansen i Varming og Hans Andersen i Varminggård stod for Dom og Ret med deres opkastede Finger og [forklarede] at nogen Tid før Pinse [1648] var Karen Michels i Varming syg, og da hun fornam, at hendes Tid ikke ville blive lang, hastede hendes Folk til Vogns til Ribe efter Kapellanen, som hun begærte til sig i hendes Yderste; men formedelst den lange Vej til Ribe, døde hun førend Kapellanen kom. ... [De] berettede, at det samme var sket for en Karl i Varming ved Navn Søren Jepsen.⁽⁷⁾

Et andet klagepunkt var, at præsterne, som selv skulle bekoste vin og brød til den hellige nadver, ofte ikke havde det med til gudstjenesterne og derfor ikke kunne betjene dem, som havde været til skrifte og mødte fastende fra morgenstunden.

Der var også problemer med, at de forskellige overøvrigheder ikke ville godkende præsterne. Disse skulle kaldes af biskoppen i Ribe og derefter anerkendes af amtmanden i Haderslev, som eventuelt kunne have det imod en præst, at han ikke kunne prædike på tysk, som var officielt kirkesprog i Hertugdømmerne.

Man inddrog endog generalsuperintendent Stephan Klotz i striden. Klotz var en slags kongelig overbiskop for de kongelige dele af Slesvig (1606-1668).⁽⁸⁾ Denne udtalte sig til fordel for sognet; men man kan se, hvorledes den administrative inddeling var undergivet usikkerhed, idet det ellers fremgår, at Seem Sogn var et rent internt anliggende i Ribe Stift.

De stadige ansøgninger irriterede åbenbart kongen, for han udstedte et brev den 18. maj 1655 fra Flensborghus, hvori det hedder:

Da efterdi Vi det nådigst lader forblive ved den Ordning, som Vor elskte Hr. Fader, højlovlig Ihukommelse, derom gjort er, bede Vi, at I [lensmand og biskop i Ribe] gør den Anordning, at Kapellanerne, som er imod Bønderne og Bønderne, som er imod Kapellanerne, herefter anstiller sig, som det sig hør og bør, så at al Ting uden Fortrydelse kan gå til fra begge Sider, at Vi for Overløb kan vorde forskånet.

Irettesættelsen blev givet offentligt på Lustrup Birketing den 2. juni 1655, hvor der udfærdigedes et dokument, hvori det blev påbudt

... Bønderne og Kapellanerne imod Hverandre at anstille sig som det hør og bør, og god Skik stiftes. ... Kapellanerne prædiker Klokken 9 præcis og de riberhusiske Bøn-

der, Barselkvinder og andre, som udi den hellige Ægtestand skulle vies, Børn at lade døbe eller deslige, at indfinde sig i Kirken så betids, at det kan forrettes førend Prædiken begynder. Det pålægges alvorligen Kapellanerne, hvem de Syges og Svaiges Tilsyn tilkommer, straxen at begive sig dertil, når det betimeligt forlanges. Kapellanerne have klaget over, at Bønderne til Begravelse ofte kommer berusede til Kirken, og ikke ankommer så betids, som de burde for en Sømmeligheds Skyld. Så forbydes Bønderne at fylde sig med nogen Drik eller komme fulde til Kirke for deres Frelses Skyld. Handler de derimod, skal de straffes derfor.

Herefter ser det ud til, at der blev delvis ro om kirketjenesten i Seem. Kun en enkelt gang endnu er der fundet en klage, hvor Knud Enevoldsen i Høm var utilfreds med, at præsten havde en begravelse i Ribe, så hans barns begravelse blev skudt ud til om eftermiddagen, hvor alle naboer havde begivet sig til bryllup hos Truels Nielsen i Seem, og han altså ikke fik det ligfølge, som han havde ønsket.⁽⁹⁾

Ordningen var aldeles ubekvem, men trods alt bestod den i næsten 200 år, og der gik 250 år, inden der atter blev en bosiddende præst i sognet. En af de uheldige sider var, at præsterne residerede i Ribe og ofte ikke regnede med landsognet. Da den kendte pastor Ludvig Christian Müller kom hertil i 1837, skrev han i et brev til sin ven Grundtvig:

... imidlertid er der en Del [af menigheden], som bor en Mils Vej fra Ribe, om hvem man ikke kan sige stort Andet, end at de lever noget nær som Hedninger, så Børnene vokser op uden nogen Slags Undervisning, og Forældrene ser aldrig Kirken uden ved Døb og Begravelser. Hårdt vil det holde at få fat på dem, de har vel sjældent set deres Præst, hvad der vel også

kan have sin Grund i at de bor adspredt omtrent på flere Mile, ihvorvel Broderparten er samlet på en Hede, der hedder Faurlund. ... Skal jeg dømme efter mine [Konfirmander], må det rigtig nok se grueligt ud med Mange her i Egnen, for af tretten Konfirmander har to Dreng og fire Piger gode Kundskaber og god Forstand på deres Kristendom, men ikke nok med, at de Øvrige fortæller mig, at Johannes den Døber er Guds enbårne Søn og at Jesus Kristus blev kastet i Vandet, så kender de ikke en Gang det åndelige Ord, men siger at synde er det samme som at gøre godt, og så fremdeles.⁽¹⁰⁾

Seem Præstegård

Da den bosiddende sognepræst rykkede ud af præstegården i Seem⁽¹¹⁾, kom denne til at lide en ejendommelig skæbne. Præstegården lå i Seem by og hørte under Hvidding Herred, Tørning Len og Haderslev Amt i hertugdømmet Slesvig. Præsteembedets indehavere havde krav på landgilde og tiende af gården samt på, at præstegårdsfæsteren skulle køre med præsterne, når fattige i sognet havde brug for gejstlig betjening.⁽¹²⁾ Præsterne indføjede den bestemmelse i fæstekontrakten, at de skulle have et rum til rådighed i huset, hvor de kunne skifte dragt, og hvor de hellige nadverelementer kunne opbevares. Desuden forbeholdt præsterne sig husrum til at kunne beværte sognefolkene der i huset, når der skulle tages tiende, udfærdiges embedsmæssige skrivelser og deslige.

Kørslen med præsterne blev adskillige gange bortliciteret til ringere stillede folk, der måtte tage sig tid til at afbryde en dags arbejde for at køre. Præsterne fandt sig foranledigede til at lade indføre i kontrakten, at kusken skulle køre i en anstændig påklædning, vognen skulle være renvasket og sele-tøjet i orden. Måske har de oplevet, at vran-gvillige kuske ikke har haft disse punkter i tilfredsstillende orden?

Gårdens status var endvidere mærkelig derved, at den ifølge Den koldingske Afsked af 1576⁽¹³⁾ var fritaget for at betale afgift til kirken i Glückstadt, som præsteembederne i Tørninglen ellers var pålagt. Ligeledes var beboerne på gården fritaget for indkvartering af soldater, og deres sønner og karle skulle ikke være soldater.⁽¹⁴⁾

Ligesom i det øvrige Tørninglen tilhørte bygningerne på præstegården præsterne egenhændigt, hvilket fik til følge, at de to compastores (medpræster) ved hver ny personsansættelse i embederne skulle købe halvdelen af bygningerne af formanden.⁽¹⁵⁾ Første gang blev gårdens bygninger delt ved lodkast mellem de to præster.⁽¹⁶⁾ Justitsprotokollerne indeholder mange vurderingsforretninger, hvor der hus for hus, fag for fag gøres op, hvilken værdi de blev sat til. På grund af denne bestemmelse kan man ret nøje følge indbo og besætning på gården siden 1632, da det er nøje opgjort ved hvert halve skifte. Det var ubekvem for de unge og uformuende præster, der kom til, men til gode for præsteenker, som på den måde kunne få frigjort lidt likvid kapital. Ingen præsteenke i Seem kunne jo regne med at indgå ægteskab med den nye præst. En sidste særrettighed havde gården deri, at sognepræsterne skulle holde skifte i gården, når deres fæstere eller deres hustruer døde.⁽¹⁷⁾

Tienden

Tienden var årsag til megen splid. Bønderne ville nødig betale, og præsterne måtte være hårdhændede for at få, hvad der tilkom dem.

Reglerne for tiendebetaling var mærkværdigt anderledes i Seem i forhold til andre steder. Kun modent korn var tiendepligtigt. Det, som blev slået af grønt og fodret op, var fritaget. Nybrudt hedejord var fritaget for tiende allevegne, kun ikke i Seem. Tienden skulle deles, så præsten fik halvdelen, og kirken og kongen hver halvdelen af resten. Hvis der blev en rest ved delingen, skulle den til-



Christen Christensen Boe (født 1820), sognefoged, og hustru Gertrud Pedersdatter (født 1821). Fotograferet ved guldbrillup 1898. Christen Christensen hjalp sin svigerfar, Peder Jessen med hvervet som sognefoged, og overtog efterhånden såvel hvervet, datteren som gården (Haderslevvej 124).

falde præsten. Alle, undtagen gårdene under Schackenborg, betalte kongetienden gennem præsten. Schackenborgerne betalte gennem Haderslev Amtsstue. Ved tiendetælling måtte der ikke tælles blandt de neg, der bliver til overs på en mark, men tælleren skulle begynde forfra på næste mark. Lam, som tilfaldt præsten ved Sankt Hans, skulle blive gående hos moderen til Mikkelssdag, og han havde krav på et levende lam, hvis hans eget eventuelt døde i mellemtiden. Svine- og kalvetiende skulle erlægges i penge, som deltes lige mellem præst og kirke, undtagen i Seem, hvor det tilfaldt præsten alene.⁽¹⁸⁾

Tillige med de mærkelige særregler, der gjaldt i Seem Sogn, var tienden i århundredernes løb blevet ulige. Beboerne i Varming betalte med korn, og de fleste andre i sognet betalte med penge efter kapitelstaksten. Det

må være kommet for biskoppens øre, for han lod i august 1779 nedsætte en kommission, som skulle regulere tienden for Seem, Højrup og Vester Vedsted. Der blev holdt et møde i skovrider Hagens hus i Lindetskov, hvor alle præsterne skulle møde med deres tienderegnskaber for de sidste ti år. Præsterne ved Seem Kirke mødte med accorden, som havde været gyldig siden 1550'erne. De påpegede selv, hvor uretfærdigt tienden var pålignet bønderne. For eksempel skulle birkedommeren betale fire rigsdaler af fire tønnder hartkorn, mens Peder Pedersen i Høm betalte tre rigsdaler to skilling af fem tønnder hartkorn. Desuden påpegede de, at de havde ret til en gås af hver helgård årligt, men da der ikke havde været holdt gæs i mange år, havde de ikke kunnet opkræve denne afgift. Man kom frem til en aftale, hvorefter præs-

terne skulle tage tiendekornet i kærven, det vil sige ved direkte tælling på marken, og straks derefter skulle de sætte deres korn til auktion, så bønderne kunne byde på det. Dertil skulle bønderne køre kornet hjem for køberne, såfremt disse ikke boede længere end en mil borte. Hver helgård skulle yde præsterne et lispund smør, 20 æg, en stor ost, en gås, et par kyllinger, hvert 15. lam samt betale i rede penge to skilling lybsk af hvert føl, der blev født på gårdene, en skilling lybsk af hver kalv og 1/2 skilling af hver gris. Sagen fik dog ikke sin afslutning hermed, idet der findes reguleringer og tvistigheder adskillige år frem i tiden.⁽¹⁹⁾

Bønderne i sognet greb til den radikale udvej selv at købe den kongelige del af tienden, da den blev sat til auktion i 1792. Christian Jakobsen på Seemgård og Laurids Lauridsen i Varming fik den købt ved auktionen for 2.120 rigsdaler. De slesvigske beboere deltog ikke i købet, hvilket må have gjort administrationen deraf noget besværlig. Køberne var

... vi Underskrevne samtlige Seem Sogns Beboere, såvidt vi ere henhørende under Riberhus Amt og Lustrup Birk, de Haderslevhusiske og Rantzowske samt Seem Annexpræstegård undtagen.⁽²⁰⁾

Den vrangvillige Thomas Nielsen Saabye

En yderst vrangvillig tiendeyder var Thomas Nielsen Saabye (1724-1794), søn af birke-dommer ved Lustrup Birk, Niels Andreasen Saabye. Han ejede selv sin gård i Seem, som han havde arvet efter faderen, og han benyttede ethvert kneb til at genere sognepræsterne. Snart erklærede han at ville betale tiende i penge, snart i korn. Snart forlangte han kornet tiendet i kærven, det vil sige, mens negene stod på marken, snart skulle det måles af-tærsket i skæppemål. Indtil 1765 drev han sit spil. Derefter nægtede han rent at betale. Når stævningmændene mødte på gården for at tilsige ham til retsmøde, sørgede han for ikke

at være hjemme, at de måtte forkynde stævningen for hans karl, hvad der ikke havde retslig gyldighed. Det gik så vildt til, at stævningmændene forklarede:

Anno 1762, den 27. Marts vare vi undertegnede i Thomas Saabyes Gård at forkyn-
de denne Dom, men da vi traf Thomas Sa-
abye i hans Gård, og ville sagt ham vort
Ærinde, tog han en Vognkæp af Træ at true
os med og derpå løb ind og lukte sin Dør,
så vi ej kunne få ham i Tale. Gik vi derpå
ind i Kykkenet og sagde hans Pige Katari-
na Maria Hansdatter vores Ærinde, men
hun svarede, at hun ej ville vide noget der-
af og ej heller modtage Kopi af Dommen,
som vi tilbød hende, hvorpå vi lagde Ko-
pien på Kykkenbordet, som hun uvenlig
gik [hen] og skyder [til side]. Da hun end-
og truer og undsiger, forlod vi Gården, da
vi befrygtede at lide Overlast. Vi nødtes at
gå bort uden videre at forkynde Dommen,
så som ingen ville høre os, og straxen efter
vi var gået ud af hans Gård gjorde han
tvende Skud. Det bekræftes her under vo-
res Ed. Seem ut Supra,
Mads Pedersen og Hans Pedersen.

Der findes desværre ikke yderligere til belysning af, hvilken udgang sagen fik. Man kan forestille sig, at Thomas Saabye har haft høje tanker om sin egen person i kraft af, at han var søn af en jurist og dertil selvejergårdmand, hvilket kan have fået ham til at påberåbe sig rettigheder, som han ikke havde.

Katolsk tid

Da man malede dén præstetavle, som hænger i Seem Kirke i dag, var det åbenbart glemt, at embedet havde været varetaget af to præster ad gangen. Tavlen blev ikke lavet rigtigt. Nedenfor følger navnene på de præster, som har virket ved Seem Kirke, såvidt de kan spores i kildematerialet.

Det kendes kun fragmentarisk, hvilke præster, der har virket i Seem i den katolske

tid. På en lille seddel i en pakke arkivalier i Rigsarkivet står der:

Hr. Mattias Iversen var Sognepræst til Seem 1508, da han Mandag efter Ascentioni Dei (Kristi Himmelfartsdag), på Hvidding Herredsting udstedte et Bevis på Ransagning tillige med Hr. Matthias Christiansen, Sognepræst til Brøns.

Præster i Seem Sogn fra Reformationen

Jakob Simonsen, (måske Sørensen) 1539 - 1583. Christen Jørgensen 1583 - 1610. Jørgen Christensen 1610 - 1614. Ledig 1614 - 1619. Jens Regelsen 1619 - 1632.

En indskrift i Seem Kirkebog, Skt. Katari-nae Stavn fortæller:

... Jens Regelsen formedelst sin Forseelse blev fradømt sit Kald.

Compastores, som tillige var kapellaner ved Skt. Katarina Kirke:

Iver Christensen Holm 1632-1635, Jens Hansen Tavsén 1636-1655, Torkil Andersen Hoe 1655-1675, Niels Hansen Galten 1675-1680, Lauritz Aagaard 1681-1690, Christopher Wallekilde 1690-ca. 1710, Laurids Christensen Lund 1711-1731, Terkild Nielsen Jedsted 1731-ca. 1743, Jørgen Sølle 1741-1743, Jens Pedersen Houbroe 1743-1745, Peder C. Müller 1745-1747, David Grønlund 1747-1777, Hans Pedersen Coster 1777-1785, Niels L. Lisberg 1785-1790, Niels Christoph Juel 1791-1795, Nicolaj Satterup 1795-1806.

Compastores, som tillige var kapellaner til Ribe Domkirke:

Lauge Andersen Vedel 1632-1636, David Lauridsen Foss 1636-1648, Hans Hansen Pouch 1648-1660, Bernt L. Wedel 1660-1693, Claus S. Gosmann 1693-1732, Nicolai O. Clausen 1732-1746, Peder A. Haard 1746-1773, Christian Carl Brorson 1773-1782, Mathias Galthen 1782-1793. Niels Lindberg 1793-1830.

I 1806 blev embedet lagt om, således at kapellanen ved Domkirken var ene sognepræst i Seem. Herefter ser listen således ud:

Albert Leth 1830-1837, Ludvig Christian Müller 1837-1842, Dines Pontoppidan 1843-1856, Carl Ludvig Theodor Jakobi 1856-1869, Karl Vilhelm Frederik Olesen 1869-1875, Jakob B. Lindbæk 1875-1877, Johannes C. L. Lauesen 1888-1898, Emil Albæk 1898-1905, Hans Vilhelm Christensen 1905-1913, Vilhelm Birkedal Balslev 1913-1931, Aksel Emil Petersen 1932-1947, Alfred Kjeldgård Knudsen 1947-1962, Palle Nielsen 1962-1965, Søren Krarup 1965-(21)

I en tilføjelse til Seem kirkebog, Skt. Katari-nae stavn hedder det om præsten Jens Tausen:

Efter hans Død kaldte Magistraten i Ribe 4. Lektiehørere ved Skolen Peder Sønderhoe i Biskop Kragelunds og Lehnsmændens Fraværelse, hvorover Biskoppen tiltalede ham for Forsømmelse og slette Forhold og Opførsel i Skolen, så han resignerede sit Kaldsbrev.

Om Nikolaj Christensen Aagaard:

Kaldet til Embedet November 1680, erholdt Ordination 16. januar 1681. ... Blev 1690 kaldet til at være Slotspræst på Frederiksborg. ...

Om Christoffer Wallekilde:

Født i Wallekilde i Sjælland 4. december 1644, hvor hans Fader Christen Bogense var Degn. Dimitteret fra Næstved Skole af Rektor Peder Syv. ... Rektor i Ringsted i 16 År, hvorefter han formedelst Fattigdom resignerede. ...

Om Terkild Jedsted:

Var først Klokker ved Ribe Domkirke i 15 År. ... En Datter gift med Milter Andersen, residerende Kapellan ved Kirken i Ringkøbing, ... som blev kaldet til øverste Kapellan ved Domkirken i Bergen, men de druk-

nede begge på Oprejsen til Bergen. ... Terkild Jedsted testamenterede alt sit Jordegods til Messeklædernes vedligeholdelse og Zirrat.

Omtale af en del af de enkelte præsteskikkelser findes flere steder i litteraturen.⁽²²⁾

Kirkebøgerne

Delingen af sognepræsteembedet medførte, at der blev sjusket med ministerialbøgerne. Trods påbud er der tilsyneladende ikke ført bøger førend fra 1721, hvor præsterne begyndte at føre hvert sit eksemplar. Sognets samlede ministerialier skal altså søges i to sideløbende bøger. Dette var praksis indtil 1805. De hyppige præsteskit medførte også, at man ikke har været synderlig omhyggelig med førelsen. Præsten kan for eksempel have glemt, hvilket navn et barn fik, og har efterladt en åben plads, hvor navnet skulle stå. Flere gange anføres begravelser af børn, hvis dåb aldrig er blevet registreret. Enkefolk ses flere steder viede anden gang, uden at den første ægtefælles død kan ses registreret. For trolovelser og vielser findes ofte kun den ene begivenhed indført, hvilket viser, at man ikke skal tage de ældste bøgers indhold for endegyldig sandhed.

De verdslige myndigheder

Der er redegjort for de verdslige myndigheder i kapitlet om Lustrup Birk, men på det helt lokale plan var der naturligvis en række tillidshverv og embeder, som havde betydning.

Man udnævnte ligsynsmænd fra år 1832, skorstenssyn fra år 1801, forligsmæglere fra år 1795, helligdagsfogder, hvis funktionstid ikke lader sig fastsætte, strømsynsmænd og flere. De var alle udpegede af sognets styrende organ: sognerådet. Den eneste verdslige embedsmand, som umiddelbart stod i forbindelse med højere myndighed, var sognefogden - den lokale politimyndighed, i hvis

skikkelse flere af de tidligere funktioner blev samlede. I Lustrup Birks funktionstid havde birkefogderne været politimyndighed, og blandt andet optaget (arresteret) løsgængere, deserterede soldater og matroser og efterlyste personer i øvrigt. Dette embede var ulønnet, men birkefogderne havde haft deres gårde fri for årlige afgifter, i hvert fald indtil birket blev solgt til Schackenborg. De senere sognefogeder, hvis funktion begyndte ved kongelig forordning i 1791, skulle blandt andet effektuere militære indkaldelser og påse, at pligtleverancer til hæren i krigstid blev opfyldt. Han skulle fortsat indbringe løsgængere, foretage udpantninger og forrette politimæssig tjeneste og fra 1851 forrette borgerlig vielse. Ved nedlæggelse af sognefogedembedet i 1970 blev deres arkiver ikke indsamlede, hvorefter beviserne for en lang række borgerligt indgåede ægteskaber i Seem Sogn gik tabt ved rydningen af den sidste sognefogeds dødsbo. Disse ulønnede fogder fik ofte titel af Dannebrogsmænd som tak for deres tjenester.

Sognerådet

Vor viden om Seem Sogneråds virksomhed indskrænker sig til den periode, fra hvilken der er bevaret optegnelser. Det vil sige 1895-1968. Det fremgår, at man fortrinsvis behandlede skole-, vej- og fattigsager. Ved gennemlæsningen af protokollerne støder man naturligvis på en del pudsigheder, som undrer vor tid, men som vel var rimelige i samtiden.

Fra sognerådets forhandlingsprotokol:

- Sognerådet påbød i 1901 sognets skolebørn at benytte skiftesko i skolen. Så vidt det kan ses, er påbuddet aldrig ophævet! Skolebørn, som var fyldt 14 år, fik lov at fortsætte i skolen, hvis de ville, og hvis der ellers var plads i øverste klasse.
- Da Jens E. Vinds legat i 1904 blev givet til afløsning af offer og accidenser i Seem Sogn,

mente menighedsrådet, at det var på tide at ophøre med at bære klingpungen omkring ved gudstjenesterne. Sognerådet satte sig imod.

- Da degn Gram i 1907 søgte sin afsked, diskuterede man, om den nye lærer skulle kunne være organist i kirken, da menighedsrådet ville lade et orgel opstille, såfremt sognerådet ville lønne organisten.

- Der blev opsat orgel i 1908, og en bælgtræder fik fast tjeneste formedelst 40 kr. om året.

- I 1910 diskuterede man, om sognerådsformanden behøvede telefon. Man fandt det for dyrt. Samme år gav rådet en garanti på 10.000 kr. til Kloby Mergelselskab for betaling af mergel, som sognets beboere måtte bestille. Selskabet fik samtidig tilladelse til at føre spor over kommunens veje. Det skulle vise sig, at der var voldsom interesse for at aftage mergel. I Seem Sogn bestiltes der for næsten 25.000 kr.

- I 1912 fik læge Agerbæk fra Ribe tilladelse til at føre automobil hele døgnet på sognets veje til praksiskørsel. Da automobilejer Herman Olsen i Ribe året efter søgte samme begrundelse, nægtedes det ham.

- 1914 kunne man ikke godkende Ribe Politikreds' bestemmelse om, at der ikke måtte spilles kort i kroerne.

- På grund af rationering som følge af 1. Verdenskrig fik hver husstand tildelt mærker til køb af 1/2 liter petroleum.

- I 1920 vedtoges det at rejse en æresport ved Gelsbro i anledning af Christian X's besøg. Sognerådet besluttede at modtage kongen ved porten og følge ham til Ribe.

- 1923 blev der for første gang bevilget aldersrente. 16 personer fik fra 24 til 74 kr. månedligt.

- Samme år blev der lagt elektrisk strøm ind i Høm, Hømlund, Høm Vestermark og i Faurholt.

- 1924 blev Cecilie Spåbæk ansat som vinterlærerinde ved Seem Skole.

- 1925 ansøgte rutebilejer Hans Pedersen om fritagelse for rutebilskat for kørsel på kommunens veje. Man gav ham nedsættelse til det halve.

- 1926 ansattes Christian Jespersen (1903-1983) som vikar ved Høm Skole, mens lærer Lyngå deltog i et årskursus i København.

- 1933 vedtog man at købe en buk til Høm skolebørns gymnastik.

- 1936 ansøgte Høm Fodbold- og Gymnastikforening om tilskud til køb af en sportspads. Prisen var 1.000 kr. Kommunen bevilgede 200 kr. på betingelse af, at skolebørnene også kunne benytte den. Samme år indlagde man elektricitet også i Seem Skole.

- 1936 autoriseredes Andrea Dam som sygeplejerske i Seem Sogn.

- 1939 ansøgte lærer Jespersen i Høm om tilladelse til køb af et lysbilledapparat. Det bevilgedes på betingelse af, at skolen i Seem også skulle kunne bruge det.

- 1942 anlagde man en kloakledning fra Høm Forsamlingshus til Høm Bæk.

- 1947. Priser for brug af Forsamlingshusene: Biograf 35 kr. Bal 50 kr. Foredrag 20 kr. Privat fest uden dans 25 kr. Med dans 40 kr. Lille sal 10 kr.

- 1949 tillod man Høm Brugsforening at sælge spiritus. Poul Bjerrum stemte imod, da han var bange for, at de unge fik for let adgang til at købe stærke drikke.

I begyndelsen af 1960'erne brugte sognerådet en legatkapital til at anskaffe et par lysestager til Seem Kirke. Dispositionen medførte naturligvis en kraftig reprimande fra de statslige myndigheder, som udbad sig en forklaring. Fra sognerådet modtog man brevet retur med påskriften: Dette skal aldrig ske igen.⁽²³⁾

Birketinget i Lustrup

Der har allerede flere gange været refereret til birketinget i Lustrup, hvis virksomhed er en vigtig kilde til vor viden om forfædrenes bedrifter og gerninger. Vi vil kort beskæftige os med dette ting, der spillede så stor en rolle for de gamle bønder i Seem Sogn.

Det kirkelige Lustrup birk

Danmark og Slesvig har været inddelt i herreder siden tidlig middelalder, men herredsinddelingen blev i løbet af de første århundreder efter årtusindskiftet suppleret af mindre retskredse, de såkaldte birker. Navnet skulle stamme fra, at den svenske by Birka havde særlige privilegier og egen ret. Ordet anvendes sædvanligvis i Danmark om en retskreds med særlige privilegier, som var udskilt fra herredet.⁽¹⁾ Disse opstod dels, hvor isolerede beboelser vanskeliggjorde transporten til herredsbyerne, dels hvor specielle ejerforhold gjorde sig gældende. Endelig kunne de være resultat af en speciel kongelig belønning.

Blandt andre ejerforhold, der udløste birker og birkeretter, var den katolske kirkes besiddelser, hvor disse udgjorde større geografisk sammenhængende områder.

Omkring stiftsbyerne, hvor bispestol, domkapitel og måske kanniker og klostre ofte blev betydelige jordbesiddere, dannede der sig sådanne interesseenheder, som forsøgtes unddraget den verdslige jurisdiktion ved at udskilles som selvstændige retsområder, birker. Således også omkring Ribe, hvor kirken blandt andet oprettede Lustrup Birk.

Praktisk betød det, at kirken havde domsret, udnævnte retsbetjentene og oppebar bøderne i alle voldssager.

Lustrup Birk blev oprettet med kongelig konfirmation den 5. november 1468 og bestod som kirkeligt birk indtil reformationen 1536, hvorefter det blev lagt ind under kro-

nen. Vi ved intet om, hvad der er sket i birket i perioden forud for Reformationen. Der er ikke bevaret den mindste smule skriftligt materiale.

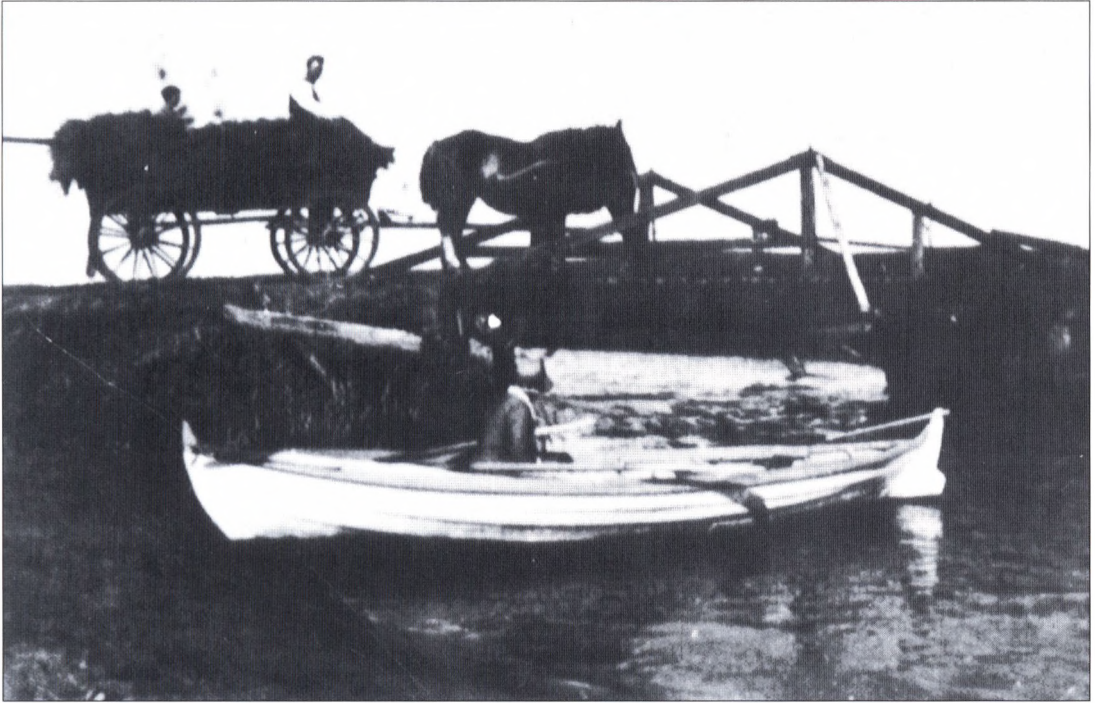
Det kongelige Lustrup Birk

Kronen sad inde med birkeretten fra reformationen og indtil 1661. Den 16. april 1563 udstedte kongen en forordning, hvori det hedder, at alt Ribe Domkapitels, Ribe Hospitals og Kronens gods i Hvidding Herred skulle søge retten på Lustrup Birketing.⁽²⁾ Fra denne periode findes sporadisk materiale, som kan belyse, hvilke sager birkeretten beskæftigede sig med. Vi ved ikke, om der systematisk har været ført tingbøger eller andet journalmateriale. Hvad der er overleveret (i hvert fald, hvad der er fundet indtil dato) begrænser sig omtrent til, hvad der er fundet i bilagene til Riberhus Lens regnskaber. En naturlig følge af den kongelige overtagelse blev det, at birket fra da af kom til at høre under Riberhus Len, senere Ribe Amt.

Lensregnskaberne er bevarede sporadisk fra 1562 til 1586 og fuldstændigt fra 1586 til 1649.

Heri kan man finde spor af Lustrup Birk, idet de forskellige sogne og landsbyer i regnskabet altid angives inden for hver sin administrative enhed. Lustrup Birk bestod af næsten hele Seem Sogn, Mandø og landsbyen Lustrup samt forskelligt strøgods i den nordvestlige del af Slesvig.

Desuden finder man birkefogderne omtalte, fordi deres løn bestod i, at de havde deres fæstegårde fri for afgift. Første kendte foged ved Lustrup Birk er Eskild Andersen i Munkgård, hvis embedsperiode begyndte før 1581 og varede til hans død i 1598. Dernæst Niels Andersen i Høm fra 1598, indtil Jens Eskildsen overtog hvervet. Jens Eskildsen boede i Munkgård, og man kan formode, at



"Æ kvajlas" køres hjem. Betegnelsen dækker det sidste læs oprivning, som kørt af marken. Varming Bro. På læsset Niels Nørgård og søsteren Anne Katrine Nørgård. I båden fru domorganist Behrens. Foto: Domorganist Behrens, Ribe, 1934.

han var søn af ovennævnte Eskild Hansen. Hans periode begyndte omkring 1605 og varede til 1632.

Det findes hvert år opført, hvor mange indfæstninger, stedsemål, der har fundet sted, og hvilke bøder, sagesfald, der er betalt. Ud fra indfæstningens størrelse kan man se, hvor stor en gård, der er tale om i det enkelte tilfælde. I de ældste regnskaber angives foruden den nye fæsters navn også den afgåedes, hvad enten denne er død eller gik på aftægt. Formlen, hvorefter indfæstningen blev skrevet, lyder typisk således:

Jens Hagensen i Høm fæstede den 21/9 1602 en halv Gård samme Sted, som hans Fader og hans Moder hannem oplod. Gav 22 Daler.

Hvis man forsker i ejendomshistorie, er her rig mulighed for at stykke lange og sammen-

hængende fæsterrækker sammen. I årene 1639-1658 er oplysningerne ikke så rigelige, men man kan så supplere med slottets jordebøger, der er bevaret i fuld udstrækning fra 1598, samt for årene 1562 og 1593. Sagesfaldene drejer sig typisk om vold, tyveri, ærekrænkelse eller hor. Sagsreferaterne er ganske korte og tjener øjensynlig blot til at lokalisere, hvorfra indkomne bøder stammede.

Eksempler:

- Anders Pedersen Kejser i Varming for vold mod Hans Eskoff i Ribe. Gav 3 Daler. (1602)
- Mikkell Pedersen udi Seem, som var tinget den 12. Maj af Maren Sekelsdatter udi Munkgård, som han belå. Gav 20 Daler. (1604)
- Kresten Ibsen udi Høm tinget for en Støk Bøgetræ han tog ulovlig som var huggen udi Hømlund til Tilje⁽³⁾ til Ladegården. Gav 10 Daler. (1614)

- Jesper Svendsen i Seem tingede en Degenstikvunde (sår, forrettet med en lang dolk), han var i en Drabssag, som skete med Per Simonsen i Faurholt. Gav 15 Daler. (1613)
- Jep Nielsen i Høm tinget for nogle Skældsord han tilsagde Jens Hagensen på Lustrup Ting, som han hannem ikke kunne overbevise. Gav 40 Daler. (1615)

Der er næppe tvivl om, at der har eksisteret tingsvidner og sagsreferater for disse mange sager, men de er ikke bevarede.

Kun ved udbetalinger fra lenets kasse kan man være heldig at finde bilag i lensregnskabene. Den ældste udbetaling til noget fra Lustrup Birk vedrører en istandsættelse af Skallebæk Mølle i 1618. Skallebæk Mølle blev iøvrigt stadig repareret, og gennem regnskaberne kan man følge kampen mod slitage og overlast i løbet af 30-årskrigen sidste år.

Derudover er der yderligere fundet følgende henvisninger til sager, ført under birkeretten i Lustrup, nemlig:

- Den 19. april 1718 mødte Jørgen Rasmussen fra Skallebæk Mølle og begærede to gamle adkomster på Munkgårds jord fornyet. De to dokumenter var udstedt en og samme dato, nemlig tirsdag efter Sankt Hans 1572, og de blev begge læst og påskrevet samt indført i tingbogen i deres fulde ordlyd.
- Et dagbogsnotat af Jakob Rasmussen Holst Guldsmid fra 1577 omtaler et drab i Varming, og tilføjer, at drabsmanden blev pågrebet og halshugget mellem Ribe og Lustrup. Kinch⁽⁴⁾ hælder til den anskuelse, at drabet er blevet eksekveret ved Lustrup Birketing. Det bliver foreløbig det eneste eksempel på, at personstraffe kan være eksekveret direkte ved dette tingsted.
- To tingsvidner fra henholdsvis 26. august og 2. september 1617, som findes gengivet i Viborg Landstings dombøger, hvori to bønder i Høm by gensidigt beskylder hinanden

for løgnere, bukketyve og fåretyve. Det fremgår, at de var kommet i strid over en flok gæs, som den ene havde fanget i sin kornager. Sagen er et vidnesbyrd om ubøjelige og stridige sind.⁽⁵⁾

- Et tingsvidne fra 24. april 1632, som er vedlagt Riberhus Lens regnskaber til vidnesbyrd om, at indbyggerne i birket i de forløbne to år har været så trængt af fjendernes hærgen, at de er ude af stand til at betale deres skyldige restancer.⁽⁶⁾

- En række tingsvidner, som blev taget, da Seem sogn blev nedlagt som selvstændigt præsteembede i 1634.

Det adelige, schackenborgske birk

I 1661 fik greve, feltherre Hans Schack (1609-1676) overdraget Møgeltønder med tilliggende gods som ejendom. Han havde forstrakt kronen med betydelige pengemidler under svenskekrigen 1658-1660 og modtog Møgeltønderhus som betaling. Han købte og mageskiftede en del bøndergods og endte med at eje fem bøndergårde i Seem Sogn og birkeretten over Lustrup Birk, som forblev ved grevskabet indtil 1807. Ganske vist havde greven udgifterne af at skulle aflønne fogden og dommeren, sørge for tingbøger og holde arrest med videre; men til gengæld oppebar han bønderne fra birkerne. Det kunne altså være en rimelig forretning at være birkeejer.

Lustrup Birk bestod da, som tidligere af øen Mandø, næsten hele Seem Sogn og Lustrup landsby samt grevskabets strøgods i Hvidding, Frøs og Nr. Rangstrup herreder.

Det er i disse år, vi bedst kan følge den daglige forretningsgang ved Lustrup Birk. Grev Schack, - eller Feltherren, som han ofte kaldes i de ældste omtaler, forordnede tingbøger ført, hvilke næsten alle er velbevarede takket være Schackenborg godsarkivs velordnede tilstand. Den eneste lakune er i årtiet 1676-1685, hvor der utvivlsomt er bortkommet en tingbog.

Tinget holdtes altid om tirsdagen, hvilket synes at have gammel hævd. Kun *når Tirsdagen med Hellighed var betogen* (belagt), for eksempel 2. eller 3. juledag eller andre 3. dage, blev tingdagen udsat til onsdag. I hele birkets virketid er det kun påvist en eneste gang, at der har været indkaldt til ting uden for den ordinære tingdag. Det var et tilfælde med en fængslet betler, som man skyndsomst ønskede videreeksperderet, så birkebønderne ikke skulle befordre ham til arresten, som måske var i Ballum, måske på Schackenborg.

Tingets forretningsgang

Første tingdag i et nyt år kaldtes snapsting eller drikting, og man kan selv skønne, hvad dagsordenen har været.

Første dag af disse under den grevelige overhøjhed var 19. marts 1661, hvor tingskriver Cornelius Detlefsen førte pennen, mens birkefogden Jens Jepsen i Varming måske slet ikke har kunnet skrive. Desuden var de fire sandemænd til stede. Deres opgave var at stå inde for tingbogens indførsler og eventuelle udskrifter. De kaldtes somme tider forseglingmænd. På retsvidnernes bænke sad otte lægmænd, således som det formodentlig havde været tilfældet siden birkets oprettelse, og som det fortsatte til nedlæggelsen. De otte mænd, *Ottømændene* eller *Stokkemændene*, skulle være garanter for, at der ikke skete nogen uret, og at menig almue ikke blev forurettet på tinge.

Den omtalte Cornelius Detlefsen var rienser, han tog borgerskab i Ribe 13. august 1661. Han var søn af byfoged Ditlev Hansen i Ribe. Tidligere havde han været handelsmand, men gik fallit og begyndte sin virksomhed som skriver.⁽⁷⁾ Der hæfter den kuriositet ved Cornelius Ditlevsen, at hans farfar var den Hans Dytmersker Guldsmid, der blev hugget ihjel i 1577 i Varming.⁽⁸⁾

Tinget var indrettet på en høj på Lustrup Mark lidt nordøst for Lustrup landsby, hvor



Postbud Mads Beck, Høm. Fotograferet foran sit hjem.

fire fjæle blev sat op på fire sten i en firkant, hvorpå de tilforordnede sad. Fjælene kaldtes *Tingstokkene*, og det ser ud som om, der hæftede en vis anseelse ved at være udnævnt til at sidde stok. I al fald i de første år. Senere viste det sig, at der sjældent var synderligt af vigtighed at forrette ved det lille birketing. Så betalte de længst borte boende bønder for, at Lustrupbønder sad i deres sted. Tingskriveren noterede trofast ned, hver gang nogen mødte ved stedfortræder. Det kunne blive lange indførsler, når alle otte mødte ved stedfortræder, og skriveren noterede:

Jens Bertelsen af Lustrup mødte for Christen Christensen af Varming

og så fremdeles, inden man kunne give sig i gang med den egentlige retsforretning. Til ti-

der har det været vanskeligt at samle de otte nødvendige mænd, og tinget måtte udsættes. Andre tider mødte alle, men der var intet at forrette, så de kunne gå hjem igen.

Arealet inden for de fire tingstokke var be hæftet med en vis respekt. Når nogen kaldtes i retten som vidner, hed det:

NN kaldte sine Vidner inden Tinge,

og det lyder, som om de på dette sted udtalte sig under edsansvar. Den egentlige edsformel blev afsagt, når der skulle udstedes tingsvidner. Formlen lyder:

NN edelig vandt efter Helligånds Eed med oprakt Finger efter Recessen, at

Det ser ud til, at man strengt har håndhævet illusionen om, at tinget skulle holdes under åben himmel. Bøgerne er dog intetsteds plettede af væde, så skriveren har vel haft et halvtag at dække sig under. Det hedder gentagne gange:

Højen kaldte NN til sig og spurgte...,
eller:

Da retten mødtes på højen....

Med mindre der er tale om en fast formel, har man altså siddet under åben himmel året rundt. Dog synes en enkelt indførsel i tingbogen at vise noget andet. I 1737 indgav birkedommer Saabye en ansøgning til grevskabet om et tinghuses opbyggelse. Heri hedder det:

For mangel af Tinghus til Rettens Holdelse har jeg formået en Mand ved Navn Søren Lauridsen en rum Tid at huse Retten, men siden hans Hustru ved Døden er afgang, har han frasagt sig den Ulejlighed at huse Retten [videre] end til forestående Jul.

Greven svarede, at retten kunne holdes indtil videre i grevens gård, som birkedommeren havde i fæste i Seem. Det blev en længere periode, idet man senere kan se, at retten først

flyttede tilbage til Lustrup 13 år senere, da Saabye var død. Ved anlæggelsen af hovedlandevejene 1788 hedder det, at de implicerede parter havde mødtes i tinghuset i Lustrup, men det har formodentlig drejet sig om en lejet stue.

Birkeskriverembedet må i de første år have haft en vis status. Selv om skriveren ikke var jurakyndig, var hele rettergangen afhængig af, at skriveren kunne formulere sig og viderebefordre nødvendige sager, ligesom det må have været hans bestilling at oplæse de officielle kundgørelser, der blev fremsendt til tinget, for den forsamlede almue. Det kunne også ske ved opslag på kirkedøren i Seem eller bekendtgørelse fra prædikestolen. En af skriversne, som vi ganske vist ikke ved ret meget om, var Nikolaj Christian(sen) Pilow (Pigeluff), der boede på Seemgård sammen med defoged Henrik Rönnow von Hattig. Pilow døde i 1698 og fik et smukt epitafium over sig i Seem Kirke, hvor han havde været kirkeværge. Senere dalede skriverens status. Især da der kom uddannede jurister i fogdens embede, handlede de ilde med skriverembedet. Birkedommer Niels Outzen høstede selv skrivelønnen, men hyrede en sølle mand fra Øster Vedsted til at forrette arbejdet mod en ringe betaling. Denne måtte spadsere fra Øster Vedsted til Lustrup mark hver ugedag, selv holde sig med penne og blæk og tillige besørge brevskaaber til de nærmestboende myndigheder, selv om han var svagelig, næppe havde klæder på kroppen og levede med sin gamle hustru i stor armod. Andre forstod at benytte sig af deres færdigheder til bedre fordel. For eksempel Niels Lauridsen, der samtidig beklædte embedet som hjælpskriver ved Ribe Amt og Stift 1700-1737. Gennem sagsreferaterne, som ofte er ført i et omstændeligt sprog, kan man finde mange kuriøse oplysninger om dagligt liv i distriktet. Der kan for eksempel stå, at en sag forefaldt netop den Dag Bymændene kørte Rug ind,



Varming Østergård. Billedet giver et godt indtryk af, hvor stort et folkehold, der var om driften af en større landejendom. I gårdspladsen anes en høesse. Et par gendarmer er kommet forbi, da fotografen var på besøg. Foto ca 1880.

hvilket så henfører til det fungerende dyrkningsfællesskab. Der er mange henvisninger til klæder, især i dødsbofortegnelser, ligesom disse indeholder mange lister over indbo, redskaber og besætning. Ind imellem løber der skriveren en dialektejendommelighed i pennen.

NN mødte NN i Porten

betyder, at førstnævnte med hensigt spærrede vejen for sidstnævnte. Man kan se, at døgnnet var anvendt anderledes end i dag, når der skrives, at

Tinget skal mødes om Sommeren Kl. 7 slet og om Vinteren Kl. 8.

I en anden sag står der om sengetiden, at NN kom inden Døre efter 9 Aften, da hver Mand i Byen var til Sengs.

Brandforsikring

Et gennemgående emne er brandskaderne. Når en ejendom brændte, mødte den brandlidte op med sine naboer som vidner og fik af retten udstedt et brandstødsbrev, som gjaldt *År og Dag*. Det vil sige, at han med dette i hånden kunne gå lovlig tiggergang og samle ind til at opbygge en ny gårds bygninger. På vor egn ejede fæstebonden i mange tilfælde selv gårdens bygninger og var altså selv ansvarlig for dem. År og dag var en fast formular, som nøjagtig gjaldt i et år, seks uger og tre dage. Denne praksis var iøvrigt en belastning for egnens beboere, som hævdede, at mange løb om og tiggede med forældede brandstødsbreve. Bønderne bestemte derfor, at der skulle oprettes en art gensidig brandforsikring, hvorefter samtlige beboere skulle give et fast beløb foruden den gamle rettig-



En Sørge sang.

Da Forbudet mod Hjemmebrænding var udstedt i Midten af forrige Aarhundrede, blev følgende Vise meget populær her paa Egnen:

Kom nu alle, kom tillige,
kom og høre Ordre her,
som er for det hele Rige,
kommer, græder hver især.
Posten kom nu meget fage
med Forordningen saa stærk,
at vi Bønder skulde tage
bort vort hele Brændvinsværk.
Ordren er, vi ej skal brænde
og ej Brændevin maa faa;
vores Tøj skal vi indsende;
hvordan vil det nu os gaa?
Hører alle, jeg vil sige,
medens vi endnu har Tid,
brænder alle nu tillige,
brænder Dag og Nat med Flid,
at vi da herefter haver
en Godtaar at tage til,
naar de sultne Købstadmaver
kommer og ransage vil.
Brændvin vi til Frokost tager,
dertil Ost og Smør og Brød;
det os inderlig behager.
Ak, hvad er det sukkersød.
Godt for Kuld og godt for Hede,
godt for Hoved, Tænders Ve,
godt at tage ind at svede,
godt ogsaa for Øjnene.
Ja, ihvor man lider ilde,
om man end og halv er død,
kan den Pinen dog formilde,
O, du ædle Brændvin sød!

Det vakte harme, da hjemmebrænding blev forbudt.
Udateret udklip.

hed, som stod fast.⁽⁹⁾ Den gamle rettighed lader sig ikke tidsfæste, men den bestod i, at alle gav et antal travet tag og tækkereb samt kørsel med byggemateriale til genopførelse af den brændte ejendom. Senere bestemtes det, at kørslen kunne gå til Aabenraa efter tømmer, og at der tillige skulle gives kreaturfoder til den brandlidte, alt efter årstiden.

Allerede i 1740 blev den første virkelige brandforsikring oprettet under navn af *brandrettighed*. Først indgik man den indbyrdes bestemmelse, at de, som lod sig indskrive, ville betale de brandlidte penge foruden at levere materialer til genopbygningen. Hver helgård forpligtede sig til at betale én rigsdaler og de mindre gårdmænd proportionalt mindre. Mændene i Lustrup by indgik en lignende aftale med hverandre.

Denne forsikring blev løbende justeret, så gamle og afdøde gårdmænds navne blev erstattet med de nye, og også flere og flere indtegnede sig. Man indså fordelene i ikke at skulle ydmyge sig i tiggergang for at samle sig til nye bygninger, og der var også en fordel i at formindske tiggernes antal på denne måde.

I 1784 blev brandrettigheden erstattet af en helt ny *Vedtægt for Lustrup Birks Brandkasse*. Her lod en lang række tilgrænsende byers mænd sig optage. De kom fra Birkelev, Havervad, Obeling, Hviding, Råhede, Sønder Farup, Rejsby, Toftlund, Rødding, Spandet, Farup og adskillige flere steder. Det var kort sagt en fin idé at oprette en brandkasse. Enhver tegnede sig for et fast beløb og skulle kun udbetale penge, når en af de øvrige interessenter i kassen var udsat for ildebrand.

De gamle landsbysamfund styrede sig selv i de daglige arbejdsgange, da dyrkningsfællesskabet endnu fungerede. Som rettesnor havde man de såkaldte byvider, hvori regler, bøder, ombud med mere var nedskrevne. Da der i et par tilfælde har været strid om disse, gik man til retten på Lustrup Birketing og fik konfirmeret vedtægterne.

1864. Fordeling mellem Kongeriget og Hertugdømmet.

Arealet:	79,4% kongeriget.		20,6% hertugdømmet.	
Seem by:	8 gårde	8 huse	2 gårde	0 huse.
Høm by:	12 -	14 -		
Varming:	10 -	8 -	2 -	2 -
Faurholt:	4 -	3 -		
Snepsgårde:	3 -	3 -		
Karkovgård:	1 -	1 -		
Munkgård:	1 -	1 -		
Stavnager:			1 -	
Hømlund:			1 -	
Skallebæk Mølle:	1			
Fattighuset:		1 -		
			Kirken.	

Efter Trap: Danmark, 1. udgave og samme: Slesvig, 1. udgave.

Begge gange var det landsbyen Seem, der var så forudseende, hvorfor vi altså kender vider herfra i to - noget forskellige - versioner fra henholdsvis 1683 og 1732.

Alt i alt er sagerne ret forudsigelige og ensformige. Der kommer dog et par oplivende ind imellem, når der har været slagsmål, tyveri, der er skudt en ulv, eller der er begået hor. Der fandt en meget celeberrig retssag sted i 1763, hvor birkedommer Outzen ønskede at skille sig fra sin meget letfærdigt levende hustru, Catarina Elizabeth Falck.⁽¹⁰⁾

Personalet:

Det er først fra og med Andreas Nielsen Saabye, at der kom en uddannet jurist i dommersædet. Han fungerede 1690-1720, og var tillige herredsfoged i Holsted, hvor han boede. Det fortælles, at han red frem og tilbage mellem retsstederne et par gange ugentligt.⁽¹¹⁾ Den næste foged må næsten være søn af den forrige. Hans navn var Niels Andersen Saabye. Han var født 1673 i Holsted og døde i 1749 i Seem. Han købte to gårde i Se-

em til selveje ved auktionen i 1720 over tidligere ryttergods.⁽¹²⁾ Han tiltrådte embedet samme år og var tillige justitarius på Gram Gods fra 1737.⁽¹³⁾ Han nævnes i justitsprotokollen fra 1709 til sin død 1749. Han må have nydt en lokal tillid, idet han var kirkeværge i Seem fra 1715. I sin tid arbejdede han utrætteligt på at vedligeholde og renovere Seem Kirke. Det er formodentlig hans epitafium, der sidder på kirkens sydvæg. Han havde mindst tre børn. Zidsel blev gift i 1741 med herredsfogden Peder Wedel i Lø Herred, Andreas blev sognepræst i Klovborg, og Thomas arvede faderens selvejergård i Seem og døde uden at efterlade sig arvinger.

Derefter tiltrådte Johan Joseph Haaber embedet som birkedommer. Han havde vanskeligt ved at klare sig, men vellyndere sørgede for ham og hans familie. Han virkede som birkedommer i en kort periode fra oktober 1752 til november 1753. Han kom fra embedet som organist i Møgeltonder, blev birkedommer i både Ballum og Lustrup, men flyttede til København og endte som klokker

Paa Grund af Sygdom agter jeg underhaanden at
 sælge min Haderslevhuus Eiendoms-Gaard Hømlund i
 Seem Sogn, hvortil hører 70 Tønder Vand Ager og Eng,
 hvor der findes Mergel overalt og kan avles 25 Pæ
 Høe, foruden en Hedeparcel paa Barming Mark og et
 Stykke Aamai Eng til 25 Pæ Høe. Gaarden ligger
 omtrent en Mil fra Ribe ved Landeveien efter Aabenraa
 og Lygomkloster og har Tilladelse til Krohold.
 Hømlund den 28. Maj 1858.

Niels Peter Mikkelsen.

Ribe Stifts-Tidende 31. maj 1858.

ved Sct. Nikolaj Kirke.⁽¹⁴⁾ Han var eksamineret jurist. Hans eksamination blev foretaget af forvalter Clausen på Trøjborg. I embedets vakance blev skriveren Laurids Pedersen fra Øster Vedsted konstitueret.

Birkedommer Jens Nielsen Outzen i Høm var enten født i Brede eller Fole og døde i 1785 i Seem. Han var student fra Ribe 1752, eksamineret jurist af grev Schack på Schackenborg. Han begyndte sin karriere ved Lustrup Birketing i 1757, da sættedommer og skriver Laurids Pedersen blev afsat på grund af svindel med kassen. Laurids Pedersen havde opkrævet afgifterne til grevskabet, men ikke indleveret dem på gods-kontoret på Schackenborg. Han fik dog lov at beholde skriverstillingen, da hans bohæve blev beslaglagt og åbenbart har dækket værdien tilsvarende det bortkomne beløb. Jens Outzen i Høm tiltrådte birkedommerembedet i 1758 med kongelig bevilling og bestred det til sin død. Han efterfulgtes af sønnen, birkedommer Niels Outzen, som var født i 1755 i Møgeltønder og døde i 1811 i Ribe. Han var eksamineret fra Københavns Universitet i 1781 og blev adjungeret faderen 1784. Efter hans død blev birket formelt nedlagt, omend det fortsatte som selvstændigt politidistrikt inden for Riberhus Birk. Han

udgav et forsvarsskrift i 1798 om en straffesag, som han havde været indblandet i i Ribe.⁽¹⁵⁾

Atter kongeligt birk

I 1807 købte kongen birkeretten tilbage fra grevskabet, og birket blev nedlagt som selvstændig retsenhed i 1812, da birkedommer Niels Outzen døde. En funktionstid på 325 år var hermed slut.⁽¹⁶⁾

Et synligt minde om birkedommernes virke

I 1786 fik birkedommeren et pålæg fra ministeriet om at indgive en ordentlig beskrivelse af de offentlig veje inden for birket. Derefter blev det vedtaget, at staten ønskede at anlægge ordentlige landeveje fra Ribe til henholdsvis Haderslev og over Toftlund til Aabenraa. Det skulle være veje, der ikke nødvendigvis førte gennem alle mindre landsbyer, men i videst muligt omfang strakte sig efter en lineal fra købstad til købstad. Hensigten var dobbelt, dels ønskede man en postvej til de regelmæssige dagvognskørsler med gods og rejsende, dels var der et ønske fra hæren om at få gode fremmarchveje. De forrige, delvis selvgroede veje, førte langs markskel og krummede sig gennem alle

mindre bebyggelser og gik vide svinkeærinder for at passere vadesteder eller broer.

Ministeriet ønskede helst vejen anlagt i løbet af 1788, men kunne nok indse, at det ikke kunne ske så hastigt. Bønderne skulle for eksempel have lov til at høste markerne, inden vejen blev anlagt hen over dem.

Birkedommeren fik besked på, at de vanskeligst passable steder først og fremmest skulle jævnnes og liges,

fremfor alt den Del af Truels Jensens Toft i Seem til Vester over Byens Strøplads mellem Seemgårds og Ribe Hospitals Bønders tildelte Agermark, hvor næppe nogen kan passere uden at vælte.

Amtmanden har altså haft nogle dårlige erfaringer med kørsel på dette sted, som i dag ikke lader sig placere med nøjagtighed. Seem bys strøplads er den åbne toft syd for Seem Kirke, hvor bønderne tidligere kunne vejre det bjergede hø fra de våde enge.

Der blev givet anvisninger på, hvorledes grøfterne skulle graves og

Vejen rundes som en rygget Ager.

Der skulle udregnes nøjagtigt licitationsmateriale til broerne, hvoraf der var 12 inden for birket. De fleste af dem ganske små. Amtsvejsinspektør Bie målte vejen ud, og inden 1790 lå den færdig, men ikke uden at der havde været kontroverser.

Vejene er sidenhen rettet lidt ud, men de følger for størstedelens vedkommende endnu de oprindelige forløb, som de blev afsat i 1788.

Hvidding Herredsting

De beboere i Seem Sogn, der ikke havde været bosiddende på kirkeligt gods inden reformationen, forblev tingpligtige til Hvidding Herredsting. Det var ganske få:

- Gården Stavnager i Varming.
- Gården Østergård i Varming.
- Den Rantzowske ejendom i Varming, som også kaldes Den lindevedske.
- Seem Præstegård.
- Gården Hømlund.
- En unavngiven gård i Seem.

Beboerne af disse gårde skulle søge tinget i Hvidding og hørte også under Haderslevhus Amt. Ejendommene skulle lyde slesvigske lov og administration og betalte skat efter den ældgamle plovtafst helt indtil de kom under kongerigsk lov i 1864. De blev ikke matrikulerede før efter 1864 og er ganske udeladt på det ældste matrikelkort over Seem Sogn. De skulle ikke lyde sognefogden i Seem, der var kongerigsk udnævnt, men hørte under Spandet sognefoged. Den rantzowske gård havde endog sin egen foged sammen med de øvrige rantzowske gårde i Roager og Spandet.

Disse få ejendomme, som var unddraget fra kongerigsk lovgivning, var nok til, at vi kan kalde Seem Sogn for et sogn, der var i klemme mellem hertug og konge. De respektive overøvrigheder lå i evigt skrivi med hinanden om, hvorledes diverse sager skulle løses.

Slesvig eller Kongeriget?

Beboerne i Seem Sogn, og mange med dem, mener, at de bor i Vestjylland og taler vestjysk. Sønderjylland er, hvad der ligger syd for den gamle 1864-grænse.

Dette stemmer dog ikke helt med den historiske virkelighed.

Folkeligt

Blandt de gamle Seem-boere var det anset for fint at tale sønderjysk. Det er forekommet, at en gammel mand har sagt med stolthed: *A sæjer æ om mæ sjel'!*

Tidligere var det almindeligt, at de unge karle og piger drog op i det sydlige og tog tjeneste. Karlene som sletkarle i de fede marskegne eller på øerne Amrum og Föhr, pigerne som mejersker eller indepiger. Når de så kom hjem, var det lidt fint at forandre sit sprog en anelse i retning af det sønderjyske. Traditionen er ældre end den lønforskel, der opstod i tiden efter 1864, og som gjorde tjenesten sønderude økonomisk attraktiv.

Kongelig skuespiller Peter Foersom lagde allerede mærke til dette i 1820, da han skrev om sin hjemegn; han var fra Kalvslund:

Har en Karl tjent i sønder blot et halvt År,
lægger de dem upåtvivlelig efter søndens
Dialekt.⁽¹⁾

Denne holdning har dog ændret sig noget en tid, nemlig under den sønderjyske tyskertid, da der kom en del dansksindede sønderjyder hertil, - ofte karle, som ikke ville i tysk uniform. En del af dem var udviste optanter, som havde midler til at købe ejendom for. Og de var ikke de ringeste, idet de havde gjort sig helt klart, at de tilhørte en dansk tradition. Disse blev til en vis grad toneangivende, de tog på højskoler, de var medlemmer af Historisk Samfund og i det hele taget aktive på det folkelige og kulturelle plan, til fortrydelse for nogen af de gamle slægter.

Administrativt

De kongerigske og de hertugelige overøvrigheder har til stadlghed kæmpet om indflydelsen i Seem Sogn - som i så mange nord-slesvigske sogne.

Oprindelig må vi gå ud fra, at Seem Sogn var en part af hertugdømmet Slesvig, og at de kongerigske institutioner successive har overtaget stykke for stykke indtil 1864, hvor hele sognet med et slag blev henlagt under rent danske myndigheder. Dette gælder såvel verdslige som kirkelige, lokalretslige som statsretslige forhold. Disse forhold har været så forviklede, at man selv i samtiden har måttet opgive at gennemskue de rette sammenhænge. Der blev foretaget jurisdiktionelle omrokeringer flere gange.

Følgen blev, at

i Slesvig er Lov og Ret i en, for Ukendte, i næsten utænkkelig Forvirring. ... Advokaternes Antal her er derfor omtrent fem Gange større end på samme Folketal i Kongeriget.⁽²⁾

Lad os begynde med at kigge på Seem Kirke. Tårnet er af den type, som kaldes tørninglensk. Det vil sige, at der er fire spidse gavle, der kroner murene under et firesidet spir. Denne tårntype kan man genfinde i hele det gamle område, der kaldes Tørning Len, og som strakte sig fra Lillebælt til Vesterhavet. Det blev nedlagt som verdsligt len allerede i renæssancen, men fortsatte som provsti. For Seem Sogns vedkommende fik det den konsekvens, at biskoppen i Ribe blev overordnet regnskabsfører, men denne virksomhed begrænsedes af, at lensmanden i Haderslev blev en slags revisor for kirkens regnskab og begge oppebar de indtægt af disse embeder.⁽³⁾

Kirken

Vi ved, at der blev oprettet et kloster i Seem allerede før år 1200. Det blev anlagt på jord, som Ribe Bispestol skænkede til formålet.⁽⁴⁾ Vi ved ikke, om Seem allerede på dette tidspunkt var et selvstændigt sogn, eller måske en del af domsognet. Men bispestolen ejede gods her, og mere kom til i de følgende århundreder.

Alt dette kirkeligt ejede gods, som den katolske kirke fik underlagt sig, blev unddraget den almindelige retspleje her i landet, da biskopperne fik birkeret. Det vil sige, at bispens fæstebønder, de undergivne præster og ordensfolk, skulle dømmes på egne tingsteder med bispen som overøvrighed og af kirkeligt udnævnte dommere.⁽⁵⁾ De kirkelige ejendomme i Seem Sogn blev henlagt til Lustrup Birketing den 5. november 1468.⁽⁶⁾ Dette birketing kom til at spille en væsentlig rolle for beboerne i Seem i mere end 300 år, indtil det blev nedlagt i 1812.⁽⁷⁾

Birketinget havde den kirkelige, kanoniske, ret som grundlag indtil 1536. Iøvrigt supplerede man med paragraffer efter behov, taget fra Riber Stadsret af 1269. Vi kender dog intet til birkets virksomhed i denne periode.

De områder af sognet, som ikke var kirkeligt ejede, skulle søge retten ved Hvidding Herredsting, hvor man brugte Jyske Lov fra 1241, suppleret med retsregler fra Det tyske romerske Kejserdømme. For eksempel blev et salgsbrev den 23. januar 1413 medbeseglet af den kejserlige notar i Slesvig by.⁽⁸⁾

De mange herrer

Før reformationen var der altså følgende kategorier af bønder:

- De, som svarede landgilde til kirkelige institutioner.
- De, som svarede landgilde til Riberhus.
- De, som svarede landgilde til Haderslevhus, og
- Eventuelle selvejere.

Reformationen

Efter reformationen overtog kongen alt det kirkelige gods, inklusive birkeretten over Lustrup Birk. Indbyggerne faldt ved denne lejlighed ind under samme lov som de, der søgte herredstinget - men ikke uden modifikation. Birkets indbyggere kunne nemlig appellere til højesteret uden om landstinget.⁽⁹⁾

Noget af bøndergodset blev tillagt Ribe Hospital, det vil sige det tidligere Sortebrødre kloster. Andet blev udlagt til aflønning af Domkirkens præster eller udlagt til underhold af Det jyske Rytteri, det såkaldte ryttergods. Kun en del forblev ved Riberhus.

Således var det indtil 1661, hvor grev Schack dannede Schackenborg Gods og blandt andet købte 36 ejendomme i Seem sogn, som han straks mageskiftede, så han kun beholdt fem af ejendommene ved godset.

Endelig findes der et par gårde, som kaldes *De lindevedske Ejendomme* eller *Rantzows tjener*. Det var to gårde i Varming, som Niels Ludvigsen Rosenkranz til Høgsbrogård købte af kongen, og som i 1613 kom til godset Lindeved ved Flensborg Fjord, hvorfra det blev opkøbt af hertugen og henlagt i 1796 til Haderslev Vesteramt. Disse gårde har haft helt særlige privilegier. Blandt andet måtte de selv brænde brændevin og føre retshandlinger uden brug af stemplet papir.

Desuden var der Seem Præstegård, som administrativt hørte til Haderslev amt, samt en gård i Varming, der tilhørte Seem Kirke og svarede landgilde og øvrige afgifter til kirken.

Lokale følger af de politiske kampe

Disse mærkelige og vanskeligt overskuelige handler og omlægnings fik også konsekvenser for den almindelige administration. Blandt andet kom fattigvæsenet og skolevæsenet til at høre under slesvigsk lov, mens det meste af befolkningen hørte under kongerigsk, Hvilket vil sige Frederik V's Danske

Lov fra 1686. Rent praktisk førte det til et evindeligt skrivi om mellem Haderslev Amtshus og Riberhus Amtshus. I et tilfælde om en fattigsag blev der nok skrevet henved 1.000 ark papir, - og så løb den pågældende væk, og sagen løb ud i sandet.⁽¹⁰⁾

Tabet af Slesvig

Hele den vanskelige administration fandt med et slag sin løsning, da Danmark tabte Slesvig i Den anden slesvigske Krig i 1864. Alt, hvad der geografisk hørte til Seem Sogn, kom til at ligge under Ribe Amt og Herred. Der blev dog givet en frist til at afslutte retssager indtil 1867. Det er ejendommeligt at folk i Seem har været undergivet Jyske Lov helt til da. Denne middelalderlige lov kunne da længst heller ikke gøre fyldest. De slesvigske jurister havde fyldt op med oldgamle elementer fra den romerske Karolinerret. Var det så underligt, at der skulle mange jurister til?

Den kirkelige administration

Regnskaberne for Seem Kirke er bevaret ubrudt siden 1648. Før den tid findes et par sparsomme notater.

Fra gammel tid var det ærkedegnen ved Ribe Domkirke, som førte regnskaberne ved Tørninglens kirker under biskoppens tilsyn. Der var dog ofte uenighed mellem de verdslige øvrigheder om, hvem der skulle føre tilsyn. I 1544 forsøgte Henrik Rantzow (1526-1598), statholder i hertugdømmerne, sig, men måtte notere:

Fra Szeem Kircke har ieg, Henrik Ranzaw icke kunnet bekomme noget Reykenschupp.

Og senere samme år skrev Ribes biskop:

Provsten beretter, at alt det, som var i forråd [i Seem] er taget bort.⁽¹¹⁾

Sagen blev indklaget for Rigsrådet, hvis svar ikke er bevaret. I 1576 var der kludder igen, og rigsrådet samledes ved Herredagen i Kolding og ankede til storfyrst August af Saksen, som afsagde voldgiftsdom i 1578. Herefter skulle alle kirker i Hvidding Herred være under Slesvigs hertugs overhøjhed, og hertugen skulle tillige have patronatsret. Det vil sige, at han ansatte sognepræsterne.

I praksis vil det sige, at ærkedegnen skulle afvente, at hertugens skriver ankom, førend de i fællesskab kunne afslutte Seem Kirkes regnskab.⁽¹²⁾

Angående patronatsretten, mente lensmanden på Riberhus åbenbart ikke, at han behøvede rette sig efter storfyrst Augusts kendelse. For der findes opregnet tre sognepræster i perioden 1583-1632, mens lensmanden på Riberhus skrev i 1616:

... Seem Sogn, som udi langsommelig Tid haver standen ledig foruden nogen vis Sognepræst, formedelst både Gert Rantzaw (1558-1627) - statholder i hertugdømmerne - og jeg holder os til Jus Patronatus.⁽¹³⁾

Den sidste sognepræst, som boede i Seem, var Christen Jørgensen, som blev afsat fra sit embede i 1634 for sit slette levned, og hans afskedigelse blev anerkendt af generalsuperintendent (biskop) Stefan Klotz (1606-1668) i Slesvig i en udateret henvendelse.⁽¹⁴⁾

Embedet blev derefter delt mellem kapellanen ved Ribe Domkirke og kapellanen ved Sankt Katarinæ Kirke i Ribe. De to skulle endvidere dele embedets indtægter på alle måder. Det var tienden, højtidssofrene og præstegårdens afkast. Dette sidste medførte nogen besværligheder, idet hver præst tillige skulle bekoste vedligeholdelsen af halvdelen af gårdens bygninger. Ifølge gammel hævde ejede sognepræsterne i Tørning Len nemlig selv bygningerne på deres gårde.⁽¹⁵⁾ Altså måtte hver ny kapellan besværligt købe sin formands halvdel og lade den syne og vur-

dere forud for købet. I 1683 rokerede man lidt om og lod præstegårdens indtægt alene tilfalde domkirkens kapellan.⁽¹⁶⁾

Præstegården hørte under Haderslev Amtstue, hvortil der skulle svares skat. Gården var takseret efter plovtafst ligesom overalt i Slesvig. Men Seem Præstegård ser mærkværdigvis ud til at have været skattefri. Gården er hverken opført i plovtafstlisterne for 1689 eller senere.⁽¹⁷⁾ På samme måde ser det ud til, at netop Seem Præstegård har været fritaget for ansættelse i lægdsregistret, og altså har forpagterens børn været fri for at springe soldat.⁽¹⁸⁾

Da amtmanden i Haderslev jo havde kaldsret til kirken, betød det, at en præst for at blive ansat skulle ansøge både hos biskoppen i Ribe, som var det åndelige overhoved, og hos amtmanden i Haderslev for at blive anerkendt. I årene 1632-1806 var der 26 forskellige præster ved Seem Kirke. De kaldtes *Compastores*, det vil sige medpræster.⁽¹⁹⁾

Disse præster måtte, foruden Gud og Mammon, tjene yderligere tre herrer: Amtmanden i Haderslev, amtmanden i Ribe og biskoppen i Ribe.

I Tørning Len var Korntienden ligesom i Kongeriget delt i tre Dele: Præste-, Kirke- og Kongetiende. De ikke-kongelige Fæstere, som hørte under Lindeved, betalte en Fjerdedel af Tienden til Godsherren. Grunden til dette ejendommelige Forhold var, at Biskopstienden, der i Kongeriget ved

Reformationen var blevet inddraget under Kronen og forandret til Kongetiende, i Sønderjylland var blevet ophævet kort efter 1525. [En] Tredivtedel af hele Tienden blev dog delt lige mellem Kirken og Kronen.⁽²⁰⁾

I begyndelsen skulle bønderne selv tærsk kornet og levere det til præsterne. De kunne så selv beholde halmen. Senere blev det ændret, så præsterne skulle møde på marken og tage deres tiende i kærven.⁽²¹⁾ Det endte med, at man indgik aftale med præsterne om, at de skulle holde auktion over deres tiendekorn på marken, så bonden slap for at køre kornet til Ribe. Der skulle også betales tiende af ost, smør, fjerkræ, kalve, lam og føl. Igen var der særlige forhold i Seem, idet det var almindeligt at betale hvert tiende dyr, men i Tørninglen skulle der kun betales af hvert 15.⁽²²⁾ Svin- og kalvetiende skulle betales i penge, som blev delt ligeligt mellem præst og kirke undtagen i Seem, hvor de tilfaldt præsten alene. Det ser ud til, at Varming by havde en yderligere særstilling, idet denne by hele tiden betalte aftærsket korn og vist slet ikke kvægtiende.

Seem Sogn har altså udgjort et besynderligt distrikt i administrativ henseende. Først i 1864 blev Seem Sogn helt formelt en del af Det danske Kongerige til trods for, at hovedparten af beboerne reelt havde været kongerigske undersåtter i århundreder.

Grænsen 1864-1920

Efter at Danmark havde tabt krigen mod Tyskland i 1864, mistede landet hertugdømmerne Slesvig og Holsten, som blev inkorporerede i det tyske statssamfund. Da Seem Sogn, sammen med en del andre sogne omkring Ribe, hørte med under hertugdømmet, stod dette i farezonen for at skulle skifte national overøvrighed. Imidlertid kom det ikke til at gå således, idet man godskrev den danske stat en del jordejendom, de såkaldte kongerigske enklaver, og modregnede arealet i egnen omkring Ribe. Hvad der indtil da havde ligget som plovtafst-jord, blev herefter matrikuleret og sat i hartkorn. Det drejede sig om gården Hømlund, Seem Annex-præstegård, Stavnager, Østergård i Varming samt de Varming-ejendomme, der har matrikelnumre højere end 60. Disse ejendomme

skulle herefter betale skat til Ribe Amtsstue, hvilket var noget helt nyt. Desuden kom skolevæsenet og fattigvæsenet i Seem Sogn til at høre under grundloven, hvad de ikke tidligere havde gjort.

Landeegrænsen kom til at følge Seem sognegrænse mod syd og øst, og der indrettedes grænseovergange med stationer og personale. Det medførte ikke nogen særlig stor forandring i det daglige liv, idet grænsen gik gennem ret øde områder uden særlig bebyggelse. Hømlund Kro, enkelte gårde i Høm by, de få gårde på Varminglund, Karkovgård og Stavnager var de eneste, der fik jord langs grænseskellet. De danske gendarmere begyndte patruljeringen langs grænsen natten mellem 22. og 23. januar 1865.

Til at begynde med oprettede man told-



Jørgen Juhler med hustru og datter uden for huset i Gelsbro. Foto: Cirka 1880. (Privateje.)

sted og grænseovergang i Skallebæk Kro, der blev bygget til formålet, samt i Hømlund Kro. Der blev naturligvis ansat grænsepersonale i form af gendarmere og toldere, hvis lønninger må antages at have været et kærligt tilskud til konsumtionen i sognet. I året 1875 fik gendarmene fra 38 kroner månedligt for en ubereden gendarm til 119 kroner for en bereden sergeant. De øvrige grader af personale fordelte sig der imellem. Toldpersonalet blev lejet ind på kroerne, og gendarmene lejedes ind i private husholdninger, indtil nogle af dem stiftede hjem og anlagde små husmandsbrug. Gendarmhuse ne ligger endnu rundt omkring i landsbyerne og det åbne landskab.

Det var kun officererne, der havde lov til at indgå ægteskaber, og kun såfremt de stillede 1.600 kroner i sikkerhed for at kunne forsørge en familie. Efter år 1902 krævedes det at de skulle være medlemmer af en enkekasse, som gendarmpersonalet havde oprettet. Når menige ville gifte sig, måtte de søge deres afsked først.

Gelsbro grænseovergang

I Gelsbro er de små gendarmhuse langs landevejen særligt bemærkelsesværdige.⁽¹⁾ Børnene, som fødtes herude, langt fra anden bebyggelse, havde sjældent kammerater, og de skulle spadseres lang vej til skole i Skallebæk og til konfirmationsforberedelse i Seem. Man ser da også, at der er indgået aftaler om, at de har kunnet søge skole i Enderupskov, der lå nærmere, og at de somme tider er konfirmerede i Gram. Først da 1. Verdenskrig brød ud, blev disse aftaler afbrudt.

Straks efter grænsedragningen (1867) blev der imidlertid bygget et hus herude. Det var Jørgen Juhler (født i 1838) fra Tiset, der ikke ville risikere at blive tysk statsborger. Han gik i dagleje i Tiset, mens hustru og datter drev en beskeden købmandshandel for grænsepersonalet og de få rejsende. En bestemmelse, der tillod de nærmestboende at

handle nord for grænsen, skaffede butikken nogen omsætning med fødevarer, der var billigere her end i Tyskland. Butikken fik forsyninger fra købmand Peter Smidt i Grønnegade i Ribe. En kommis herfra fortæller:

Jeg kom i lære 1903 i Grønnegade hos Peter Smidt og var der til 1907. Han havde en lille filial i Gelsbro hos nogen, der hed Juhler. Der kom mange fra tysk side og handlede. Vi havde en karl derude hver uge med et læs varer. Så vidt jeg husker, måtte hver tage 4 pund mel med over grænsen. Vi vejede så af i pundspøser i Grønnegade, og der blev leveret 25 pakker sigtemel og 25 pakker rugmel og så vognen fuld med flormel. Så fik de sirup, eddike, brændevin, rom, cognac, gammelvin og petroleum. Det var målt af på flasker. Der var vist også en lille filial på Hømlund, men de solgte nu ikke noget særligt. Så kom der en gang bud, at de var udgået for petroleum i Gelsbro. Kan du ikke tage min cykel og køre derud, sagde købmanden. Det gjorde jeg, men da jeg kom til Hundegades Bro, var det blæst op til storm. Så vejen derud gik flyvende. Men bevar mig vel, da jeg skulle hjem. Der var ikke friløb på cyklen, og jeg væltede og skrabte huden af hænderne, og når jeg trådte i pedalerne, så slog knæene mod den tomme dunk, som jeg havde været dum nok til at tage med hjem, og som hang på styret.⁽²⁾

Gendarmene

Stillingen som gendarm var lavtlønnet, og arbejdet var slidsomt og kedeligt. Det var patruljering i det øde landskab i al slags vejr. Lange strækninger skulle daglig gås til fods, og indkvarteringerne savnede hjemlig hygge. De kalkede karlekamre bag hestestaldene, som i mange tilfælde var eneste mulighed, var ikke attraktive, selv om gendarmene som regel sad hos familierne om aftenen og i det hele taget indtog en familiær stilling. En mængde gendarmere var i tidens løb ind-



Høm Fodboldforening 1906. Bagest fra venstre: Simon Jakobsen, Poul Bjerrum, Alfred Nielsen, Magnus Feddersen, Adser Hausted. Den lille dreng til venstre er Jakob Bennedsen. Siddende fra venstre: -?-, gendarm Nielsen, Køge-Hansen, gendarm Jakobsen, sergeant Christiansen. Postkort.

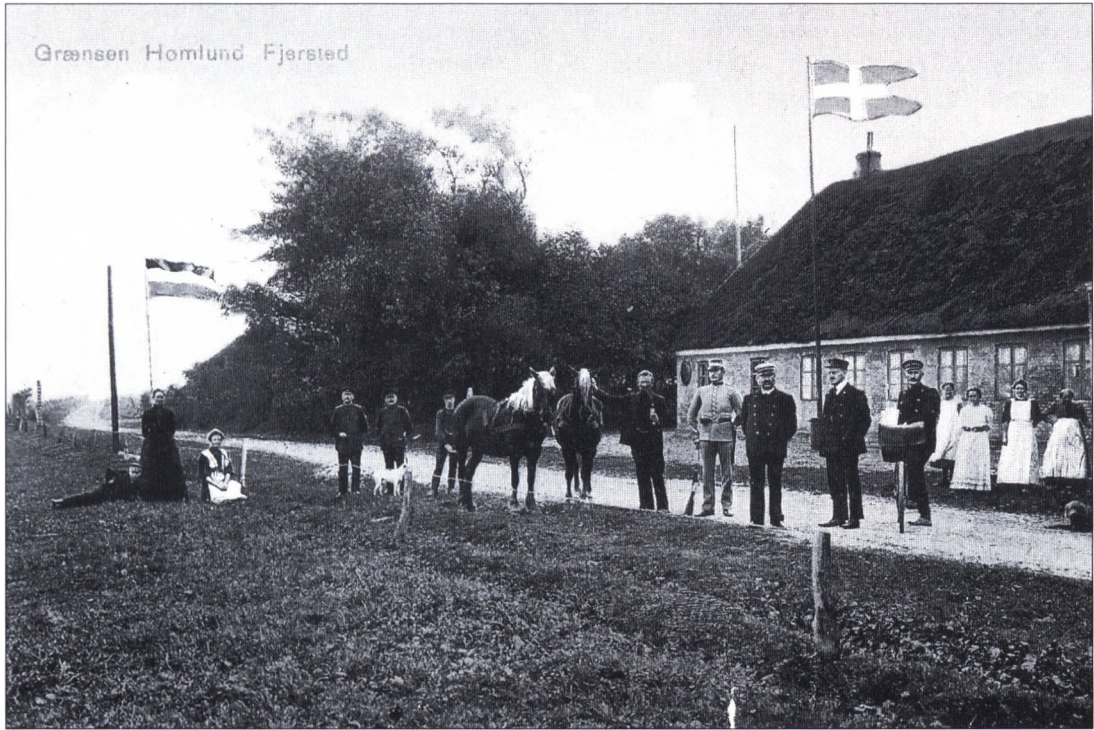
kvarteret på Skallebæk Kro, hvor de fik en meget fin behandling. Hér kunne de sidde i den opvarmede krostue, hvor der tilmed ofte kom andre gæster, som de kunne fordrive tiden sammen med. Efterhånden ansøgte nogle af personalet om lov til at måtte indgå ægteskab med lokale piger, hvad man bevilgede i de fleste tilfælde. Når der var mulighed for det, kunne enkelte finde på at købe et mindre husmandssted for at supplere lønnen.

Gendarm Lindhøj havde en lille landejendom, som han passede ved siden af. Det var ikke altid, at han var på tur, det vil sige vagttjeneste, som han skulle. Når sergenten kom ridende fra Vester Vedsted, spurgte han: Hvor mon vi finder Lindhøj i dag?⁽³⁾

I løbet af få år efter grænsedragningen kan man se, at grænsepersonalet forekommer i

Seem kirkebog som forældre, faddere og brudepar. Da det var personale, som var flyttet med nordpå fra den gamle grænse mellem Holsten/Lauenborg og det tidligere tyske kongerige Hannover, kan det ikke undre, at de opgav at være født på steder med så eksotiske navne som Blankenese, Oldenborg, Büsum, Rendsborg og Holtenau i det tidligere dansk administrerede hertugdømme. De havde selvfølgelig også navne, som afveg fra typisk dansk navneskik. Efternavne som Blichfeld, Schwarck, Bätge, Klussmann, Schlüter og Heyn. Mange af dem forstod næppe dansk, da de kom hertil. De var forflyttede fra tjenesten i det tysksprogede, der tidligere havde tjent som såkaldte Holstenske Grænsengendarmen med hovedkvarter i Wandsbeck.

Deres tilstedeværelse kom til at sætte et vist festligt præg på Seem Sogn. Dels var der



Grænseovergangen ved Hømlund Kro. Foto: Cirka 1910.

beredne gendarmen iblandt, og dels lyste deres lyseblå uniformer op, hvor de færdedes. Når man betragter fotografierne, lægger man mærke til, hvilken dårlig pasform disse uniformer havde. De trækker og krøller allesammen. Gendarmene deltog blandt andet i skolevæsnet derved, at en af dem om sommeren kom til Seem Skole én gang ugentligt og havde gymnastik (eksercits) med børnene, hvad lærer Jens Jespersen ikke kunne på grund af sit træben. Det var unge karle, som gerne ville udfolde sig, og de var med til at danne Høm Fodboldklub og Varming Skytteforening. Omkring århundredskiftet var der et par af dem aktive i oprettelsen af Seem-Varming Brugsforening, og man har indtryk af, at de i det hele taget kom godt ud af det med de lokale beboere.

Toldstederne

Toldklaringsstationerne kom til at ligge dels på Hømlund Kro og - indtil 1900 - på Skallebæk Kro. Der var ikke meget at bestille, så tolder Lund i Skallebæk købte jordlodder sammen og dannede en landejendom samtidig med, at han havde krohold. På Hømlund var toldstationen lejet ind på kroen, som fik en tilbygning med lejlighed, hvor visitationerne blev foretaget i tolderens dagligstue.

For det meste sad tolderen i krostuen, hvor han kunne holde øje med landevejen, og samtidig havde selskab af kromanden og krogæsterne.⁽⁴⁾

Først 1899 begyndte man at opføre den danske toldstation i Gelsbro med tre lejligheder til personalet.

Ribe Stiftstidende, 10. juli 1899:

Kransen hejses, rødt og hvidt.

I Lørdags hejstes Kransene på den nye, røde Toldbygning i Gjelsbro, klos op ad Grænsen, kun ca. 3 Alen fra Linjen.

Der kom Kranse, både herfra og søndenfra, men ganske betegnende var det, at de

unge Piger, der bragte Kransene søndenfra, måtte bære de rød-hvide Sløjfer i Hænderne, de måtte ikke sættes på Kransene, førend disse var på dansk Grund.

Forøvrigt havde Hejsningen af Kransene samlet ikke så få Beboere søndenfra, der benyttede Lejligheden til at se DANNEBROGE vaje.⁽⁵⁾

I de første mange år herskede der en vensabelig stemning mellem de danske og de tyske grænsevagter, og der blev ikke lagt syndelige hindringer i vejen for passagen. Det siges, at beboerne på Varminglund gik til Spandet og handlede, og at den tyske overinspektør, der boede i Roager, red gennem Høm, når han skulle til Spandet. Ligeledes leverede mange bønder i Seem mælk over grænsen til behandling på mejeriet i Spandet. Eskild Vind i Fjersted fortalte, at han som dreng havde medlidenhed med de stakels heste, der skulle trække de tunge vogne med junger ad de sandede hjulspor op ad Fjersted Banke.⁽⁷⁾

Værre blev det, efterhånden som de dansk-sindede beboere syd for grænsen fandt på at søge til foredragsaftener og gymnastikaftener i Høm Forsamlingshus. Dette blev - med rette - opfattet som provokation mod det tyske kejserrige og medførte latterlige episoder.

Eskild Vind i Fjersted (1893-1996) fortalte: Som 16-årig begyndte jeg at gå til gymnastik i Høm. Senere fik vi bygget et forsamlingshus i Spandet, og så kom jeg til gymnastik her. Jens Nissen på Hømlund havde jo ledet gymnastikken herovre, men han blev udvist af det tyske kejserrige af en eller anden grund, og jeg blev udvalgt til at fortsætte. Derfor kom jeg på et 4-ugers kursus på Ryslinge. Derefter kom jeg til at lede gymnastikken her for både piger og karle, og senere også i Høm, for den gamle gendarm, som ellers ledede i Høm, han dueede ikke til det. I to vintre le-



Kristi Himmelfartsdag 1919. Fra venstre: Alfred Hausted, Maren Smidt f. Lund, Hans L. R. Schmidt, gendarm Jensen, Søren Smidt, Laura Smidt, gendarm Henriksen med hund. Liggende: Nielsen Boe, Laurids Blom, Køge-Hansen, Markvardsen, Otto Jakobsen (fra Lustrup), Poulsen.



Grænsen ved Gelsbro 1920. I anledning af Genforeningen og Christian Xs besøg havde man rejst æresporten ved broen, ikke ved den gamle grænse. På skiltet står: "1864 Atter det Skilte sig sammen bøjer 1920". Manden med cyklen er Poul Vind (1885-1954), Seemgård. (Privateje.)



Grænsen ved Hømlund. I løbet af 1. Verdenskrig groede den smalle kørebane helt til med græs og småbuske. Prospektkort cirka 1915.

dede jeg gymnastik de to steder. Det interesserede mig stærkt.

Sidste gang om vinteren havde jeg Spandet-eleverne til opvisning i Høm og ligeledes Høm-eleverne til opvisning i Spandet. Men så midt under opvisningen i Spandet, kom der bud om, at amtsforstanderen var undervejs. De danske gymnaster var jo kommet ulovligt over grænsen, så dem sørgede jeg for at få af vejen - op på loftet og ind i nogle skabe. Så nær som en ung fyr, der var blevet stående, nærmest af nysgerrighed. Amtsførstanderen foer på ham. Der skete ham egentlig ikke noget, men nogen tid efter blev jeg indkaldt for amtsforstanderen og fik en bøde på 90 mark. De havde til lejligheden fundet nogle gamle paragraffer på over 100 år frem, hvorefter det var forbudt at undervise elever under 18 år i gymnastik. Det var jo egentlig ikke gymnastikken, de havde noget imod, men at det foregik i et dansk for-

samlingshus. Det var landsskadelig virksomhed.⁽⁸⁾

Der blev kun få Børn konfirmeret hos den tyske Præst [i Roager]. Man ville undgå Berøring med Tyskeriet, hvor man kunne det. Det var derfor almindeligt, at Børnene der fra Sognet gik til Præst i Ribe. ... Det var navnlig den residerende Kapellan, Olesen, som man tyede til. Selve Konfirmationshandlingen foregik så i Seem Kirke Søndag efter Påske, og den Dag var der en hel Folkevandring fra Sognet til Seem. At Sognets Præst og de tyske Autoriteter i det hele så skævt til dette Forhold [er naturligt], men de stod magtesløse over for det.⁽⁷⁾

1. Verdenskrig

Med de vekslende politiske forhold kom grænsen mod Tyskland til at spille en stigende rolle, kulminerende under 1. Verdenskrig (1914-1918). Dels var der prisforskelle på va-

terne på hver side af grænsen, som forårsagede smugleri, og dels kom der en del flygtende sønderjyder over grænsen som følge af det tyske nationale tryk, der blev lagt over de dansksindede sønderjyder. Det var ikke de ringeste, der kom over grænsen og bosatte sig her i sognet i disse år. Det var folk med en national bevidsthed, der gik ind i foreningsarbejdet med lyst. Ja, ofte var de drivkræfter i dette. Det var, med få undtagelser, folk, der ikke tidligere havde besiddet ejendomme, og de tog gerne fat på forsømte og ringe jorder, hvor disse var billige at få. Appel Stenger og Nis Vind er tidligere nævnt, men der kom flere, blandt andre en række dygtige gårdmænd i Høm.

Grænseepisoder

Der foregik naturligvis adskilligt ved grænseovergangene og langs med landegrænsen, som satte sindene i bevægelse, og som var emner, der interesserede folk i sognet. De fleste episoder er formodentlig gået i glemmebogen nu, men enkelte har overlevet i skriftlig form. Lærer Jespersen i Høm har nedskrevet, hvad han kunne huske eller, hvad han havde hørt. Nedenstående citater stammer fra disse optegnelser.

- I 1876 havde man kvægpest i Tyskland, og vi var bange for at få smitten bragt til Danmark. Grænsen blev derfor spærret for indførsel af dyr sydfra. For at gøre spærringen effektiv, fik gendarmene hjælp af udkommanderede soldater, som skulle gøre vagtjeneste ved grænsen.

Kromanden i Gelsbro havde får, som undertiden gik over broen og kom ind på dansk område. Det måtte de selvfølgelig ikke, og kromanden fik derfor en advarsel om, at de ville blive skudt i gentagelses-tilfælde. Det hjalp ikke til trods for, at advarslen blev givet gentagne gange. En dag, da fårene igen var kommet ind på dansk område fik en soldat lyst til at skyde et af dem, og bad sin kaptajn om lov. Det fik

han, og kromanden fik bud om, at et får var skudt. Han kom ud og opdagede, at der var skudt to får. Soldaten kom i forhør, men holdt på, at han kun havde skudt et:
- A har kuns skøtt jett, a holdt o en swot!

Det viste sig så, at kuglen var gået igennem det sorte og havde dræbt et hvidt tillige. Den tyske toldinspektør blev vred og ville have en disciplinærsag, men man hørte aldrig videre.⁽⁹⁾

- Der kørte dagvogn mellem Ribe og Haderslev, og når den passerede Gelsbro, skulle den og hestene desinficeres, ligesom alle rejsendes heste skulle det. De blev lukket inde i et skur, der fyldtes med damp fra en fyrkeddel, og hestene blev naturligvis rædselsslagne. Det havde en ilter herre fra Lindet en dag overværet, og han forlangte så at komme med sine heste ind i skuret. Da dampen var godt oppe, råbte og buldrede han for at komme ud, men personalet ved toldstationen lod ham blive tiden ud derinde, og man morede sig på stationen.

- En mand fra Sønderjylland havde købt et grisehoved i Ribe, hvad var tilladt at bringe hjem. Men han var forsinket, og toldkontoret havde lukket, da han nåede frem. Efter nogen betænkning gik han videre, hvad ikke var tilladt, da varer skulle bringes over inden lukketid. Uheldet var ude, og han mødte en gendarm, der forlangte, at han skulle følge med tilbage og aflevere grisehovedet på den danske side, hvorfra det senere på forskriftsmæssig måde kunne hjemføres. Men atter mødte der grisehovedet en uforudset hindring. På grund af smitsom svinepest i Tyskland var der forbud mod indførsel af svinekød sydfra, og i henhold hertil modsatte det danske toldvæsen sig, at hovedet blev bragt over grænsen igen. Hovedet blev deponeret i den tyske toldvags kælder og behørigt rapportert udfærdigede. Kloge

hoveder blev lagt i blød, og resultatet blev, at hovedet skulle nedgraves i grænseskellet. Herredsfogden fra Ribe og amtsdommeren fra Toftlund mødte frem på skuepladsen for at overvåge, at retten skete fyldest, og landegrænsen blev respekteret. Selvfølgelig overværedes begivenheden af en del interesserede tilskuere, deriblandt Jens Nissen på Hømlund, som har genfortalt historien. For gode ord og betaling serverede han gravkaffen bagefter på Hømlund Kro.

- Mads Feddersen tjente før 1. Verdenskrig hos Laurids Lund i Roager, og pådrog sig myndighedernes mishag, fordi han gik til gymnastik i forsamlingshuset i Roager. Det måtte han ikke som dansk statsborger. En dag, da han var sendt til Roager Station efter et læs kunstgødning, traf han Truels Bejer, der gav ham besked om, at der var kommet tre gendarmere med toget, og at de nok ville have fat i ham. Han overlod Truels Bejer heste og vogn og stræbte hjemefter alt, hvad han kunne. De tre betjente fik øje på ham, og satte efter ham. De nåede ham ikke, og han sprang igennem forstuen og ud på den anden side af bygningen og slog dørene i lås efter sig. I haven mødte han Laurids Lund, som bad ham skynde sig bort. Han løb så hjemad mod Høm og kom over grænsen tæt ved Grossmanns hus. Da de tyske betjente kom ind og spurgte efter Mads Feddersen, svarede Laurids Lund, at han var på stationen efter et læs kunstgødning. Mads Feddersen turde selvfølgelig ikke vende tilbage til sin plads herefter, men man holdt vagt ved grænsen. Da Martin Voss senere gik til Roager for at se til sin kæreste Johanne Skov, blev han arresteret, fordi man troede, at han var Mads Feddersen. Blandt andet havde avisen Hejmdal senere en artikel om, hvor mange tyskere der skulle til for at fange en dansker.

- Der indvandrede en del sønderjyder til Seem Sogn inden 1920. Det var driftige og dygtige folk. Fra Hvidding kom Mikkel Thomsen til Høm. Fra Roager kom Hans Lassen Karkov. Fra Spandet kom Peter Knudsen. Fra Fole kom Bennedsen. Fra Fjersted kom Mads Lohmann. Fra Haderslev-egnen kom Nis Vind på Seemgård. Der kom desuden mange andre.⁽¹⁰⁾

En gendarm fortæller

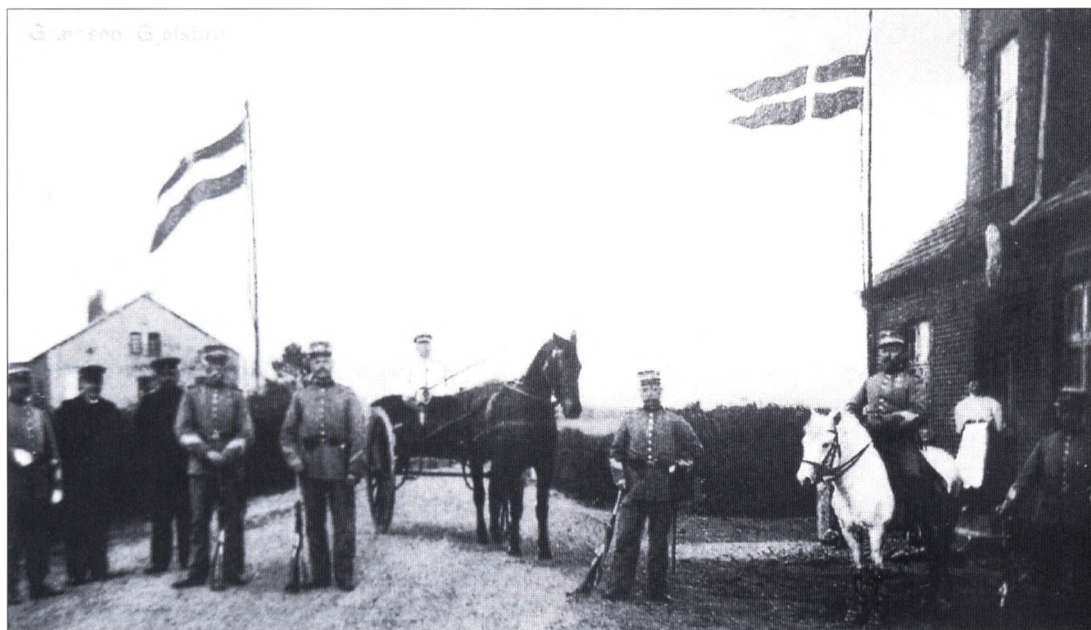
På Varming Hede traf jeg en gang en højfrugtsommelig kvinde. Det er beklageligt, sagde jeg, men De må følge med til toldstedet. Vi måtte selvfølgelig ikke visitere kvinder, men der var ansat en visitatrice på toldstederne, som regel tolde-rens kone. Vi gik altså til toldstedet, og her foregik forløsningen. Det viste sig, at barnet bestod af tosel til en ny kjole. Det lod ikke til, at konen var videre glad over forløsningen, selv om den gik så let.⁽¹¹⁾

Grænsen ophæves

Efter afslutningen på 1. Verdenskrig gik der en tid i spænding, inden folkeafstemningen blev realiseret i Slesvig. Afstemningsresultatet er velkendt, og resulterede naturligvis i, at grænselinjen syd om Seem Sogn blev ophævet.

Der gik dog nogen tid fra afstemningsresultatet, og indtil bevogtningen blev ophævet. Det var en mærkelig tid, siges det. Eskild Vind i Fjersted fortalte, at de tyske gendarmere i Fjersted var ganske ligeglade med grænsen, men de skulle naturligvis patruljere. Men de tog sig overhovedet ikke af at kontrollere, hvem der passerede. På en gang skete der en udskiftning af personalet på tysk side, og i en kort tid oplevede beboerne, at der blev skudt varselsskud efter dem, hvis ikke de standsede og lod sig visitere ved grænsen.

Christian X foretog sit historiske ridt ind i Slesvig den 10. juli 1920, og dermed opgav



Grænsen ved Gelsbro.

man betegnelsen Slesvig om den nordlige del af det gamle danske hertugdømme. Under den påfølgende biltur krydsede kongen den gamle grænse ved Gelsbro, hvor sognerådet i Seem havde ladet rejse en æresport.

Sognerådet kørte derud og modtog den kongelige bil, men der findes ingen overlevering om, at der skulle være udvekslet nogen ord mellem konge og sogneråd ved den lejlighed.

I Høm havde den nuværende Gamle Grænsevej været spærret for trafik i de mange år. Da den åbnede igen, var de første, der passerede, et brudepar, hvilket Laura Smidt i Høm fortalte blev anset som et godt varsel.

I Dag har Martin Voss jo Bryllup, og de har fået Tilladelse til at færdes frit over Grænsen. Det må have været helt morsomt at se hele Brudeskaren køre både frem og tilbage. Fra Høm var der ingen andre med end Anton Bjerrums. Du kan ellers tro, at det går livligt med Færdsel over Grænsen i denne Tid. De danske Soldater

lader de fleste gå, når de bare spørger om Forlov; og tyske er der næsten ingen af. Der er omtrent kun Grænsegendarmen tilbage.⁽¹²⁾

Imidlertid betød grænseflytningen, at Seem Sogn mistede en del beboere, nemlig gendarmerne i deres lyseblå uniformer, som havde været et kært indslag i dagligdagen igennem 56 år. Enkelte unge karle fra sognet havde også fundet beskæftigelse i gendarmeriet.

Andreas Nørgaard skriver som afslutning på sine Livserindringer:

I 1920 holdt vi vort Sølvbryllup med 2 Telte, og der blev danset til den lyse Morgen. Der var flere Grænsegendarmen med til Festen, som næste Morgen skulle op og tage den nye Grænse i Brug.⁽¹³⁾

Åbningen af grænsen betød et fornyet samarbejde med beboerne i Spandet og Roager sogne, hvilket har været til glæde og berigelse igennem mange år.

Seem Kirke

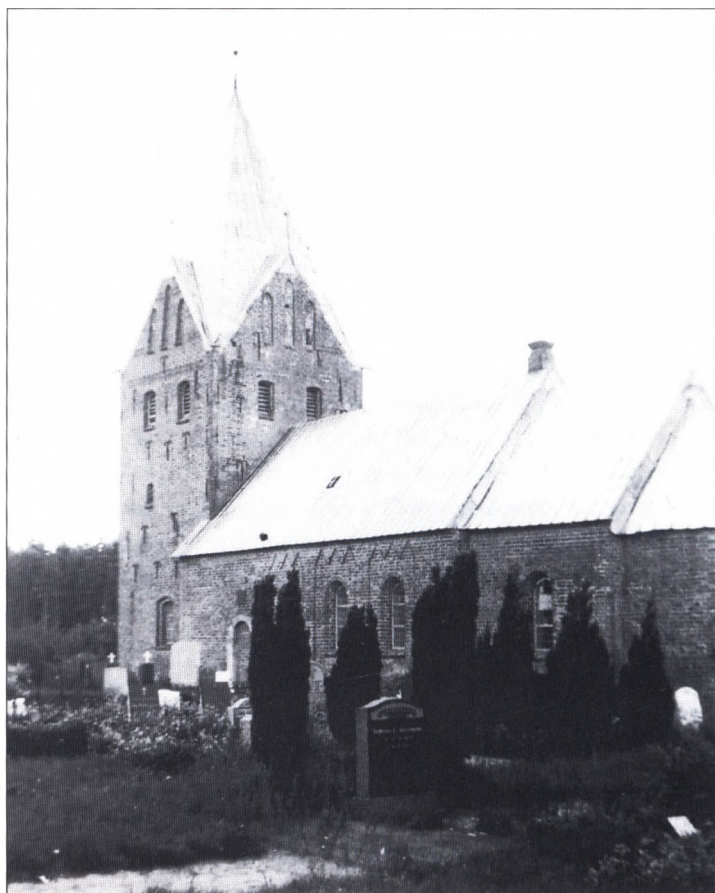
Kirken i Seem ligger temmelig afsides i forhold til sognets bebyggelse og grænser. Man har forsøgt at forklare dette ved at påstå, at byggematerialerne skulle være sejlet hertil ad åen. Det får være en hypotese, indtil andet er bevist. Man kan ligeledes antage, som en hypotese, at kirken er opført af den slesvigske hertug på hans grund ved åen. Seemgård skal have sin oprindelse i de befæstningsanlæg, som hertugen lod opføre i middelalderen, hvilket indicerer, at disse jordarealer har tilhørt samme herre, som også havde midler til at bygge kirke for. Kirkens tidligere så rige udstyr tyder på, at der har stået velhavende herrer bag kirkebyggeriet. Kirken

blev indviet til den hellige apostel Andreas, en af Kristi første disciple. Andreas var fisker, og man kan have valgt denne skytshelgen på grund af erhvervet. Vi kan i den forbindelse lade associationerne vandre frit, når vi tænker på det rige fiskeri, der har været i den tidligere Varming Sø.

Seem Kloster kan - stadig en hypotese! - have ligget tæt ved kirken og klostrets avlsgård ved Munkesø. Det forklarer tilstedeværelsen af de pilgrimstegn, der er fundet tæt vest for Seem Kirke.

Kirkebygningen er næppe færdiggjort inden for en generations levetid. Man formoder, at mange af de danske landsbykirker har

Seem Kirke og Kirkegård. For få år tilbage havde de vestjyske kirkegårde hver deres særpræg, udsprunget af egnens skik og tradition. Den varierede beplantning og de enkelte gravsteders egenart er nu udslettet, og alt dækkes af grus. (Foto: Cirka 1960. Atelier P. A. Århus)



stået uafsluttede mod vest i århundreder, kun med en midlertidig endemur. Her i Seem er der fundet bygningsspor efter en gotisk dekoreret vestgavl, der stod frit, indtil tårnet blev opmuret efter reformationen.

Iøvrigt er Sankt Andreas Kirke i Seem ofte repareret, ommuret og ændret, så man i slutningen af 1800-tallet næppe kunne afgøre, om det var en oprindelig tufstenskirke. Teglstensad synligt i mange murpartier, og kirken havde været kalket gennem længere tid. Ved restaureringen omkring århundredskiftet greb man til den radikale udvej at skalmure hele bygningen, hvorved de sidste spor af tuf og de oprindelige murdekorationer forsvandt. Man kan danne sig et indtryk af kirkens udseende ved at sammenligne med Jernved Kirke, hvor fyldinger af samme karakter er i behold endnu.

Inventaret

Vi har efterretning om kirkens inventar fra forskellige årstal og kan følge lidt med i, hvilke forandringer, der er sket.

I 1719 forfattede præsterne Lund og Gosmann en liste, der så sådan ud:

- En rød atlaskes messehagel med guldkniplinger vundet omkring og bordyring (broderier) bag på.
- En ny messesærk (messeskjorte).
- En kalk og en disk af forgyldt sølv.
- Christian den Fjerdes store danske bibel, med en træ-bogstol.
- En alterbog.
- En ritualbog.
- En gammel og ubrugelig salmebog, hvor i stedet en ny behøves.
- Et par messing lysestager.
- En lille grønmalet kiste uden lås til at lægge alterklæderne, samt kalken, disken og det øvrige alterudstyr i.
- Et par kobberbøsser med et jerngreb ved og lås for.
- En gammel pengetavle af træ.

- En ny og en gammel ligbåre.
- Et kobberdæksel over døbefonten og et kobbervandfad indeni den.
- En indbundet bog til at indskrive nadvergæsternes navne i.
- En kirkestige.
- En lås for kirkeporten.
- Et timeglas på prædikestolen.

Neden under opregningen af inventaret skrev præsterne:

Præsterne plejer at skiftes til at føre Kirkens Regnskab. Dette er ikke sket for nærværende, da Kirkeværgen, Signeur Niels Såbye ikke har indberettet sit Regnskab til os i Tide og derved forsinket os i vore Em-



Seem Kirke. Interiør. Prospektkort cirka 1915.



Sognet har ikke været genstand for nogen vækkelse, hverken religiøs eller folkelig. Peder Larsen Skræppenborg kom her nogle gange, og en tid holdtes denne søndagsskole hos Peder Albertsen (1891-1962) i Hømvejle. Foto: Cirka 1948. (Privateje.)

beder, ligesom han har tilbageholdt Kvitteringer og Attester til Regnskabet. Hr. Biskoppen bedes modtage Regnskabet i denne ufuldstændige Form, og indskærpe Monsieur Saabye at tage bedre Vare på sit Kirkeværge-embede, såfremt han skal forblive ved det.

Såvidt inventarlisten. Præsterne må have været forbitrede på birkedommer Niels Saabye for hans måde at føre regnskab på, men de fik uret i deres forventninger om, at han skulle gå af fra embedet som kirkeværge. Han fortsatte i mange år, lige til sin død i 1752. Saabye tog sig faktisk af kirken med kærlig hånd og anvendte virkelig de nødvendige midler til vedligeholdelse og forskønnelse. Vi har helt nøje kendskab til, hvad der blev foretaget i hans tid. Som et pudsigt udslag af forfængelighed lod han en lang række indskrifter male på kirkens vægge, hvori han bad menigheden erindre, hvad han havde sørget for.

På nordvæggen stod tre indskrifter, som fortalte, at birkedommeren havde renoveret altertavlen og prædikestolen, lagt loftsbrædder over bjælkerne og sat et epitafium op på sydvæggen.

Det er ejendommeligt, at han lod et epitafium sætte op, formodentlig til minde om sig selv, men uden at forsyne det med noget navn. Det drejer sig om det store epitafium på sydvæggen med dommedagsmaleriet og riffelbilledet øverst. Det blev opsat i 1745.

Mellem vinduerne på sydmuren stod 12 indskrifter, som fortalte om alt, hvad der var sket fra 1715, da Saabye blev kirkeværge og indtil 1747. Foruden en lang række grundlæggende forbedringer på murværk, tag og tømmer havde han

- fået muret pillerne ved indkørslen til kirkegården,
- sat skabet op i koret til messetøjet,
- bygget pulpituret op og indrettet 17 stole deroppe,

- ladet alt det indvendige træværk male,
- sat døre for alle kirkestolene.

Kort sagt rettede han op på mange års forsummelighed.

Hvis vi forestiller os kirkerummet, som det så ud før Saabyes tid, så stod menigheden i delvist rådne stole uden ryglæn eller fodbrædder og kunne kigge op på tagets underside. Væggene var ikke kalkede, alteret stod i mursten, og prædikestolen var faldefærdig. I dag kan menigheden nyde godt af Saabyes omsorg for det gamle hus og endnu glæde sig over dels det bemalede epitafium, det maled loft i både skib og kor og nyde synet af pulpituret med dets bemaling, der stammer fra Saabyes tid.

Han havde også ladet det gamle epitafium over delefoged Henrik Rønnow male op. Muligvis har de to portrætter af Rønnow og frue før overmalingen set anderledes ud.

Døbefonten

Den gamle stenkummes alder kan der kun gisnes om ud fra stilistiske træk og må i så fald stamme fra den gotiske periode. Efter reformationen formodes det, at det lille kobbervandfad er lagt ned i fonten. Dette er siden taget bort. Møller Rasmus Pedersen (død før 1721) og hustru Anna Madsdatter i Skallebæk Mølle forærede i 1702 et messingfad til fonten imod at få et stolestade på et passende sted. Og passende betød så højt oppe mod alteret som muligt. De fik stolen *under korset*, hvilket må betyde, at korbuekrucifikset den gang sad på nordvæggen østligst i kirkeskibet. Det nævnte fontelåg findes ikke længere.

Henrik Rønnows epitafium

Det beskedne, men charmerende epitafium over delefoged ved Lustrup Birk, Henrik Jørgensen Rønnow, blev sat op af hustruen Anna Nisdatter efter hans død. Hans portræt kan næppe have lighed, med mindre maleren har kendt Rønnow godt, da det jo er malt

efter hans død i 1698; men Anna Nisdatter kan udmærket være malet efter levende model, uden at vi dog kan sige noget om ligheden. Hun gav maleren besked om at skrive om hende selv, at hun ... *levede Enke til sin Død*, hvad både kan indicere, at hun var i live og var død, da epitafiet blev sat op.

Ægteparret havde givet en messehagel og en bibel til alterbordet, hvilke udmærket kan være de to, der er nævnt i indberetningen fra 1719.

Prædikestolen

Prædikestolen er formodentlig skænket af den Jep Nielsen i Høm, hvis navn står indskåret på en central plads foran. Der var en lang række bønder i Høm ved navn Jep Nielsen, så det er næppe muligt at fastslå, hvem af disse der har ladet stolen sætte op. Navnet har været overmalet gennem mange år, men giveren har gerne villet have, at alle vidste, hvem der havde bekostet den flotte stol, og hans navn bør ikke forsvinde i overmalinger.

Forsvundne figurer

Efter en beskrivelse fra 1754 nævnes det, at der var en udskåret figur af Den hellige Jomfru med Kristus på armen. Billedet var skåret i egetræ og stod i et foderal med låger, der kunne slås til side. Saabye havde ladet figuren smukt male, og anbragt den i nordre sidealterniche, hvor det eventuelt godt kan have stået siden katolsk tid. Figuren er havnet i Haderslev Domkirke. Menighedsrådet har besluttet at lade en kopi fremstille og sætte op i kirken. Andet inventar findes nu i Nationalmuseet i København, hvor de er taget ud af enhver andagtsmæssig sammenhæng.

Kirkestolene

I 1767 klagede nogle bønder over, at deres kirkestole var blevet smallere, eftersom kirkeværgen havde ladet dem flytte om for at få plads til et par ekstra. Præsten udtalte sig lidt hånligt om deres forfængelighed. Vel var der

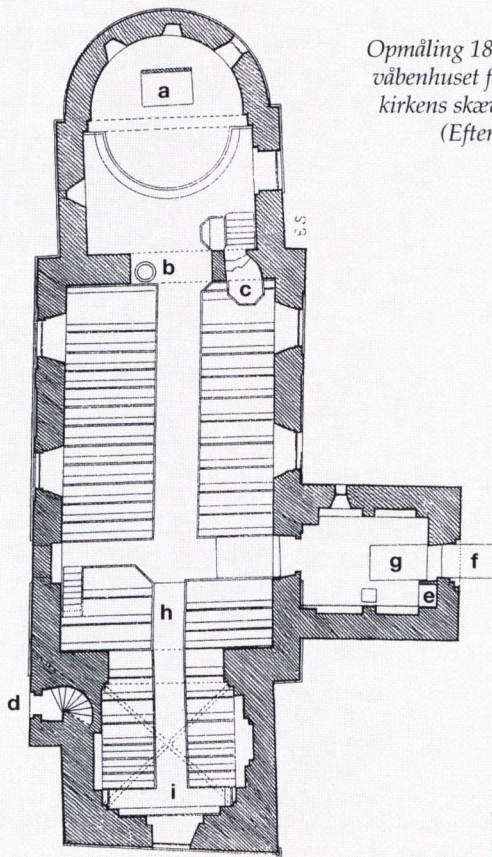


Stavnagergård har aldrig været underlagt nogen godsejer, bønderne på gården var egne herrer. De markerede sig ved et par monumentale gravsten, som endnu findes i Seem Kirke, denne i tårnrummet.

blevet snævrere mellem stolene, men de, som havde klaget, havde netop en stol, der var tre tommer bredere end de øvrige.

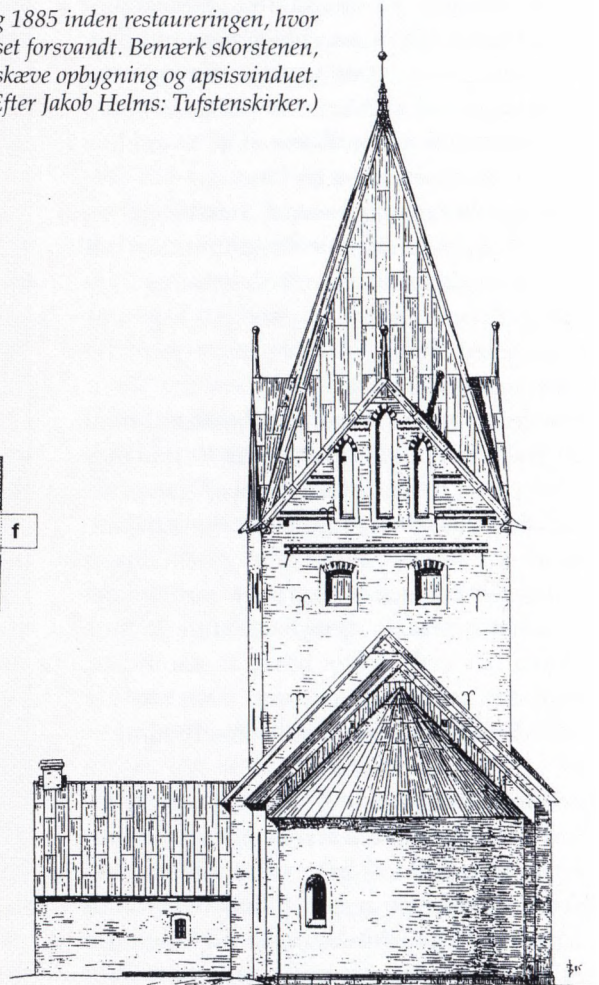
At de ej kan gå hinanden forbi uden Trængsel er ej heller således; thi jeg prøvede at gå Degnen forbi i den, og det lod sig mageligen gøre, når de ikke ville vise sig vrangvillige. Ligeledes er det med Knæfalden, hvortil de haver al mulig Komfort, når deres Hjertes Andagt bevæger dem at nedfalde for den Allerhøjeste med hellig Ærbødighed.

Saabye havde ladet et par stole tage bort, for at de rige bønder kunne få lidt bedre plads



Seem Kirkes grundplan, opmålt ca. 1890. a. alter, b. døbefont, c. prædikestol, d. opgangen til pulpituret, e. kamin, f., g., h. gravsten henholdsvis familien Stavnager, Pilov og formodentlig en forsvundet sten over Niels Hansen, Seemgård, i. formodentlig rakkerbænken. (Efter Jakob Helms: Tufstenskirker.)

Opmåling 1885 inden restaureringen, hvor våbenhuset forsvandt. Bemærk skorstenen, kirkens skæve opbygning og apsisvinduet. (Efter Jakob Helms: Tufstenskirker.)



ÖSTSIDE

og betale lidt ekstra i stolestadeleje. Derved var de fattige kommet til at mangle stole, hvilket alt i alt gav kirken en ringere indkomst og forårsagede megen klage. Dette blev bragt til ophør, da pulpituret blev sat op.

Bagest i kirken var en lang bæk, som gik langs hele vestvæggen. Den kaldtes *rakkerbænken*.⁽¹⁾ Vi har ganske vist ikke vidnesbyrd om, at der har boet rakkere i sognet, men det kan de jo have gjort forud for, at man begyndte at registrere beboerne i kirkebøgerne.

Stolestadestrid

Den ovennævnte forandring i stolestaderne forbitrede virkelig sindene. Det var en æres-sag at sidde så tæt på alteret som muligt og i hver enkelt stol at sidde så nær midtergangen som muligt.

Efter at bønderne havde klaget til biskoppen, forefaldt det, at Hans Pedersen (-1750-1767-) i Seem, som var fæster af en af de schackenborgske gårde, stiftede voldsom ufred, så han

da Mennesket er tilbøjeligere til det Onde end til det Gode, har fået mange andre i Ledtog med sig, som har gjort, at hvor Ydmyghed og Sagtmodighed burde have Sted, findes største trodsighed og Forargelse.

Efter præstens mening stod han bag, og fik flere med på at gøre optøjer, så endog Niels Pedersen i Snepsgårde, som var fæster under provsten, tog hammer og søm med sig i kirken en søndag og bankede deres forrige stol fast, så ingen kunne trække den tilbage. Derefter måtte alle øvrige rykke en stol op, for ingen ville rykke bagud. En mand af det Haderslevhusiske (vistnok Stavnagermanden) anmodede derpå kirkeværgen om at få sin stol anvist, da han så, at der

var stor Uorden og Uskikkelighed i Kirken.

Kirkeværgen anviste ham selvfølgelig det nummer, som han burde stå i med en anmodning til de øvrige om at rykke sig, men ingen ville vige fra Stol og Stade, som de nu tog!

Haderslevhuseren måtte tvinge sig ind i sin stol med magt, og det lykkedes, for han var en før karl. Den følgende søndag havde de øvrige bønder forberedt sig og havde fået anbragt en stærk karl på pladsen, som skulle afværge, at den rette ejer indtog sin plads. Det kom til slagsmål, så

deres Kirkegang mere har været til Trodsighed og Forargelse end til Opbyggelse.

Kirkeværgen blev skældt ud og truet, og trods præstens formaninger var der intet at stille op. De fjendelige kunne ikke indtage deres anviste pladser, fordi andre sad der, og ikke ville flytte sig. Birkedommeren kunne ikke komme ind i sin stol, fordi en nabo havde sat sig helt yderligt og stemmede så hårdt imod, at ryglænet brækkede.

Grunden til den Opførsel er det bondeagtige Hovmod, som [selvejerbonden] Mads Pedersen indtager.

Den lange forklaring og klage mandede ud i, at præsten anmodede biskoppen om at henvende sig til grevskabet på Schackenborg, for at de skal give deres fæster besked på at rette sig efter kirkeværgens anvisninger og ligedan gennem provsten få dennes fæster til at rette sig efter dem.⁽²⁾

Enkelte ældre kirkegængere, som tilhører slægter med gammelt tilhør til sognet, søger endnu i vor tid de bænke, som de ved, deres forfædres gård havde rettighed til. Niels Nørgård i Skallebæk (1899-1991), hvis far var født i Høm Nørgård, sad helst i den stol, der stod lige oven for *æ skrøwt*. Det var en benævnelse, som man kan tænke sig stammer fra den tid, hvor indgangen til kirken skete gennem våbenhuset, der nu er nedbrudt. Det vil sige den gamle mandsdør i sydvæggen. Her modtog præsten sognebørnene til skriftemål, og herfra blev kirkegangskoner efter en barnefødsel indledt i menigheden efter en kort skriftetale. Trangen til det personlige skriftemål i kirken ebbede ud omkring århundredskiftet, og bevidstheden om *æ skrøwt* og den gamle indgang er nu ved at være forsvundet.

Tyveri fra kirken

Selve kirkebygningen og inventarets historie er blevet indgående behandlet i Nationalmu-seets hæfte Danmarks Kirker, Ribe Amt.

En sag om tyveri fra kirken hører dog ikke under dette værks formål og skal derfor fortælles her.

Det drejer sig om misdæderen Hans Jakob, som i 1671 stjal af blyet i kirkens tagdækning. De otte stokkemænd indstillede Hans Jakob til

for hans grove Skyld og Misgerning at dømmes til Galge og Gren eller i Hans Majestæts Slaveri stedes.

Det ophidsede bønderne i Seem Sogn i dén grad, at nogen havde forgrebet sig på kirken, at de egenhændigt fangede manden og slæbte ham for retten, fik ham dømt og henrettet. De havde blot ikke taget højde for lovens bestemmelse om, at pågrebne misdæderes execution skulle betales af de pågribende. Det ville de ikke betale. Det var fornærmeligt at skulle betale bødlen dyre penge for at hænge en tyv. De blev stævnet for 23 rigsdaler og 2 Mark, men erklærede, at sagen ikke længere kom dem ved! Dommen gik dem dog imod. De skulle enten betale godvilligt eller udpan-tes for beløbet.

Gården og jernkøerne

Før reformationen havde en troende mand i Varming testamenteret sin gård i Varming til Seem Kirke. Sandsynligvis mod regelmæssige sjælemesser. Messerne bortfaldt ved refor-

mationen, men gården forblev kirkens ejendom helt til midt i 1950'erne, hvor beboerne udbetalte det sidste af de hæftende obligationer. Gården blev, som så mange andre gårde i sognet, delt i flere mindre parter. Ikke desto mindre noterede kirkens regnskabsfører hvert år kun det samlede beløb, som gården i Varming kastede i kirkens kasse. Regnskaberne findes fra 1648 til i dag, så man kan følge den økonomiske situation tæt.

Foruden gården, hvor der befandt sig en jernko, havde kirken yderligere to jernkøer. Det var ligeledes gaver, som var givet i katolsk tid. En ko, som beboerne på vedkommende gård havde pligt at betale en bestemt afgift af hvert år, hvad enten koen var levende eller død. Efterhånden svandt afgiftens værdi ind til 10 øre pr. ko, og pligten ophørte.

Folk fortæller om 2. Verdenskrig i Seem Sogn

Da landegrænsen i 1920 blev flyttet fra Seem og sydpå, varede det kun kort tid, inden grænseepisoderne var delvis glemte. Det samme kunne gerne blive tilfældet med det, der skete i Seem sogn i løbet af 2. Verdenskrig (1939-1945).

Egentlig skete der ikke noget særligt, for livet gik videre næsten uden indblanding fra besættelsestroppernes side. Det var kun vanskelighederne ved at skaffe tøj, som kunne gøre livet surt for folk. For at redde lidt af erindringen om krigens år har jeg bedt nogle af sognets indbyggere fortælle, hvad de husker fra disse år.

Peter Smidt, Varming

Jeg tjente i Obbekjær et af krigsårene. Vi havde indkvarteret nogle SS'ere. Det var hidsige karle, men os gjorde de nu aldrig noget. De kom gerne ind på karlekammeret om aftenen, og så tændte de selv for radioen og fandt London. Det ville de gerne høre. Vi andre havde jo ikke turdet høre London, mens de var i huset.

Derhjemme havde vi nogle få uger indkvartering af soldater. Det var flinke folk. Der var en østriger, som havde været ved fronten. Han var såret af en kugle i ryggen. Vi mærkede nu ikke noget særligt til dem.

Hen mod slutningen af krigen - tyskerne kunne vel selv mærke, hvor det bar henad, - samlede de en masse sprængstof sammen og fyrede det af nede i Varming Hede. Der blev en voldsom ildebrand ud af det. Hele Vestergårds Plantage brændte. Senere kørte de alt det forkullede træ op på Seem Mejeri, hvor det blev fyret op. Det var et forfærdeligt svineri, men de savnede jo brændsel på mejeriet.

Ellen Schneider, Seem

Om aftenen den 4. maj lå Marius og jeg nede

i en lav kartoffelkælder, vi havde, og sorterede kartofler. Så hørte vi i radioen, hvordan befrielsen var gået for sig. Så var det vel nok en lettelse. Vi havde været nervøse for, om de amerikanske og engelske tropper skulle komme herop og til at kæmpe med tyskerne her hos os. Vi havde også været nervøse for, om det skulle blive russerne, der kom her. Dem ville vi ikke gerne have været under.

Der foregik et par enkelte sabotagehandlinger her i Seem. De sprængte en højspændingsmast nede nord for Poul Thomsens gård, og også transformatoren i Seem, men det var slet ikke krigsvigtige mål, det var nærmest til gene for befolkningen, så det holdt snart op.

Det meste, vi mærkede til, at der var krig var, at så meget var på rationeringsmærker. Især var det svært med tøj.

Seem Skole var jo beslaglagt, ja, det var Høm Skole for resten også. Børnene fik et par uger fri, men ellers mærkede de ingenting. Soldaterne lå i halm inde i gymnastiksalen, og så havde de deres kokekar i gang. De siger, at skolerne var helt ødelagt, men det var vist ikke så slemt.

Der kom et hold tyske soldater til Poul Thomsen og fik spurgt: Hvor bor Schneider? Det var jo let for ham at vise, så de kom derover med en del stof og forklarede, at det skulle sys til flag, sådan og sådan. Ja, hvad skulle bedstefar med det? Jo, han var jo skrædder. Så fik de dem et godt grin. Han hed jo Schneider, men var ikke skrædder. Det kunne tyskerne også godt grine af.

Leo Østergård, Jedsted

(Barnefødt på Østergård i Varming)

Vi havde soldater en kort tid hjemme. De fik havestuen, hvor der er dør ud til øst. Så skulde de jo ikke ind i huset. Men der var ingen kakkelovn derude. De fik nu sat en ovn ind, og så havde de det godt. De lå også i halm.



Der blev aldrig brug for gift-gas beskyttelsesdragten her til lands. Hans Toft, Høm (1881-1964). (Privateje)

Hver måned fik de brændevinsrationer og andet. Vi drenge huggede en hel masse fra dem. Det var sært, det gik godt. Det blev min far gal over, da han fandt ud af det, og han hældte en hel masse brændevin i åen for os.

Der var en officer, han sad på vores WC ude vest for stuehuset, men han havde så lange ben, at han ikke lukkede døren. Så fik vi min lillebror til at gå ud af stalddøren, hvor han så lige ind til manden. Det kom han til at grine af, men tyskeren blev gal. Det var den samme, der ville låne min fars økse en

dag, men den ville han ikke låne ud. Så true-de tyskeren ham med sin pistol, men der var ikke noget at stille op, han fik den ikke. Far var ikke bange for ham.

På de to største gravhøje i Skallebæk stod der et par antiluftskytskanoner. De kom aldrig i brug, men vi drenge var tit oppe ved soldaterne, når de stod vagt deroppe. Så fik vi lov at kigge gennem deres kikkerter. De var stærke. Vi kunne se, hvad klokken var på uret på Ribe Domkirke.

Den gang de brændte alt deres skyts af oppe ved Vestergårds Plantage, var der nogle danskere, der skulle grave brandbælter, men det gad de vist ikke. Tyskerne rendte rundt og skød pistoler af op i luften, men de fleste af danskerne gik nu hjem.

Der var en mand, som var så tysksindet, nærmest nazist. Han havde en gård i Varming, hvor nu Villy Christensen bor. Han ville gerne hjælpe dem, hvor han kunne komme af sted med det. Han solgte dem også svin og kartofler.

Johan Bejning i Varming, der havde været med i 1. Verdenskrig, havde ligget i samme bataljon som Hitler. Det var han lidt stolt af, selv om han ellers ikke var nazist.

Nis Østergård-Nielsen, Ribe

Jeg er født ude på Lustrup Mark, hvor nu Løndorff bor. Det var et hus med stråtag og zink-mønning. En dag sidst i april 1945 kom der en eskadron engelske flyvere ind over os, og de skød på en tysk kolonne, der var på vej mod Ribe. Vi kunne høre kuglerne smælde mod zinken i mønningen. Senere så vi, at kuglerne havde revet lange furer i tagværket. De kugler, der gik ind i stråtaget, kunne jo ikke høres. Mads Nissen fra Varming, der var på vej i sin lillebil (taxa), var lige ud for. Han sprang ud af sin bil og puttede sig i et af alle de mandehuller, som tyskerne havde gravet langs vejen.

Jo, så vidste jeg pludselig, hvad de skulle bruges til!

sagde han. Det var lige ud for Lykkebjerget, og asfalten var helt pløjet op på det sted, sådan en kraft havde der været, og så tæt faldt kuglerne. Der døde nu ingen.

Der var også stillet et par antiluftskytsskanner op ude på Søren Smidts mark, lige ved mergelbanen. De var vist aldrig i brug.

Stinne Vind Olsen, Seemgård

I 1940 fik vi pålagt en indkvartering af ca. 400 tyske soldater. De lå i halmen både i østerstald og vesterstald, og en del på loftet over stuehuset. Min onkel, der var fodermester den gang, sagde til min far: Jeg går altså ikke op efter hø, der er ikke til at komme frem for bøssepiber.

De havde selv feltkøkken med, som var stillet op ovre ved østerstalden, lige ud for malkekammeret. Jeg kan ikke huske, hvor længe de blev. Det var ellers flinke folk, men vi turde næsten ikke snakke til dem. Far var så dansksindet. Han havde en gang siddet arresteret i Flensborg, fordi han havde taget breve med over grænsen. Det var før 1920.

I maj 1942 kom der en portion tyskere igen, denne gang med omkring 80 heste, som blev sat ind i østerladen. De blev passet af nogle russiske krigsfanger, der boede i karlekammeret. Det var helt tæt fyldt op derinde. De var helt unge, omkring 17-20 år. De behandlede hestene hårdt. I august måned blev hestene flyttet over i kostalden, fordi laden var helt fuld af stråfoder. Tyskerne ville gerne købe af det, men far ville ikke sælge. De gik så vidt, at de gik med en bøssepibe stukket ind i ryggen på ham, men han ville alligevel ikke. De ville også købe et svin af ham, men det ville han heller ikke sælge. Det endte med, at de købte et af en husmand på Varminglund, som helt uberettiget fik vrøvl for det, da krigen var til ende.

I 1945 blev der indkvarteret en deling SS-soldater, men de var nogle hidsige krabater. De var ikke tilfreds med nogen ting, og efter

TEKSTIL-KORT				
1945-46				
Kortet uddeler kun Personer, der opfylder de af Handelsministeriet for Tildeling af Tekstil-Kort fastsatte Betingelser.				
Navn: <i>Helga Jensen</i>		Fødselsaar: <i>1903</i>		
Adresse: <i>Høm</i>		Fødselsdato: <i>12/8</i>		
Kortet er strengt personligt og maa ikke overdrages.				
Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U
10	9	8	7	6
Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.
Handelsministeriet	Handelsministeriet	Handelsministeriet	Handelsministeriet	Handelsministeriet
Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U	Ekstra-Mærke U
5	4	3	2	1
Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.	Bliver først gældende efter nærmere bestemmelse.
Handelsministeriet	Handelsministeriet	Handelsministeriet	Handelsministeriet	Handelsministeriet

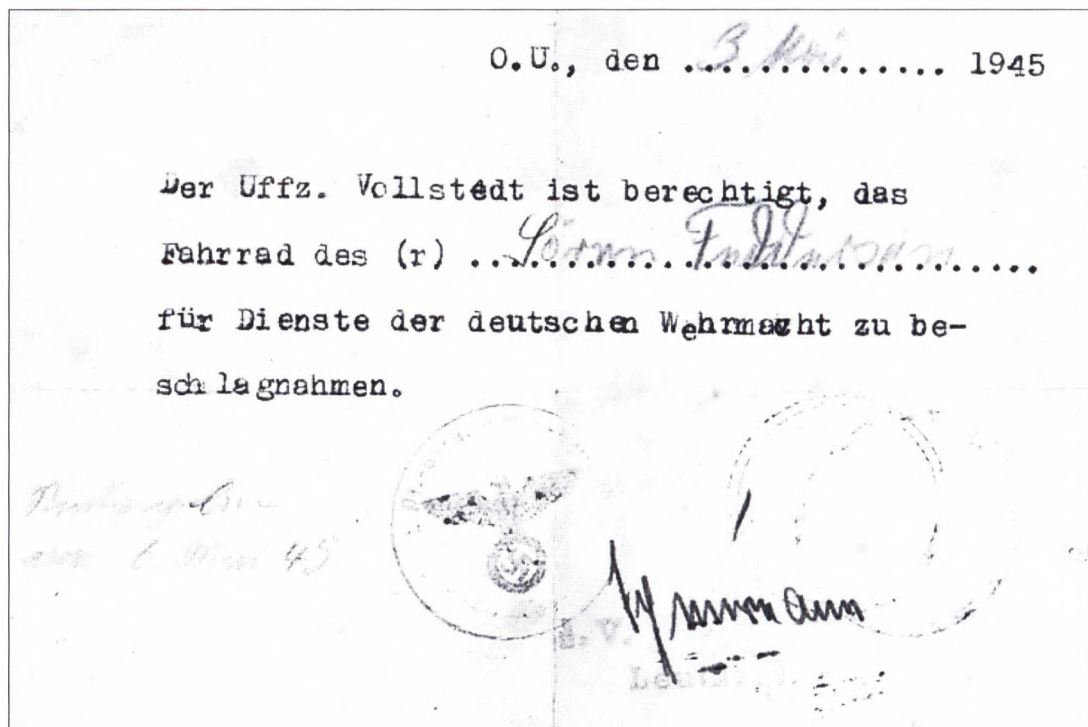
KØBEKORT	
Kvinder	
Stilling: <i>Thommodir</i>	
Navn: <i>Johanna Margrethe Jespersen</i>	
Adresse: <i>Høm</i>	
Fødselsaar: <i>1904</i>	Fødselsdato: <i>8/10</i>
Udlydes af Kommunalbestyrelsen.	
Købekortet er strengt personligt. Overdragelse af Kortet er forbudt. De til Kortet knyttede Mærker — der hverken samlet eller enkeltvis maa fraklippes Kortet, før Købet finder Sted — bliver først gyldige efter nærmere Bestemmelse af Handelsministeriet. Mærkerne skal afklippes af Sælgeren eller i Overværelse af denne. Løse Mærker er ugyldige.	
København i April 1944.	
Handelsministeriet	
Paategninger og Afstemplinger	
<i>26/9 21</i>	<i>Magasinet „Agnes“</i>
<i>18/11 44</i>	<i>Høm Brugssamfund</i>
<i>17/8 45</i>	<i>Høm Brugsförening</i>

Rationeringerne i forbindelse med 2. Verdenskrig hørte først op i 1952. Lærer Christian Jespersen, Høm, tekstilkort og hustruen Margrethe Jespersens købekort.

kort tid flyttede de hen i Seem Skole. Vi var glade ved at blive af med dem.

Skolerne var beslaglagt

På skolen i Seem, som blev bygget 1944/45, blev der indkvarteret soldater, straks bygningen var færdig. Et kontant resultat af dette fandtes tilfældigt i 1993, hvor en elev rodede ned gennem den mørnede etageadskillelse og fik fat på en kasse tyske patroner. Ligeledes kom der en gang et feltpostbrev frem bag skunkvæggen i skolen.



Søren Feddersen (1896-1987), Høm, fik sin cykel beslaglagt i krigens sidste dage, men kunne hente den allerede tre dage senere.

Da de nye skolebygninger blev beslaglagt, blev børnene i Seem undervist i den gamle skolebygning, mens de i Høm lejede sig ind i private stuer og havde undervisning der. Førstelærer Jespersen i Høm havde mange talenter. Blandt andet det at kunne holde orden på adskillige årgange elever ad gangen i en storstue.

Ingrid Vestermark, f. Weber fortæller

Kort tid efter, at vi havde taget den nye skolebygning i brug, indkvarterede tyskerne sig i den gamle skole, men inden længe måtte vi rykke ud af de nye lokaler, hvorefter al undervisning foregik - alle syv årgange samlet - i en stor dagligstue, som velvilligst blev stillet til rådighed på en nærliggende nabogård. Den store sorte tavle var undervisningens centrum. Og når der blev skrevet diktat, fore-

gik det med en sætning ad gangen fra tre eller fire forskellige diktater, opfanget af de respektive årgange. Det må have været en tilstand, der ville ryste ethvert lærerkorps i vore dage.

Befrielsen

Førstelærer Christian Jespersen i Høm var i mange år en central kraft i landkommunens åndsliv. Han arrangerede blandt andet en Jubelfest i Forsamlingshuset, hvor feltmarskal Montgomerys ørkenrotter var inviteret til at berette om deres oplevelser. Festen blev holdt den 30. maj 1945. Den beskrives således i Ungdomsforeningens Protokol:

Den 30. Maj holdtes en Fredsfest i Høm Forsamlingshus. Den formede sig som den største Folkefest nogensinde i Høm Forsamlingshus. Der mødte over 300 Menne-

sker. Programmet for Festen var stort og afvekslende. Først talte Biskop Vestergård, Ribe. Biskoppen drog Sammenligninger mellem Danmarks Trængselstider før i Tiden og nu under Besættelsens sidste År. Derefter fortalte Lykke Sørensen, Ribe, om sine Lidelser i Koncentrationslejren Neuengamme og andre Steder. Så ankom to engelske Officerer med Frk. Langmarck, Ribe, som Tolk. De to Officerer fortalte om deres Oplevelser under Krigen. Så var der Kaffebord, og her fortalte Korsgård, Ribe, om sine Oplevelser som aktiv Sabotør. Endelig talte Pastor Pedersen for Kongen, og Høm Mandskor sang Der sidder en Konge.

12 Foreninger var gået sammen om at indbyde til Festen.

Lærer Jespersens velkomsttale ved den lejlighed kan passende stå som afslutning på denne beretning:

Da vi den 4. Maj Klokken 20.30 lukkede op for BBCs danske Pressetjeneste fra London, var der vist ikke ret mange af os, der ventede sensationelle Nyheder; men så pludselig kom Meldingen: De tyske Trop-

per i Nordvesttyskland, Holland og Danmark har overgivet sig. Og den officielle Meddelelse, der udsendtes Kl. 20.35 lød: Al tysk Modstand i Nordvesttyskland er ophørt. Feltmarskal Montgomery har meddelt General Eisenhower, at alle tyske Styrker i Holland, Nordvesttyskland og Danmark, inklusive De frisiske Øer, havde overgivet sig til 21. Armegruppe med Virkning fra Kl. 8.00 dobbelt britisk Sommertid. Denne Overgivelse på Slagmarken omfatter de Styrker, der nu står overfor 21. Armegruppe på den nordvestlige Flanke. Det var denne Melding, der fik hele Det danske Folk til at feste og juble. Vi vidste, hvad det betød, at Landet atter var frit; men det var næsten som om det kneb med at fatte, at det virkelig kunne være sandt. Men det var sandt. Derfor festede vi i mange Dage, som vi vel aldrig har festet før, og derfor holder vi Fest her i Aften, og jeg vil gerne på de indbydende Foreningers Vegne byde Dem hjerteligt Velkommen til denne Fest for vort Lands Befrielse, og et særligt Velkommen til dem, der har lovet at føre Ordet her i Aften.

Sømænd fra Seem Sogn

Trods Seem Sogns landværts beliggenhed har Vesterhavet ikke været fjernere, end unge karle herfra med eventyrlyst i blodet ofte drog til søs. Måske havde de først været på rejser med studedrifter sønderpå og havde oplevet duften af saltvand i Hamborg eller på De frisiske Øer, inden de drog ud. Der er i hvert fald adskillige vidnesbyrd om, at der var kontakt den vej.

Tingbøgerne fortæller adskilligt. Et par eksempler kan være tilstrækkeligt:

I 1716 fremstod Christen Jepsen af Varming for retten og forklarede, at hans bror Jens nogle år tidligere var rejst til Holland for at tjene til livets ophold ved flodsejlad. Senere havde man hørt, at han var blevet hjemkaldt af kongen til søtjeneste i Den danske Flåde. Herfra var der nu indløbet underretning fra Det høje Søkommissariat gennem sognepræsten, at han var afgået ved døden. Familien ønskede nu rettens påskrift for, at han virkelig var barnefødt i Seem Sogn, for at de kunne hæve hans tilgodehavende gage, og for at de kunne dele hans part af fædredearven, som endnu stod i gården.⁽¹⁾

Sagen er ikke ført videre, så det ses ikke, om de efterladte søskende virkelig fik, hvad de ønskede. Sagen er typisk og vidner om, at kystsejladsen i Vesterhavet var nært knyttet til Ribe-egnen.

En lignende begivenhed tager sit udgangspunkt i familien Stavnager. Jens Iversen Stavnager (1730-1777) var gift med Botille Madsdatter van Reiss, barnefødt i Kærbølling, Reisby Sogn. Det kan med rimelighed formodes, at familien har tillagt sig det hollandsk klingende tilnavn på grund af hjemmets beliggenhed i Reisby sogn. Botilles to brødre, kaptajnerne Bendix og Martinus van Reiss, havde begge tjeneste i Amsterdam.

Disse brødre har tilsyneladende været ugifte, for deres søskende protesterede i 1773 imod deres testamenter, som var blevet skrevet af notarius publicus i Amsterdam. Efter dansk lov kunne kaptajnerne ikke indsætte hinanden som enearvinger, men var pligtige at dele deres midler mellem den endnu levende moder og de øvrige søskende. Især ikke da arven blandt andet var deres fælles fødehjem i Kærbølling. Den herboende familie optog tingsvidne fra Lustrup Birketing, men da resten af protesten er ført for hollandsk ret, kan vi ikke se, hvad der kom ud af sagen.

Jens Jørgensen Vind

I 1837 kom en vogn agende gennem Seem. Den blev ført af Bodil Nielsen fra Mandø, som havde været rundt i egnen for at sælge fisk. Hun havde fast natlogi hos Eskild Andersen Vind i Seem, hvor hun sov i gæstekammeret, når hendes rute førte denne vej. Dette år var hun højgravid og gjorde barsel hos sine værtsfolk. Sønnen blev døbt dagen efter og kom til at hedde Hans Clausen Nielsen. Han drog som ung til USA i 1855 og blev farmer langt inde på prærien.⁽²⁾

Samme aften fødtes der en søn i Eskilds sovekammer, så fostmoderen havde nok at se til. Han fik navnet Jens Jørgensen Vind, og hans skæbne var forudbestemt: Han skulle være landmand og føre slægtsgården videre. Sådan kom det ikke til at gå. Jens Vind drog til søs. Det er derfor, historien om Mandødrengen skulle med her, - man har nemlig talt om, at de to børn må være blevet forbyttet, eftersom sømandssønnen blev landmand og landmandssønnen blev sømand. Om det måske ikke er sandt, så er det morsomt fundet på!

Vi ved ikke, hvornår eller hvordan Jens Vind kom til søs første gang. Hans håndskrevne sangbog findes endnu i slægten.

Heri han har noteret, hvilke destinationer han befandt sig på, mens de enkelte sange blev nedskrevet. Måske kunne den hjælpe os, men så vigtigt er det nu ikke. Han fór med den bekendte ripensiske kaptajn Møller flere gange, der skrev om Jens i sine breve hjem. De to sømænd var beslægtede, eftersom kaptajnens moder stammede fra Seemgård. Kaptajn Møller skrev i december 1854 fra Hamborg under en rejse til Chile:

Jens Jørgensen Wind fra Seem er en dygtig Knøs.

og 18. april 1855:

Jørgen Wind er et flinkt Menneske, som der nok skal blive noget Godt af.

og senere:

Jens Jørgensen Wind er stor og stærk som en Kæmpe og en god Dreng, som jeg holder af.⁽³⁾

Imidlertid er der bevaret nogle af Jens Jørgensen Vinds breve til hjemmet, i alt tre stykker, som alle er sendt fra New Zealand og Australien i 1860'erne.

Kjære Forældre og Søkende!

Sydney den 15. April 1861.

Da der nu gives Lejlighed, kan jeg ikke undlade at skrive Eder et par Linjer. Jeg håber I har modtaget Brevet, som jeg skrev til Eder i Wampua. Vi sejlede fra Wampua til Macao, hvor vi på begge Pladser indtog Te. Derfra gik vi til Hong Kong, hvor vi lå et par Dage. Så til Fohyau, som ligger længere oppe i Kina. Der indtog vi Resten af vor Ladning Te, for at gå til Sydney, Hovedstaden i Australien. ...

Tiderne her i Australien er ikke så gode længere. Matroslyren var før oppe på 12 Pund Sterling, mens de nu kuns er på 4. I Guldminerne er det heller ikke så godt, der er Enkelte, der kan gøre det godt, men det kommer an på Lykke.

Brevet tænker jeg at sende Hjem med en



Iver Jørgensen Wind. Foto: A. Rider, Williamstown, Australien. Cirka 1870.

Hadersleber, som har været oppe i Minerne, og som nu vil gøre en Rejse Hjem og se til sine Forældre og har erhvervet sig 300 Pund Sterling, som er godt 2.700 Rigsbankdaler på fem Måneder. Vi går herfra om til en anden Plads, som hedder Newcastle for at lade med Stenkul, og derfra igen til Hong Kong, ... hvor jeg håber der er Brev til mig fra Eder. Jeg længes meget efter at høre, hvordan det står til Hjemme, thi her er Talen om, at det vil komme til at gå los med Krigen Hjemme. Om det skulle ske, håber jeg ikke, at de skulle tage dig, kære Broder. ...

Jeg har talt med Anholms Søn fra Fohl⁽⁴⁾ [Fole], da jeg lå i Wampeia. Han var med

[illegible]

Brev fra Iver Jørgensen Vind.

en Åbenråerskib, som hedder Jørgen Bruhn, han bad mig hilse Eder og tilligemed hilse hans Forældre og Familie. Det er Steffen Anholm. Han fortalte, at han som Dreng har tjent på Seemgård, men var løbet væk derfra. Han antog mig for Laue, indtil jeg fortalte, hvem jeg var.

Jeg kan også hilse fra Hans Gissemands Sønner. Den ene af dem, som hedder Cornelius, bor her 4 engelske Mile fra Byen. Han handler med Mælk, og hans Broder farer til Søs. Han fortalte, at han havde været med sin Fader inde hos Eder lidt efter at jeg var rejst op til Hamborg. Jeg har også en Hilsen til Lønborg og hans Kone fra en Tømmermand, som jeg talte med her i Sidney. Navnet har jeg forglemt, men hans Forældre boer ned i en By ved Varde, som hedder Billum, og han var Tømmer-

mand i en Åbenråer Barkskib, som hedder Otto. Hans Kone boer i Åbenrå. De var lidt i Familie med Lønborg og også med Søren Weiss i Ribe. Jeg tænker nok, at Lønborg ved, hvem han er. Hils også fra mig og tak dem for den gode Spise og Drikke, som Laue og jeg fik den Aften vi var omme i Besøg hos dem.

Jeg tænker ofte, kjære Forældre, på de gode Dage, hvor jeg var hjemme hos Eder. Overalt, hvor jeg kom, blev jeg trakteret med god Drikke og Spise, mine Tænder løber ofte i Vand, når jeg tænker derpå, og vore gamle Beskøjter vil ikke ret smage mig, og der er begyndt at komme en del Orme i dem, ... men vi kan spise så mange vi lyster. Vi kan ikke klage om Bord: Nok at bestille og nok at spise, og det er jo alt, man kan forlange.

Kaptajn Møller fra Ribe talte jeg med i Hong Kong. Han var næsten halvt gal i Hovedet, fordi jeg ikke var gået med ham. Jeg blev straks budt ind i kahytten, og vi havde en hel Samtale. Han har nu et smukt Skib, som hedder Rapid. Jeg vil nu slutte mit Brev, for jeg har ikke mere at skrive om. Blot beder jeg Eder tilgive, at det er blevet sådant et Malekrads, ... men det er fordi jeg ikke kan sidde roligt et Øjeblik for Moskitoer, der stikker, så der bliver store Vabler, og dem har vi mange af om Bord. ... Skreven om Bord i Barken Psyche i Sydney.

Først og sidst være I hilsede fra mig kære
Forældre og Søskende fra Eders oprigtige
Søn og Broder
Jens Jørgensen Vind.

P.s. Dersom det skulle være Eder muligt at få Adresse på Peder Riis eller Knud Lassen eller andre Bekendte her i Australien, da beder jeg Eder skrive den i Brevet til mig, thi måske kan vi en gang mere komme her til.

Som man ser, var han en god fortæller. Hans tanker hang ved hjemmet, og han fortæller næsten mere om hjemmet end om, hvad han egentlig oplevede i det fremmede. Han skrev i et senere brev, at han bestræbte sig på at skrive hjem hver måned, men desværre findes disse breve ikke længere.

Han tjente gode penge derude og sparede en rigtig pæn sum op. Senere prøvede han at grave guld på New Zealand og var en tid lang ansat på en lodsbåd sammesteds.

Vi ved ikke, hvornår Jens Jørgensen Vind opgav søfarten, men han vendte hjem til Seem og boede på sin fødegård sammen med sine tre, ugifte søstre til sin død i 1905. Han havde sendt nogle kasser med souvenirs hjem, inden han selv kom, men desværre nåede de aldrig at blive åbnet, før gården brændte, og det meste gik tabt. Slægten opbevarer endnu en række af de ting, der trods alt er bevarede af dem, han bragte hjem fra sine rejser.

Hans Herman Christensen Boe

Andreas Nørgaard fortæller⁽⁵⁾ om en skibskaptajn, der skulle have haft en ejendom på Varminglund.

Manden var Skibskaptajn og sejlede ud på de store Have, mens Konen passede Ejendommen derhjemme. Kaptajnen tjente gode Penge, og når han så kom Hjem på Ferien, ville Beboerne fra Varming gerne ind at se til ham, for han havde som Regel nogle fine og gode Vine med Hjem, og dem skulle de jo gerne smage.⁽⁶⁾

Det er lykkedes at identificere denne kaptajn. Han var søn af indesidder på Varminglund, Jens Jepsen Christensen Boe, som var født i Seem 1798 og døde i Faurholt i 1864. Moderen, Ane Margrethe Schreibers var født 1815

i Ditmarsken. Der var tilsyneladende kun den ene søn i ægteskabet, nemlig Hans Herman Christensen Boe, født i 1844 på Varminglund. Hjemmet var fattigt. Det lå langt borte fra de velhavende landsbyer og havde ingen besætning eller avl. Faderen har formentlig gået i dagleje. Familien er en gren af den udbredte slægt Boe. Man kan have en idé om, at den unge Hans Herman har haft forbindelse til familien i Ditmarsken, hvordan skulle en fattig dreng inde fra heden ellers få den tanke at drage til søs?

Den 28. oktober 1869 giftede han sig med Ane Marie Møller fra Varminglund, født i 1840, og parret overtog hendes fødehjem, som hun åbenbart har passet, mens manden sejlede. Der kom to børn i ægteskabet, Jens, født i 1869, der udvandrede til USA og kaldte sig James⁽⁷⁾, og (Marie) Kjerstine, født i 1872. Børnene må have mistet deres mor, for de voksede op som plejebørn hos Søren Juhl på Varminglund.

Det er ret begrænset, hvad der vides om Hans Hermann Christensen Boes virke på søen. Han brugte aldrig selv Boe som sit efternavn. Det er selvfølgelig gætteri, når man formoder, at han har været led ved slægtskabet med de velhavende farbrødre, gårdmænd i Faurholt og Seem. Han var eneejer af skonnerten *Louise Caroline* af Ribe, som han købte i 1873. Skonnerten var bygget i Ribe i 1864, og havde en drægtighed på 54 commercelæster (cirka 108 tons). Han førte den selv med en tre mand stor besætning.

Skonnerten forliste den 25. januar 1880 ved Gourdon, Montrose, nord for Dundee i Skotland under en rejse fra Christiania til Leith med pit-props (afstivningsmateriale) til kulminerne. Vraget blev solgt på auktion.⁽⁸⁾ Hans Hermanns videre skæbne kendes ikke.

Sagn

Før radioens tid var samtale, sang og instrumentalmusik det eneste, der brød stilheden i hjemmene om aftenene, når dagens arbejde var fra hånden. Man fortalte og genfortalte da ofte allehånde mærkværdige hændelser og ulykker, som var hændt, eller som man havde hørt om. En del af disse hændelser betegner vi som sagn, det vil sige at deres sandhedsværdi ikke er stor. Alligevel må man ikke frakende disse gamle fortællinger al værdi. De var elementer i forfædrenes åndelige horisont.

Sagnene uddøde i den mundtlige fortælletradition omkring århundredskiftet 1900; men en del blev nedskrevet af historisk interesserede mænd som for eksempel Evald Tang Kristensen, hvis kolossale arbejdsindsats har resulteret i bevarelsen af en omfattende skat af vort folks åndelige arv, sagn og sange.

Nedenfor følger, hvad der har kunnet findes om Seem Sogn, dels i hans bøger, dels fra andre kilder.

- Det fortælles, at træerne, som er plantede på den lille tange, der ligger tæt op ad Munkesø, viser stedet, hvor det gamle Seem Kloster har ligget. Det passer nu ikke, men Munkegård lå netop derovre, inden den blev nedbrudt omkring 1. Verdenskrig og var en meget gammel bygning med teglstensgulve i forstue og køkken. Gårdens have var omkranset af en hæk, som senere er groet op og blevet til firkanten. Den gamle Munkegård kaldtes tidligere altid *Æ gammel Kloster*.⁽¹⁾

- Munkene skal have sænket en skat i Munkesø, det vides ikke hvorfor. Niels Nørgård i Skallebæk havde kendt en karl, som havde prikket med en seks-alens stage ned i muddret og han var overbevist om, at stagen havde banket på låget af en kiste.⁽²⁾

- Inde i Stavnagergårds jorder ligger en eng, som kaldes Snepseng. Den siges en gang at være givet fra Stavnagergård som faddergave til et dåbsbarn i Snepsgårde. På samme måde siges den lille mark Munkhave at være skænket fra Søndergård i Varming til Munkgård i faddergave.⁽³⁾

- Da man skulle til at bygge Seem Kirke, kunne man ikke enes om, hvor den skulle ligge. Man kobled da to kømplinger, det vil sige unge stude, sammen og bestemte, at kirken skulle så ligge, hvor studene havde hvilet om natten. Derfor ligger kirken så afsides. Lokalt siger man lige så ofte rømping som kømpling.⁽⁴⁾ De nyeste arkæologiske udgravninger i Seem har bekræftet hypotesen, at landsbyens gårde oprindeligt har ligget omkring kirken. Denne lå altså lige ved landsbyen, da den blev opført.

- Et andet sagn siger, at materialerne til kirken er sejlet fra Ribe herop, og derfor ligger den så nær åen. Efter sigende er træværket til kirken skåret i den skov, der tidligere var i Svankær. Der findes nu og da store træstammer i engbunden.⁽⁵⁾

- Det fortælles om gården Rønnehave (nu Ribe Golfklub), at den tidligere lå nede ved bækken og var meget faldefærdig, men ejerne havde ingen penge til at bygge nyt for. Så en dag, da karlen stod og tærskede i loen, fik han øje på en løs mursten, som han tog ud. Bag ved lå en nøgle. Denne nøgle viste sig at passe til et skrin, man kort efter fandt under gulvet i en bås, hvor kalvene aldrig ville stå roligt i deres bindsler. I skrinet fandtes så mange penge, at gården kunne flyttes og nybygges.⁽⁶⁾

- På Rønnehaves gamle byggeplads skal der have boet nonner.⁽⁷⁾

- Der skal have været tingsted på Stavnager, og manden på gården skal have været tingskriver. Ingen af delene kan bekræftes, men der findes dog et enkelt tingsvidne, som er dateret på Stavnager. Gården hørte under Hvidding Herred og har, så vidt man kan efterforske, altid været en selvejergård. I lyngbakkerne nær ved gården findes en fordybning af form som en stor båd med spids stævn og flad stav. Andreas Stavnager fortalte, at et sted ved det gamle åløb altid blev kaldt *æ bådested*.⁽⁸⁾

- Mellem landsbyerne Høm og Fjersted ligger Sønderskov Hede, som tidligere var en skov. Midt i skoven stod en stor eg, som tillige var grænsemærke mellem de to byers jorder. En gang opstod der strid om, hvilken af byerne, der ejede det pågældende egetræ. Man enedes da om at lade de fire stærkeste mænd fra hver landsby mødes og fælde træet. De fire fra Fjersted stod på den østlige side og de fire fra Høm på den vestlige, og man gik i gang med fældningen samtidig. Hvorhen nu træet faldt, skulle denne by eje det. Da det faldt mod Fjersted, blev de ejere af træet. Til erindring blev der lavet et bord og en bæk af træet, som forældrene gerne viser deres børn og samtidig fortæller, hvor stærke deres forfædre var og hvilken ære, de havde skaffet deres landsby.⁽⁹⁾

- Folkene på Seemgård var en dag henne at hverre hø (det vil sige vejre hø), og da de skulle hjem til middag, så de en komme i æ bare skind ud fra gården og løbe ned efter åen, der løber tæt forbi. De kunne ikke forstå, hvem det kunne være, den var for stor til at være kodrengen, og andre var der ikke hjemme. Da de nu var kommet hjem, forhørte de dem jo om det, men det havde ikke været nogen fra gården. Aldrig så grov længe efter

skete det, at en af karlene løb ud fra karlekammeret om natten og druknede sig i åen.⁽¹⁰⁾

- Seemgård sås længere tid i forbrand, og folk rendte efter det. En aften så nogle folk, der kom ud af Skallebæk Kro, hvordan ilden brændte, og så rendte de. Da de kom sådan halvvejs, kom de ind midt i røgen, og de havde endda vejret i ryggen (medvind). Så er der en af dem, der siger:

- Det her, det sæder ikke, for nu kan vi lugte røgen, og vejret er endda imod.

Med det samme var det forbi. De vendte så og gik tilbage. Et par aftener efter brændte gården, og da drev røgen netop den vej, de havde mærket den.⁽¹¹⁾

- Min far og hans søster, de gik ned ad Snepsgårds Bjerget for at hente strøsand, og de gik med en spand imellem dem. Som de nu går der, springer der en lille mand op af en fordybning der ude ved bjergene. Min far råber:

- Se, se, sikken lille mand.

Og han slipper spanden og sætter efter ham. Bjergmanden havde en rød lue på, der vippede op og ned, da han skred fremad. Han forfulgte den her lille mand over bjergene op og ned ad bakkerne og hen til et stort bjerg, der er det største af dem alle, og der forsvandt han. Min fader løb op ad bjerget og ned ad bjerget og kunne ikke finde ham, han var og blev væk. Om det bjerg fortælles også, at de har hørt kister blive slåede op og i derinde.⁽¹²⁾

- Hvor Madevej i Seem munder ud i Spillebjergvej, kan man undertiden møde en hovedløs hest, hvis man færdes om natten. Især ved midnat.⁽¹³⁾

- Oppe norden for Høm by ligger en lille høj, som kaldes Ulhøj. Man sagde, at deri lå gemt en skat, og mændene i byen blev enige

om at grave den op. En nat begyndte de på arbejdet og kom også til en kobberkedel. I det samme kom en af dem til at se efter byen og sagde da et ord. Dermed var kedlen forsvunden.⁽¹⁴⁾

- Varming matrikel nummer 1, som har heddet Jessengård, Provstegården og nu prydes af et skilt med navnet Nørgård, har tidligere ligget nede mellem byens øvrige gårde, nemlig mellem Vestergård, som er matrikel nummer 4 og Elmegård, som er matrikel nummer 5. Da gården blev flyttet tidligt i 1800-tallet, blev der jævnet en gravhøj, for at man kunne få plads til bygningerne. Den mærkelige rækkefølge i matrikelnumrene er opstået ved, at den fineste godsejer var provsten, hans gård fik nummer 1. Næstfinest var Seem Kirke, dens ejendomme fik nummer 2 og 3. Derefter kommer Ribe Klosters gårde og de øvrige. De Haderslevhusiske gårde blev først matrikulerede efter 1864 og fik numre, efter at mange små markstykker var blevet nummererede. Derfor springer numrene pludselig til op over 60.⁽¹⁵⁾

- I den lille slægtsroman Guldagergård af Peder Bukh fortælles om et ungt ægtepar, Hans og Dorte, som drog til Varming og fæstede bo i en del år omkring århundredskiftet 1900. Mens de var hér, fødte Dorte blandt andet en datter, som døde tidligt. Herom findes en fortælling i byen. Naboen, tækemand Peter Lautrup og hans kone Nielsine Bondegård var gået til sengs og faldet i søvn en aften, da Nielsine vågnede og kaldte på sin mand.

- Stå op, der er nogen ved døren!

Han stod ud af alkoven, men der var ingen.

- Pjat med dig, sagde han. Klokken er næsten to, hvem skulle det have været?

- Så er det nok lille Metha, der er død, sagde Nielsine.

Morgenen derefter kom naboen, Hans ind,

Et Varsel.

I gamle Dage, da Varslerne stod højt i Kurs, var der en Mand i Høm, som hørte, mens han laa vaagen om Natten, at der kom Folk ind i Huset og satte Geværer fra sig ved Kakkelovnen. Han var straks klar over, hvad dette betød, og forberedte sine Folk paa, at der snart vilde blive Indkvartering. Det var i Krigens Tid; men da nu de danske Soldater allerede var hjemsendte, og de tyske stod lige for at skulle sendes hjem, saa det ud til, at Varslet skulde blive uopfyldt.

Imidlertid havde vedkommende Kommune nægtet at levere noget til Soldaterne paa Egnen, og der blev da sendt en Eksekutionskommando ud til den, og nogle Medlemmer af denne Kommando samt en Del Soldater blev indkvarteret netop i den Gaard, hvor Forvarslet var hændet.

Udateret udklip.

satte sig ved køkkenbordet, lagde hovedet på armene og sagde:

- I nat ved æ klok to døde lille Metha.⁽¹⁶⁾

- For flere år siden gik jeg og min broder en smuk sommeraften ude ved huset. Som vi bedst gik og talte sammen, blev han stående ganske stille og så ud mod vejen. Jeg spurgte ham flere gange, hvad han så så nøje efter, men han bad mig blot være ganske rolig. Efter en kort tid gik vi ind, og han fortalte, at han havde set en brudeskare på vejen og sagde, hvor mange vogne og forridere, han havde set. Det varede omtrent et halvt år, så gik dét i opfyldelse, som han så.⁽¹⁷⁾

- Ligeledes erindrer jeg fra min barndom, at min bror og jeg gik på gaden og legede med de andre børn. Så fik vi i sinde at ville ind til vores morbror, der boede ved siden af os, men da der ingen folk var hjemme, gik vi straks igen. Som vi var kommet godt fra døren ud i gården, hørte vi, at nogen sang i stuen, og vi blev bange og løb hjem og fortalte, hvad vi havde hørt. En kort tid derefter var min morbror stået op en morgen tidlig, og før han fik sig rigtig påklædt, så han gen-

nem vinduet, hvordan vejret var. I det samme gik en sort skikkelse forbi og skred om til stuedøren. Han klædte sig på og gik ind for at se, hvem der var kommet, men der var ingen. En gammel kone, som fik aftægt fra gården, men boede et stykke ude, døde kort efter og blev ført ind ad stuedøren samme vej, som han havde set den sorte skikkelse. Sangen, vi havde hørt, mente vi gik i opfyldelse, da hun blev sunget ud.⁽¹⁸⁾

Folk og hændelser fra sognets fortid

Dette kapitel indeholder en række anekdotiske fortællinger om beboerne i Seem Sogn i gamle dage. Indholdet er helt historisk korrekt, men enkelte steder har det været nødvendigt at give fortællingerne et skønlitterært tilsnit for at få dem til at hænge sammen.

Mordet i Seem Præstegård 1723

Anders Jørgensen var født i 1686 i Hjortvad og giftede sig med Anna Pedersdatter, som var datter af fæsteren på Seem Præstegård. Det unge par overtog fæstet året efter svigerfaderens død i 1718, da svogeren havde forsøgt sig, men opgivet. Familien på præstegården må have været nogenlunde velhavende, for den gamle Peder Sørensen blev begravet i en egekiste, hvad der blev beskattet som en luksus.⁽¹⁾

De kunne nok have levet fredeligt på gården uden større skandaler, hvis det ikke var for en ulykkelig hændelse, der forekom i gården i 1723.

En af gårdens heste havde skrantet, måske som følge af et ringe vinterfoder, og havde nu lagt sig til at dø. For ikke at skulle have kadaveret i huset, havde Anders og nogle af naboerne et par dage tidligere slæbt hesten om bag laden og lagt den i en børring halm, så den kunne dø der. Ingen af dem ville for nogen pris berøre et kadaver og dermed bringe skam over sig selv.

På samme tid var den unge kone gravid for anden gang og gjorde anstalter til barsel. Madammer var strømmet til fra nær og fjern for at hjælpe og for at snakke, og Anders, som gik i vejen i huset, blev sendt ud med en bøsse for at skyde nogle støer til et måltid. Det var den 6. februar, og det frøs.

Idet Anders trådte over dørrædet og kom ud i gården, hørte han nogen råbe og skælde omme bag laden, hvor den døende hest lå.

Han ville naturligvis se efter, hvad det kunne være, og trådte om hjørnet.

Hvad han så dér, kunne nok betage ham vejret. Den gale Frands Natmand fra Ribe stod ved hestekadaveret og havde allerede sin kniv i det for at flå det. Det var ganske vist natmandens pligt og privilegium at flå selvdøde dyr, men hver natmand havde sit distrikt, og da Seem Præstegård hørte under Haderslevhus, havde Riberakkeren ikke noget at bestille dér i gården. Anders trådte nærmere, men den tumpede Frands var helt ustyrlig. Han galpede op om, at de nærige bønder ikke vilde unde ham den smule fortjeneste, han havde ret til, men gjorde sig selv til rakkere ved at slæbe kadavere ud af deres stalde og grave dem ned uden fagmæssig ekspertise. Det var en grim beskyldning, som Anders ikke ville lade sidde på sig. Han sprang lidt tilbage, for, som han senere forklarede, *at redde mit Liv og min Ære*, og Frands trådte frem og greb ud efter bøsse og løb, som Anders holdt hen foran sig for ikke at komme til at berøre rakkeren og derved gøre sig uren. Især ikke da han kunne se adskillige naboer, som havde forsamlet sig nysgerrigt ved Seem bys teglovn for at se, hvordan klammeriet ville spænde af.

Hvad der så skete i enkeltheder, er vanskeligt at opklare, men bøssemænd gik i hvert fald af, og hele ladningen af spurvehagl og forladning sprøjtede ind i Frands Natmands underliv og lår. Frands greb for sig med hænderne og råbte:

- Red mit liv, red mit liv! og faldt død om.

Anders var så fortumlet over, hvad der var sket, at han ikke anede, hvad han skulle stille op. Halvt i trance gik han ind i laden og gav sig til at tærskes langhalm af.

Han blev derefter hjemme i nogle dage, men efter gode venners råd flygtede han siden bort for ikke at udsætte sig for Riberak-

kernes hævn. Han flakkede om hid og did i herredet i nogle uger, inden han atter vendte hjem til gården, konen og det nyfødte barn.

Hvorledes Frands Nielsen, som rakkerens egentlige navn var, er blevet skaffet i jorden, ved vi ikke, ej heller noget om, hvorledes Anders og hans familie havde det. Men vi kan gisne. Imidlertid gik det til hen i juni måned, inden der blev holdt forhør i sagen. Da det var en drabssag, skulle den behandles af en tilfornordnet dommer, som i Slesvig kaldtes en fiskal. Det blev Hans Jørgensen i Brøns, som præsiderede på herredstinget. Advokaterne havde haft travlt i tiden op til forhøret. De havde udfærdiget 52 spørgsmål til forhøret og skrevet lange indlæg, spækket med latin og lærde henvisninger.

Anders forklarede stort set handlingsforløbet, som vi nu allerede kender det, men en af naboerne, Peder Pedersen Vedsted havde tillige hørt, at Anders havde sagt:

- Hvad vil du, Knægt, du har intet på Haderslevhus Stavn at bestille.

Rakkeren havde svaret:

- Du skalst blive lige så god som jeg er, både du og dine Børn, du Haderslevhusrakker!

Bennet Lauridsen og Jens Jensen bekræftede at have hørt ligeså, og Jørgen Pedersen havde tillige hørt, hvorledes Frands skældte de nysgerrige naboer ud og havde råbt:

- Djævlén skal regere Eder, I Seem-rakkeré, som står deroppe!

Hermed sluttede det første retsmøde.

Efter sædvane blev der afsat rigelig tid til, at anklagede og advokater kunne forberede sig på næste forhør. Dette fandt først sted den 6. december 1723. Anders Jørgensen havde da været viden om for at skaffe sig attester på, at han hidtil havde været en uberygtet, ærlig Dannemand, og at Frands Natmand var en Guds svøbe for egnen. Anders Jørgensen havde været hos begge sognepræsterne og fået gode vidnesbyrd. Desværre har herredsskriveren forsømt at indføre dem i protokollen. Derimod findes der

en attest, som bønderne i Øster Vedsted udstedte til støtte for Anders Jørgensen. Den lyder således:

Som det er begæret af os Underskrevne, at vi vil meddele vor Attest og sandheds Vidnesbyrd angående den døde Frands Natmands Forhold, særlig i den bedrøvelige og vemodige Svaghedstid iblandt vore Kræ og ellers i andre Måder, så vide og vidne vi hermed, at bemeldte Frands Natmand var af os storlig mistænkt, at han måtte være Årsag til samme styrtende Død iblandt Fæet så vel som vore Bæster, ligesom hos Ribe Bys Borgere og Indvånere i Henseende til, at Svagheden kunne skønnes ikke at have nogen naturlig Beskaffenhed, men være af samme Art og Egenskab som blandt Riber Fæ. Dette er så vidt anmeldte Sag angående, som vi kan sige og vidne. Ellers er det os vel vitterligt, at han var et Menneske, som var meget hengiven til Fylder og Drukkenskab, som han var meget liderlig med, og at han ellers var berygtet for et uregerligt Menneske, som han øvede i mange Måder og mod mange og adskillige ærlige Folk. Således contesterer vi med frelst Samvittighed og med vor Saligheds Ed om fornøden. Øster Vedsted den 23. November 1723.

(Underskrevet af ni personer fra Øster Vedsted.)

Man kan se af dokumentet, at bønderne nærede en tro på, at Frands Natmand havde en art trolddomsevner, og at den nylig overståede kvægsyge ikke havde naturlige årsager. Der findes adskillige vidnesbyrd fra agtede borgere i Ribe, som forklarer, at Frands Natmand på ingen måde var et Guds lam, men en forvorpen person uden respekt for øvrighed og medmennesker. Terminus Bagers enke i Ribe afgav følgende erklæring

... om bemeldte Natmands Forhold: At han i forrige Svagheds Tid gjorde sig meget mi-

stænkelig som han hos mig løb om i min Port, hvor han af en af mine Tjenestepiger blev set og tilspurgt, hvad han havde der at bestille? Hvorpå han i en Hast sprang over Diget og løb bort. Andendagen derpå fulgte den skadelige Effekt, at et af mine Svin kom under Porten og straks derpå døde. Hvilket herved meddeles.

Ripenserne troede også på, at Frands kunne forgøre ting, så at der skete ulykker i deres nærhed. Det fører for vidt at opremse alle de afgivne vidnesbyrd, vi kan nøjes med at fastslå, at ærlige bønder og borgere anså Frands og formodentlig øvrige natmænd for en art kasteløse, som man ikke kunne berøre, hvis redskaber var urene og hvis stand og håndtering man vel havde brug for, men i øvrigt nødig befattede sig med.

Anders Jørgensen afleverede altså, hvad han kunne finde frem til sit forsvar, og sluttede med at indgive dette forsvarsskrift:

... at [sandemændene] her i Retten min Uskyld har set bevist ved de fremlagte Indlæg. Jeg beder, at I på det nøjeste og flittigste, vindskebligste og efter god Vilje og Behag tage i Agt og på det besynderligste være Angelegent således som I for Gud og Samvittighed kan og vil svare min Uskyldighed, og bestemme christeligst, at hvis noget af Enfoldighed som en Forseelse kan mig være undløbet, det dog i ingen Måde er sket af beråd Hu af fri Forsæt, og lade derpå af Barmhjertighed tillige med Retfærdighed råde Jer til min Frikendelse. Som Kristne stille det for Syne, hvor snart og uformodentlig et Menneske, som skal være en god Kristen, snart i et og snart i et andet Tilfælde kan geråde, så og her i det jeg er kommen for fri imod al Vilje, Tanke og Forsæt, eftersom det synes ligesom af Guds Besikkelse, der nu ikke længere vil le herover med den ryggesløse, ugudelige

og forvorne, nu døde Natmand [bære over], men lade hannem nu høste det Samme, som han altid haver sået, og som altid haver tragtet efter at gøre Ondt, Ulykke, Nød, Våde og Blod, så og til hans velfortjente Straf og Guds retfærdige Råd lade ham selv søles i Blod ... ⁽²⁾

Dommen over Anders Jørgensen er desværre ikke indført i tingbogen, men det fremgår helt tydeligt, at han gik fri for straf. Han står i kirkebogen som fadder ved adskillige dåb i Seem i de følgende år.

Som en sidste fodnote til hændelsesforløbet, kom Frands Natmands enke en dag ridende til Seem. Hun havde mistet sin forsørger og sine børns far. Hun var højgravid og fortvivlet. Hun red hen til præstegården og råbte på Anders Jørgensen, men han var til marked i Tønder. Hun bandede og skældte ud, blandt andet sagde hun:

- Den Rakkermand. Har han ladet sin Bøsse? Så kan mine Børn blive både Fader og Moderløse. Jeg skal hævne [Frands], så sandt jeg har diet min ærlige Mor for Sød-mælk.

Hendes udsagn lader formode, at hun var født uden for rakkerstanden, siden hun benævnte sin mor som ærlig. Siden fortaber hendes skæbne sig i det uvisse.

Stakkels Maren

En smuk, solfyldt morgen i begyndelsen af maj 1795 rumlede en stiv pindevogn ad vejen over Seem Hede mod Ribe. Klokken var henad 5, der var fuglesang i luften, og i Seem kunne man høre byhyrden tude i hornet.

Vognen blev trukket af et usselt bondeøg, og kusken gik ved siden af i gråmeleret vadmelstrøje og vest, skindbukser og bare fødder. I vognen sad Maren, en mager og langlemmet pige på 14 år, som holdt en hankeløs kurv med nogle tøjpakker i. Hun havde et slidt og farveløst skørt på, og over skuldrene et strikket sjal, hvorfra hendes bare arme stak ud i den kølige morgenluft.

Kusken traskede sløvt hen ad vejen, og hesten skraglede frem ad den dybsandede vej med hængende mule. Karlens øjne var rettede fremad, for at lede vognen udenom de værste huller i vejen, for den tålte ikke voldsomme stød eller slag.

Maren havde hverken tanker for den dejlige morgen eller det kummerlige syn, som hele optøget udgjorde. Hun sad indsunket i sig selv og stirrede frem over de dugvåde lyngris. Da Ribe by kom inden for synsvidde, lavede pigebarnet noget op, hun kiggede mod byen, men sagde ellers ingenting. Sådan traskede de fremad, og da klokken nærmede sig 6, var de nået frem til Hundegades Blegeplads, hvor karlen standsede hesten, kiggede på Maren og sagde:

Her ska' do a'!

Hun så ikke på ham, men rystede bare på hovedet.

- Do ska' stå a' nu! sagde han hårdt.

- Ikke før du holder for Stiftsprovstens dør, svarede hun uden at se på ham.

- A kender ingen stiftsprovst. Æ sognefoged sa'e, at do ska' a' her. Stå så a'!

Da Maren ikke gjorde mine til at stige ned, men stadig stirrede frem for sig, gik kusken et par gange om vognen, krattede sig under luen og spyttede i gruset. Pludselig langede han en arm ud og rev kurven fra pigen og ky-

lede den langt ud over Blegepladsen, så de fattige pjalter spredtes over et stort stykke. Kludepakkerne skiltes ad, og nogle brødskeer, en kam, et lille garnnøgle, en hornske og noget løst fåreuld fordelte sig på det grønne, dugvåde græs.

Maren vågnede til live. Hun raspede en række arrige, hvæsende forbandelser efter karlen, som nu stod et stykke derfra i sikkerhed for hendes negle og spytklatter. Han havde dog ikke varet sig for hendes træsko, som kom flyvende gennem luften og ramte ham hårdt på den ene knæskal. Læderbukserne tog af for det værste.

Maren begyndte at kravle af vognen, og nu kunne det ses, at hun var langt henne i en graviditet. Hun havde svært ved at få sig drejet, så hun kunne sætte foden på et hjul-ejer, inden hun stod på jorden. Så snart hun var nede, gjorde hun et udfald mod karlen, men han var rask til vogns, hyppede på hesten og kørte grinende hjemad. Pigebarnet samlede sine ejendele og begyndte at vandre ind i byen med kurven under den ene arm og træskoene under den anden.

Hun kendte vejen godt, og styrede lige om mod Almisseboderne i Bredeslippe. Her skubbede hun en dør op til en af lejlighederne, hvor seks alkover rummede hver sin beboer. Rummet osede af gammelfolks nattehørm.

- Er det dig, Maren? spurgte en gammel, krum kone og kiggede med matte øjne.

- Nu er jeg kommet hjem, mor, svarede pigebarnet.

- Nå, - hvad har du med hjem?

- Lidt brød, lidt to og ellers de gamle pøger, svarede Maren og tog husvandt et krus, dyppede det i vandspanden, satte det i vinduet og begyndte at spise på en brødskeve.

- Skal du derud igen i dag? spurgte moderen pludselig.

- Nej, de har jaget mig hjem til dig. De vil ikke ha' mig derude mere.

- Nå. Hvorfor det?

- De er bange for at komme til at føde på ungen, når den kommer.

Moderen vendte sine svage øjne mod dat-
teren og blev nu klar over, hvordan det stod
til. Hun rev en arrig ed af sig.

- Kunne du ikke la' det horen være?

For Marens indre blik viste der sig nu et
billede af væver Terkel Olesen i Varming,
hans mugne sengehalm og hans gamle, sure
kone, der næppe havde sagt et eneste ord til
hende i de halvandet år, hun havde været i
pleje derude. Hun følte værgeløsheden, som
hun havde levet med siden barndommen, og
som var forstærket ved det tvungne ophold
hos væveren.

Moderen greb sin kæp, samlede skørtet
bagtil og sagde:

- Vi kan gå op sønderpå i dag.

Maren svarede ikke, men faldt ind i det
gammelkendte trav. De kendte ikke mange
ord og havde dem ikke nødvendig heller. De gik
gennem Grønnegade, forbi Domkirken og
ville ud af Sønderport.

På vej ud af Skolegade blev parret standset
af en ældre mand i præstekjole. Det var stift-
sprovst Jørgensen.

- Hvad- er det ikke Marie Møller med sin
datter Maren? spurgte han med dybt mis-
hag.

De standsede, men svarede ikke, for han
kunne vel nok se, at det var dem.

- Fattigkommissionen for Ribe by har ind-
sat Maren Halvigs i lære hos væver Terkel
Olesen som den lavestbydende til oplæring i
væverhåndværket, indtil hun blev konfirme-
ret. Hvad bestiller hun her? Provsten rynke-
de brynene og stirrede inkvisitorisk på Ma-
rens store mave.

Maren svarede stadig ikke.

- Hun er lige kommet hjem her til morgen,
sagde moderen.

- I ventende omstændigheder, kaglede
provsten med høj røst, så et par madammer
fra gaden nysgerrigt trådte nærmere.

- Ja, hun er med barn, hvis det er det, I me-
ner, sagde moderen.

- Ikke alene er hun rendt af pladsen, men
har undervejs også overtrådt kirkens og
Guds sjette bud. Vi vil forhøre os nærmere om
denne sag, sagde provsten og skred videre.

Efter at den velærværdige stiftsprovst hav-
de holdt morgenandagt i Domkirken, vendte
han sine skridt direkte mod klostret, hvor
fattigforstanderen boede.

- God morgen Hr. Ussing. Har De stunder
at lytte?

- Sig kun frem Deres Velærværdighed, for
Dem har jeg altid stunder, kom indenfor og
tag plads.

- Jo, tak. Stiftsprovsten trådte ind og dale-
de ned i en armstol foran skrivebordet, hvor
fattigforstander Ussing netop sad med klost-
rets regnskaber.

- Ser De, Hr. Ussing, her til morgen mødte
jeg Maren Halvigs sammen med sin mor,
Marie Møller fra Almisseboderne. De var på
vej ud med tiggerposen.

- Hvorledes kan det dog gå for sig? afbrød
forstanderen. Hun er jo ellers anbragt til op-
læring hos en væver i Varming, ikke sandt?

- Jo, det mente jeg også. Der er nu ingen
tvivl om, hvorfor hun er tilbage. Det fremgår
tydeligt, at hun går på faldende fode, og jeg
kan let forestille mig, at bønderne i Seem
Sogn, og ikke mindst min kollega, Hans Vel-
ærværdighed pastor Lindberg, frygter for at
komme til at føde på endnu et fattiglem, når
dette barn kommer til verden.

- Nå, således! Det forklarer jo sagen. Så må
vi naturligvis foranstalte et forhør for officielt
at klarlægge sagens omstændigheder?

- Ja, ikke sandt, kære Hr. Ussing, det var
derfor, jeg ilede hid efter andagten. Jeg ken-
der jo min embedsbroder, pastor Lindberg,
godt nok til at vide, at han er vel rustet til at
svare for sig og måske fordreje os sagen. Vi
må derfor ingenlunde tøve.

- Ingenlunde, kære Hr. Stiftsprovst, jeg
skal straks her til formiddag tilskrive de res-

pektive myndigheder. - Jeg stoler på Dem, sagde stiftsprovsten og rejste sig. God dag, hr. Ussing.

Med disse ord tog herrerne afsked, og forstander Ussing lagde straks regnskaberne bort og tog et rent ark papir frem for at indfri sit løfte.

Samme dags eftermiddag ankom et ridende bud til birkedommer Outzens bopæl i Skallebæk Mølle. Det var hospitalsbudet med forstander Ussings skrivelse, som blev egenhændigt afleveret til birkedommeren. Det var ikke vanskeligt, for den folkelige birkedommer sad og holdt snak i borgerstuen med et par bønder, der fik malet korn. Det var en del af birkedommerhvervet at holde sig orienteret om folkesnakken, og borgerstuen i møllen var et ypperligt forum. Dommeren stak brevet uåbnet til sig, bød budet en drik øl af trækruset på bordet og fortsatte sin underholdende samtale.

- Nå, der kom nok brev til birkedommeren? sagde den ene bonde polisk. Det var Jens Rasmussen fra Seem.

To dage senere sad der igen en samling mænd i Skallebæk Møllens borgerstue. Stuen var fyldt med tobaksrøg fra kridtpiberne. På bænkene sad en del af sognets bønder og lod ølkanden vandre fra hånd til hånd. Birkedommeren sad for bordenden, og ved hans side sad hans svoger, sognefoged Christian Jakobsen på Seemgård. De to herrer havde tidligere stukket hovederne sammen, og nu ventede man den sidste af de tilkaldte bønder, Jørgen Rasmussen, udflytteren fra Seemhede.

Da han trådte ind, bankede birkedommeren sin kno i bordpladen og begyndte:

- I ved jo nok, hvorfor budstikken er gået denne gang? Det er hverken tingdag eller grande, men vi skal udtale os til fattigkommissionen i Ribe om Maren Halvigs nede fra Terkel Vævers i Varming. I ved jo nok, at han tog hende til sig, for at hun skulle holdes til skole og væv indtil sin konfirmation. Hvad

han fik for at tage hende, ved jeg ikke. Men vi ved alle, at han er en stakkel, som ikke kan holde tag på sit eget hus, og ingen lader ham væve for sig længere. Han solgte sin ko og sit engstykke, og inden længe kommer han vel på fattigkassen. Det eneste, han fik ud af at have Maren, var lidt sengevarme. I ved nok, at hun blev tyk, og Christian Jakobsen og jeg fik hende kørt til Ribe, fordi hun hører til under byens fattigvæsen, og så kunne hun passende gøre barsel derude. Loven pålægger hvert sogn at sørge for sine egne fattige, og vi vil vel ikke føde på Ribe-kællingernes unger?

En samstemmende mumlen ulmede under tobaksskyerne, og Jørgen Rasmussen galede:

- Vi har den Onde fløjteme' nok i dem, vi allerede har.

Birkedommeren nikkede og fortsatte:

- Nu har fattigkommissionen i Ribe fået biskoppen til at skrive til mig, at vi har gjort galt, og han vil have fat i, hvem der fik Maren kørt af sognet. Vi skal svare på fire spørgsmål:

For det første, om vi ikke vidste, om Maren kom herud og havde godkendt ordningen med Terkel, inden hun ankom.

For det andet, hvem der kørte hende til Ribe i forgårs. For det tredje, hvem der gav ordre til, at hun blev kørt derud, og for det fjerde, hvorfor han ikke ville køre hende helt ind i byen.

- Hvad kommer det æ biskop ved? råbte en bonde højt.

- Hans Højærværdighed er formand for alt fattigvæsen i stiftet, virrede sognefogden ham af.

Birkedommeren fortsatte:

- Hvis vi vil undgå, at nogen af os kommer i fedtefadet, så gælder det om, at vi svarer snildt. Sognefogden og jeg har allerede gjort et svar, som vi vil høre, om I vil være med til. Vil du læse det om Christian?

Christian Jakobsen rettede ryggen, lagde piben fra sig på bordet og begyndte at læse:

Deres Højærværdighed, Hr. Biskop Middelboe!

Beboerne i Seem Sogn kendte godt Resolutionen fra Ribe bys Fattigforstandere, inden Maren Kathrine Halvigs blev bragt hertil, men vor Protest mod Ordningen blev ikke taget til Følge, da Fattigdirektøren mente, at det udelukkende var en Sag imellem Væver Terkel Olesen i Varming og Fattigkommissionen i Ribe, som ingenlunde vedrørte Seem Sogns Fattigkasse. Christian Boe i Faurholt kørte med Maren Kathrine Halvigs til Ribe, han var den, som billigst tilbydende, var lejet af hele Sognet, og han har ikke videre med Sagen at bestille.

Seem Sogn formenes ej at være pligtig at køre et Ribe Bys Fattigvæsen tilhørende Lem helt til Byen. Ribe Fattigkasse burde have ladet hende hente på egen Regning efter vor billige Begæring. Men vi lod hende befordre, fordi vi mente, hun formedelst hendes Tilstand ej kunne tåle at gå så langt. Hun blev kørt til Hundegades Blegedam, som er tæt uden for Byen. Da hun ej godvilligen ville stå af Vognen, men forlangte at blive kørt til Stiftsprovstens Dør, kunne Christian Boe ikke følge hende deri, da han ikkun var lejet til Kørsel til Blegehuset. Han ville ingen Alarm have, og det lykkedes ham på behændig Måde at få hende af Vognen. Hun led derved ingen Skade, hvilket kan bevises deraf, at hun siden med sin blinde Moder har været til Fods i Roager, Spandet og Vodder Sogne at betle. Havde vi vidst, at hun var så stærk, skulle hun have gået hele Vejen. Og da det ene Sogns Fattiglemmer ej må komme det andet Sogn til Byrde, vil vi forlange Betaling for Befordringen af Ribe Fattigkasse.

Det hele Sogn gav Ordre til Kørslen, og et enkelt Medlem af Seem Menighed kan ej anklages eller dadles fremfor et Andet for at have forvoldet Handlingen.

Da Fattigvæsnet i Seem Sogn hører un-

der den slesvigske Lov, vil vi fremover, såfremt Spørgsmålet ej herved er opklaret, lade Sagen passere videre til Amtmanden i Haderslev, som er vor højeste Foresatte i denne Sag.

Der var tavshed i stuen efter oplæsningen. De forsamlede mænd kiggede lunt til hinanden gennem øjenkrogene. Jørgen Rasmussen, der selv hverken kunne læse skrift eller skrive, havde forstået hele den tvivlsomme sag til fulde og erklærede som den første:

- Det vil a godt skryv under o!

- Ja, samtykkede den forsigtige Jørgen Stavnager, men skal vi ikke anføre, at vi mener, at sagen må være os helt uvedkommen. Seem Sogn hører jo til Tørninglen, hvor de høje herrer fra Ribe ikke har noget at skulle have sagt. Var det ikke bedre, om vi anførte, at hele sagen må være et mellemværende mellem Terkild Væver i Varming og fattigvæsnet i Ribe. A tøws æt, vi skal befatte os mere med det.

Birkedommeren nikkede venligt:

- Det var viist sagt, Jørgen, lad mig tænke over det lidt. Stop I kuns piberne igen, gode mænd.

Birkedommeren hviskede en stund med sognefogden, og kort efter læste han igen højt, denne gang en tilføjelse.

Alle de tilstedeværende skrev under. Nogle med fuldt navn, andre med navnemærke og enkelte lod pennen føre af naboens hånd, hvorefter man tog afsked med hinanden.

De fleste bankede forsigtigt piberne ud i hånden, inden de satte dem i stativet. Nogen gnaskede straks askeskråen i sig, mens andre bar den hjem i hånden til senere nydelse.

I maj måned samme år holdt fattigkommissionen i Ribe møde om sagen.

Stiftsprovsten, forstander Ussing og de øvrige herrer var samlede i et værelse på hospitalet i det gamle Sortebrødrekloster.

- Mine herrer, sagde Ussing, De er alle be-

kendt med sagen om Maren Halvigs, datter af almisselem Marie Møller i Almisseboderne. Hun blev af kommissionen anbragt hos væver Terkel Olesen i Varming til oplæring i et håndværk og til konfirmation i et forsøg på at bringe hende bort fra betleriet. I Varming blev hun besvangret af sin madfar og af Seem Sogn kørt til Ribe, hvor hun nu snart kan ventes at barsle. Vi har indhentet udtalelser fra Seem Sogns Fattigkommission, fra Hans højærværdighed biskop Middelboe, stiftamtmand Hellfried samt fra amtmanden i Haderslev. Sagens tilhørsforhold er tvivlsom. Jeg vil for min parts vedkommende mene, at barnet, som Maren Halvigs føder, bør henhøre under Seem Sogn, da hun er besvangret der, men sognet vil ej kendes derved. For at skaffe yderligere oplysninger har vi forespurgt hos medpræsten, Hans velærværdighed pastor Lindberg i Seem. Vil De være så elskværdig at forelæse Deres kollegas brev, Hr. stiftsprovst?

Stiftsprovsten foldede et omfangsrigt manuskript ud, og læste længe højt. I det 18 folianter lange brev stod blandt andet:

Det er min Embedspligt at våge over Seem Sogns Fattigkasse, og denne Sag er af mindst 200 Rigsdalers Omfang i det Hele. Hvorfor skal man fra Seem Sogns Fattigkasse bekoste på en, hvis Moder er et af de sletteste, mest foragteligste og mest foragtede Mennesker i Ribe? Fuldvoksen kom Datteren, dette Fruentimmer, til Varming, uden ringeste Kundskab om, hvorledes man tjener sit Brød, eller kendte ej heller det Mindste til sin Kristendom. Måske kendte hun ej et eneste Bogstav, ja, måske kender hun det ikke endnu!

Her holdt stiftsprovsten en pause, kiggede over papiret og sagde:

- Kan d'herrer huske, hvorledes pastor Lindberg plejer at prale af sit kære skolevæsen i Seem? Denne udtalelse tyder ikke på, at degnens kundskaber slår til, når han på et

helt år ikke har kunnet lære pigen et eneste bogstav.

Herrerne lo hjerteligt.

Hun blev sat til en meget fattig Mand og Kone. Manden lider af Ligfald og søger om en Legatportion af Riber Hospital. Han har solgt Eng og Ko og har ingen Indkomst. Han og hans kone vil inden to År komme til at ligge Sognet til Byrde. Nu, da han bliver Barnefader, vil Myndighederne uden Tvivl straffe ham, og da har Sognet allerede Konen at føde.

Men Barnet! Loven siger ikke, at Faderen skal sørge mere for Barnet, end ved at give Noget årligt til Moderen. Mandens Fattigdom forbyder ham at yde Noget som helst, og Barnet falder således alene Moderen til Last og ingen Andre. Han har Intet det bliver Moderens Byrde.

Efter at læsningen var til ende, så herrerne på hinanden. Der fulgte en længere konference, hvor man drøftede rimeligheden af, hvad man kunne forvente af øvrigheden, og vanskelighederne med, at faderen kom i fængsel og intet kunne yde til moderen. Og endelig blev der rusket op i det gamle stridsspørgsmål om forholdet mellem fattigvæsenet i Ribe kontra den slesvigske fattiglovgivning.

Inden herrerne skiltes, havde man dog affattet nogle hovedpunkter til et brev, der skulle sendes til amtmanden i Haderslev.

Terkel Olesen kom i fængsel. Den 7. august 1795 dømtes han til ét års vand og brød samt straf på *yderste Formue* og tillige skulle han betale sagens omkostninger, seks rigsdaler.

I de følgende uger blev der skrevet frem og tilbage mellem de indblandede øvrigheder, og imens færdedes Maren og hendes gamle, blinde moder på vejene i Ribes opland. Ind imellem vendte de hjem til almisseboderne. Vejene blev dagligt vanskeligere for den gamle, og til sidst blev hun hjemme. Maren gik af sted alene. Når konerne ikke ville give

i gårdene, kunne hun af og til tjene en høne eller en skæppe korn ved at gå med bonden i loen på tomandshånd. Hendes mave blev tykkere og tykkere, og måske derfor gav det nok til, at den gamle moder også kunne leve.

Sagen kom viden om. Overretten på Got-torp havde fat i en ende, ministeriet i Køben-havn ligeså. Prokuratorerne skummede flø-den.

En gang blev hun hentet ind til pastor Lindbergs bolig i Præstegade. Det var ikke efter hans velærværdigheds hoved, men hans foresatte, biskoppen havde pålagt ham at bede Maren tage tilbage til væveren i Var-ming, indtil hun havde barslet.

Maren stod, tyk og besværet, i præstens fi-ne stue og hørte hans stemme kværne. Hun tænkte på væverens kvalme stue og mugne sengehalm, men havde ellers ikke noget at mene om Terkild i Varming. Hun var også li-geglad. Hun vidste, at piger fik børn, når de var gamle nok,- det havde hun set så tit!

At der skulle være grund til at gøre lang snak ud af det, kunne hun ikke se. Hendes mor havde heller ikke sagt mere.

Da hun kom ud på gaden, vendte hun sin gang mod Skærbæk, hvor hun tidligere hav-de tigget. Samme aften døde Marie Møller, og da Maren kom hjem, var hun allerede be-gravet, og et nyt ansigt kiggede ud gennem alkoveomhænget. En af de gamle i stuen sag-de:

- Der er ellers fine folk i din familie, Maren. Det var både skrædder Munk og farver Bas-balle, der fik din mor i jorden. Det siges også, at urmager Foersom og Søren Lyhne var med, men de kom nu ikke herind.

Maren svarede ikke, men gik lige om i ho-vedgaden til Søren Lyhnes dør. Inde i køkke-net så hun en pige på sin egen alder, og hun spurgte efter købmanden.

- Hvem er du? spurgte pigen.

- Maren omme fra Marie i Bredeslippe.

- Her er 16 skilling og noget tøj til den lille, når den kommer. Det skal du ha` fra far. El-

lers skal du ikke komme herind mere. Maren tog sagerne uden et ord og gik. Efter endnu en uges tid fødte hun sit barn i et tomt hyr-dehus på en mark. Hun blev liggende en dags tid i huset, men pakkede så barnet ind, tog det på armen og gik videre. Marens skæbne fortaber sig herefter i det uvisse.^(3, 4)

Hvem var Adam Leopold?

Når man arbejder med et dansk landsogns historie, kan det blive trivielt, når alle bønder og karle hedder Mads Hansen, Chresten Iversen, Jens Christensen og så videre. Ret enslydende mandsnavne, som holder sig indenfor 10-12 forudsigelige personnavne og patronymer, det vil sige -sen-navne. Når der så pludselig træder en person ind i billedet, som bærer et lige så usædvanligt for- som efternavn, så pirrer det fantasien. Det gjorde Adam Leopold!

Vi ved nok, at der i tiden omkring 30-årskrigen og de snart derefter følgende svenskekrige var et træk af fremmede krigskarle, som drev ind igennem landet. Nogen lagde vejen over Seem Sogn, og de hærgede og plyndrede hæmningsløst. Der fulgte forarmelse i krigenes fodspor. Tingbøgerne taler deres tydelige sprog derom, som et af de forrige kapitel fortalte.

Mænd, kvinder og børn døde af sygdomme, kulde og sult, hvis ikke de satte livet til i direkte krigshandlinger og tortur.

Efter krigene var det sparsomt med karlefolk, der kunne overtage fæsterne af de forladte og forfaldne ejendomme.

En af de fremmede må have fattet godhed for egnen,- eller måske for en sød kone, hvis udsigter til ægteskab med en karl fra egnen må have været beskedne; der var ikke mange unge karle tilbage! Lykken varede dog ikke så længe,- den unge kone døde, og efter tidens skik giftede han sig hastigt igen. Denne gang med en pige fra Varming, Niels Jepsens datter Karen. Adam Leopold var permittedet, *afdanket* udrider fra en af de danske hære. Vi ved ikke, om det var en af nationalhærene eller om han havde tjent i en lejetrop. Da han havde frihedsbrevet, må vi formode, at han havde tjent sin tid ud.

Hvilket sprog talte han? Vi aner det ikke. Kærligheden har næppe dengang- som nu, behovet mange ord.

Første gang han trådte offentligt frem,- i

hvert fald så vi kan kontrollere det i dag,- var den 9. juni 1668. Retten på Lustrup Birketing var trådt sammen, og et af punkterne var, om nu Adam Udrider virkelig havde så meget af den fælles agerjord i drift, som hans gårds størrelse forpligtede ham til. Han kan eventuelt have været ukyndig om stedets skik,- der behøver ikke være noget mistænkeligt i sagen. Der var såmænd så mange, der ikke ret vidste, hvad de var pligtige at dyrke, og hvor de skulle bjerge, efter at de gamle var borte, og en vigtig traditionskilde dermed var uddød. Året derpå var han indstævnet som vidne i en sag om kreatursmugling. Det var de år, hvor der skulle betales told af kreaturer, der blev drevet over Kongeåen.

Der gik så fem år, inden vi atter træffer på Adam Leopold i kilderne. Denne gang var det alvorligt. Den tidligere soldat stod anklaget for et morderisk overfald.

Den 10. oktober 1674 var en gartner på vej med sin vogn fra Ribe mod Gram. Han havde taget en torvekone fra Enderupskov med op at age, Ingeborg Hansdatter, der ligeledes havde været til torvs med en kurv *Rover og Røder*. Solen var gået ned, og da vognen kørte over Lustrup Mark, skete der et uheld med det ene baghjul. Gartneren, Iver Christensen fra Gram gods, stod af og kiggede på hjulet, da der i det samme kom en rytter på en brun hest op på siden af ham. Rytteren har åbenbart optrådt truende, for Ingeborg Hansdatter råbte, at Iver Christensen skulle skynde sig at sidde op i vognen. Måske har de i forvejen frygtet rytterens komme, og de to mænd kan tidligere have været i klammeri, for den fremmedes første ord lød så hånske:

- Så fort du kører?

Iver Christensen, der ellers straks var sprunget til vogns, steg atter ned og værgede for sig med armen, da han blev overfaldet, men han havde ikke store chancer mod den drevne soldat, der svang sin degen, det vil sige en lang dolk, over hovedet på ham.

- Hvor nu? råbte gartneren.

Rytteren svarede:

- Hvor er det?

I det samme stak han sin dolk dybt ind i venstre side i Iver Christensens bryst og flygtede straks bort.

Hvordan nu Ingeborg Handsdatter har fået den sårede mand op i vognen og har kørt ham fra Lustrup Mark til Enderup, kan vi ikke vide. Men det virker underligt, at hun ikke holdt ind og søgte hjælp i Seem by, som hun dog kørte direkte igennem.

Har hun og Iver Christensen frygtet for at møde rytteren igen? Havde de alligevel en anelse om, at han forfulgte dem?

De kom i hvert fald til Enderup, hvorfra der sendtes bud til Gram efter sognepræsten, til Ribe efter bartskeereren og til Tiset efter vidner, som skulle syne den sårede mand.

Alle de tilstedeværende vidnede senere, at Iver Christensen af Verffel, søn af Christen Gartner i Gram, tjenende Wolf Hendrick von der Wisch, var død af stikket den følgende fredag efter at have modtaget den hellige absolution og nåderige nadver af sognepræst Frederik Hansens hånd.

De vidnede også alle, at den beredne morder var gartneren ukendt, og gartneren selv havde på sit dødsleje udtalt, at han ikke kendte vedkommende og ikke havde noget udestående med ham.

Det er næsten ikke til at tro på.

Men samme nat rømte Adam Leopold af sin gård i Seem.

Han blev aldrig fundet, og kragerne samlede sig om det efterladte ådsel: Det forladte bo.

Den forladte hustru, Karen Nielsdatter fra Varming, datter af Niels Jepsen, stod ikke alene tilbage med smerten over tabet af sin mand, men tillige med tre børn af hans første ægteskab, som han havde bragt med sig. En otte-årig pige, Anne Sabine, født i 1666. En seks-årig dreng, Hans, født i 1668 og en halvandet-årig søn, Jokum, født i 1672.

Gårdens midler blev gjort op. Der var ikke

rørig formue, men gården var ganske vel besat med dyr, redskaber og bohaver. Retten forsøgte at finde ud af, om den rømte havde taget noget med sig, men det lod ikke til at have været tilfældet. Endog hans frihedsbrev og hans fæstebrev fandtes i behold.

Der var seks heste, 14 får, 20 svin og ni kreaturer foruden fjerkræ. Rettens betjente noterede, at der skulle være duer på loftet, men de var nu ikke hjemme, da de skulle tælles. Der var temmelig meget indavlet korn og hø, og kisterne i stuen var fulde af tøj, gangklæder og sengetøj. Ikke noget ringe bo, alt i alt. Der blev læst et tilbud fra Seem prædikestol, om nogen ønskede at overtage fæstet, og en ung mand påtog sig derefter gården.

En fremmed fugl var draget forbi. Hvorfra kom han, hvor blev han af? Vi aner det ikke. Vi kan ikke en gang se, hvad der blev af hans efterladte kone og børn.

Hans Bondesen Simonsen i Varming

I 1848 lød rygterne om at slaverne, det vil sige straffefangerne i Rendsborg, havde gjort oprør. Dette rygte fløj på rekordtid ned gennem Slesvig og Jylland og satte landsdelene i alarmberedskab.⁽⁵⁾ Da rygtet nåede Seem Sogn, fortælles det, at Hans Bondesen Simonsen (1820-1898) tog initiativ til en folkevæbning. Han tog føringen over naboer og karle, og lod byernes mænd samle sig på toppen af Havrebjerg, sognets højeste punkt. Herfra kunne man holde øje med, hvad der bevægede sig i landskabet langt ind i Span-det Sogn. Man må huske, at landskabet næsten ikke var bevokset med træer dengang. Bønderne mødte selvfølgelig med forke, høleer og de spidse høtyve foruden de få skydevåben, der har været.

Vi ved ikke, hvor længe mobiliseringen varede, men åbenbart længe nok til, at smeden i Seem, Søren Schmidt, fik fremstillet nogle våben. I dag findes kun et enkelt bevareret, en såkaldt partisan, der må formodes at have været med på Havrebjerg.

Hans B. Simonsen excercerede sin hær med ildhu. Hans kone var besat af samme forsvarslust og ville med, da han skulle af sted.

Det ægteskabelige replikskifte lød ifølge overleveringen således:

- Det er æt for kvindfolk!

- A ka' da sto ibag ved og lade, ilaw do sky'r.

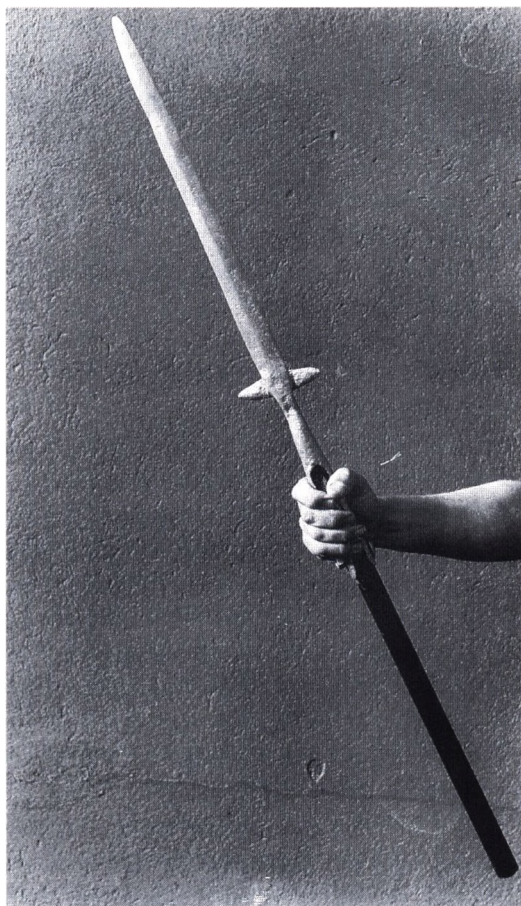
Oprørerne viste sig som bekendt aldrig, da hele miséren baserede sig på usande rygter. Bondebevæbningen gik i sig selv igen, men Hans B. Simonsen var grebet af fædrelandsbegejstring, og meldte sig som frivillig i Den første slesvigske Krig 1848-1851, hvad også andre i sognet gjorde. Det siges, at han spadserede til Ålborg for at melde sig til hæren, men han har dog snarest under indkaldelsen marcheret til Ålborg med tropperne.

Efter sin hjemkomst var han aktiv i skyttesagen og arrangerede skiveskydning omme i

Helmbjergene ved Munkesø.⁽⁶⁾

Landbrugets forbedring lå ham stærkt på sinde, og han arbejdede meget med engvandsanlæg og lå i proces med Obbekær-bønderne om retten til vandet. Han skal have været noget kradsbørstig af sind og egenrådig med hensyn til, hvad han anså for sin ret.

Da han gik på aftægt, lod han et lille hus opføre på gårdens gamle byggeplads i Varming, hvor han levede sine sidste år. Interessen for jagt og skydning forlod ham aldrig. Han skal en gang have haft en bøsse med et



Partisan, smedet i forbindelse med "slavekrigen" 1848. I sin tid fundet stukket op i stråtaget på ejendommen Vesterlundvej 10 i Høm. I privateje.

eller andet eksplosiv stående i køkkenet. Bøtens indhold sprang i luften, da hans kone tog ved det. Hun havde ar i ansigtet efter ulykken resten af sin tid.

Trine Klausen, søster til Hans Bondesen, fortalte i 1902 til Hans Nørgård i Høm om de polske lejesoldater, der blev myrdede og kastede i et vandhul i engene. Desuden vidste hun om andre hændelser, som var foregået på hendes fødegård:

På gården boede en gang en mand, som hed Chresten. Det var på de tider, da tattere og natmænd drev omkring. Så en aften hørte Chrestens kone en røst fra vinduet, som kaldte Chresten tre gange i træk. Hun hørte det samme aftenen efter, men manden sov og hørte intet. Den tredie aften bad hun manden holde sig vågen, og da de havde ligget et stykke tid, lød røsten igen fra vinduet:

- Chresten!

- Hvad vil du?

Røsten siger da:

- Giv mig kiste og klæder og en kristelig begravelse.

Chresten svarede:

- Det vil jeg, når jeg finder dig.

Morgenen derpå, da manden kom ud i laden for at plukke hø til kreaturerne, faldt der et indtørret kvindeligt ned fra høet.

Nu traf det sig, at manden havde en karl, der altid pralede af, at han aldrig var ræd. Trods det alvorlige ved situationen kunne manden ikke dy sig for at lave løjer med karlen. Han dækkede liget til og bad karlen, om ikke han ville give kreaturerne hø. Karlens greb så om høet, men gav et skrig fra sig, da han mærkede menneskekroppen indeni.

Liget blev nu klædt og lagt i kiste og kristelig begravet, som manden havde lovet. Ingen vidste, hvem den døde var, men man antog, det var en taterkvinde, som havde lagt sig til at sove i høet om sommeren under indbjergningen, og der var så

blevet læsset en hel del hø af på hende, og hun var blevet kvalt deraf.

Hans B. Simonsen var stærkt interesseret i skydevåben, og skal have haft næsten 30 forskellige i kammeret hos sig, da han døde, ligesom der fandtes en kanon på gården. Det har formodentlig været tale om en signalkanon. Sønnerne Christian og Osvald Simonsen har fortalt, at de har haft den skudt af i deres barndom, men at den senere var blevet stjålet af en jernhandler.

Peter Præst

H. C. Frandsen var kommis i Seem-Varming Brugs i 1930'erne. Han har fortalt sine erindringer om tiden i Seem, om sit arbejde og om folk han mødte.

Et afsnit af hans erindringer handler om Peter Præst:

En anden lidt særpræget person var Peter Præst. Egentlig hed han Peter Jensen, men hvorfor han fik tilnavnet Præst er uklart. Hans far, Jens, kaldte man også Præst. Peter boede i et lille, hvidkalket hus med stråtag og små vinduer. Både Peter og Jens Præst boede i Varming. Peters hus (Varming Vesterby 15) var bygget omkring 1720 og var meget spartansk indrettet. Han var udlært smed, men arbejdede med alt, hvad der bød sig, afbrudt af arbejdsløse perioder. En tid arbejdede han i mergellejet i Klaaby. Transporten til og fra arbejdet foregik på cykel. Køretøjet var en gammel damecykel uden skærm og kædeskærm, men fremdriften var dog det mest bemærkelsesværdige. Peter havde en stor hund, en krydsning mellem en jagthund og en rottweiler. Hunden King blev ganske enkelt spændt for cyklen, og når Peter steg på og råbte los, gik det med vældig fart derudad.

Da jeg tidligere har fortalt om Martin Christensen, kan jeg nu sige, at Peter var Martins modsætning, både hvad fysik og udseende angår. Han var lidt under middelhøjde og blond, en stille og rolig type. Påklædningen var året rundt arbejdstøj. Hans store interesse var jagt og fiskeri, som gav familien et godt tilskud til husholdningen. Han kendte de store Varming Enge ud og ind. Her var vildænder, høns og vildgæs i store flokke. Når andejagten begyndte, strømmede jægerne fra Ribe og Gram til området. De kom ved 10-11 tiden aftenen før, for at være klar klokken 12 midnat, hvor jagten kunne begynde. Deres udstyr var af god kvalitet. Geværerne

og hundene hørte til i den dyre klasse. Når Peter deltog i disse jagter, havde han ingen gevær med. Han havde en lille båd, og med den sejlede han og King stille og roligt ud i engene og lå her, skjult mellem rør og siv. Når jægerne begyndte skyderiet, faldt mange døde eller anskudte ænder ude mellem rørene. Jægerne forsøgte at få hundene til at gå i vandet efter byttet, men uden held. Hundene var ikke særlig robuste og bange for det mørke og kolde vand. Men midt ude i engene lå Peter og King, parat til at tage sig af de faldne ænder! Så snart King hørte PLASK, sprang den i vandet og ind mellem rørene, hvor den hentede ænderne. Hver gang den kom med en and, sprang den op i båden og rystede sig, så det sprøjtede på dens medpassagerer. Peter havde en lang stang med et net, og hvad han kunne nå med stangen, tog han. Når det begyndte at lysne, sejlede de lige så stille hjem igen.

Jeg har et par gange været med Peter og King på togt. En aften fik vi 24 ænder. Et par gik til husholdningen, resten solgte han i Ribe.

Peters anden store interesse var fiskeri. Det var især ålene, som var eftertragtede. Han var en mester i at finde de gode fangstpladser. I vintertiden stangede han med ålejern, i den øvrige tid anvendtes kroge. Ålene blev solgt i Ribe, enten friske eller røgede.

Jeg blev et par gange inviteret til ålespisning hos Peter og hans kone, en ganske interessant oplevelse. Familien boede spartansk og levede til daglig ikke særlig fedt. Når de en gang eller to om året holdt ålespisning med et par bekendte, var det en festdag. Ved disse lejligheder tog jeg en flaske snaps med, og kaffe til Anna, Peters kone, samt en tut bom til børnene. Den første gang var der også et ægtepar fra nabolaget, som også var med, så vi blev i alt fem voksne. Jeg havde taget lidt søndags-



Skræder Bondegårds hus, Varming Vesterby 19. Huset er opført omkring 1830 på jord, som blev lejet af Seem Kirke. Foran huset står "Sine Køks". Foto cirka 1890.

tøj på, men det kunne jeg have sparet, de andre var alle i arbejdstøjet. Vi sad i køkkenet. Indboet bestod af et bord, tre stole og en bæk, et komfur, et skab og på væggen hang en køkkenlampe. Hele rummet var hvidkalket. Gulvet var stengulv, belagt med toppede natursten. Her sad vi og havde det rigtig hyggeligt ved olielampens skær. Til ålene fik vi brød og syltede rødbeder. I begyndelsen spiste vi med kniv og gaffel, men ret hurtigt kasserede Peter både kniv og gaffel som noget overflødigt stads. Med naturens egne redskaber, fingrene, gik det meget bedre. Efterhånden drev fedtet ned ad hagen og hænderne, men hagen blev tørret med jakkeærmet, og hænderne blev gnedet af i

bukserne. Efter måltidet fik vi en stor kaffepuns og kager, som nabokonen havde med.

Alle var fornøjede, og snakken gik livligt. De grå hverdage var skubbet lidt i baggrunden for en stund.

*

I vore dage taler man så ofte om at komme hinanden ved. Ude vest på talte man ikke om den slags, man gjorde det, ægte og selvfølgelig.

Peder Clausen Jensen (1907-1957) var gift med Anne Marie, født Thomsen, (1906-1979). De fik 12 børn, hvoraf de yngste var ganske små ved faderens tidlige død.

Den tapre skrædder

Christoffer Nielsen Bondegård (1814-1875) var født i Roager i en beskeden familie af landhåndværkere. Faderen var skrædder og boede i en *forbedelse*, som er et hus med ringe jordtilliggende. Man véd ikke, hvorfor forældrene gav børnene det ejendommelige slægtsnavn. Christoffer var opkaldt efter sin morfar, der også var landhåndværker, nemlig snedker, og ligeledes boede i en forbedelse.

Som 23-årig giftede han sig med en lidt ældre pige fra Tirslund, Brørup Sogn, Christiane Hansdatter. Brylluppet stod i maj 1839. Som det så ofte er sket, fødtes deres første barn kun fem måneder efter brylluppet. De fik to børn i Roager, hvorpå de flyttede til Nørre Farup, hvor de boede i tre år, inden de flyttede til Varming (Varming Vesterby nr. 19). I alt fik de otte børn og en talrig efterslægt i Danmark, Sverige og USA.

Da de kom til Varming, fortsatte Christoffer med at pleje sin kundekreds i Nr. Farup. Han spadserede frem og tilbage til sine kunder. En mørk aften i 1842, mens han var på vej hjemad, blev han standset af en grov mandsperson, der spurgte, om han vidste, hvad klokken var. Christoffer reagerede hurtigt og svarede, at eftersom den havde været cirka 21, da han gik fra Farup, så måtte den være hen ad 22 nu. Han var sikker på, at om han havde taget sit lommeur frem, så havde den anden villet røve det fra ham. Da han kom hjem, fortalte han tildragelsen til Christiane, der allerede lå i alkoven.

I løbet af den følgende dag sivede en trist nyhed hen over egnen; der var begået et rov-mord ved vejen mod Farup. Christoffer var ikke i tvivl om, at det var morderen, han havde mødt! Morderen var en mand fra Mors, rigtignok en grov type, som i øvrigt blev fældet på sine fodspor, der var sat med en egnsfremmed træskotype. Denne morder blev henrettet mellem Galgebakkerne nord for Ribe, hvilket var den sidste eksekverede døds-



Hansine og Christoffer Bondegård.

R i b e. I Fredags Aften i forrige Uge fandtes i en Grøvt worden for Plantagerne Ligt af en Mand fra Tjerreborg Sogn. Ligtet var skrækkelig forslaaet i Ansigtet og Lindingen knust. Den Myrdede var vendt tilbage fra Søbr., hvor han havde tjent og sammenstøret en lille Sum Penge, som var ham berøvet. En Person, der var seet i Selskab med den Myrdede Dagen før, er ved Politiets hurtige Foranstaltning blevet greben og ført hertil, men uagtet Alt søges at vidne mod ham har han dog hidtil Intet villet bekjende.

Ribe Stifts Tidende 10. december 1842.

dom ved Riber Ret. Meddelelsen stod senere at læse i Ribe Stiftstidende i samme nummer, som berettede om en købmand Hjort-Lorenzen, der vedblev at tale dansk i den slesvigske stænderforsamling på trods af stænderformandens påbud om, at han skulle tale tysk, som alle i salen kunne forstå. Fortællin-

202

ville blive bedre, jo kortere krigen varede. Han skal efter sigende have fået 300 Rigsdaler som dusør for sin tjenestvillighed.

Lægdsrullen oplyser, at han havde blå øjne og en højde på 1,60 meter, hvad der var gennemsnitshøjden for den tids bønderkarle. Øjenfarven synes i vid udstrækning bevaret i efterslægten.

Under hele krigen, fra 1. april 1848 til hjemkomsten den 16. februar 1851, førte han en dagbog. Heri beskrives en mængde indtryk fra marcherne rundt i landet og de få egentlige krigshandlinger, som han var med i. I begyndelsen skrev han ordrigt og begejstret om alt det nye, han så, men efterhånden som militærlivets ensformighed trættede ham, blev stilen mere knap og til sidst helt telegramagtig kort. Et par prøver fra dagbogen:

Den 20. April [1848] holdt vi et Slag mellem Slesvig og Eckernförde, og der faldt en stor Del af de Tyske. Påskeløverdag var det igen Stilstand, men Påskemorgen begyndte Slaget igen Klokken otte og blev ved til Aftenens Mørke. Vi kom frem Klokken ti-en-Halv og blev stående i Ilden til omtrent seks. Ja, det var et Slag som aldrig glemmes af os, som måtte stå for Kuglerne; thi i den hede Tid peb det bestandig omkring os, og da vi trak os tilbage, fik jeg en Kugle i den højre Arm, som rev min Mundering itu og Hul på Armen, men gjorde mig ej videre Skade, end at jeg nok kunne følge med Troppen.

... vi holdt Rast i Billeskov, som ligger en 2 Mil fra Assens. Ejeren hedder baron Wedel, som beværtede os med Spise og Drikke. Derfra til Ejby, hvor jeg blev indkvarteret på Ejby Mark hos Anders Hansen, og dér blev jeg besøgt af min Broder Hans Nielsen Bondegård, som da lå i Middelfart.

Den 8. maj [1848] var vi til Batallions-ekscerctis for første Gang. Den 10. Maj rykkede vi til Bogense og lagde dér Natten over. Den 11. Maj om Morgen Kl. 7 gik vi om

Bord i vores Krigsdampskib Hekla, som fører 120 Mand og 6 Kanoner, 4 til 24 Pund og 2 til 60 Pund. Det er en stor Dampskib. De Fjendtlige kalder den Den sorte Ravn! Vi kom samme Dag i Land på Samsø, og dér blev jeg indkvarteret i Koldby hos en Mand, der hedder Morten Bryde.

Gennem læsning af dagbogen får man et indtryk af soldaternes vanskeligheder. De marcherede frem og tilbage på jagt efter fjenden, som kunne være svær at lokalisere. Dagsmarcherne kunne komme op på 30 kilometer, hvilket tilsyneladende ikke rørte den raske mand. Krigen førtes for det meste i sommermånederne, og Christoffer var hjemme om vinteren 1848/49 og igen 1849/50.

En begivenhed, som han imidlertid slet ikke omtaler i sin dagbog er, at han blev dekoreret med Dannebrogsmændenes Hæders tegn og fik titel af Dannebrogsmænd. Slægtstraditionen vidste nok besked med, hvorledes det var gået til, og overraskende nok lader det sig verificere gennem officersindberetningerne.

Jeg tror at kunde fremhæve Premierlieutenant von Müller, Frivillig Baron von Løvenskjold samt Menig af 4. Compagnie Bondegård, der alle vare bevæbnede med Rifler og således hver især nedlagde flere Fjender ... ⁽⁸⁾

Christoffer havde været med kaptajnen på patrulje og havde siddet i skjul bag et hegn, da tre tyske officerer red frem et stykke borte.

- Skal a skyde den jenn? sagde Christoffer.

- Nej, de ere for langt borte, svarede kaptajnen.

Christoffer stolede på sin egen dømmekraft, ladede, skød og ramte den ene. De to andre fik travlt med at se sig om efter, hvorfra skuddet var kommet. Imens ladede Christoffer igen, skød og ramte den næste. Da fik den sidste travlt med at komme bort uden tøven.

- Det var bravt skudt, skal kaptajnen have sagt og noteret i sin lommebog.

Således fortæller familietraditionen. Hæderstegnet skulle derefter være blevet overrakt af Frederik VII personligt ved paraden på Lerbæk Mark ved Vejle.

Da krigen gik mod enden, var Christoffer et vend over København. Han fortæller:

Den 5. [februar 1851] rejste vi fra Flensborg med Dampskibet Ejderen til Corsøer og derfra samme Dag til Slagelse, og der blev jeg indkvarteret hos Stadsmusikanten Schwartz, no. 147. Den 7. rejste vi fra Slagelse til Ringsted. Den 8. rejste vi fra Ringsted til Roeskilde, og derfra den 9. med Jernbanen til København. Og dér blev vi så festligt modtagne, og kom ind i Ridehuset på Christiansborg Slot og spiste og drak så meget vi ville. Og derefter kom vi i Kvartéer på Nørrebro.

Den 10. om Formiddagen stillede vi til Appél. Den 13. blev jeg permitteret og rejste fra København samme Dag om Eftermiddagen klokken 2 1/2 og kom Hjem til Varming den 16. om Eftermiddagen klokken 2 1/2. Nu håber jeg, det skulle være for sidste Gang!

Skreven i Varming den 16. Februar 1851 af mig,

Christoffer Nielsen Bondegård, Dannebrogsmænd i 10. lette Batallions 4. Compagnie No. 192.

Herefter levede Christoffer Bondegård fortsat sit liv som skrædder og handelsmand i Varming. Hans børn udvandrede eller giftede sig herhjemme. Han døde efter operation på Ribe Sygehus af en blodåresprængning i oktober 1875 og ligger begravet på Seem Kirkegård. Christiane overlevede ham indtil 1891. Hun boede hos datteren og svigersønnen, Nielsine og Peter Lautrup, der overtog hjemmet i Varming.

Høm Søndergård

Der findes ikke nogen gård ved dette navn. Navnet skyldes den opfindsomme Mads Peter Hansen, som ejede det lille hus en tid. Mads Peter havde et lindt mundlæder og et uforligneligt lune. Mens han boede i Varming (Vesterby nr. 25) fra 1889 til 1896 skete det, at naboens skorsten faldt ned. Mads Peter iførte sig sit pæneste tøj og gik ind med alvorlig mine og kondolerede familien for det hårde slag, der havde ramt dem.

En anden gang havde han solgt ti kalve til naboen, Poul Vestergård, og så skulle der drikkes lidkøb.

- Jeg har solgt en kalv til Poul! sagde han, nu skal vi ha en punch.

Og da de havde fået den, sagde han:

- Nu skal vi ha én til, for jeg har solgt ham en anden.

Han drak temmelig meget, og en dag sagde pastor Lauridsen til ham:

- Jeg har hørt, at De drikker sammen med Deres nabo, Peder Jessen (denne havde lige haft delirium). Det må De ikke, det er synd for både hans og Deres Marie.

Det kunne Mads Peter ikke rigtigt svare på, men fik sagt noget om, at de da kun drak én punch ad gangen.

En gang var Mads Peter og Nis Østergård i Skallebæk Kro, og da de stumplede hjemad, faldt de i grøften og snorksov. Nogen tid efter siger Nis:

- Gi' mig noget mere dyne.

- Det kan jeg ikke, men du kan få noget mere plads, for det har vi nok af.

Efter han flyttede fra Varming, kom han ned i Hømvejle, hvor forholdene var ganske små, et beskedent hus med to tønder land. Han gik så i dagleje. Tjenestefolkene ventede hans komme med længsel, for der var aldrig kedsomt, hvor Mads Peter kom. Da hans lille hus lå syd for vejen, kaldte han det for *Æ Søndergård* (Toftlundvej 40). En gang havde han trukket en kalv til marked i Ribe og gik ind på Hundegades Kro for at finde kørelej-



Den såkaldte Søndergård i Høm, Toftlundvej 40. (Foto Arthur Sylvester ca. 1960)

lighed hjemad. Han traf sammen med en del store bønder fra Toftlund, som sad og punchede. Mads Peter spurgte forsigtigt, om han kunne få kørsel.

- Hvor bor den mand da henne?
- A bor i æ Søndergård.
- Er han da et sel' kørend'?
- Nej, a har selv hjulpen med at trække mine stude herud.

- Fik do solgt nogen?
- Ja, hele æ øster række.

Der stod kun den enlige kalv i østenden af stalden, så helt løgn var det jo ikke, men piben fik en helt anden lyd hos gårdmændene. Mads Peter fik budt puncher og tobak og kom godt med op at age hjemad. Da de passerede det lille hus, råbte han:

- Prrr. Holdt. A kommer til at stå af her.
- Hva, ska du a'?
- Ja. A kommer lige i tanker om, at a har lovet at se indenfor til dem, der bor her.

- Det tager vel ikke lang tid?
- Jo, det kan gerne trække ud. I skal ikke bide efter mig. Tak for æ agen.

Sønnen Mads Hansen har fortalt følgende historier om sin far:

En gang, da far var ung og boede i Spandet, tjente han i Spandet Kro. Han blev sendt med en anden karl ud for at rense grøfter i nærheden af Varminglund. Det var varmt, og lysten til arbejde lå ikke øverst. Da de havde været der et par dage, og arbejdet burde være til ende, så de pludselig ejeren komme for at inspicere arbejdet. Far sprang op af grøften og gik Skøtt i møde.

- Hvor skal du hen, Mads Peter? spurgte han.
- Jeg skal hjem og have mine træskostøvler på, for det vrimler sådan med hugorme dernede, så der ikke er til at være.



Anna og Jørgen Sylvest, Høm. Jørgen var i mange år brødkusk for bagermester Karkov i Ribe. Foto: cirka 1906. (Privateje.)

- Tøv lidt, jeg vil med, sagde Skøtt.

På denne måde undgik de to dovne karle inspektionen den dag.

Min far arbejdede for Hans Nørgård i Høm. Han skulle blandt andet køre hestene i hestegangværket. Det kunne være koldt om vin-teren, og ensformigt var det også.

- Hvordan går det Mads Peter? spurgte en gang Hans Nørgård.

- Jo, det går ellers meget godt, der er bare for langt mellem kroerne. Så gav Hans Nørgård ordre til, at der skulle serveres en punch til kusken, når der var pauser.

Min far var meget vandskræk, han var ikke meget for at vaske sig. Når han skulle til gæst, dyppede han fingrene i vand og kørte gennem håret, så det kunne redes. Da mor døde, blev det rent galt. En søndag eftermiddag sagde jeg høfligt til ham:

- Skulle du ikke have dig vasket? Han kunne strengt taget have bedt mig passe mig selv, men han sagde:

- Jo, det skulle jeg vel; men nu er det snart aften, så kan det vel ikke blive til noget i dag.

De ældre har ofte moret sig over at mindes Mads Peter og hans muntre indfald. Ovenstående kan stå som et eksempel på humoren i de gamle vestjyders sind.

Falle Smidt

Den 17. november 1770 blev der lyst til ægteskab i Seem Kirke for ungkarl Falle Nissen af Hygum, 23 år gammel, og den halvgamle pige Else Pedersdatter af Varming, som da var 38 år. De blev gift en måned senere. Han var smed, og hendes far var fæstebonde i Varming. Det kan ikke ses, under hvem, han var fæster, for der var på den tid to mænd i Varming ved navn Peder Jensen. Noget tyder dog på, at hun var fra den gård, som ejedes af Seem Kirke, eftersom det unge par slog sig ned i en hytte på denne gårds grund. Det er mærkeligt, hvad der har fået den unge mand til at indgå ægteskab med den 15 år ældre pige. Jordisk rigdom var der næppe at hente, men han var nu også en mærkelig mand, hvad vi snart skal få at høre. Men først skal vi i korthed opholde os ved, hvad de knappe oplysninger i kirkebogen kan fortælle.

Det umage par fik to børn, Magrete, hvis navn konsekvent staves uden r, blev født i august 1771. Hendes fødselstidspunkt udelukker, at ægteskabet blev indgået på grund af brudens frugtsommelighed. Ved dåben, der blev holdt i Seem Kirke kun tre dage efter fødslen, var der indbudt syv faddere, dels fra Hygum og dels fra Varming. Sidenhen fik de en søn, Peder, født i august 1774, men han var kun 12 år gammel, da han døde.

Falle Nissen blev til daglig kaldt Falle Smed efter sit håndværk. Der er fundet spor efter en smedje i brinkerne norden for gården, måske har han haft sit værksted der.

Falle Smeds personlighed har været noget ud over det sædvanlige. Han har været en fanden-i-voldsk fyr. Mindet om ham levede i folkemunde i mere end 150 år efter hans død. Han døde 65 år gammel i april 1812, knap et år efter hans første kones død som 79-årig i maj 1811. Forinden havde ægteparret haft den glæde at se deres eneste datter blive gift med den 13 år ældre Thomas Nielsen fra Obeling. De blev viet i oktober 1792 og rykkede ind på morforældrenes gård i Varming.

Falle fik tre børnebørn, alle piger. Den første døde straks efter dåben, men Anna Cathrine, født i 1794, og Kirsten, født i 1798, levede begge. Datteren Magrethe døde dog allerede 27 år gammel i 1798, hvorefter svigersønnen indgik nyt ægteskab.

Men så skete der noget mærkeligt:

Seem Kirkebog viser, at Falle Smed allerede lod sig indskrive hos præsten den 16. juni 1809 sammen med *hans forlovede pige Anna Nielsdatter af Varming*. For det første bruges ordet *forlovet*, som ellers ikke findes indført i kirkebøgerne. For det andet var den første hustru endnu i live. Man kan få den mistanke, at hun har været alderdomssvækket, så at selv præsten har kunnet se, hvilken ende det måtte tage, og at Falle måske har haft trængende brug for en person, som kunne se efter hende? Han blev lovformelig viet til sin 2. kone efter den førstes begravelse. Vielsen fandt sted den 8. september 1811,- og otte måneder senere døde Falle. Der var ingen børn i det andet ægteskab.

De bevarede beretninger lyder således:

I Varming boede i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede Falle Smed, han boede på den ejendom, som nu P. H. Lautrup ejer. (Varming Vesterby 19) Han var en mærkelig og til tider noget ondsindet person, som kunne få ideer om at agere stormand.

Mens Falle boede i Varming, købte Hans Bondesen en gård i byen. (Hans Bondesen giftede sig ind i gården Varmingvej 20 den 4. maj 1781). Hans var i besiddelse af enorm legemsstyrke. Så gik Falle en dag til Obbekjær, hvor der boede en mand, som ellers var anset for egnens stærkeste.

- Nu har vi fået en mand til Varming, som kan magte dig; det vil jeg parere en specie på! sagde Falle. Manden gik ind på væddemålet, og det gjaldt nu om at finde en lejlighed til at yppe kiv med Hans Bondesen. De gik sammen til Varming, og Obbe-

kjærmanden traf Hans på gårdspladsen, hvor han farer hen til ham og råber:

- Dine kreaturer har gjort stor skade på mine enge!

- Nå, har de det, så må jeg vel betale for det, sagde Hans Bondesen helt spagfærdigt. Så greb Obbekjærmanden fat i ham og ville stikke ham nogle øretæver. Da brast Hans Bondesens tålmodighed, og han greb Obbekjærmanden og kastede ham hen i møddingpølen.

Så betalte Obbekjærmanden sin specie til Falle Smed og gik slukøret hjem.

Falle Smeds første kone Else, der skildres som en from og god kone, kom en dag ud i smedjen, hvor Falle stod og smedede på en lang kniv. Nu vidste hun, at Falle havde fattet vrede mod Hans Bondesen og frittede ham så længe ud om kniven, at hun omsider fik at vide, at kniven var beregnet til at myrde Hans Bondesen med. Hun talte da alvorsord til sin mand, indtil han opgav sit forehavende.

En gang havde Falle kortspillere i huset, og det gik drøjt til med banden og rå snak. Så kom der en fremmed til huset, som blev budt til spillebordet. Da de havde spillet en tid, fandt selskabet ud af, at de helst så den fremmedes hæl. Men han svarede da: - Nu har I længe nok kaldt på mig, og så må I ha' mig! Det var Den Slemme selv. Men Else læste da i Biblen, og blev ved dermed, indtil den slemme gæst forføjede sig bort.

Denne beretning om det slemme kortspil og et vildt levned i Falles hus kan man på en måde bekræfte derved, at løsgængere tilsyneladende søgte dette hus, når de drog gennem byen. I 1806 blev der arresteret tre personer i Falle Smidts hus. Sognefogden Bernt Berntsen Præstiin havde haft indbrud i sin gård, og han tog sin medhjælper Jens Peder-

sen Smidt fra Seem med sig på jagt efter de mistænkte. De traf dem i Varming og bragte Falles gæster til Ribe, hvor de kom i forhør på Rådstuen. De oplyste, at de ernærede sig ved at rejse om i landet og opkøbe pjalter, som de solgte i Haderslev eller Ribe. Ellers handlede de med knappenåle, synåle, hæfter og viser. Den ene blev bragt hjem for at af tjene sin soldatertjeneste. De to andre blev sat på vand og brød i Ribe Arrest.

Da Else døde, fik Falle i sinde at gifte sig igen. Han kastede sine øjne på Ane Kræmers, en pige fra byen. Da hun en søndag gik til kirke, fulgte Falle efter hende og trådte hende i hælen. Da hun kiggede tilbage, spyttede han hende i ansigtet, hvad hun fandt sig i. Falle skønnede da, at hun måtte være en god en, og han blev gift med hende.

På deres bryllupsdag spadserede Falle med hende på gaden gennem byen, mens han blæste trompet i en kobbertragt, for han ville have musik til sit bryllup!

En gang smedede Falle et par ringkobler, som han ville forære præsten i Roager Kirkeby, med hvem han må have stået i bekendtskabsforhold. Han lod derefter sine forbogstaver brodere uden på sin frakke og spadserede en helligdag til Kirkeby. Da menigheden gik offergang, gik Falle med og lagde kobbellænkerne neden for alteret. Præsten modtog ofret godt og bød Falle med hjem til middag bagefter. Den samme historie fortæltes i Roager Sogn, så den må vel nok være passeret.

En gang lod Falle sig sy en sort kappe med et forgyldt kors broderet på. Han havde nemlig modtaget en lille arv, og kunne tænke sig at flotte sig. Så rejste han til Fyn og lejede flot befordring og optrådte som greve. Da man spurgte om navnet på hans grevskab, svarede han, at det bestod af Jeholt og Svanekær. Det blev dog hastigt op-

daget, at han var falsk greve, og han rejste hjemad.

Endnu fortælles, at Falle en dag lejede ekstra befordring i Ribe og lod sig køre hen til amtmandens dør. Da amtmanden kom frem for at modtage sin gæst, trådte Falle frem med træsko på fødderne. Det berettes, at Falle skyndsomst måtte tage flugten hjemad efter den bedrift.

Ovenstående er meddelt til Hans Nørgård i Høm af Trine Klausen (1827-1913), der selv var barnebarn af Hans Bondesen. Hun kunne huske Falles sidste kone som enke.

Andreas Nørgaard, Seem Sogns historiker, havde også nok hørt snak om Falle Smed, og han berettede:⁽⁹⁾

Ligeledes væddede Falle Smed med manden på Seemgård om, at han en søndag for en gammel daler, 2 kr., ville kysse den kønneste kone uden for kirkedøren efter gudstjenesten. Der blev fastsat en søndag, og Falle kyssede sin egen kone! Manden på Seemgård sagde da, at hun ikke var den kønneste, men Falle påstod, at for ham var hun den kønneste, og han fik daleren.

Af de bevarede anekdoter kan man se, at Falle Smed nok var grovkornet i sin humor, men ikke uden underfundigt lune og tiltalende karaktertræk. Man må nok tage historierne med et gran salt, da erfaringerne viser, at de har det som visse vine: de kvalitetsforbedres med årene.

Maimburg – En familiesaga fra Heden

Valentin Johansen hed en bolsmand i Mellerup. Han var født i Fole og blev gift i 1789 med Anna Tæster. Ægteparret fik adskillige børn, som alle fik det ejendommelige efternavn Maimburg.

Sagnet siger, at familien stammer fra Frankrig, og at den skulle være af adelig oprindelse. Måske. Der fandtes virkelig en fransk, adelig familie af dette navn. Det er dog tvivlsomt, om Valentin havde rødder i den franske noblesse.

Det er nu godtgjort, at Valentin Johansen var med i de hjælpetropper, som drog i felten under Napoleonskrigene. Han kan eventuelt have været med i slaget ved Maimburg i Øst-rig og derfor have taget dette navn til sig?

Gåden har ingen umiddelbar løsning, men den har et efterspil, som er værd at fortælle.

En af Valentin Johansens sønner hed Mads. Mads blev udlært som snedker og har draget



Valentin Johansen Maimburg



Søren Maimburg (født: 1865) som herskabstjener cirka 1935. (Foto: K. N. Baunsgård, Ry St.)

omkring på gårdene i egnen, hvor der har været arbejde at få. Et sted traf han en ung pige, Dorteia Sørensdatter fra Varming, som han fattede interesse for, og de blev viet i Seem Kirke i 1849. Mads var da 39 år gammel, og Dorteia 24 år.

Han havde næppe større midler at stifte hjem for og hun langt mindre, skal man dømme efter hendes fars meget beskedne stilling som kådner og daglejer. En kådner er en slesvigsk betegnelse for den allermindste fæstegårdspart.

Men svigerfaderen havde netop været ude for, at den søndre ende var blevet skåret af hans langager af den nye Ribe-Haderslev landevej, der netop var blevet anlagt. Dette snævre stykke jord kunne de unge få at stifte hjem på. De opførte en hytte af sadder, sommersten og strå, som blev rammen om deres

familie. I klart vejr kunne den unge kone gå uden for sin dør og se hjem over lyngtoppene til skorstensrøgen fra gårdene i Varming. Ellers var der langt til naboer. Varminglund var ved at blive bebygget på dette tidspunkt, og folkene deroppe blev de nærmeste.

Er jorden ikke frugtbar, så blev ægteskabet frugtbart anlagt. Allerede en måned efter brylluppet fødtes det første barn, en pige, som ved dåben kaldtes Johanne Kirstine,- til daglig bare Hanne. Tre år senere kom den næste, Kirstine; men så ventede de sidste børn 13 år med at melde sig. Søren Olesen blev født i 1865 og den sidste, Valentin Johansen Maimburg, i 1868. Der blev altså 19 års forskel på den ældste og den yngste, og dog var de kun fire børn i alt.

Vi kender ikke noget konkret til Mads Maimburgs daglige virke og arbejde. Han har vel taget den smule snedkerarbejde, der var at få, ellers gået i dagleje og drevet jagt og fiskeri. Var Varming Hede øde for det utrænede øje, så kunne en jæger og fisker gerne finde et stykke fuglevildt, et pindsvin eller en hugorm til et dagligt måltid. Ja, sådan levede man. Der kunne måske holdes lidt geder om huset til mælken, og ellers dyrkede man vel noget *tarre*, boghvede.

Det er muligt, at de to ældste piger aldrig så deres yngste broder. Det er selvfølgelig fantasi, men der findes en panteobligation, udstedt i 1868 på 400 rigsdaler, som Mads lånte hos Christen Poulsen på Varming Østergård. Det var en betragtelig sum, og jeg forestiller mig, at pengene er blevet brugt til et par enkeltbilletter til USA for pigerne. Det ser i hvert fald ud til, at de begge opholdt sig derovre omtrent fra dette årstal. Lånet har også hvilet tungt på det lille hjem i over 30 år. Det blev først udbetalt i 1899, ni år efter at Mads var død.

Pigerne gik velsagtens i forskellige pladser, inden de hver for sig blev gift. Hanne fik en driftig landmand, der oparbejdede en farm med markbrug og malkekøer. Hun var



Maimburgs ejendom, Haderslevvej 166. Udateret tegning. (Privateje)

nu heller ikke ræd for at tage fat selv. De kunne låne pæne summer ud til søster Kirstine, hvis mand havde noget sværere ved at klare sig.

Kirstine var flinke til at skrive hjem, men hjemme var de ikke flinke til at svare. Moderen kunne nok skrive, for hun stod i brevveksling med slægtninge i Jegerup, men hun skrantede næsten hele tiden, og skrivningen blev forsømt. I 1899 var det fem år siden, de amerikanske piger havde hørt nyt fra hjemmet. De havde ganske vist skrevet flere gange, og brevene var ikke kommet retur, men svar var det ikke blevet til. Måske nåede brevene alligevel ikke frem til modtageren.

Søren og Valentin gik derhjemme hos forældrene. Søren blev udlært skrædder, men Valentin kom ikke rigtig hjemmefra. Han gik på jagt, interesserede sig for planter, insekter og dyr, fiskede med ruser og stangede ål i Munkesø. Han og Søren var begge lige interesserede i naturen og lærte sig de latinske navne på planter og dyr. Søren, som var lidt mere vovelig i pengesager, drev det så vidt

som til at bestille en dyr bog om naturen hos et forlag i København. Den kostede 4 kroner og 37 øre!

Desværre varede idyllen ikke evigt. Søren fik lyst til at se fremmede egne, og tog en plads som herskabstjener hos fabrikanten på Glentholm i Ry ved Silkeborg. Han tiltrådte den 1. august 1895 og skrev hjem allerede den 5. august. Han fortalte løst og fast om pladsen. Blandt andet skulle han op hver morgen klokken fem, og kunne ikke komme i seng førend over midnat, fordi han gerne skulle løbe til Ry Station med breve til nattoget. Mens han ventede på at få brevene fra herren, kunne han nå at skrive til hjemmet. Han tænkte meget på dem derhjemme. Han sørgede for at samle melonkerner fra, når herskabet havde fået melon til dessert. Kernerne sendte han hjem, så Valentin kunne prøve at dyrke dem. Han blev ven med gartneren og fik stiklinger fra haven, som han sendte hjem med anvisninger på, hvorledes de skulle dyrkes. Han kunne ind imellem, når herskabet var på tur, tillade sig at stange

*Pederstrup pr Kjellerup
d. 3. 05.*

Kære Moder og Broder!

*Jeg vil idag skrive et par Ord til
Edes, og samtidig takke for Brevet jeg
modtog fra Edes, sidst jeg skrev til Edes
var da jeg meddelte Edes at Dothea var
født, det er jo nu over 2 Uger siden, jeg
kan se at i havde ventet at jeg skulde
skrive igen, og jeg ventede at i skulde
have svart mig, saadan gaar det jo saa
ofte, den ene stoler paa den anden, og saa
bliver det staaende derud, nu alligevel
vil jeg saa til at begynde med fortælle
Edes at vi d. 2den Februar har faaet en Søn,
og saa kan jeg ogsaa fortælle Edes at jeg
selv har købt Eiendom nu kunde jeg
købe ifjor Efteraar en gammel faldeslev*

Brev fra Søren Maimburg til hjemmet.

ål ved fabrikkens sluseværk, og kunne sende
ål hjem. Postgangen var således, at en pakke,
sendt med nattoget fra Ry, kunne være frem-
me næste dags formiddag.

I sine breve fortalte han med friskhed om
de nye forhold, som han oplevede dem. Hans
pligter var mangfoldige. Han skulle
varte op ved bordet ved alle måltider for seks
personer, passe sølvtøjet med pudsning, gå
ærinder og

hvert Øjeblik løbe op ad Trapperne, hvis
der kommer nogen, for at melde dem hos
Herren.

Om egnen skrev han:

... mod Himmelbjerget er Fjersted Bakker
for intet at regne.

Herskabet var god mod ham, og selv glemte
han ikke sit hjem. En dag fik han lidt frugt til
foræring af frøknerne. Han sendte det straks
hjem til sin mor og broder på heden.

Kjære Moder og Broder!

Jeg fik i Dag nogle Pærer af Frøknerne,
dem vil jeg nu i Aften sende dig, kære Mo-
der, de ere rigtig gode. Så er der også et par
Æbler til dig, kære Broder Valentin. De er
ikke rigtig modne endnu, men kan nok
spises ...

I hjemmet gik det skidt. Moderens helbred
var altid dårligt, og vi kan fornemme på
Sørens breve, at han bekymrede sig en del
derom. En enkelt gang kunne han se udvej
for at aflægge et besøg i hjemmet. Han send-
te sine klæder med fragtmændene til Ribe og
tog selv toget til Jegerup, hvor han overnatte-
de hos familien der, inden han spadserede
hjem og var hjemme nogle dage, inden det
gik retur på samme måde. Foruden fragt-
godset medbragte han en pakke under ar-
men. I pakken var der 20 pund træske, som
var resterne af fire favne tørt bøgetræ, der i
vinterens løb var blevet brændt i Glentholms
kaminer. Asken skulle bruges til at gøde
frugttræerne i haven derhjemme med. Det si-
ger noget om Sørens ydmyge sans for økono-
mi, hans omsorg for barndomshjemmet og i
øvrigt hans stilling som tyende. Han glæde-
de sig over lidt frugt og kerner fra herskabets
måltid, fik asken fra kaminen foræret og stod
ellers til rådighed næsten 20 timer i døgnet.

Han var også spændt hårdt for i forholdet
til hjemmet. Valentin kunne næppe gå i dag-
leje, fordi han skulle passe den syge moder,
og han fik ikke høstet ejendommens smule
rug. Søren måtte hjælpe med alt. Og så en
dag brast det for ham. Han kunne ikke blive
ved. Han har sendt breve til sognerådet om
hjælp til læge og medicin for moderen, og
har ellers trofast betalt og betalt. Men en dag
skrev han:

Regningen fra Brandkassen kan jeg ikke betale. Alt mit Tøj er pantsat ... og jeg kan intet videre gøre, førend Gælden til Sparekassen er betalt.

Valentin blev indkaldt til militærtjeneste i 1896, og brødrene må have holdt skriftlig forbindelse, for Søren skrev, at de jo kunne mødes, når Valentin skulle til manøvre og parade i Skanderborg. Søren kendte sin brors ulyst til brevskrivning, for han vedlagde et ark papir og en adresseret kuvert

som du jo nok ved at skrive et par Ord på med en Blyant.

Da Søren havde tjent herskabet i over fire år, fik han lyst til at begynde for sig selv. Han slog sig ned i Pederstrup, åbnede et skrædderværksted i lejede lokaler, og giftede sig!

Det var vist et slag for Valentin, at broderen sådan stiftede eget hjem. Valentin blev ganske vist inviteret med til bryllup, men kom ikke. Det unge par kom på besøg i hjemmet enkelte gange, men havde ikke selv store midler at gøre med, så rejser blev det ikke til, slet ikke efter der kom børn.

Søren klarede sig vist rimeligt. Han byggede hus med butik, handlede med manufaktur og havde lidt hønseri ved siden af skrædderiet.

Den gamle moder døde i 1903, men først i 1905 kom Søren på besøg med sin kone og sin datter.

De var på cykler!

Herefter tog forbindelsen mellem brødrene af.

Cecilie Spåbæk, der var lærerinde på Sem-Varming Skole, kunne huske, at Søren var på besøg hos Valentin en gang i 1930'erne, men:

- Det var vist ikke, som det burde være mellem dem!

Hvis der kom breve, så findes de ikke længere bevaret. Måske har Valentin brugt papiret

til forladning i de patroner, som han selv stoppede.

Først tre år efter moderens død fik Valentin taget sig sammen til at skrive nyheden til søstrene i USA. Han kendte dem jo næppe, men de tænkte dog på ham, kan man se af deres breve.

Kjære Broder!

Vi har modtaget dit Brev, som meddeler os, at vor kjære Moder er død. Gud velsigne hendes Minde. Hun var en god og kærlig Moder, der trofast ville gøre alt for os, da vi endnu var hjemme hos hende. Men Livets Vandring herved er jo en Gang blevet således, at vi ofte må leve adskilte. Men da du, kære Broder, er blevet hos hende til det Sidste, er det hende en Glæde og os en Trøst, hun var ikke ene og forladt på det Sidste. Du savner hende er jo ikke at undres over. Hun var jo dit alt henede. Men du er ung endnu. ... Livet er kun en Vandring, som får en Ende, og da håber vi alle at mødes igen. Søster Hanne har haft meget travlt. De har haft en Save-mølle på deres Gård og har fået savet mange Brædder til en Stald. ...

Det var altid søster Kirstine, der skrev. En gang skrev hun:

Jeg har ofte bedt Søster Hanne at skrive Hjem, men jeg tænker, hun har fået Pen-nen lagt så langt til en Side, at hun kan ikke finde den igen.

Der findes kun et eneste brev fra Hanne. Det skrev hun, da hun var blevet gammel og tilsyneladende ikke havde hørt fra hjemmet igennem mange år. Hun var blevet enke, hvad søster Kirstine også var blevet. Hun følte sig ensom og boede i San Francisco, langt borte fra sin søster.

Kirstine efterlod sig seks børn i USA, som måske har efterkommere i dag. Vi ved ikke, om Hanne fik børn.

Det er ikke til at begribe, at Valentin kunne

leve af at dyrke sin lille og sandede jordlod. Han drev lidt planteskole, men salget har været minimalt. Landboerne købte ikke haveplanter for penge den gang. Måske har han også solgt af sin frugt. Det gav godt med frugt på hans træer. Børnene ville gerne besøge ham, men han kunne have nykker. Det var ikke altid, at det passede ham at skulle ryste frugt ned til børnene. Så kom de bare igen et par dage senere, så var der ikke noget i vejen. Ellers gik han på jagt og fiskeri, ligesom hans far havde gjort det. Han må dog have haft lidt penge en tid, for han købte en stump eng en gang. Høet var til gederne. Han var en dygtig sletkarl og holdt sine redskaber i perfekt stand.

Han var meget kærlig mod dyr. Han lå på krigsfod med en af gårdmændene i Varming, fordi Valentin syntes, at hunden i gården blev behandlet for dårligt, og han var ikke ræd for at sige sin mening om sagen.

Han gav også politiet besked, en gang der havde været indbrud, og hans radio var stjålet. Da betjentene havde forhørt ham længe, end han fandt rimeligt, sagde han:

- Nu har jeg vist sagt god besked. Nu synes jeg, I kan gå ud og fange tyvene.

Valentin fik aldersrente (folkepension) i sine sidste år, og måske har sognerådet ydet ham brændselshjælp. Sognepræsten sørgede for, at han fik et legat, Kirstine Frederikkes Legat, i 1911.

Om søndagen spiste han i Skallebæk Kro. Børnene på kroen var glade for ham. Han kunne fortælle og læse historier. Han skulle have været fænomenal til at læse jysk. Han var en rar gammel mand. Folk ville gerne besøge ham. Søren Smidt i Høm, der var skatteopkræver, glædede sig altid til at skulle ud til Valentin. Det fortælles, at han holdt sit hus så net og pænt. Hønsene kunne gå ind i stuen, men det gjorde de jo så ofte i de gammeldags hjem. Når han lavede sig en kop kaffe, slog han et par æg ud i den.

- Så er de jo så godt som kogt med det samme.

Han ville gerne snakke og inviterede folk indenfor. Han kunne også drille. Han havde et trick med at finde hugorme, som han anbragte i hjulsporene, når nogen kom kørende. Så gemte han sig for at se, om de blev forskrækkede. En gang havde han pakket et stykke hugorm ind i noget papir fra en karduskrå. Pakken blev lagt ud, da en skråglad mand skulle forbi. Det morede ham siden at demonstrere, hvordan pakken var blevet smidt langt hen.

Valentin blev svagelig i sine sidste år. Den pyntelige have forfaldt, og det kneb ham at holde sig selv. Han blev syg og kom på Ribe Sygehus, men blev udskrevet til at ligge i Skallebæk Kro, hvor Anna-i-æ-Kro passede ham trofast. Hun spurgte ængsteligt overlæge Bøggild, om Valentin nu var blevet vasket?

- Ja, men han skulle have været kogt! svarede Bøggild på sin barske facon.

Valentin døde 4. juledag 1944, og sognerådsformanden, Jakob Pedersen sørgede for, at hans ejendom blev testamenteret til folkene i Skallebæk Kro, hvor han havde nydt så megen god omsorg.

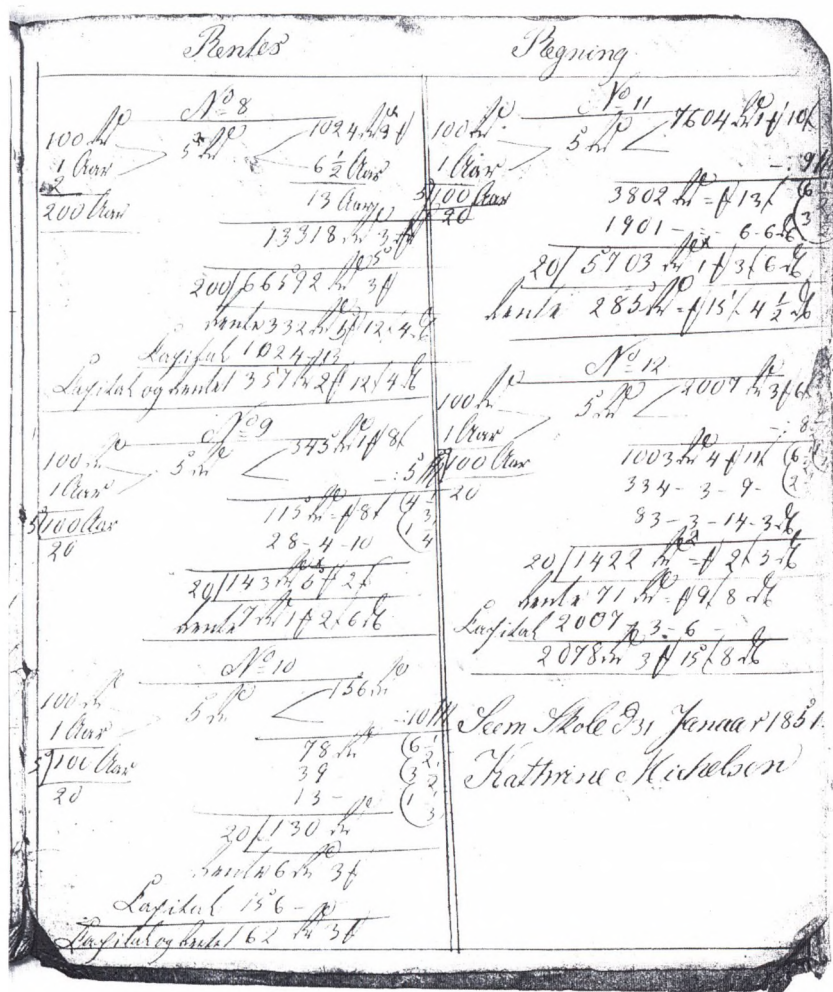
Graven lå lige nord for Seem Kirkes apsis-runding. Den blev slettet i 1995.

Kongebesøg i Seem 1844

Degn og skolelærer Jens Hansen Møller (1802-1876) i Seem skrev ofte vers til at hænge op i en krans af kunstige blomster i stuerne. Det var de såkaldte mindevers, som sognefolkene bestilte og betalte ham for at lave, når kære slægtninge var afgået ved døden. Han var også helt ferm til det. Han skrev små sange ved festlige så vel som ved sørgelige lejligheder. I 1844 fik han brug for sin digteriske åre, da det forlød, at Christian VIII ville besøge Seem Skole og derefter kirken, når han den 13. september drog igennem sognet på vej fra Ribe til Gram.

Den præsentable og lidet svulstige sang går på melodien til *Løgnens Fader vi forsager*, og blev sandsynligvis sunget af skoleeleverne. Sangen kom med i det lille hæfte af *Lejlighedssange*, som lærer Møller samlede og lod trykke i 1866.

Trods embedets ringe indtægter samlede lærer Møller ved et sparsommeligt levned en lille formue, hvoraf han udlånte penge til trængende, og i 1869, da han var pensioneret, blev han sat til fire rigsdaler i formueskat. Han boede i et lille hus i Seem, Haderslevvej 155, og døde i september 1876. Det fortælles, at kongen roste eleverne og læreren ved sit



Side af Kathrine Michelsens (Birkegård) "Zifferbog" fra 1848. Opslaget viser en side Blækregning, Reguladetri med brudne Tal. Hvis tilsvarende hæfter blev forevist Kongen, da han var på besøg, er der al grund til at tro, at han var tilfreds.

Ribe. Fredag Middag ankom hertil, som alle rede mældt, Deres Majestæter Kongen og Dronningen, i hvis Følge befandt sig Hs. Durchlauchtighed Statthalderen over Hertugdømmerne. Ved Seem Kirke, hvor en Report var opført, havde en Mængde Bønder forsamlet sig for at hilse paa deres Majestæter, der efter Sognepræstens, Hr. Poppe¹, der end blev paa Østgøtens Laan, hvor efter anden om kiste benaaltse Klammer afgave et særdeles

Da Majestæterne ankom. i Nærheden af Gram modtog De med Glæfsette den sørgelige Efterretning om Hr. Kammerherre Tillisch's Død, der var indtruffen en Limestid før. Kammerherren skal hele Dagen have været rast og munter, og som man fortæller vilde han just sætte sig til Spillebordet, da en stærk Hoste paafom ham, og i et Nu var han død. Det hedder, at den Afbodes jordiste Keyninger skulle bisættes paa Lørdag i en muret Begravelse paa

Ribe Stifts-Avis og Avertissements-Tidende. 16. september 1844.

Besøg. Det var glade og bærede elever, som vinkede farvel til den kongelige karosse, der rullede mod Gram. Glæden blev dog kun kort for det kongelige herskabs vedkommen. På vej over Varming Hede, den nuværende Haderslevvej mellem Skallebæk og Gelsbro, kom en rytter springende fra Gram. Det

**Ved Deres Majestæters Kong Christian den Ottendes
og Dronning Caroline Amalies Kærvarelse i Seem
Stole den 13. Septbr. 1844.**

Ham, der styrer Land og Rige,
Landets Fader, blandt os er;
Sjelden Lykke, vi maae fge,
Ham blandt os at fve her.
Vet, o Gud, Hans Krones Vægt!
Lag Ham i Din Varetægt!
Du os bød for Ham at bede,
Lad Din Hand os altid lede!

Landets Moder Gud bevare!
Dagmar ligne Hun i Dyb!
Kongeparret fri for Fare
Vandre Livets Vej med Fryd!
Sign, o Gud, vor Konges Sid!
Vær vor Dronning huld og blid;
Landets Grandsøer allevegne
Med din Almagtshaand omhegne!

1 Petr. 2, 17. Frygtet Gud! Vær Kongen!

Lærer Møllers hyldet til majestæterne.

var en af godsets tjenere, Mads Kristian, der på ilfod var sendt Kongen i møde for at overbringe det triste budskab, at kabinetssekretær, tidligere amtmand i Aabenraa, Christian Ludvig Tillisch, pludselig og uventet var død. Kongen blev dybt bevæget ved meddelelsen, for han satte stor pris på den begavede og mådeholdne mand. Mads Kristian var nu heller ikke for delikat, da han overbragte meddelelsen, for det fortælles, at han red direkte hen til karossen, der havde nedrullede vinduer, og brølede af sine lungers kraft:

- Deres Majestæt! Tillisch er død!

Kabinetssekretæren havde været på spadseretur med to af hoffets damer i slotsparken, hvor han traf general Blücker, der for spøgsagde:

- Skal han have to, mens jeg ingen skal have?

I det samme slog Blücker spøgefuldt Tillisch på skulderen. Straks slaget ramte Tillisch, fik han en voldsom lungeblødning og blev bragt ind på Gram Slot. Her døde han kort efter. Liget blev stillet på lit de parade i en af sale, hvad en anden af slottets tjenerskab tidligere havde set i forvarsel. Tillisch blev begravet på Gram Kirkegård, hvor graven endnu er at se⁽¹⁰⁾

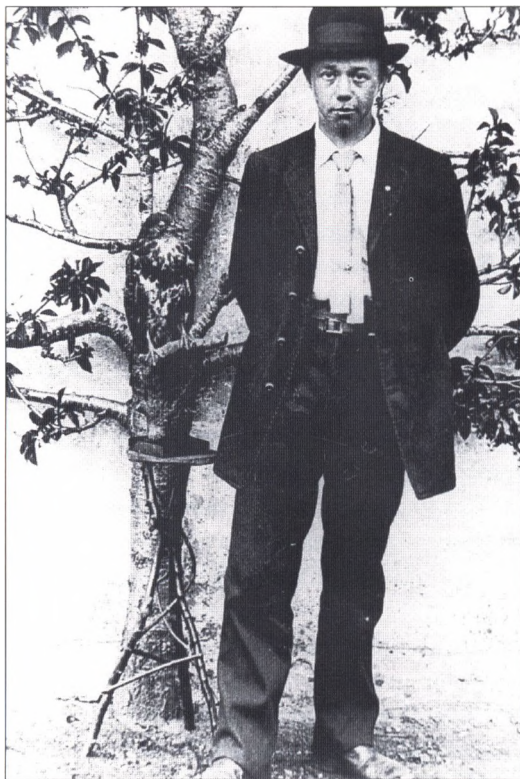
Arthur Sylvester

Arthur Sylvester, som boede i huset på Ildenbankevej nr. 17, var en ejendommelig begavelse. Hans forældre kom til Høm som husmandsfolk, og faderen supplerede i mange år sine indkomster ved at køre som brødkusk for bagermester Karkov i Ribe. Faderen, Jørgen Sylvester, anlagde et hønseri på ejendommen i 1918. Det blev passet med flid og indsigt, og efterhånden udvidedes det til at omfatte fem hønsehuse, som efter tidens forhold var af anselig størrelse. Efter forældrenes død førte Arthur virksomheden videre. Hans speciale var levering af daggamle kyllinger og rugeæg. Desuden fremstillede og forhandlede han rugemaskinen Dux, der kunne ruge op til 1.000 æg ad gangen.

Hans virkestrang kunne dog ikke stilles ved hønseriet. Efter forældrenes død smuldrede virksomheden for ham. Der var ingen til at holde ham i gang. Han eksperimenterede med alt muligt. Han fremstillede smørdritler, han fotograferede og filmede, og frem for alt, så skrev han. Arthur førte en fortrinlig pen. Han forfattede i hundredvis af lejlighedssange, skrev skuespil til amatørscenerne og hørespil, som siges at have været opført i radioen.

I sin hjemby var han selvskrevet som skriftfører ved de mange foreningers generalforsamlinger. Han var også en trofast meddeler til lokalaviserne og skrev om mange fødselsdage og højtider.

Han var ikke nogen skolet skribent, men han havde et naturligt greb om sproget, hvad han fortalte, fik en friskhed, der fangede umiddelbart. Historisk Arkiv i Seem Sogn har fået to af hans skuespil indleveret, *Kureret* og *Onkel John*. Det førstnævnte blev opført på scenen i Høm i 1977, og var vist det første af hans produktion, som blev opført i hjembyen. Det er en handling, skrevet over en lidt gammeldags læst, men som i karaktertegningen ikke står tilbage for gængse amatørscenestykker.



Arthur Sylvester, selvportræt. Udateret.

Det kunne hænde, at man fra forlagene sendte hans manuskripter tilbage, som han tilbød dem. Grunden skal efter sigende have været, at han havde en tendens til at gøre kvindeskikkelserne til rene furier. Den gamle Jørgen Sylvester, Arthurs far, var indigneret og sagde ved en lejlighed:

- De siger, at der er ingen kvinder, der er sådan; men det er der!

Under 2. Verdenskrig skulle alle have udstedt identitetskort med foto. Arthur fotograferede næsten alle i Seem Sogn til dette formål. Han optog tillige en lang række småfilm og indspillede ledsagemusik via sin radiogrammofon. Han interesserede sig stærkt for naturen og tog mange fine billeder af vildtlivet. Desværre havde han en tendens til

ikke at kunne begrænse optagelserne. Filmene blev lange og omstændelige, mediet begejstrede ham, så han mistede overblikket.

Arthur var et uroligt hoved, der ikke kunne stilles længe ad gangen. Han manglede et fast omdrejningspunkt i sin tilværelse. Ingen holdt ham i gang. Han drev fra det ene til det andet. Og hjemmet forfaldt ganske omkring ham. I sine sidste år i hjemmet lukkede han ingen fremmede ind. Der var simpelt hen for snavset og forsømt derinde. Man sagde, at han havde sit pæne tøj hængende i laden, fordi der ikke var en ren plet i huset, hvor det kunne ligge.

I 1940 udgav han på eget forlag en lille digtsamling, *Alvor og Skæmt*, som han selv forhandlede til billig pris. Heri kommer hans følelse af ensomhed til udtryk i flere digte. Man fornemmer den enlige mands tilværelse, når man læser:

Ensomhedens tunge Tanker
knuser Livets Glædessmil.
Når i Ensomhed man vanker
får man aldrig Ro og Hvil.

...

Man i Ensomhedens Lænker
aldrig frem til Målet når.

Arthurs skæbne er ikke ulig mange andres. De med gode evner, der aldrig får drift og inspiration til at anvende dem på noget, man i det etablerede samfund sætter pris på. Arthur viste ved mange lejligheder, at han havde talent, men videre kom det ikke. Man har ymtet, at han en gang i ungdommen har haft en kærlighedshistorie, som aldrig kom til udfoldelse. Måske er der noget personligt gemt i disse vers:

Hvorfor er dit Hjerte så angst og beklemt
og Tanken urolig, forstemt?
Fik Ungdommens Drømme du revet itu
så har du dog Minderne nu.

Ruinen af Drømmen, du drømte en Gang,
lad ligge og syng dig en Sang!

For Livet skal leves, det må du forstå,
og derfor glemme du må.

Vi véd ikke, om Arthur kunne glemme, og ikke, hvad han bar på, men han levede faktisk livet. Hans smittende interesse og oftest gode humør, når han var i selskab, gav indtryk af et menneske, der var engageret i livet og alle dets tildragelser.

To generationer af degne

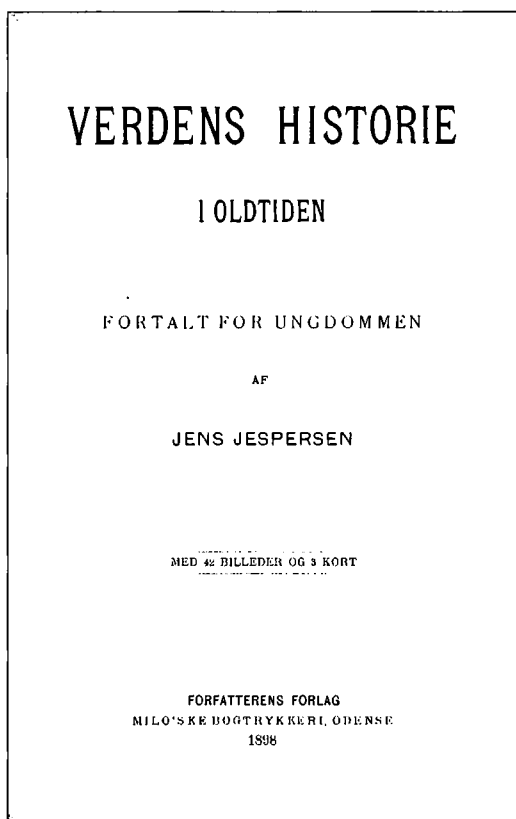
Jens Jespersen

Jens Jespersen søgte embedet som degn og lærer ved Seem Skole i 1908. Han og familien havde da været på Mandø en tid. Da de søgte embedet i Seem, skrev forgængereren i et brev, at det var en flov omgang sognerødder i Seem. De annoncerede med, at lærerlønnen var sat op med 100 kroner årligt, men de fortalte ikke, at lønnen som degn og kirkesanger samtidig var sat ned med 100 kr. Jens Jespersen søgte alligevel. Han lejede en vognmand til at køre møbler, bøger og husgeråd over Vadehavet. For tyngdens skyld blev bøgerne lagt i bunden af vognene, og der blev spændt to vogne efter forspændet. Da det tunge køretøj kom til det dybeste sted, kunne hestene alligevel ikke trække det, og man måtte spænde den bageste vogn fra. Den blev så stående ude på havbunden to højvander over med det resultat, at alle bøger og alt sengetøj naturligvis var ødelagt.

Jens Jespersen var formodentlig glad for at flytte ind i den forholdsvis nybyggede skole, og forgængereren havde nøje berettet, hvordan haven var passet, så han kunne tilrettelægge sit brug efter den anslåede linje. Der hørte endnu lidt landeri til embedet, både mark og eng, men det interesserede ikke Jespersen, som straks lejede både marken og engen Tinkær ud.

Der var tre børn i familien, den ældste var Christian, der var født på Mandø.

Hvad var det så for en lærer, man havde fået sig i Seem Skole? Jo, det var en person, som både var vakt for det åndelige og anlagt for den pædagogiske gerning. Han havde som ganske ung været ramt af sygdom og mistet sit ene ben. Jespersen havde træben. Flere af hans elever mindedes som gamle, at han ved uheld var kommet til at sætte træbenet ned over en af deres tæer. Det gjorde forskrækkelig ondt, da børnene jo altid sad med hjemmesko i skolestuen. Som opdrager ad-



Titelbladet på Jens Jespersens Verdenshistorie.

skilte han sig næppe fra så mange andre lærere på sin tid. Han var ikke af den slående type, omend han nok kunne smække en lus-sing i sine yngre år, - *men slet ikke så mange, som vi havde fortjent!* sagde Christian Sørensen på Munkegård. I sine ældre år nænnede han slet ikke at slå, og til sidst løb de store drenge ligefrem om hjørner med ham. De kom ikke ind, når der havde været frikvarter, og

- Han kunne slet ikke rende os ind med sit træben. Vi løb bare gennem rosenbedet, så kunne han ikke følge efter os.

Jespersens styrke lå i hans belæsthed. Han læste uhyre meget. Hans private bibliotek omfattede flere tusinde bøger af blandet indhold. Han interesserede sig for alting. Han indbandt selv sine bøger og kunne derfor holde udgifterne til nyanskaffelser nede. Rej-

sebeskrivelser, litteratur, biografier, filosofi, naturvidenskab og sprog interesserede ham. Han var eksamineret translator i engelsk og mestrede tysk. Store dele af hans bibliotek stod endnu, da sønnen Christian Jespersens dødsbo blev ryddet.

Hvad kunne han så stille op med sin viden? Jo, han indførte aftenskoleundervisning for karle og piger i Seem Skoledistrikt. Han indsendte ansøgning til sognerådet om at måtte anvende skolestuen dertil og bad om, at sognerådet ville dække brændselsudgifter og belysning. Det var et noget betænkeligt sogneråd, der i de første år dækkede en del af udgifterne. Om løn til læreren var der slet ikke tale. Jespersen samlede så de unge op til to aftener om ugen til oplæsning, samtale og leg. Den grundtvigske vækkelse fik dermed den første folkelige manifestation i Seem. Jespersen skrev og udgav endvidere en *Oldtidens historie* til brug for undervisningen. Den er blandt andet bemærkelsesværdig derved, at der er føjet en ordliste til med udtaleangivelser til de fremmedartede græske og romerske navne. I kirken var Jespersen en habil sanger, og han blev i sin embedstid afholdt af menigheden, så hans accidenser ved bryllup og dåb steg. Han holdt regnskab med disse milde gaver, og man kan konstatere, at han oppebar mere, end reglerne anbefalede. Han sad altid i kirkens degnestol med andægtigt sænket ansigt under prædikenen, men det siges, han havde nogle gode bøger liggende, som han ubemærket læste i, mens præsten stod på stolen!

Da Jespersen lod sig pensionere i 1926, flyttede han og hustruen til Askov, hvor han havde glæde af at følge livet på højskolen og i øvrigt pusle med sine bøger.

Christian Jespersen

Christian Jespersen var søn af Jens Jespersen. Han var født på Mandø i 1903 og voksede han op i Seem-Varming Skole, der blev hans barndomshjem. Han gik naturligvis i skole

hos faderen og tjente bønder om sommeren, da man arbejdede efter den vestjyske skoleordning, der gav de større børn udstrakt frihed i sommerperioden. Han var gode venner med folkene i Skallebæk Kro, hvor han daglig hentede familiens mælk. Han har senere fortalt om, hvor dejligt det var at komme ind i køkkenet og sidde på klynkassen ved det lune komfur og måske få en bid af et eller andet, der skulle serveres i krostuen.

Christian Jespersen blev selv lærer. Han virkede en kort tid på Mandø, ligesom hans far havde gjort. Han har fortalt, at han skulle synge i Mandø Kirke en juleaften, hvor præsten ikke kunne komme frem.

- Jeg læste så en prædiken af en gammel postil. Vi sang et par salmer, og så vandrede jeg hjem til mine forældre i Seem.

Da embedet som lærer i Høm blev ledigt, samlede distriktets beboere underskrifter til fordel for Christian Jespersen, som de gerne ville have. Han fik da også embedet, der dengang var forbundet med tjenesten som distriktskirkesanger. Det vil sige, at læreren havde ret til at synge i kirken ved bryllup, begravelser og dåb, som forekom indenfor Høm Skoledistrikt. Naturligvis oppebar han derfor de accidenser, der kunne falde af.

Christian Jespersen havde mange interesser ligesom faderen. Måske var han knap så bogligt interesseret, men hans folkelige engagement var stort. Det varede ikke længe, inden han og hustruen Margrethe stod i spidsen for de folkelige rørelser i Høm, der herved fik en langt fastere samling end i Seem Skoledistrikt, der led under stadigt skiftende lærere.

Jespersen satte i 1933 en seddel op i Høm Brugs, hvor han opfordrede til oprettelsen af et mandskor i Høm. Det kom til at synge i 50 år. Hver eneste ugedagsaften samledes mandskoret i Jespersens hjem, hvor de øvede og fik kaffe. Margrethe Jespersen sad ved klaveret og akkompagnerede. Ingen i koret fik nogensinde lov til at betale det mindste

for fortæringen. Koret var velkendt i landsdelen, sang og gav koncerter ved mange lejligheder. Når der var pause i sangøvelserne, kunne det hende, at herrerne fortalte et par vittigheder. De kunne måske endda være lidt vovede. Fru Jespersen, der sad ved klaveret, vendte sig aldrig om, men man lagde mærke til, at hendes skuldre rystede af latter. Hun var et højt kultiveret menneske, der blandt andet havde den bestilling at anbefale bøger til bibliotekerne. Det fortælles, at hun kunne finde på at læse en oversat bog på originalsproget tillige med oversættelsen. Lærer Erik Høegh i Høm har fortalt, at alle lys i Høm by gerne var slukkede, når han kom hjem til sin bolig søndage aftener. Undtagen i førstelærerboligen, hvor Margrethe Jespersen sad og læste.

I skolens sommerferie 1949 arrangerede Jespersen en rejse med bus til Paris. Det var endnu forbudt at overnatte i Tyskland, og mange broer var endnu afbrudt siden krigens tid, så man måtte køre lange omveje for at krydse floderne. På nedturen leverede man et stort stykke flæsk til en kro, som så havde middag parat, når selskabet vendte hjem. Bussen kørte over den hollandske grænse, inden der blev gjort holdt. Middagen blev serveret, og de medbragte feltsenge blev slået op i et lokale, man lånte til lejligheden. Dette blev begyndelsen på Sydjysk Rejse-selskab, der kunne have op til 15 busser på landevejene i en sommerferie. Jespersen rejste selv med som rejseleder, mens Margrethe Jespersen blev hjemme og passede telefonen. Hun var uddannet telegrafist og vidste nok, hvordan man betjente et udlandsopkald. Virksomheden ophørte i 1970, da lærer Jespersen blev pensioneret.

Som lærer var Jespersen interesseret i alle nye hjælpemidler. Når sognerådet chikane-rede ham- og det gjorde det faktisk- ved ikke at bevilge lærermidler, så anskaffede han dem på egen bekostning. Hjemmet rummede en større samling båndoptagere, lysbilled-

fremvisere og meget mere. Som enelærer underviste han i alle fag, dog med en vinterlærerinde til hjælp i de første år, indtil skolen fik bevilget en fast lærerinde. Også engelskundervisning gav han sig af med til dem, der ønskede det.

En ting var dog hverken Christian eller Margrethe Jespersen gode til, havearbejde interesserede dem ikke. Landsbylærere rundt om i landet kunne ikke få haverne store nok, der var en mulighed for at supplere indkomsten. Jespersen klagede over, at der blev lagt et stykke jord til embedets have. Det ville blive en udgift for ham at leje folk til at passe det ekstra stykke! Til gengæld holdt han så meget på embedets værdighed, at han ikke tillod lærerinden at benytte noget af dén jord, der hørte til førstelærerembedet.

Lærer Jespersen var en selvskreven taler ved fester og offentlige sammenkomster. Vi har bevaret en hel del af disse lejlighedstaler, som han altid forberedte omhyggeligt og havde nedskrevet, og hvori han røbede humor og indsigt.

Høm Foredragsforening var et af hans hjertebørn. Når bestyrelsen trykkede sig ved at invitere en kendt taler, fordi de frygtede omkostningerne, sagde han gerne: *Hvis I vil høre vedkommende, så kender jeg én, der vil betale!* Det var naturligvis ham selv.

Også lokalhistorien havde Margrethe og Christian Jespersens interesse. De foretog flere rejser til landsarkiverne og optegnede mangt, som de hørte af folkemunde. Tiden og de mange øvrige interesser tillod dem aldrig at systematisere den store mængde af indsamlet materiale, der nu findes i Historisk Arkiv for Seem Sogn.

Lærer Jespersen døde i 1983 på den dag, hvor Høm Mandskor skulle have fejret 50-års jubilæum med en koncert i Forsamlingshuset.

Else Thomsen

I det kendte topografiske værk, Trap Danmark, har man indført en rubrik for hvert sogn, hvori det nævnes, hvilke betydelige mænd og kvinder, der er født inden for det pågældende sogns grænser.

Ved Seem Sogn er kun gymnastikinspektør Else Thomsen nævnt. Hun er sandsynligvis også den eneste borger af sognet, hvis levnedsløb er fundet værdigt til optagelse i Dansk Biografisk Leksikon, og om hvem der er udgivet en særlig mindebog.

Da ikke mange uden for familiens kreds længere er klar over, hvem Else Thomsen var, eller hvorfor hendes indsats var så fremragende, skal hendes levnedsløb kort oprides her.

Hun blev født i Høm (Gaden 7) i 1879. Forældrene, Mikkel Hansen Thomsen og Inger Marie, født Schmidt var kommet til byen efter at være blevet udvist fra Hviding af de tyske myndigheder. I ægteskabet var der 12 børn, hvoraf Else var nummer fire.

Broderen Hans har skrevet om sin søster:

På Elses femårs fødselsdag var både mor og far fra Rejsby og farmor fra Hviding med. Else sad mellem de to bedstemødre, der var i højtidsdragt med smukke kniplede hovedtøjer på. Der blev opvartet med chokolade, og vi andre så med beundring på de tre.

Else kom i skole, da hun var seks år gammel, og det varede ikke længe, førend hun var den ypperste i legen. Hendes lærer, Corneliussen, elskede hende for hendes opvækthed og kvikke svar, og jeg tror, at han foretrak hende lidt for meget for de andre børn i skolen, men dog uden at det gjorde noget skår i det gode kammeratskab. Aldrig hørte man nogen anke over, at Else var kælebar.

Lærer Corneliussen var en vidunderlig fortæller- navnlig i bibelhistorie- han forstod at holde interessen fast hos eleverne. Han havde en form og en fremtræden, der

efter min forståelse var enestående, og sikkert er det, at Else i sin skoletid i Høm har fået noget sjældent værdifuldt nedlagt i sin sjæl, der senere kom til rig udfoldelse. For os søskende har Else altid været den første i flokken; hun kunne finde på, hun kunne udføre, hvad hun havde sat sig for, uden at det vakte misundelse eller så ud til at være anmasselse. Hun forstod at spørge, og hun forstod at svare. Over for ældre elever forstod hun at lægge sit syn, sine meninger frem, så de ikke følte sig underlegne. ...

Da Else var ti år, blev hun udskrevet af skolen om sommeren, og nu skulle hun passe køerne, slå vand op til ungkreaturerne, og hestene skulle hun også passe. Alt dette faldt Else let. Hun var en ualmindelig god rytter, og hun var ikke bange, selv om hestene var nok så uregerlige. Tit var hestene ved at tage magten fra hende, men hun forstod altid at klare sig. Hun er den bedste heste- og kopasser i byen, blev der sagt om hende.

Else kunne køre hestene, læsse hø og korn på vognene, tage fra i laden og på høstængen. Hun bevægede sig sikkert i stald, lo og lade og gjorde ofte de voksne piger til skamme. Hun var med i eng, mark, mose og hede.

Det var en dag i høstens tid, der skulle køres korn hjem fra Ildenbjerg. Else er kusk, hun har et par raske, blankbrune hopper- Jutta og Nille- for vognen. Nille var den mest nervøse af hopperne. Else ved, at hun skal passe på; men bange er hun ikke. Hun kører op på Ildenbjerg og rask går det; men pludselig ser vi hjemme fra gården, at hestene bliver bange for et eller andet og sætter i rasende fart ned ad bakken. Else står ret op i vognen, og vi ser, at hun arbejder hårdt for at få hold på hestene, der nu er ganske løbske. Elses hænder farer frem og tilbage på tømme, hun rusker og river i denne for at standse den

Else Thomsen. Ufuld-
endt portræt af Agnes
Smidt. Udateret.
(Privateje.)



vilde fart, men alt er forgæves. Der står en sky bagefter vognen, hurtigere og hurtigere går det hjemad mod gården. Vi, der ser dette optrin, står åndeløse og ved ikke, hvad der skal gøres. Hvornår splintres vognen, hvornår køres den i grøften, hvad sker der med Else? Alle disse spørgsmål farer gennem os med lynets fart. Nu er heste, vogn og Else lige ud for indkørslen til gården. Else kaster sig ligesom frem og tilbage i tømmerne og rykker i sidste øje-

blik med al sin energi i den venstre line, og med et tordnende brag farer heste og vogn med Else ind over stenbroen i gården. Vognstjerten bliver boret ind i staldmuren, og hestene standser. Nilles krop går som en blæsebælg, og sveddryppende står de to heste, rystende som espeløv. Else springer af vognen og hen til Nille, klapper hende og siger:

- Så, så lille Nille, bare rolig, bare rolig, nu er vi jo ovre det!

Far og en mand fra byen, Peter Knudsen, og jeg står med tårer i øjnene og ser beundrende på Else. Men Else råber straks på far og siger:

- Far, nu må du hellere tage med mig op på Ildenbjerg, og så skal du være kusk; thi hestene må jo ikke mærke noget usædvanligt, for så vil de vel bestandigt løbe løbsk! Far og Else springer op i vognen og kører ud ad gården, som om intet var sket. Peter Knudsen siger til mig:

- Hans, hun er vel nok storartet, hvem kunne gøre hende det ef-ter? ...

Efter mange overvejelser kom Else til det resultat, at hun ville uddannes til lærerinde. I sommeren 1899 kom hun på Ribe Seminarium- 20 år gammel. Else kom på det første hold, da Ribe Seminarium blev oprettet samme år. Hun var den eneste kvindelige elev, men holdt meget af sine mandlige kammerater. ... [Seminarieforstander] pastor Hansen var en sjælden fin og god mand, der havde den rigtige forståelse for Else, og hun kom til at holde meget af ham, og dette forhold var gensidigt. Adjunkt Abel fra latinskolen var hendes første dansklærer; han var en fortrinlig underviser, og hun fik stor interesse for og kærlighed til dansk litteratur og poesi. ... Pastor Albeck i Seem underviste i religion, og han havde en ualmindelig evne til at undervise i dette fag. ... De første år gik hun til gymnastik sammen med de mandlige seminarister, og det har sikkert været svært for hende; men gymnastiklærer Stockholm-Simonsen var en dygtig pædagog, så det gik meget godt, selv om det var mandsgymnastik, der blev øvet. De to sidste år gik hun hos gymnastiklærerinde frøken Olsen, og hos hende fik Else efter den tids forhold en virkelig god undervisning i gymnastik.⁽¹¹⁾

Efter hun havde taget sin lærereksamen fik Else Thomsen plads i København og rejste

derover i 1902. Resten af hendes karriere beskrives således i dansk Biografisk Leksikon:⁽¹²⁾

Efter et års lærervirksomhed i Lyngby kom hun på statens etårige gymnastik-kursus og blev umiddelbart derefter ansat ved Københavns kommunale skolevæsen, hvortil hun siden, omend med betydningsfulde afbrydelser, var knyttet. 1911-12 var hun med orlov herfra lærer ved den danske højskole i Nysted, Nebraska, USA, og foretog i dette år talrige foredrags- og studierejser i USA. Allerede 1908 var hun blevet medhjælper ved tilsynet med pige-gymnastikken uden for hovedstaden, og 1916-19 var hun udelukkende beskæftiget med dette arbejde, hvorpå hun 1919-46 overtog stillingen som kvindelig gymnastikinspektør ved Københavns kommunale skolevæsen. 1906 havde Else Thomsen haft sit første møde med den finske gymnastikpædagog Elin Björkstén, under hvis ledelse hun 1913 gennemgik et kursus i Silkeborg. Dette blev udgangspunktet for et mangeårigt samarbejde og venskab, som havde afgørende betydning for Else Thomsens livsgerning. Hun kan karakteriseres som den björkstenske kvindegymnastiks betydeligste og virksomste forkæmper i Danmark. Med ubetinget loyalitet over for sin læremester forenede hun stor selvstændighed i opfattelse og udformning af øvelsesstof og metode og øvede derigennem en almindelig anerkendt og let påviselig indflydelse på kvinde- og børnegymnastikken her til lands- mest direkte naturligvis i hovedstaden, men gennem talrige kurser også i det øvrige land. Som ledende og meget virksomt medlem af det 1922 dannede forbund for nordisk kvindegymnastik og som redaktør for dette forbunds organ til sin død, har hun været formidler af et nordisk samarbejde af ganske særlig aktiv og personligt præget art.

Også uden for det egentlige faglige område, som var Else Thomsens egentlige arbejdsfelt, blev hendes energi og organisationsevne jævnlig taget i brug. Således var hun 1924-42 medlem af bestyrelsen i Foreningen til skolehygiejns fremme, 1926-46 formand for Københavns Legepladsforening og 1939-45 medlem af Danske Kvinders Beredskab.

Else Thomsen har skrevet vejledninger i småbørnsgymnastik og skolestuegymnastik. I 1936 modtog hun Fortjenstmedaljen i guld.

Else Thomsen besøgte gerne og ofte hjemegnen, ligesom søskendebørn var velkomne gæster i hendes hjem. Hun boede sammen med en veninde i en herskabelig bolig på Frederiksberg og havde husholderske. Hendes arbejde levnede ikke tid til huslige sysler.

Når faster Else kom hjem til Høm, eller besøgte familien i Seem, var det noget, der omtaltes. En tid kom hun kørende på motorcy-

kel, hvad man slet ikke var vant til, at kvinder gjorde. Oven i købet røg hun cigarer! Hun havde udsøgte opmærksomheder til børnene, og hele hendes stærke personlighed og vindende væsen gjorde, at hendes besøg var imødeset med forventning. Senere fik hun bil og kunne da oftere komme til Vestjylland.

Da Else Thomsen døde, spredtes hendes ejendele blandt familien. En smule af hendes bibliotek fandt vej til Historisk Arkiv i Seem Sogn, og vidnede om, at dette bibliotek havde indeholdt god og lodig litteratur. Else Thomsen havde interesseret sig for poesi. Der var flere (slidte!) udgaver af Johannes Jørgensens digte, en række filosofiske værker foruden diverse faglitteratur.

Else Thomsen blev begravet i 1950 på Seem Kirkegård, hvor graven findes lige inden for porten, hvor *Høm anden Nørgård* traditionelt har sine begravelser. Måtte graven freddes af kommende generationer!

Tillæg

Seem byvide 1731

Det er egentlig en mærkelig historie med Seem byvide. Dens første fremkomst daterer sig fra 12. juli 1690, men findes først indført i tingbogen i 1714 på grund af, at man ønskede nogle skærpende paragraffer indføjede. Derpå skete det i 1720'erne, at den afskrift, som byens oldermand opbevarede, blev lånt ud til manden på Seemgård, som påstod, at den blev væk for ham. Bønderne klagede til birkedommeren, men da dommeren og Seemgård-manden var svogre, battede det ikke rigtigt. Man samledes og vedtog en ny byvide, som så blev indført i tingbogen i 1731. Det mærkelige er, at ingen tilsyneladende har husket, at den allerede fandtes indskrevet i den ældre tingbog, og endelig ser det ud til, at den nye var nøje afskrevet efter den gamle. Har bønderne kunnet huske den udenad? Kun en enkelt paragraf er ikke kommet med i den sidste indførsel, nemlig den gamle vides pgf. 1:

Må ingen med Hø eller Korn arbejde om Søndagene, eller må nogen arbejde med Hest eller Vogne for sig selv eller til nogen denem at udlåne ved Brøde 2 Skilling til Granderne og til sin Hosbond 3 Skilling.

Vide for Seem by

Læst ved Lustrup Birketing onsdagen den 16. maj 1731.

Underskrevne besiddere udi Seem by tilstår herved at have indgået, samtykket og sluttet en bestandig vide og vedtægt, som vi herefter så vidt muligt er holder os efterrettelig.

1) Enhver skal sætte sine led og indelukker i forsvarlig orden inden den tid, hvor granderne begynder at så ærter og havre. Ingen undskyldning anses for gyldig til ikke at have dette i orden. Indhegningerne skal holdes i orden indtil hør og hø er indbjerget. Derefter

skal leddene åbnes, når det pålægges. Der betales 8 skilling i bøde for ikke at gøre dette og 2 skilling i bøde for ikke at vedligeholde sine hegn om kornageren. Forsømmer pantemændene at udpante i tide, skal de selv give samme bøde.

2) Til at vedligeholde digerne om gårdenes tofter, må ikke skæres sadder, hverken i Vesterkær eller i Gaden. Bøde for at forse sig 1. gang er 1 mark og senere 2 skilling pr. gang. Hver må skære sadder inden for sin egen Gade til vedligeholdelse af gadeindelukket. [Ved Gade forstås det indhegnede stykke gårdsplads til arbejdsbrug uden for stalddøre.]

3) For ikke at ødelægge byens græsning, må der ikke graves brændsel eller møddingjord på Seem Mark, hverken i fællesjorden eller de udskiftede stykker. For hver snes sadder eller flover der skæres, betales 2 skilling i bøde.

4) Mønningssadder må enhver grave i sin egen lod til fornøden brug. Kommer nogen hinanden for nær med vilje, fortabes de gravede sadder, og der betales 2 skilling i bøde for hver enkelt tørv. For hver snes flover betales 4 skilling, og for hvert læs platter [mønningstørv] betales 4 skilling. For at ingen skal kunne undskylde sig med uvidenhed om sin lods udstrækning, samles granderne hvert år den 1. maj og opgraver en sadde [*doel*] i alle skel.

5) Samme dag, eller senest tre dage efter Voldborgdag, aftales græsning af byens heste og kvæg. Hver helgård har ret til 16 andele i byens fælles græsning. Disse andele beregnes således: 1 hest eller 1 ko tæller 1 andel. 4 får tæller 1 andel. 2 kømplinger [to-års stude eller kvier] tæller 1 andel. De, som udlejer deres andele, må ikke tage mere end 12 sk. pr. stk. Hvis ingen har græsning til udleje, og nogen af byens gårdmænd er forlegne for at

få deres høveder græsset, så skal alle gårdmændene i fællesskab afgøre sagen. I opfædningstiden [fra Voldborgdag til 14 dage efter Mikkelssdag] må der ikke sættes flere kreaturer på byens græsning.

6) På kogangen, [den afhøstede ager], skal hver helgård holde 8 køer, men de må ikke komme der, førend kornet er indbjerget. Herefter aftaler bymændene, hvornår køerne slippes derud. Der må sættes et etårigt kreatur i stedet for en ko, men aldrig nogen stude, som er over 2 år gamle, uden at alle grander har givet samtykke.

7) Hverken i hegnstid eller uhegnstid må der komme hornkvæg på Vesterengene, og køerne må ikke komme på landengene, førend høet er indbjerget.

8) Ingen må sætte heste eller kreaturer på ny land uden efter tilladelse fra granderne. Der bødes 6 skilling til granderne pr. kreatur og 6 skilling til pågældende gårds ejer.

9) Når Vesterengene indtil Staldbækken er indbjerget, slås kreaturerne derud, men aldrig i forårstiden. De indgrøftede enge skal ligedan være fritagne for høveders græsning, indtil høet er bjerget. I modsat fald bødes 8 skilling pr. stk. til granderne foruden betaling til markmanden og erstatning for den forvoldte skade efter dannemænds vurdering. Når sidste afgrøde er kørt hjem, berammer granderne en dag, hvorefter alle byens kreaturer slås derud på denne dag. For at undgå tvistigheder, forpligter vi os til at holde disse enge forsvarlig indhegnede med grøftning og vedligeholdelse af vasen, hvor indkørslen er, for at undgå kreaturerne indløben.

10) Enhver skal holde sine heste forsvarlig tøjrede, så de ikke forvolder skade i anden mands korn eller eng. Ingen må tøjre deres heste om natten mellem kornet eller i agerenderne, hvor disse er besået med korn. Dette gælder efter Sankt Hans dag i Østerskov og alle andre af byens tægter. Der anvises pladser til at tøjre hestene om natten. Ingen må

heller tøjre deres heste om natten mellem de bundne kornneg uden at holde vagt ved dem, indtil de tager dem med sig igen. Der bødes 1 sk. til granderne og 1 skilling til gårdens ejer hver gang. Ingen må heller ride med sine heste over anden mands eng, men føre dem ad vejen til sin egen eng. Der bødes 4 skilling for overtrædelse.

11) Ingen må slå en ukastreret tyr løs imellem byens kreaturer, men man forpligtes til at holde disse forsvarlig tøjret. Bøde ved overtrædelse er 1 rigsdaler til granderne og lige så meget til gårdens ejer.

12) Opdages nogens heste tøjrede på anden mands jord, betales 1 rigsdaler til granderne og 1 rigsdaler til gårdens ejer. For at forhindre uvidenhed, opgraves doele (se pgf. 4) i engene ved samme tid som på den lodskiftede jord.

13) Den, hvis dyr græsser en anden mands græs, betaler 4 mark til granderne og 4 mark til gårdens ejer samt erstatning for skaden.

14) Følhopper og andre heste må ikke tøjres så nær ved kornet, at de kan komme derudi under bøde af 1 mark til granderne og 1 mark til gårdens ejer samt erstatning for skaden.

15) Ethvert dyr i byen skal vogtes af hyrden og må ikke holdes for sig selv. Under bøde af 1 skilling til granderne.

16) Ingen må tage fremmede byers kreaturer på græs hos sig, uden det sker med granderne samtykke. Bymændene, som har brug for græsningen, er nærmest dertil. Bøde på 1 mark til granderne og 1 mark til gårdens ejer.

17) Ingen må slå fremmede byers kreaturer løs i hjorden uden at bevise, at disse kommer fra en sund egn. Bøde 2 rigsdaler til granderne og 2 rigsdaler til gårdens ejer.

18) Ingen af de husmænd, som har del i den udskiftede ager og eng, må holde flere kreaturer, end granderne vil modtage for græspenge. Dog har samtlige bymænd bevilget Peder Sørensen, som beboer den norder-

ste halvgård i byen, at han og hans efterkommere må holde en ko mere i kogangen, og et høved mere på fort'en end gårdens part imod at vedligeholde dæmningen og spangen neden for deres gård upåklagelig ved lige.

19) Ingen må skære rør og pekker i de lodtagne skifter i Varming Sø, førend byens egne mænd har skåret, hvad de finder brugeligt til at binde deres kornneg med. Den, som handler herimod, mister det skårne, som tilfalder den, som opdager ulovligheden, og vedkommende betaler 2 skilling til granderne og 2 skilling til gårdens ejer. Den, som dækker over en andens ulovlige skæren, idømmes samme bøde.

20) Husmænd må ikke grave mønnings-tørv til deres hesse eller tørvestak, uden de har fået særlig tilladelse, og ved, hvor de må grave. Ellers giver de 2 skilling til granderne og 3 skilling til ejeren af den gård, hvis jord de bor på. Det forholder sig ligedan med brændselstørv.

21) De, som holder gæs, skal betale 2 mark pr. stk, undtagen for gassen, som går fri. Det er forbudt at holde gæs uden at holde gasse, undtagen to familier bor under samme tag. Pengene skal betales til pantemændene på Allehelgensdag, og disse fordeles blandt granderne efter hvers gårdspart. Skulle nogen vægre sig med betaling, må pantemændene udpante værdien, som kan indløses inden 14 dage derefter. Skulle vedkommende være modvillig, sælges det udpantede til højestbydende og overskuddet leveres tilbage til ejeren.

22) For at hverken gæssene eller andre kreaturer skal få for vane at færdes uden for gaden i hegnstiden, skal enhver, som går, kører eller rider gennem byens led, lukke dette efter sig. Den, som forbyrder sig herimod, skal bøde 6 skilling til granderne samt betale den opståede skade. Gårdmændene betaler for deres folk.

23) Svin, som holdes om sommeren, skal vogtes af en dreng, som lønnes og bespises af

svinernes ejere, indtil kornet er i hus. Man kan også holde sine svin tøjrede under 4 skilling bøde til granderne. For at forhindre at gaden, ager og eng omvrides, skal ethvert svin holdes krøget i trynen året igennem, undtagen grisene så længe de patter soen. Hvis ikke krogen sidder rigtig fast i næsen eller er faldet af, betales til pantemændene hver gang 2 skilling. Pantemændene ser svinene efter en gang ugentlig.

24) Når der er rugmark østen, vesten eller norden for byen, skal enhver mand, som holder svin, holde dem derfra. Skyldige straffes efter grandernes samråd.

25) Når hør eller rug skal høstes, samles vi alle på den bestemte dag og aftaler, hvor meget der skal slåes hver dag. Ingen må begynde at høste eller høste videre, end det er aftalt. Alle skal lade så stort et stykke korn stå, at vi kan høste det sidste på den samme dag, og ingen må slå kvæget løs på stubmarken, inden kornet og den sidste rivning er hjemkørt. Inden da må ingen heller samle aks på marken under bøde af 8 skilling til granderne.

26) Hvis nogen antræffes på marken mellem de skokkede neg om natten, da bøder de til granderne 2 skilling og til gårdens ejer 2 mark.

27) Hvis nogen ibys eller udenbys folk antræffes på marken og plukket ærter eller bønner, skal de straks levere fra sig, hvad de har plukket, og tillige betale 1 skilling første gang, 2 skilling anden gang og 4 mark tredje gang. Bøden tilfalder den, som opdager tyveriet, og vedkommende giver ligeså meget i bøde til granderne. Hvis det er børn her fra byen, som ikke selv har midler til at betale med, betaler forældrene eller de udpantes for beløbet. Kan det bevises, at nogen ser gennem fingre med tyveri af ærter og bønner, skal han selv betale samme bøde.

28) Alle de ulovlige veje, som er anlagt over vort kornland, skal vi være enige om at afskaffe, da meget allerede er forødt. Grøfterne skal holdes bedre opkastet, og diget om

byen sættes godt op. Skulle nogen følge anden vej end rette adelvej til byen, skal de give 8 sk. til granderne. Hvis udenbys folk kører andre steder end den rette vej, skal de bymænd, som opdager det, påtale det, og føre dem til byen, hvis de handler forsætligt imod. Hvad den skyldige kommer til at bøde, tilfalder den, som har opbragt vedkommende, og derved afværget den skade, som kunne være sket.

29) Vi skal endvidere grave en grøft mellem Seem og Lustrup enge.

30) Vi skal i rette tid stemme vandet op i Vestermade og lade det stå, til vi finder det tjenligt at lade det løbe ud igen.

31) Eftersom en del af vor bymark er udskilt til de enkelte gårde, skal vi lade den hegne hvert år til at adskille fæsterne, og indtil agermarken kan blive skyldsæt.

32) Ingen i byen må holde løse og utæmmede hunde. Hvor nogen er, skal de holdes tæmmede eller bundne under bøde af 3 skilling til granderne og 3 skilling til gårdens ejer. Skulle fremmede hunde træffes her i byen, er enhver forpligtet at skyde dem og nyder 8 skilling af byens kasse for skuddet.

33) Når der indkaldes til grandestævne, skal enhver selv møde eller lade en myndig person møde for sig under bøde af 6 skilling til granderne.

34) Ved omgang i byen vælges årligt tvenne pantemænd, som skal have tilbørlig opsyn med de foreskrevne poster, og hver gang pante de skyldige. Og som ingen af frendskab eller slægtskab forbigåes, så må ej heller nogen af had eller med uret pantes noget fra under bøde af 1 skilling til granderne, foruden at pantet leveres straks uskadt tilbage.

35) Hvis pantemændene bliver mødt med trusler eller slag fra de, som skal udpantes, hvad enten dette sker med føje eller ej, skal de bøde 2 mark til granderne. Hvis pantemændene forser sig, skal de øvrige grander pålægge pantemændene den angivne bøde.

36) Alle inddrevne panter skal henstå til Allehelgensdag på grandestævnet og kan indløses uden indvending. Alle pantepenge skal lægges i byens kasse og anvendes til byens nytte og gavn.

37) Såfremt granderne skulle blive enige om at holde 6 køer på kogangen for en helgård, skal enhver aftægtsmand have lov at nyde en kos græsning for 2 mark, hvilke penge pantemændene gør regnskab for.

Hvad videre, som vi ellers finder fornøden efterdags til byens gavn og bedste med de fleste grander at pålægge, bliver herefter anført tillige med alt, hvad foreskrevet står i alle måder uryggelig holdes og efterkommes. Til den ende bliver denne oprettede vide og vedtægt uden kald og stævнемål ved tingsvidne konfirmeret. Til stadfæstelse under vore hænder med underdanigst og ydmygst begæring vor højgunstige øvrighed, hosbonder og forsvar denne oprettede vedtægt ville approbere.

Seem, den 15. november 1730.

Niels Andreasen Saabye

Mikkel Hansen

På Anne, sal. Anders Jørgensens vegne udi Præstegården underskriver som værge Mikkel Hansen

Peder Sørensen.

Troels TPS Pedersens Navnemærke.

Søren Andersen

Benned Lauridsen

Peder PPS Pedersens Navnemærke

Bertel BTS Thomsens Navnemærke

Hans Hansen

Christen Pedersen

Peder Jensen Smed

Vorder herefter ratificeret, Ribe den 15. februar 1731,

C. C. v. Gabel.

Såvidt Grevskabet Schackenborgs under-

sætter vedkommer, ratificeres af A. S. R. grevinde Schack.

På samtlige vore bønders og tjeneres vegne, som hosbondere ratificerer vi underskrevne, Ribe ut supra

C. J. Gossmann C. Lund C. T. Hansen, hospitalsforstander.

Læst i retten på Lustrup Birketing onsdagen den 16. maj 1731.

Et brev til Kongen

Følgende brev findes gengivet i P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede, bind 7. Det har ikke været muligt at konfirmere brevet ægt-hed eller dets arkivaliske placering. Dets kuriøse indhold taler for sig selv om Seem-bøndernes politiske engagement.

Vi Beboere af Seem Sogn i Nordslesvig kan ikke længere høre på, hvorledes vore danske Landsmænd i Kongeriget taler, skriver og handler om os og vore Forhold uden at tale et Ord med som Vidnesbyrd om, hvad vi selv vil gøre, dersom der skulle kræves Handling og Bedrift af os i disse bevægede Tider.- Først må vi i al Enfoldighed erkende, at vi helst ønsker at beholde Deres Majestæt som vor enemægtige Konge og Herre, og at vi aldeles ikke kan bifalde de Landsmænds Ord, i Skrift og Tale, som påstår, at det danske Folk ønsker en Forandring i den Forfatning, som er Folkets frie Gave til dets Konge og nedarvet til Deres Majestæt. Thi ikke alene vi Undertegnede ønsker og beder, at deres Majestæt vil bevare Gaven og Arven fra Deres og vore Forfædre, men vi vover at påstå, at dersom Deres Majestæt ville foretage en Hyldningsrejse Landet rundt for at prøve Ånderne og høre de uhildede Røster fra Hjerternes Grund, da skulle Deres Majestæt erfare, at Landets Børn efter det store Flertal, ville samstemme med os, som har vovet at udtale vor Overbevisning.

Men hvilken Forfatning Deres Majestæt

end skulle finde at tjene Fædrelandet bedst; dette erklærer vi alle som éen Mand, at vi og vore Børn vil leve og dø som Deres Majestæts tro danske Mænd, og at vi er fast og urokkelig besluttede på at ville med vore Naboer her omkring i Nordslesvig stå som et levende Dannevirke, som en usvigelig Grænsevagt for vort danske Fædreland og vor danske Konge. Thi Hverken med det Gode eller med det Onde lader vi os berøve Retten til at være éen Sjæl og éet Hjerter eller føre éet Navn, kæmpe under éen Fane og være éet Samfund med vore Brødre i Kongeriget Danmark, og idet vi højtideligt erklærer os villige og beredte til ethvert Offer for dette vort Fædreland og Deres Majestæt, bygger vi trygt på en lignende Troskab og Kærlighed hos Deres Majestæt, vor Landsfader, imod os. Og navnlig må vi udtale for Deres Majestæt, at vore Hjerter, som aldrig har slået varmere for Konge og Fædreland end just i disse skæbnsvangre Dage, vil føle sig dybt sårede og krænkede, dersom ikke de mulige Forandringer i Landets Forfatning i deres Virkning knytter os nærmere og inderligere til det danske Kongerige, fra hvilket vi ingen Adskillelse kan bære.

Man kender kun ovenstående, som formodentlig er et uddrag af et længere skrift. Vi véd ikke, hvem, der har affattet brevet. Vi kan gætte på lærer Møller, som skrev så kønne vers til kongeparrets besøg i Seem Skole.

Noter og henvisninger

De ældste tider

1. Kinch, bind 1, side 26.
2. Danmarks Riges Breve, 1. række, bind 4, nummer 46.
3. Kinch, bind 1, side 43, og Danmarks Riges Breve, 1. række, bind 5, nummer 50.
4. Danmarks Riges Breve, 2. række, bind 3, nummer 74.
5. De ældste danske Arkivregistraturer, bind 5, side 330.
6. Ibidem.
7. Landsarkivet for Nørrejylland, Registraturprotokol for Riber Stift, side 23.
8. Danmarks Breve fra Middelalderen, 1. række, nummer 6964.
9. Trap: Danmark, 5. udgave, artikel: Seem sogn.
10. Kanceliets Brevbøger. 16. juni 1618, og Jyske tegneser 6,306.
11. David Grønlund: Historisk Efterretning om de i Ribe Bye for Hekseri forfulgte og brændte Mennesker. Udgivet 1780.

Natur og mennesker

1. Lustrup Birk, justitsprotokol 16. juni 1754.
2. Kinch, bind 1, side 43. År 1214.
3. Da området blev udstykket hed det endnu Seemhede, mens Faurlund er en navnedannelse efter en af ejendommene.
4. Træk af..., side 10.
5. Hugo Matthiesen, Gamle Huse ..., side 22.
6. Kinch, bind 1, side 384 f.
7. Galthen, side 33.
8. Dalgas.
9. se kapitlet Børn.
10. Lustrup Birk, justitsprotokol 16. juni 1732.
11. Hugo Matthiesen: Den sorte jyde, side 10.
12. Nørgårds Livserindringer, side 596.
13. Efter interview med Martin Laurtrup 1978. Historisk Arkiv i Seem sogn.
14. Ibidem.
15. Hugo Matthiesen: Den sorte Jyde.
16. Trap: Danmark, 1. udgave bind 2, side 1011.
17. Lustrup Birk, justitsprotokol 9. juni 1714.
18. Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk, side 301.
19. Efter udateret udklip af Berlingske Tidende i Historisk Arkiv i Seem Sogn.
20. Interview med Peter Mathiesen (1908-1994) 1979. I Historisk Arkiv i Seem Sogn.
21. Oplyst af finérhandler Frits Lerche-Thomsen, Øster Vedsted, cirka 1985.
22. Lange: Fugleliv ..., side 10.
23. Oplyst af Peter Bondegård Laurtrup (1923 - 1993). Optegnelser i Historisk Arkiv i Seem Sogn.
24. Meddelt cirka 1980 af Maren Pedersen, Høm. Historisk Arkiv i Seem Sogn.

25. Lange: Fugleliv ..., side 9.
26. Meddelt af Peter Bondegård Laurtrup (1923 - 1993). Optegnelser i Historisk Arkiv i Seem Sogn.
27. Lustrup Birk, justitsprotokol 16. august 1698.
28. Tang: Det jyske Almueliv ..., tillægsbind 1, no. 1327.
29. Rigsarkivte, Tyske Kancelli, Indenrigs Afdeling, Haderslev Amt nummer 78. (1634 - 1842).
30. Landsarkivet for Nørrejylland. Registraturprotokol for Riber Stift, side 23.: "23. januar 1413 Erik Rings enke, Karen, køber af hr. Jons enke, fru Elisabeth, alt, hvad hun ejede i Seem, i særdeleshed en otting jord i Varming Mark, kaldet Mannes Otting og en syvendedel af fiskeriet i Seem, hvilket hun alt havde i fri besiddelse. Alt gives til Vor Frue Alter." Dokumentet er medbeseglet af den kejserlige notar i Slesvig.
31. Dahlerup: De kongelige rettertingsdomme ..., side 784
"Claus Seste fick stadfestelse offuer twinde parcements-breve, thett enne itt vinde, thett andet en dom af Viborg Lantzting, lydendes paa fiskeriet i Varmyngsøe i Siel Sogn, som hade verett hoss bispnen af Ribe och hanz embetzmendt 3. juni 1542".
32. Lustrup Birk, justitsprotokol 19. december 1713.
33. Landsarkivet for Sønderjylland. Haderslev Vesteramtsstue, C 1 1, 460 - 62.
34. Meddelt af Peter Bondegård Laurtrup (1923 - 1993). Optegnelser i Historisk Arkiv i Seem Sogn.
35. Lustrup Birk, justitsprotokol 23. august 1663.
36. Ibidem 20. april 1692.
37. Ibidem 1720.

Svenskekrigene 1659

1. Lassen: Skæbneåret 1659, og samme: 1659, da landet lå øde.
2. Lustrup Birk, justitsprotokol 8. juli 1662.
3. FRA 1951, side 481 - 490.

Hverdag og fest

1. Landsarkivet for Nørrejylland, Kopskatregister 1699. Her efter Træk ...
2. Mundtlig meddelelse cirka 1985 af Peter Bondegård Laurtrup (1923 - 1993) om en af sognets større gårdejere.
3. Marius Karkovs erindringer. Historisk Arkiv i Seem Sogn. P-47.
4. Meddelt af Martin Laurtrup (1889 - 1985), hvis mor, Signe, f. Bondegård kogte suppe i den sorte lerpotte, mens de boede i Hømvejle, hvorfra familien flyttede 1932. Potten blev senere brugt som terrin, indtil den blev trådt itu midt i 1950'erne. Skårene er nu klæbede sammen og potten findes på Historisk Arkiv i Seem sogn.

5. Marius Karkovs erindringer. Historisk Arkiv i Seem Sogn. P-47.
6. Lustrup Birk, justitsprotokol 25. september 1694.
7. Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk, artikel Brændevin.
8. Lustrup Birk, justitsprotokol 1715.
9. Marius Karkovs erindringer. Historisk Arkiv i Seem Sogn. P-47.
10. Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser. Nationalmuseets 3. afdeling.
11. Det opskyllede plantemateriale, der drev ind over engene i vinterens løb.
12. Dialekt for "kaldte".
13. Dialekt for "Sigtebrød".
14. Meddelt cirka 1980 af Mads Nissen, Varming.
15. Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser. Nationalmuseets 3. afdeling. Optegnelse nummer 8666.
16. Jens Kusk: Lidt om vor slægt. Side 28.

Børn

1. Mads Hansens erindringer (1889-1965). Historisk Arkiv i Seem Sogn.
2. Hans Mikkelsen Sønderup (1882 - 1932), Erindringer i Historisk Arkiv i Seem sogn.
3. Telefonisk meddelelse cirka 1980 af et barnebarnet fru Bertha Korsholm i Esbjerg.
4. Meddelt af Peter Bondegård Lautrup (1923 - 1993). Historisk Arkiv i Seem Sogn.
5. Træk ..., side 93f.
6. Jens Jessen Lund: Erindringer fra mit Liv.
7. Mads Hansens erindringer (1889-1965). Historisk Arkiv i Seem Sogn.
8. Landsarkivet for Nørrejylland. Ribe Bispearkiv B-9, korrespondancesager.
9. "Jøwwer" og "jowwerdreng" bruges i flæng. Også "ko-bunker" var brugt som betegnelse for hyrdedrengen.
10. Nationalmuseets etnologisk Undersøgelser. Nationalmuseets 3. afdeling.
11. Nørgårds Livserindringer, side 586.
12. Ibidem, side 588.
13. Jens Jessen Lund: Erindringer fra mit Liv.
14. Træk, side 87.
15. Landsarkivet for Nørrejylland. Ribe Bispearkiv B-9 løbenummer 1081.
16. Mads Hansens erindringer (1889-1965). Historisk Arkiv i Seem Sogn.
17. Ibidem.
18. Træk, side 87.
19. Protokol for Seem Sogns Fattigvæsen. Adskillige steder ses denne indførsel, idet afdødes ejendele skulle sælges ved offentlig auktion, og det indkomne lægges i fattigkassen. Landsarkivet for Nørrejylland, Landkommunernes arkiver, LK løbenummer 800.
20. Lustrup Birk, politiprotokol 1812.
21. Træk, side 84f.

22. Hans Mikkelsen Sønderups erindringer. Historisk Arkiv i Seem Sogn.
23. Kinch, bind 1, side 443.
24. Memorial fra Frederik V, 4. august 1752.
25. Skolefundats for Seem Sogn 25. september 1752. Kopi i Historisk Arkiv i Seem Sogn.
26. Regulativ for Varming Skole 12. januar 1785. Kopi i Historisk Arkiv i Seem Sogn.
27. Ibidem.
28. Landsarkivet for Nørrejylland. Ribe Amtsarkiv, C-4 løbenummer 188. (20. marts 1790).
29. Landsarkivet for Sønderjylland, Haderslev Amts arkiv, pakke nummer 1550.
30. Møller: På Strejftog ...
31. Martin Christensens børn på Seem Mark oplevede dette, hvad datteren Johanne Jensen, Toftlundvej 11 fortalte i 1996.

De gamle

1. Mads Hansen (1889-1965). Erindringer nedskrevet i hans sidste år, som han tilbragte på alderdomshjemmet Dagmargården i Ribe.
2. Historisk Arkiv i Seem Sogn.

Det sjette bud

1. Lassen: 1659, da landet ... side 110, nummer 8 og samme forfatter: Slægtens Spor, side 66.
2. Lustrup Birk, justitsprotokol 3. november 1685.
3. Ibidem.
4. Ibidem, 25. november 1795.
5. Ibidem, 10. marts 1711.
6. Ibidem, 12. december 1755.
7. Historisk Arkiv i Seem Sogn, landvæsenssager C-2.
8. Slægtsoversigt i Historisk Arkiv i Seem Sogn.

Æresbegreber i det gamle sogn

1. Matthiesen: Bøddel og
2. Viborg Landstings Dombøger 1617 B og C.
3. Marius Karkovs erindringer. Historisk Arkiv i Seem sogn.
4. Stavnager: Fætrene Jens Jørgensen
5. Dialekt for "en gemyttlig/morsom aften i Ribe". Et kapitel i Salomon J. Frifelt: Ad jyske veje sønderud. Tidligere en ofte citeret talemåde.
6. Venligst meddelt 1997 af grænsegendarmeriets historiker, Aage Hansen, Krusaa.
6. Lustrup Birk, justitsprotokol 1. marts 1698.
7. Ibidem, 24. september 1709.

Den kære Mammon

1. Landsarkivet for Nørrejylland, Seem Compastorats arkiv. Trykt i Samlinger til Jysk Topografi og Historie. 1896/98.
2. Jørgensen: Landsogdenes ..., side 9-52.
3. Landsarkivet for Nørrejylland, Landkommuner, LK 800, løbenummer 420/1 og /2.
4. Tang: Jyske Folkeminder, bind 1 - 13.
5. Træk, side 75f.
6. Dansk kulturhistorisk opslagsværk, side 821.
7. Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Bispearkiv B 9, 1206, 15. november 1841.
8. Historisk Arkiv i Seem Sogn.
9. Stavnager: Fætrene Jens Jørgensen ... side 26-38.
10. Mulvad: Faurlund,
11. Hansen: Natmandsfolk
12. Lustrup Birk, justitsprotokol 25. september 1714.

Fællesskabet

1. Mulvad: Grandegilde.
2. Marius Karkovs erindringer.
3. Ibidem.
4. Træk, side 82f.

Øvrigheden

1. Aagaard: Tørninglen.
2. Nye kirkehistoriske Samlinger, bind 6, side 535f. (Original i Det kongelige Bibliotek.)
3. Kinch, bind 2, side 334.
4. Træk, side 42.
5. Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Amts arkiv, C 590 B-6.
6. Rigsarkivet, Tyske Kancelli Indenrigs Afdeling, D-100.
7. Ibidem.
8. Dansk biografisk Leksikon, bind 8, side 46.
9. Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Amts arkiv, C 590 B-6.
10. Breve til og fra Grundtvig, bind 2, side 280ff.
11. Landsarkivet for Sønderjylland, Ribe Bispearkiv, B 9 B, Haderslev Amt 1740-1861, og "De Hansborgske Registranter" Forordninger 1544-1580.
12. Historisk Arkiv i Seem Sogn. Optegnelser om sognerådet, december 1812.
13. Kinch, bind 2, side 167, og Rigsarkivet, Tyske Kancelli Indenrigs Afdeling, D-100, 2. september 1679.
14. Landsarkivet for Sønderjylland, B 9 B. Brev fra amtmand Stemmann, den 29. oktober 1788.
15. Forordning fra Hertug Hans, Hansborg 2. september 1569, og Aagaard: Tørning Len, side 246f.
16. Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Amts arkiv, C 590 B-6.
17. Ibidem, C 590, B- 8.

18. Staatbürgerliche Magazin 1835, side 87. Og Reskript til Amtmanden i Ribe 31. december 1827. Og Kongelig forordning 18. august 1696.
19. Rigsarkivet. Rentekammerets tyske Kontor, F-45. 1841-1847. Og ibidem 313,3 1702-04, og Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Bispearkiv, B-9, sagerne mod Thomas Nielsen Saabye 1759-62.
20. Kopi af dokument i Historisk Arkiv i Seem Sogn, optegnelser om sognerådet, H-12.
21. Ahrends: Gejstligheden ..., og Simensen: Versuch ... og Hegelunds almanakker, og Jyske Samlinger 1. række, nummer 1, side 285, og Kinch, bind 2, side 806, og Rhode, side 504, og Schriftn des Vereins ..., 2. række, nummer 7, side 515.
22. Meddelt af tidligere kommunaldirektør Matthias Andersen, Ribe, omkring 1995.

Birketinget i Lustrup

1. Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder. Artikel "Ting".
2. Kinch, bind 1, side 96f.
3. Tilje betyder brædt. Jfr. svensk tilja.
4. Kinch, bind 2, side 170f.
5. Viborg Landstings Dombøger 1617 B og C.
6. FRA, årgang 1962, side 472.
7. Samlinger til jysk Historie og Topografi, række 1, bind 6.
8. Degn: Livet i ... side 73 og 190.
9. Lustrup birk, justitsprotokollen 1. april 1732.
10. se afsnit Kødets lyst.
11. Mulvad: Lustrup ... By, Marsk og Gest, nummer 5.
12. FRA, årgang 1950, side 333 og fodnote.
13. Iversen: Revisionen
14. Stamtavle over Johan Joseph Haabers descendenter.
15. Outzen: Procedure og domme
16. Forordning af 3. juni 1809.

Slesvig eller Kongeriget

1. Foersom: Samlinger
2. Smith: Slesvigs Land
3. Trap: Slesvig ..., 1. udgave, specielle del, side 7. Ibidem, Danmark ... 1. udgave, specielle del, side 924.
4. Kinch, bind 1, side 26-27.
5. Danmarks historie, Politikens forlag, bind 3, side 129 og 134.
6. Kinch, bind 1, side 366f.
7. Trap: Danmark ... 5. udgave, side 1038.
8. Landsarkivet for Nørrejylland, registratur Ribe Stift side 23. C-590, B-6 og B-7.
9. Fabricius og Hatt: Håndbog ..., side 186.
10. Se kapitlet Stakkels Maren.
11. Rigsarkivet, Tyske Kancelli Indenrigs Afdeling, D-40,6.
12. Nielsen: De kongerigske ..., side 518.

13. Rørdam: Tørninglen, side 537.
14. Rigsarkivet, Tyske Kancelli Indenrigs Afdeling, D-100. Klotz virkede i Slesvig 1636-68.
15. Andersen: De hansborgske ..., 2. september 1539.
16. Kronens skøder 24. juni 1683.
17. Landsarkivet for Sønderjylland, register over mand-skatter ... 1689ff.
18. Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Amts arkiv C-590 og Ribe Bispearkiv B-7.
19. Arends: Gejstligheden
20. Hvidtfeldt: Bidrag ... side 91f.
21. Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Amts arkiv C-590 og Ribe Bispearkiv B-6.
22. Forordning af 18. august 1696.

Grænsen 1864-1920

1. Mulvad og Mikkelsen: Gelsbro
2. Interview med Marius Hansen, Ribe (født 1890), 22. februar 1987.
3. Oplyst 1985 af Åge Tang, Faurlund.
4. Oplyst 1985 af Claus Jepsen, Hømlund Kro.
5. Oplyst 1995 af Arne G. Hansen, Ribe.
6. Efter utrykte erindringer af Eskild Vind i Fjersted, (1893-1996)
7. Kau: Fra kampen ..., side 97f.
8. Samme hjemmel som note 7.
9. Eliassen: Kongeåen, side 219.
10. Efter notat af Christian Jespersen, Høm Skole.
11. Eliassen: Kongeåen, side 217.
12. Brev fra Bodil Lohmann (1889-1961) til Alfred Kar-kov, 27. december 1919. Historisk Arkiv i Seem Sogn.
13. FRA, årgang 1980, side 597.

Seem Kirke

1. Kristensen: Det jyske ..., tillægsbind 5, nummer 317.
2. Landsarkivet for Nørrejylland. Præsteindberetninger, Ribe. Stift 1767.

Sømænd fra Seem Sogn

1. Mandø-posten: Det daglige liv, side 19 og 34.
2. Anholm: Sømandsliv
3. Træk, side 38.
4. Ibidem, side 37.
5. Mads Nissen i Varming havde et brev, som Jens Boe havde skrevet til Mads' mor, hvori han bad om opskrift på mjød, som han ville forsøge at sætte i produktion i USA.
6. Oplyst cirka 1990 af Arne G. Hansen, Ribe.

Sagn fra Seem Sogn

1. Fortalt af Martin Lautrup.
2. Kristensen: Danske sagn ... række 2, bind 3, nummer 2265.
3. Fortalt omkring 1980 af Niels Nørgård, Skallebæk.
4. Fortalt af H. M. Johansen. Findes optegnet i Dansk Folkemindesamling.
5. Kristensen: Danske Sagn ... række 2, bind 3, nummer 2820.
6. Fortalt omkring 1980 af Niels Nørgård, Skallebæk. Samme findes parallelt i Kristensen: Danske Sagn ..., række 1, bind 1, nummer 780.
7. Fortalt omkring 1980 af Niels Nørgård, Skallebæk.
8. Fortalt omkring 1985 af Andreas Stavnager, Stavn-agergård.
9. Millenkoff.
10. Fortalt af Peter Frøsig i Hillerup. Findes hos Kristen-sen: Danske Sagn ..., række 1, bind 2, Åmænd, nummer 2.
11. Ibidem, Forbrand nummer 224.
12. Ibidem, bind 1, nummer 173.
13. Fortalt 1996 af Anders Lund, Seem Mark.
14. Kristensen: Danske Sagn ..., række 2, bind 3, nummer 2312.
15. Denne oplysning burde ikke være klassificeret under sagn.
16. Fortalt omkring 1980 af Peter Bondegård Lautrup.
17. Fortalt af Poul Pedersen, Høm. Findes optegnet i Dansk Folkemindesamling X, blad 302 a-b.
18. Ibidem.

Folk og hændelser fra sognets fortid

1. FRA. årgang 1984, side 133.
2. Hviding Herredsting den 17. juli 1724.
3. Rigsarkivet, Tyske Kancelli Indenrigs Afdeling, topo-grafisk afdeling, pakke 71, og Overretsdøm, Gottorp 23. januar 1797.
4. Landsarkivet for Nørrejylland, Ribe Amts arkiv C-4.
5. Fattigvæsenetsprotokollerne for Seem savner oplysnin-ger om denne sag.
6. Hansen: Fra gamle ..., Kapitel: Slavekrigen 1848.
7. Træk, side 82f.
8. Ibidem, side 24f.
9. Rigsarkivet, 2. afdeling. Rapport nummer 45 af 26. april 1848 til oberst von Schleppegrell.
10. Træk, side 24.
11. Kristensen: Danske ..., og lærer Møllers sangbog, og Ribe Stiftstidende.
12. Mindebog om Else Thomsen.

Kilder

Utrykt materiale

Det kongelige Bibliotek:

Ny kongelige Samlinger 2765,2. 1 d, pakke 7 & 9. (Aksel Lassens optegnelser.)

Nationalmuseet, 3. afdeling

Nationalmuseets etnologiske undersøgelser.

Dansk Folkemindesamling

En række sagn.

Rigsarkivet

Fortegnelser over Kongelige Resolutioner gennem Rentekammeret 1660-1719. Bind XIII.

Danske Kancelli, Kommissionen angående det almene skolevæsen 1789.

Tyske Kancelli, Indenrigs Afdeling A-99 pakke III og IV. Ibidem: D-100.

Ibidem: D-83, 2. (Kongebrev til Joakim v. Dibbern)

Ibidem: D-103, 3. (Seem degne)

Ibidem: Justitsager 74, 12.

Det danske Rentekammer, nummer 311, 102-140.

Ibidem: 1818 c og d.

Ibidem: 312, 6-1957.

Ibidem: Tyske kontor F-45. (313,3 1702-04).

Redaktør Willemoes' arkiv.

Hærens Arkiv. Rapporter og indberetninger fra 1. slesvigske Krig.

Landsarkivet for Nørrejylland

Registrant for Ribe Stift.

Ribe Stift: 590, B-6 og B-7. B-23-72b.

Ribe Stiftamt, fattigsager (B 9 - 1206, bind 3. og 1331-32)

Archidiakonats dokumenter vedrørende Tørninglen. 1576-1778.

Ibidem: Kirkeregnskaber vedrørende Tørninglen, 1625-1688

Ibidem: Fæstebreve 1645-1875. (C-4,1401)

Ribe Bispearkiv: Chr. Bordings Kirkeregister 1639.

Ibidem: Indkomne breve 1569-1685.

Ibidem: (C 4, 141, 188, 380-82, 773, 889-90, 898, 903-08, 1274, 1390, 1401). Domkapitlets jordebøger, præbendeindkomster med videre.

Ministerialbøger for Seem sogn, 1721 ff.

Ibidem: C 590 - B-6.

Seem Compastorats skiftedokumenter, 1719-1748.

Kirkeregnskaber for Seem Kirke, 1648-1786, 1863-96 og 191-62.

Lustrup Birk: (B 85 c) Skøde- og panteprotokoller 1738 ff.

Ibidem: Justitsprotokoller 1714-1812. Syns- og taxationsforretninger, vejsager, auktionsprotokoller, skifteprotokoller, politiprotokol.

Udskiftningsakter for Seem By. (PX 11 B 78)

Landkommuner, Seem. (LK 800) Forhandlingsprotokol

for Seem Sogneråd 1943-68. Forhandlingsprotokol for Seem Skolekommission 1871-1934. Fattigvæsensprotokol, bind 1 og 2, 1793-1867.

Realregister (B 86 A). Seem 1865-1945.

Jordebog for Riberhus Len, 1608-09.

Riberhus Amts Matrikel 1664, 1681 og 1688.

Haderslev Amtsarkiv. Kirke- og skolesager (B 9, B 1) 1740-1861. Ibidem: (B 9, 67, 1274-75, 5636, 6454) Korrespondance- og journalsager.

Haderslev Vesteramts Husfogderi. (B 23 B - 4) Diverse dokumenter, 1771-1864. (Udskiftning af Varming Hede)

Landsarkivet for De sønderjyske Landsdele

Registratur for Haderslev Vesteramt. Nummer 1 løbenummer 127.

Ibidem: Sager til biregistraturen.

Ibidem: Forarbejder til jordebogen 1706.

Ibidem: Jordebøger. 1727-1777.

Ibidem: Sager angående Lindeved. 1796-1850.

Ibidem: Kirkerne i Tørninglen. 1769-1825.

Ibidem: C 1,1, 460-62,389. Og 490-93,403

Register over mandskatter i Hvidding Herred 1689.

Tingbøger for Hvidding Herred. 1716-1867.

Retsbøger for Hvidding Herred 1850-1867.

Skyld- og Panteprotokoller for Hvidding Herred. 1737-1888. Bind D nummer 669. Bind E, F 1 og 2, G, H, J.

Kirkeregnskaber for Tørninglen, Hvidding Herred. 1779.

Hvidding og Nr. Rangstrup Herred Bibog 1, 1737-49 og 2, 1749-56.

Ibidem: Skøde- og pantebog 1782 ff.

Bispeager ad reg 7 caps 16, + reg 8 1765-78.

Folketælling 1835. Slesvigske Folket. Nummer 14.

Folketælling 1769. Lindved Gods, Spandet Fogderi.

Grevskabet Schackenborgs arkiv: Justitsprotokoller 1661-1714.

Ibidem: Korrespondancesager 1700-1805.

Ibidem: Fæsteprotokoller og -breve 1691-1762 (pakken tilsyneladende senere bortkommet), 1703-18, 1776-97, 1798-1844. Fæsteprotokol for 1812-35, 1836-64, 1858-81.

Jordebog for Haderslev Len. 1608-09

Historisk Arkiv i Seem Sogn. (HAS)

Mads Hansens erindringer (1889-1965).

Knud Erik Stavnager. Breve og meddelelser.

Martin Lautrup (1889-1985). Interview og båndmanuskript.

Peter Matthiesen (1908-1994). Erindringer og interview. Båndmanuskript.

Peter Bondegård Lautrup. Noter og meddelelser.

Maren Pedersen, Høm. Meddelelser.

Marius Karkov. Erindringer.

Hans Mikkelsen Sønderup (1882-1932). Erindringer om ham.

Bertha Korsholm, Esbjerg. Interview og båndmanuskript.
 Slægten Outzen. En slægtsoversigt.
 Marius Hansen, Ribe (f. 1890). Interview og båndmanuskript.
 Margrethe og Christian Jespersen, Høm. Personarkiv.
 Åge Tang, Meddelelser.
 Claus Jepsen (f. 1920), Hømlund. Meddelelser.
 Arne G. Hansen, Ribe. Meddelelser.
 Eskild Vind, Fjersted. Erindringer.
 Peter Smidt, Varming. Meddelelser.
 Ellen Schneider, Seem. Meddelelser.
 Leo Østergård, Jedsted. Meddelelser.
 Niels Østergård Nielsen, Ribe. Meddelelser.
 Stinne Vind Olsen, Seem. Meddelelser.
 Mads Nissen, Varming. Personarkiv.
 Christian Jespersen (1903-1983). Personarkiv.

Trykt materiale

[FRA = Fra Ribe Amt. Historisk Samfund for Ribe Amt, årbøger 1903 ff.]

- Alstrup, Erik, m.fl.: Dansk Kulturhistorisk opslagsværk. Århus 1991.
 Andersen, Caroline Emilie: De hansborgske Registranter. Bind 1 og 2. Kbhvn. 1943 - 1949.
 samme, m. fl.: De hansborgske domme. Kbhvn. 1994.
 Anholm, Peter: Sømandsliv og Guldfeber. Åbenrå 1981.
 Arends, O. Fr.: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864. Bind 1-3. Kbhvn. 1932.
 Beck, Sv. Cedergren, m.fl.: Dansk Biografisk Leksikon. Bind 1-16. Kbhv. 1979-84.
 Becker, T., (red.): Ældste danske Arkivregistraturer. Bind 1-5. Kbhvn. 1854-1910.
 Begtrup, Holger: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. Kbhvn. 1808.
 Blatt, F. m. fl.: Danmarks Riges Breve. Bind 1-12. Kbhvn. 1938-42.
 Brodersen, J.: Fra gamle Dage. Kbhvn. 1913.
 Brøndsted, Johs. m. fl.: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. Bind 1-22. Kbhvn. 1956-78.
 Bukh, Peder: Guldagergård. Fredericia 1978.
 Christensen, Georg m. fl.: Breve til og fra N. F. S. Grundtvig. Bind 1 og 2. Kbhvn. 1926.
 Christensen, W.: Danmarks Breve fra Middelalderen. Bind 1-10. Kbhvn. 1938-39.
 Dalgas, C.: Bidrag til Kundskab om de danske Provindsters Tilstand. Ribe Amt. Kbhvn. 1830.
 D[ansksindede] S[ønderjyske] K[rigsdeltageres] årbøger 1942-1972.
 Danstrup, John, m.fl.: Danmarks historie. Bind 1-14. Kbhvn 1977-78.
 Degn, Ole: Livet i Ribe 1560-1700. Århus 1971.
 Eliassen, P.: Kongeåen eller Den gamle Grænse. Esbjerg 1980.
 Fabritius og Hatt: Håndbog i slægtsforskning. Kbhvn. 1982.
 Falkenstjerne og Hude: Sønderjyske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden. Kbhvn. 1895-1899.
 Foerson, Peter: Samlinger af danske Landskabsord. Kbhvn. 1917.
 Frifeldt, Salomon J.: Ad jyske Veje sønderud. Ringkøbing 1960.
 Galthen, Mathias: Beskrivelse over Købstaden Ribe. Odense 1792.
 Gjerløv, Chr.: Dansk Politistat. Bind 1-2. Kbhvn. 1934.
 Grønlund, David: Historisk Efterretning om de i Ribe for Hekseri forfulgte og brændte Mennesker. Viborg 1780.
 Hansen, H. P.: Natmandsfolk og Kæltringer. Bind 1-2. Kbhvn. 1959.
 samme: Fra gamle Dage. Herning 1921.
 Hansen, N.: Forsamlingshusene i Nordslesvig. Sønderjyske Årbøger 1912.
 Hansen, Søren Manøe: Egekistebeskatningen i Ribe Amt. FRA 1984.
 Hegelund, Peder: Almanakoptegnelser. Bind 1 og 2. Esbjerg 1976.
 Helms, Jakob: Danske Tufstenskirker. 1894.
 Hjort-Nielsen, H.: Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling. Kbhvn. 1935.
 Hvidtfeldt, J.: Bidrag til Oplysning om de kirkelige Forhold i Vestslesvig. Sønderjyske Årbøger 1941.
 Iversen, Peter Kr.: Fra Stavnsbåndets Tid på Schackenburg. Sønderjyske Årbøger 1988.
 samme: Revision over Gram og Nybøl Godser 1761. Åbenrå 1989.
 Japsen, G.: Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. Tønder 1968.
 Just, Fl.: Brugsforeningsbevægelsen 1866-1920. Esbjerg 1984.
 Jyske Samlinger, 1. række, bind 1.
 Jørgensen, Poul Johannes.: Dansk Retshistorie. Kbhvn 1947.
 Jørgensen, J. P.: Landsogdenes forvaltning. Kbhvn. 1890.
 Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. Kbhvn. 1885 ff.
 Kau, Hans: Fra Kampen mellem dansk og tysk. Odense 1908.
 Kinch, J.: Ribe Bys Historie og Beskrivelse. Bd. 1. Ribe 1869. Bd. 2. Odder 1884.
 Kristensen, Evald Tang: Jyske Folkeminder. Bind 1-13. 1871-1897.
 samme: Det jyske Almueliv. Bind 1-8 & tillægsbind 1-8. Reprotryk 1987.
 Kristensen, H. K.: Nogle Fæsteskitter og Forhold på Ryttergodset. FRA 1950.
 Kroman, Erik, red.: Ribe Rådstuedombøger 1527-1576 og 1580-1599. Kbhvn. 1974.
 Lange, Halfdan: Fugleliv i Ribes Omegn. Viborg 1919.
 Lassen, Aksel: Slægtens Spor. Kbhvn. 1963.
 samme: 1659 da landet blev øde. Kbhvn. 1965.
 samme: Skæbneåret 1659. Kbhvn. 1958.
 Lauridsen, P.: Da Sønderjylland vågnede. Bind 1-7. Kbhvn. 1919-1922.
 Laursen, L. m.fl.: Kronens Skøder på afhændet og er-

- hvervet Jordegods i Danmark 1535-1765. Bind 1-5. Kbhvn. 1892-1955.
- Lund, Jens Jessen: Erindringer fra mit Liv. Bramming 1953.
- Mandøposten. udg. v/Ribe Amts Museumspædagoger. 1979.
- Mathtiesen, Hugo, m.fl.: Ribe Bys historie 1660-1730. Kbhvn. 1929.
- samme: Gamle huse i Ribe. Kbhvn. 1966.
- samme: Den sorte Jyde. Kbhvn. 1939.
- samme: Bøddel og Galgefugl. Kbhvn. 1962.
- Millenkoff: Märchen, Sagen und Lieder aus Schleswig-Holstein. Uden årstalsangivelse.
- Molbech, C.: Dansk Dialektlexikon. Kbhvn. 1841.
- Mulvad, Søren: Faurlund, en husmandskoloni fra 1788. FRA 1988.
- samme: Lustrup Birketing. I "By, marsk og gest." Bind 7. Ribe 1994.
- samme: Seem Sogn. FRA 1986.
- samme m.fl.: Gelsbro - en ørnefjer! Sønderjysk Månedsskrift nummer. 11/12. 1987.
- Murtfeldt, Ludvig: Rovmord ved Ribe Skel. Vestjyder fortæller. Varde 1968.
- Møller, Frands: Stamtavle over Johan Joseph Haabers descendenter. Kbhvn. 1859.
- Møller, Thorvald: På Strejftog i Amtet. Haderslev 1913.
- Nielsen, Harald: Fra det kommunale skolevæsen i Ribe amt 1870-1970. Esbjerg 1974.
- Nielsen, M. H.: De kongerigske Enklaver. FRA 1922.
- Nielsen, Oluf: Malt Herred. Kbhvn. 1870.
- samme: Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, nedskrevet 1290-1518. Kaldet "Oldemoder". Avia Ripensis. Kbhvn 1869.
- Nørgård, Andreas: Træk af Seem Sogns Hjemstavns historie. Ribe 1945.
- samme: Livserindringer. FRA 1980.
- Outzen, Niels: Den såkaldte Rug-Sag i Ribe. Ribe 1798.
- Pedersen, Henrik: De danske Landbrug fremstillet på Grundlag af Forarbejderne til Christian V's Matrikel 1688. Kbhvn. 1928.
- Rasmussen, Poul: Viborg Landstings Dombøger 1617 B og C. Viborg 1980.
- Rohde, P.: Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse. Kbhvn. 1775.
- Rosen, W. von (red.): Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse. Bind. 1, 1. og 2. halvbind. Kbhvn. 1983.
- Rosenkranz, Palle: Prokuratorer i Danmark. Kbhvn. 1927.
- Rørdam, H. F.: Tørninglen. I "Ny kirkehistoriske Samlinger." 1872-1873.
- Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinischer Kirchengeschichte, 2. række, bind 7.
- Simensen, Jakob: Versuch eine kirchliche Statistik des Herzogthum Schleswig. 1840.
- Smith, J. N.: Slesvigs Land og Folk. Åbenrå 1852.
- Smith, Otto, m.fl.: Ribe Bys Historie 1730-1820. Bind 1. Kbhvn. 1936. Bind 2. Kbhvn. 1946.
- Stavnager, Knud Erik: Fætrene Jens Jørgensen Vinds Legater. FRA 1984.
- Trap: Danmark. 1. udgave. Kbhvn. 1858. 5. udgave. Kbhvn. 1965.
- Trap: Slesvig. Kbhvn. 1864.
- Wimpfen, C. v.: Das Zehntewesen im Herzogthum Schleswig imbesondere im Amte Hadersleben. Staatsbürgerliche Magazin. Bind 10. Schleswig 1831.
- Worsøe, Hans H. (red): Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse. Bind 1 og 2. Viborg 1980.
- Ågård, Knud: Beskrivelse over Tørninglehn. Kbhvn. 1815.

Sagregister

A

Aftægtskontrakt, 70-72, 74
afvanding, 21
ajlebrønd, 18
Als, 80
Amerika, 49, 117, 121
Amsterdam, 176
AMU-center, 115
Andelsmejeri, 124, 126
Angel, 115
Apothekerskov, 19
arkæologi, 11
Arnskiel, 118
Askov, 214
Australien, 177-178

B

Ballum, 142, 147
barsel, 43, 58, 81, 94, 176, 183, 188
befæstning, 13
begravelse, 72, 74, 81, 109, 133, 194, 203
Billeskov, 198
Billum, 178
birk, 15, 136, 138, 140-142, 147-148, 151, 166
birkedommer, 30, 82, 84, 89, 110, 112-113, 136, 144, 146-148, 166, 187
Birkegård, 52, 73, 127, 210
Birkelev, 146
bissekraemmer, 38
Bjørnkær Mose, 21
Blankenese, 156
Bogense, 137, 198
boghvede, 41, 45, 205
boligen, 49, 116
Bovne, 115
brand, 32, 82, 97
Brandforsikring, 43, 144-145
brasen, 26
Brokmose, 19
brugs, 14, 39-42, 54, 194, 215
bryllup, 55, 86-87, 133, 162, 203, 207, 214-215
brændevin, 39-40, 59, 102, 105, 121, 151, 155, 172
brændsel, 11, 19, 37, 44, 54, 65, 74, 171, 220
brønd, 71, 73
Brøns, 61, 68, 80, 137, 184
bulhus, 35
bygrande, 118, 121
Büsum, 156
bytyr, 99, 118

C

cykel, 46, 155, 174, 194

D

Dalgas, 15

dans, 43, 87, 124, 127, 139
degn, 55-56, 65, 68, 74, 90, 98, 103, 107, 137-138, 209, 213
dialekt, 46, 58, 150
Ditmarsken, 179
dobbeltekkasin, 24
dværgrørdrum, 21
dåb, 55, 85, 87, 133, 138, 185, 214-215

E

Eckernförde, 198
Ejby, 198
Elmegård, 108, 181
Emmerske, 103
Enderupskov, 19, 155, 192
Endrupholm, 114
enge, 14-15, 22, 24, 26, 30, 32, 88, 103, 148, 195, 203, 221, 223
engsnarre, 24
epitafium, 89, 144, 147, 166
Esbjerg, 4, 25, 48, 126

F

Fanø, 71
Farrisskov, 15
faskiner, 25
fattigligning, 108
Faurholt, 11, 14, 30, 32, 65-66, 68, 72, 77, 80, 89, 94, 109, 111, 118, 139, 141, 147, 179, 188
Faurlund, 14, 107, 113, 115, 124, 133
fisk, 27, 31, 77, 176
Fiskeri, 13, 19, 26-27, 117, 164, 195, 205, 209
flower, 17, 19, 46
foged, 96, 140, 146, 149
folketælling, 117
forligsmæglere, 138
forsamlingshus, 90, 118, 127-128, 139, 158, 160-161, 174
Føvling, 61-62, 115
får, 15, 17, 45, 49, 59-61, 71-72, 80, 90, 93, 96, 98, 116, 122, 161, 164, 192, 199, 208, 212-213, 220

G

gadehus, 37
Gaden, 18, 26, 29, 53, 99, 109, 182, 187, 190, 203, 216, 220, 222
gedder, 26
Gelsbro, 13, 139, 154-155, 158-159, 161-163, 211
Gelså, 12
gendarmer, 95, 117, 145, 154-156, 162
Genforeningen, 159
glarmester, 110, 115-116
Glückstadt, 115, 134
Gram Gods, 146, 192
grande, 17, 100, 118-122, 188
gravhøje, 11, 172
gravsten, 89, 167-168

Gredsted, 109
grundelng, 26
grænsen, 18, 94-95, 125, 154-155, 157-163, 173

H

Hamborg, 117, 176-178
Hannover, 156
Havervad, 146
Havrebjerg, 11, 14, 193
Heager, 82
hede, 17-19, 45-46, 113, 115, 133, 162, 171, 181, 185, 198, 205, 211, 217
helligdagsbrøde, 40
helligdagsfogder, 138
Helmbjergene, 59, 123, 193
Herredsting, 13, 132, 136, 149, 151
hest, 34-35, 38, 42, 51, 79, 90, 99-100, 132, 181, 183, 192, 220
Hillerup, 93
Hjortlund, 88
Holland, 36, 175-176
Holstebro, 77
Holsted, 146
Holsten, 80, 130, 154, 156
Holtenau, 156
Hong Kong, 177-178
hor, 80, 93, 113, 141, 146
hugorme, 201, 209
Hviding, 99, 105, 130, 146, 216
Hygum, 11, 68, 202
hyrde, 99
Højrup, 103, 135
Høm Bageri, 41
Høm, 5, 9, 11, 14, 19, 21, 24, 26, 30, 32, 34-36, 38, 40-42, 50, 53, 61, 63, 65-66, 68-72, 79-80, 82-84, 86-87, 90-91, 95, 97, 100, 103, 109-111, 118-120, 124, 127-129, 133, 135, 139-143, 147, 154, 156, 158, 160-162, 167, 169, 171-175, 181, 193-194, 199-201, 204, 209, 211-212, 215-216, 219
Hømlund, 11, 14, 21, 41, 139, 141, 147, 149, 154-155, 157-158, 160-161
Hømvejle, 19, 21, 55, 58, 165, 200

I

Ildenbanke, 11, 14
istid, 14

J

jagt, 19, 25, 194-195, 199, 203, 205-206, 209
jagtforeningen, 22
Jegerup, 206-207
jernkøer, 170
jernstøberi, 117
jordemødre, 54

K

kaffe, 40, 43, 45, 55, 120-122, 127, 195, 209, 215
kanal, 26
karper, 26

Kiel, 35, 54
kirke, 5, 11, 15, 30, 33-34, 40, 55-56, 64, 66, 72, 84-85, 87, 96, 103, 114, 118, 130, 133, 135-137, 139, 144, 147-148, 150-153, 158, 164-165, 167, 169-170, 180, 182, 196, 202-204, 214
kirkediget, 51
kirkegangskoner, 56, 169
kirkegård, 13, 89, 95, 164, 199, 211, 219
kirken, 13, 15, 52, 55-56, 58, 65, 68, 80, 85, 87, 89-91, 96, 103, 106, 132-134, 137-138, 140, 147, 150-151, 153, 164, 166-170, 180, 210, 214-215
kirketugt, 103
klaver, 50
kloster, 11, 150, 164, 180
klyne, 19, 21, 28, 46, 74
kniple, 68, 106, 110, 116
kobbersneppe, 24
Koldby, 199
komfurkvas, 19
konfirmation, 114, 140, 188-189
kongelys, 11, 24
Koppevaccination, 45
kost, 19, 37-38, 45, 65, 116
krig, 18-19, 123, 152, 171, 193, 197
kro, 11, 19, 41-42, 83, 99, 128, 154-155, 157-158, 161, 181, 200-201, 209, 214-215
krudt, 38
kvindeforening, 111
København, 66, 68, 139, 147, 167, 190, 199, 206, 218

L

Lauenborg, 156
leg, 214
legat, 106, 111, 138, 209
ligsynsmænd, 138
Lillebælt, 15, 150
Lindet Statsskovdistrikt, 19
Livland, 36
Lolland, 36
Lundsbybjerg, 14
Lundsbybjergvej, 21
Lustrup, 13, 15, 22, 25, 30, 32, 48, 62, 71, 78-79, 83, 90, 130, 133, 136, 138, 140-147, 149, 151, 159, 166, 172, 176, 191-192, 220, 223-224
lyng, 17-19, 46, 60
Lyngby, 49, 218
lynild, 28
læplantning, 18
Løgum, 11

M

mandskor, 129, 175, 215-216
Mandø, 140, 142, 176, 213-214
Mecklenborg, 36
medicin, 51, 207
Mellerup, 204
Mergelbanen, 22, 173
Middelfart, 198

Mikkelsdag, 65, 135, 221
 Mjolden, 12, 90
 mord, 32
 moser, 19
 Moses, 42
 munke, 11, 25
 Munkegård, 11, 13, 23, 180, 214
 Munkesø, 11, 14, 16, 23-24, 30-31, 164, 180, 193, 206
 Munketorvet, Ribe, 101
 Munkevej, 47
 Munkgård, 32-33, 65, 74-75, 78, 81, 89-90, 102, 111-112, 140-141, 147, 180
 murmester, 117
 måger, 31

N

nadver, 65, 80-81, 103, 133, 192
 Nebraska, 218
 Nibs Å, 22
 nonner, 11, 180
 Nr. Farup, 73, 196
 nytår, 65
 nødder, 62
 Nørbjerge, 14, 17
 Nørre Farup, 86, 110, 196

O

Obbekjær, 26, 55, 123, 171, 203
 Obeling, 83, 146, 202
 olden, 14, 17
 Oldenborg, 156
 opprimering, 52, 81
 orgel, 138
 Oversvankær, 15, 22
 oversvømmelse, 30

P

pandekager, 38
 Paris, 215
 Pederstrup, 207
 polakker, 32
 Polakkerhøl, 32
 postbud, 143
 pottemænd, 62
 præstegården, 132, 134, 152, 183, 185, 223
 punch, 70, 87, 200, 202
 påklædning, 46, 66, 134

R

radikale, 127, 136, 164
 reformationen, 15, 26, 89, 103, 106, 137, 140, 149, 151, 153, 164, 166, 170
 Rejsby, 90, 130, 146, 216
 rejsegilde, 43
 Rendsborg, 115, 156, 193
 Rendsborg, 115, 156, 193
 renlighed, 63-64
 revselse, 97

Ribe, 2-4, 9, 11-15, 17, 19, 21-22, 25-26, 30-32, 34-36, 40-41, 45, 48, 51, 54, 58, 60, 64-65, 68, 72-73, 75, 79, 82-84, 86, 88, 93, 99-103, 105-106, 110-111, 113-114, 116-117, 119-120, 124, 126, 128, 130-133, 137, 139-144, 147-148, 150-155, 158, 161, 169, 172, 174-175, 178-180, 182-190, 192, 195-197, 199-200, 203-204, 207, 209-211, 218, 223-224
 Ribe Domkirke, 12, 26, 130, 137, 152, 172
 Ringsted, 137, 199
 Roager, 54, 83, 99, 112, 149, 158, 161-163, 189, 195-196, 203-204
 Roeskilde, 199
 ruser, 27, 206
 Ry, 205-206
 rytter, 110, 192, 211, 216
 ryttergods, 146, 151
 Rødding, 109, 146
 Rønnehave, 180
 Råhede, 54, 146

S

sadder, 17-18, 46, 205, 220
 sagn, 5, 15, 38, 180-181
 salt, 38, 204
 samleje, 49, 78
 sandflugt, 17
 Seem Holmenge, 26, 121
 Seem, 1-5, 9, 11-22, 24-28, 30-36, 38, 40, 42-44, 46, 48-52, 54-56, 58-60, 62, 64-68, 70-74, 76-82, 84-86, 88-118, 120-142, 144, 146-156, 158, 160, 162-194, 196, 198-200, 202-204, 206, 208-216, 218-220, 222-225
 Seem Mose, 19
 Seemgård, 13, 15-16, 19, 24, 30, 50, 62, 67, 88-89, 92-93, 97, 102, 111-112, 117, 121, 124-125, 136, 144, 159, 162, 164, 168, 173, 177, 181, 188, 204, 220
 Seemlund, 15, 62
 selskabsforening, 127
 Silkeborg, 206, 218
 Simonsbjerg, 14
 Sjapmose, 19
 Skallebæk, 11, 13-14, 19, 23-24, 31, 39-40, 42, 54, 58, 65, 68, 76-77, 82, 84, 88-89, 111-112, 126-129, 141, 147, 155, 158, 166, 169, 172, 180-181, 187-188, 200, 209, 211, 214
 Skallebæk Mølle, 11, 14, 31, 39, 65, 82, 84, 88, 111-112, 141, 147, 166, 187
 skole, 40, 51, 53, 57, 61, 63, 65, 67-69, 105, 127-128, 137-139, 155, 158, 171, 173-174, 188, 208, 210, 213-214, 216, 224
 skomager, 117
 skorsten, 32-33, 35, 38, 47-49, 72, 200
 skriftemål, 84, 169
 skriver, 51, 60, 64, 93, 103, 143, 147, 152, 163, 224
 skræder, 5, 196
 skytteforening, 123, 158
 Slagelse, 199
 sluser, 26
 smed, 40, 46, 83-84, 116, 194, 202-204, 223
 snedker, 116, 196, 204
 Snejbjerg, 115

Snepseng, 180
 Snepsgård, 32, 66, 91, 107, 114-115
 socialdemokratiet, 126-127
 sognefoged, 102, 121, 135, 149, 186, 188
 sogneråd, 162, 214
 Sortemose, 19, 21
 Spandet, 55, 80, 124-125, 146, 149, 158, 160, 162-163, 189, 193, 201
 Spilbjerg, 14
 Stavnager, 13, 19, 26-27, 65, 84, 89, 96, 99, 112, 125, 132, 147, 149, 154, 168, 176, 180-181, 189
 Stavnagergård, 13, 17, 89, 99, 111, 167, 180
 stolestadestrid, 168
 Storeng, 103
 stork, 24, 46
 stormflod, 30
 strømsynsmænd, 121, 138
 stumphoser, 60
 svin, 14, 18, 30, 34, 44, 172-173, 185, 192, 222
 Sydjysk Rejseselskab, 215
 Sydney, 177-178
 sygehus, 51, 199, 209
 sygekasse, 123
 sømænd, 5, 176-177, 179
 Sønder Farup, 146
 Sønderbæk, 23
 Søndergård, 5, 180, 199-201
 sønderjyder, 18, 46, 150, 160, 162
 Sørbymagle, 36

T

telefon, 127-128, 139
 telefoncentral, 128
 tiende, 118, 134, 136, 153
 Tiset, 83, 155, 192
 tjære, 38
 tobak, 27, 38-40, 91, 99, 121, 127, 201
 Toftlund, 146, 148, 161, 200
 tolder, 158
 trolovelse, 78-79, 112
 træsko, 46, 52, 60, 186, 204
 Tune Landbrugsskole, 18
 tvillinger, 51, 62
 tyende, 94, 97, 207
 tækkemand, 18, 126, 182
 tækkereb, 45-46, 145

Tønder, 17-19, 21, 25, 27, 30, 35, 41, 45, 112-114, 121, 135, 185, 200
 tørv, 17-18, 46, 74, 220

U

Ulhøj, 26, 181
 ulve, 25-26

V W

vadestedsrytter, 79
 Varming, 9, 11-14, 16-17, 19, 22-30, 32-33, 38, 40, 44-49, 51-52, 54-62, 64-66, 68, 72-73, 76-78, 80, 89-91, 94, 96-100, 107-110, 113, 117-118, 121-123, 125-126, 129, 132, 135-136, 141-143, 145, 147, 149, 151, 153-154, 158, 162, 164, 170-172, 176, 179-182, 186-196, 199-200, 202-205, 209, 211, 222
 Varming Sø, 11-13, 19, 25-27, 30, 117, 164, 222
 Varminggård, 132
 Varminglund, 14, 17-19, 21, 40, 154, 158, 173, 179, 201, 205
 venstreforening, 126
 Vester Vedsted, 110, 130, 135, 156
 Viborg, 80, 86, 142
 vide og vedtægt, 17, 98, 118, 220, 223
 vinbjergsnegle, 24
 Vinther, 110
 Voldborggård, 13, 22
 væver, 110, 116, 186-189
 Wandsbeck, 156

Æ

ægteskab, 71, 75, 77-82, 84, 93, 113, 115, 134, 156, 191-192, 202-203
 ære, 81, 85, 87-92, 94, 97-98, 101, 181, 183
 øgenavne, 92

Ø

Øster Hjerding, 25
 Østergård, 45-46, 76, 129, 145, 149, 154, 171, 200, 205

Å

åger, 93
 ål, 26, 206
 Ålborg, 193
 ålegårde, 27-28
 Årupgård, 85-86, 98

Navneregister

- Adam Leopold, 5, 191-192
Andersdatter, Mette, 94
Andersen, Niels, 120, 137
Andersen, Peder, 223
Andersen, Svend, 120
Andersen, Peder, 223
Andersen, Søren, 126
Beck, Mads, 120
Beierholm, Søren, 113
Bennedsen, Mary, 128
Bennedsen, Christian, 129
Bennedsen, Claus, 128
Blom, Christian, 53
Brodersen, Peder, 116
Christensen, Jens, 96, 119-120, 137
Christensen, Knud, 119
Christensen, Holger, 120
Christensen, Hans, 25
Christensen, Jens, 96, 119-120, 137
Christiansen, Jakob, 104
Clausen, Peder, 137
Dalgas, 15
Hansen, Anders, 128
Hansen, Aksel, 120
Hansen, Jens, 191
Hansen, Mads, 76
Hansen, Thyra, 21
Hansen, Peder, 223
Jensen, Jens, 57
Jensen, Hans, 99, 120, 129
Jensen, Mikkel, 120
Jensen, Verner, 57
Jepsen, Hans, 120, 128
Jespersen, Christian, 105, 177, 220
Jespersen, Knud, 120
Jørgensen, Anderse, 186 ff.
Jørgensen, Peder, 101 f.
Karkov, Marius, 119
Karkov, Anne, 120, 128
Karkov, Ejnar, 53
Karkov, Peder, 119
Klausen, Anke, 113
Knudsen, Niels, 119
Køge-Hansen, gendarm, 156
Lassen, Christian, 129
Laustsen, Laust, 114
Maimburg, Søren, 205
Nielsen, Boe, 159
Nissen, Mads, 120
Nissen, Knud, 120
Nissen, Ingrid, 120
Olsen, Holger Boe, 120
Pedersen, Hans, 136
Pedersen, Søren, 92
Petersen, Grete, 57
Rasmussen, Jørgen, 113 f.
Skov, Kathrine, 53
Smidt, Hans L. R., 159
Smidt, Maren, 53
Smidt, Laura, 159
Smidt, Niels, 119
Sylvester, Arthur, 211
Sørensen, Hans, 97
Sørensen, Jørgen, 53
Sørensen, Sine, 174
Thomsen, Else, 222
Vestergård, Kirstine, 119
Vestergård, Botilde, 53
Vind, Bodil, 53
Wolther, lærer, 57

Mange har hørt om Seem Sogn, men få har været der.
Bogen om Seem Sogn fortæller om de mennesker,
som har boet i sognet i historisk tid, om deres vilkår
og om deres handlinger.

Forfatteren giver et signalement af sognets beboere,
deres forhold til hinanden og til omverdenen.

Søren Mulvad, f. 1948. Lærer, forfatter.
Stifter og leder af Historisk Arkiv i Seem Sogn.

